Gheorghe Grigurcu Laszlo Alexandru Ovidiu Pecican

VORBIND

Dialog în trei

Gheorghe GRIGURCU s-a născut în Soroca (Basarabia, România) la 16 aprilie 1936. Poet, critic şi istoric literar, publicist. A absolvit Facultatea de Filologie a Universității din Cluj. Este doctor în ştiințe filologice al Universității din Bucureşti. Membru al Uniunii Scriitorilor din România. Membru al PEN-club. A fost redactor al revistelor *Familia* (Oradea), *Viața Românească* şi *Contemporanul – Ideea europeană* (Bucureşti). Directorul revistei *Columna* (Tg. Jiu). Directorul onorific al revistei *E-Leonardo*. Dintre volumele publicate: *Peisaj critic* I-III (1993, 1997, 1999); *Amurgul idolilor* (1999); *Poezie română contemporană* I-II (2000); *Acul şi steaua* (2001); *În răspăr* (2001); *Repere critice* (2001); *În jurul libertății* (2002); *În pădurea de metafore* (2003); *Post-texte* (2003); *De unde pînă unde* (2003); *Natură moartă şi vie* (2003). A primit numeroase premii culturale naționale.

LASZLO Alexandru s-a născut în Cluj la 4 mai 1966. Polemist, critic literar, italienist. A absolvit Facultatea de Filologie a Universității "Babeş-Bolyai" din Cluj, specializarea română-italiană. Este doctor în ştiințe filologice al aceleiaşi universități. Profesor la Colegiul Național "G. Barițiu" din Cluj. A fost directorul revistei româno-italiene *Amici*. Directorul revistei *E-Leonardo*. Dintre volumele publicate: *Între Icar şi Anteu* (1996); *Orient Expres* (1999); *Grîul şi neghina* (2002); *Criticul literar Nicolae Manolescu* (2003); *Dicționar practic italian-român şi român-italian* (2003). A tradus diverse cărți din franceză în română, din italiană în română sau din română în italiană.

Ovidiu PECICAN s-a născut în Arad la 8 ianuarie 1959. Istoric, eseist, prozator, scenarist. A absolvit Facultatea de Istorie a Universității "Babeş-Bolyai" din Cluj. Este doctor în istorie al aceleiaşi universități. Profesor la Facultatea de Studii Europene a Universității "Babeş-Bolyai". Membru al Uniunii Scriitorilor din România. A fost redactor al revistelor *Apostrof* şi *Provincia* (Cluj), *Contemporanul – Ideea europeană* (Bucureşti). Redactor-şef al revistei *E-Leonardo*. Dintre volumele publicate: *Europa, o idee în mers* (1997); *Troia, Veneția, Roma* (1998); *Lumea lui Simion Dascălul* (1998); *România şi Uniunea Europeană* (2000); *Darul acestei veri* (2001); *Arpadieni, Angevini, români* (2001); *Realități imaginate şi ficțiuni adevărate în evul mediu românesc* (2002); *Trecutul istoric şi omul evului mediu* (2002); *Haşdeenii* (2003); *Originile istorice ale regionalismului românesc* (2003).

Alte detalii la www.eleonardo.tk

Dialogurile publicate aici au fost înregistrate în perioada aprilie 2002-februarie 2004, la Cluj şi la Tîrgu Jiu. Transcrierea fidelă a benzii a fost urmată de mărunte adaosuri şi retuşuri stilistice. Stimulat de împrejurarea inițială a unei emisiuni radiofonice, acest schimb de idei s-a transformat apoi într-un joc serios, ce a fost pe deplin asumat de participanții săi.

Autorii

I. ÎNTRE CRITICA LITERARĂ ŞI CRITICA SOCIALĂ

O.P.: Bun găsit, dragi ascultători, ca de obicei vă salută Ovidiu Pecican la *Viaţa ca aventură*, joi seara. Nu pierdeţi nici o emisiune cu noi fiindcă va fi vai şi amar de dumneavoastră. Iată, ca să demonstrez acest lucru, i-am adus în studio, i-am convins cu greu să vină în studio pe distinşii critici Gheorghe Grigurcu şi Laszlo Alexandru. Bună seara, domnilor!

G.G.: Bună seara!

L.A.: Bună seara!

O.P.: Bun venit. Mă bucur că pînă la urmă aţi cedat insistenţelor mele pentru că...

G.G.: Chiar presiunilor dumneavoastră, ar fi mai exact spus...

O.P.: ...pentru că iată...

G.G.: ...nu fiţi modest... aţi exercitat reale presiuni asupra noastră...

O.P.: M-am străduit. Recunosc că m-am perfecţionat în timpul vechiului regim...

G.G.: ...un terorism amical.

O.P.: Sper...

G.G.: Există şi această speţă de terorism.

L.A.: Un Ben Laden clujean amical.

O.P.: În esenţă, iată, vă daţi seama dragi ascultători că avem de-a face cu doi polemişti. Doi polemişti redutabili, doi polemişti care au început prin a fi polemici cu critica literară, cu literatura română...

G.G.: Uneori cu ei înşişi...

O.P.: Uneori chiar cu ei înşişi, vom detalia asta dacă doriţi şi simţiţi nevoia, ba chiar dacă nu simţiţi nevoia – pentru că şi eu sînt un polemist, iar publicul cititor, publicul ascultător merită să afle mai multe.

L.A.: Deci vor ieşi scîntei, nu?

O.P.: Cred că da. Sper. O să vedem cum funcţionează amnarele noastre. În orice caz, aţi început prin a scrie critică literară, poezie, aţi început prin a face exegeză şi tot

mai mult în ultimul deceniu, domnule Grigurcu, în ultimul deceniu, domnule Laszlo, şi matale care...

L.A.: Eu mai puțin poezie, chiar deloc, dar...

O.P.: Dar polemici cît încape.

L.A.: Asta da.

O.P.: ...v-ați regăsit într-o deltă din aceasta a criticii culturale. Ați lărgit puțin spectrul, uneori piciorul vă mai scapă pe pedală şi înspre critica moravurilor sau năravurilor autohtone, deci cu referire directă, strictă, stringentă la viața socială şi politică. Cum se împacă toate aceste lucruri?

G.G.: Apropo de picior, îmi permit să vă relatez o mică anecdotă din seria Tudor Arghezi – Victor Eftimiu. Se spune că Eftimiu se plîngea la un moment dat: "sînt bătrîn, sînt epuizat, sînt cu un picior în mormînt". Şi maestrul Arghezi replică: "E posibil. Dar cu celălalt scrii şi tot scrii".

L.A.: Cît îl priveşte pe Victor Eftimiu, eu țin minte anecdota inspirată dintr-un fapt adevărat, relatată de Ion D. Sîrbu, care observa că Eftimiu şi-a înălțat o statuie în fața propriei vile, în curte, dar dintr-o gafă de construcție a orientat statuia către el, către casă, cu fața, şi nu – zice Sîrbu – către publicul trecător, către eternitate.

O.P.: Această greşeală n-a făcut-o şi Dinu Săraru care şi-a pus propria statuie cu fața către public.

L.A.: ...alături de Păunescu...

G.G.: Ei ar trebui să aibă statuile orientate una către cealaltă.

L.A.: Sînt siamezi. Sînt de nedespărțit. Şi ideologic – deci nici o mirare.

G.G.: Apropo însă de bustul lui Victor Eftimiu care se află şi acum în fața locuinței sale din Cişmigiu...

L.A.: ...în absența proprietarului...

G.G.: ...în absența proprietarului... care s-a mutat într-un empireu al dramaturgiei. Se spune că servitoarea o întreba în fiecare dimineață pe soția maestrului: "ce fac? îl şterg şi astăzi pe conaşul?", fiindcă porumbeii au fost cam necuviincioşi.

L.A.: Ah, porumbeii!

O.P.: Iată, dragi ascultători, la întrebarea mea nici unul din invitați n-a vrut să răspundă...

L.A.: Sînt oameni neserioşi...

O.P.: ...ci au preferat să o dea pe glumă, invocînd alte siluete literare. Şi totuşi, există o relație între această vocație de critic literar şi cealaltă, de critic al moravurilor sociale şi politice?

“Componentele majore ale vieții nu ne pot scăpa”

L.A.: Cred că domnul Grigurcu e cel mai în măsură să răspundă în primul rînd.

G.G.: Există o legătură între tot ceea ce este viață şi critică literară, iar componentele majore ale vieții nu ne pot scăpa.

O.P.: Şi la acest capitol al componentelor majore, la ce vă referiți?

G.G.: Politicul, în primul rînd. *Zoon politikon*, cum spunea Aristotel, criticul nu poate fi decît un om care acoperă umanitatea cît mai deplin şi este o ipocrizie să susținem că critica literară este aseptică față de politic.

L.A.: Eu cred că marele pas înainte care s-a făcut după 1989 este că literatura a avut voie... i s-a dat voie de la Brucan, cum zice Goma, Brucan i-a dat voie literaturii române să...

G.G.: Şi lui Brucan cine i-a dat voie?

L.A.: El şi-a luat voie cu acelaşi aplomb care îl caracterizează din anii ‘50 încoace. Deci literatura română a primit voie să coboare în stradă. Să vorbească despre ceea ce există şi să spună lucrurilor pe nume. Dacă literatura a făcut asta, cred că şi critica literară trebuie să-i calce pe urme. Pentru că, totuşi, critica literară este cea care vorbeşte despre literatură. Cred că este benefic acest refuz al botniței, după anii de dictatură comunistă. Mi se pare important să subliniez că cel puțin noi trei, dar şi alții dintre criticii de astăzi, percepem o ruptură clară între ce a fost pînă la ‘89 şi ce este de la ‘89 încoace. Ne luăm o anumită libertate – ba chiar toată libertatea, aş putea spune – să vorbim deschis. Aici văd problema revizuirilor, care este unul din caii de bătaie ai criticului Grigurcu. Şi anume în faptul că la ‘89 a intervenit o cotitură. Şi de-acolo încoace sîntem două categorii de critici şi de scriitori: care acceptăm acest lucru – a intervenit cotitura şi trebuie să marcăm această cotitură, trebuie să ne schimbăm

atitudinea față de literatură şi față de ideologia literară, marcînd noua etapă în care trăim, cea a libertății, a democrației, a unui simț civic, a unui spirit civic – şi există o categorie, deloc neglijabilă cantitativ, de scriitori, de critici...

G.G.: ... mai curînd cantitativ decît calitativ...

L.A.: ...care au impresia că merg înainte în virtutea inerției sau a inepției şi nu vor să accepte nici o cotitură. Cam aici cred că apare o graniță.

O.P.: Da. Dacă am înțeles bine, sînt două lucruri despre care ai vorbit: mai întîi că domnul Grigurcu, tu şi eu şi alții ca noi scriem cu voia domnului Brucan – altminteri – şi în al doilea rînd că...

L.A.: ...eu nu l-am aşteptat pe Brucan să-mi dea voie, dar mă rog...

O.P.: ...şi în al doilea rînd că în '89 a survenit pentru unii o cotitură, pentru alții o viitură care-i sperie.

L.A.: Exact.

O.P.: Şi atunci preferă să încerce s-o ignore sau să scape.

L.A.: Exact.

G.G.: Trebuie subliniat un lucru, şi anume că tinerii critici, cei pe care i-am numit "douămiişti", care s-au manifestat de vreun an-doi încoace – ceea ce-i spuneam zilele trecute şi colegului Gabriel Dimisianu – nu percep cîteva teme majore ale criticii noastre, cum sînt raportul între revizuire şi continuitate, între etic şi estetic, între comunism şi anticomunism, între politică şi cultură, şi nedefinind atitudinea lor față de aceste chestiuni sînt lipsiți de o bază consistentă, teoretică şi etică, în demersul lor. Este vorba de unii critici talentați, de unii critici cu culoare şi cu vervă polemică uneori, însă care – folosesc un cuvînt cred că nimerit – bîjbîie într-un fel de...

O.P.: ...minorat, nu?

G.G.: ...discuție, da, minoră, pentru că ignoră reperele care nu pot fi ignorate ale domeniului nostru.

L.A.: Dar eu zic că puteți da şi nume, ca să nu vorbim în generalități.

G.G.: Da, da, nu-i nici un secret.

L.A.: E bine să fim transparenți.

G.G.: De pildă C. Rogozanu...

L.A.: ...de la *România literară*...

G.G.: ...de la *România literară*, dar şi de la *Observator cultural*, Paul Cernat de la acelaşi *Observator cultural*, şi chiar Daniel Cristea-Enache, care mi se pare de altfel cel mai promiţător din această grupare a celor care doresc la început de secol să ne preia ştafeta.

L.A.: Dacă înţeleg bine, din punctul dumneavoastră de vedere – pe care eu îl împărtăşesc – nu e suficient să ai talent în literatura română.

G.G.: Bineînţeles. Talentul trebuie conjugat cu caracterul, cum spunea şi Lovinescu, şi e nevoie de o continuitate, de o linie de activitate care să caracterizeze o personalitate în durată. Curajul nu este un foc de artificii, nu este un foc de paie sau o atitudine de moment, ci este rezultanta unei preocupări care caracterizează întreaga activitate a unui critic.

O.P.: Aşadar talent, curaj moral, etic şi sigur şi uneltele profesionale care trebuie lustruite.

G.G.: Da, sînt nişte lucruri banale, însă pe care sîntem nevoiţi din cînd în cînd să le amintim.

O.P.: Domnule Grigurcu, dar fiindcă vorbim despre aceste repere, mă uit pe o listă – desigur incompletă şi totuşi fastuoasă – a volumelor dumneavoastră şi observ aici nişte jaloane între care probabil ar trebui încadrată opera dumneavoastră. Pe de o parte aveţi un volum intitulat *Cum am devenit stalinist?*, în 1997 publicat la Editura Timpul în Iaşi, pe de altă parte vorbiţi despre Eugen Lovinescu şi eu vă văd ca pe un lovinescian. Bine vă văd astfel?

G.G.: Monica Lovinescu a binevoit să-mi aducă un compliment copleşitor, scriind că sînt cel mai de seamă lovinescian al criticii româneşti actuale. Oricum, fără să recurgem la o ierarhie, cred că eu mă situez pe linia lovinesciană.

O.P.: Prin ce anume? Vă gîndiţi la dimensiunea aceasta a sincronismului? Prin pledoaria pentru refacerea punţilor între noi şi Occident?

G.G.: Printr-o serie de aspecte, evident, dar poate că mai ales printr-un anumit militantism pentru principiul estetic, care la ora actuală nu se poate afirma decît prin conjugarea cu un ethos. Nu cu un ethos exterior, moralizator, aşa cum pretind adversarii noştri...

L.A.: ...iorghist...

G.G.: ...da, ci printr-o componentă etică a chiar actului estetic, care trebuie să fie identic cu sine, şi această identitate a actului estetic cu sine sigur că poate să primească denumirea de etic. Un etic intrinsec.

O.P.: Alex, cum îți explici că te-ai regăsit şi, iată, mă regăsesc şi eu în preajma domnului Grigurcu care nu ține, ca şi domnul Lovinescu, un cenaclu?

L.A.: Nu ține un cenaclu din motive, vai, biografice, este un surghiunit, dar există o punte de comunicare între noi – chiar dacă nu e telefonică, poate fi doar ideatică şi tot există. Însă altceva voiam să spun acum, reluînd ideea aceea cu 1989 care este un punct de cotitură. Pe mine mă stupefiază faptul că mulți dintre cobreslaşii noştri, cum spune Goma...

G.G.: O clipă, Goma poate se gîndeşte la Marcel Breslaşu.

L.A.: Nu cred...

G.G.: Un poet al erei proletcultiste.

O.P.: Şi lider al *Secolului 20*, dacă nu mă înşel, nu?

G.G.: Da, cred că a fost directorul *Secolului 20*.

O.P.: Chiar la începutul seriei.

G.G.: Acuma iarăşi o anecdotă legată de Arghezi, dar poate că cititorii sau ascultătorii se vor plictisi mai puțin. Se spune că Breslaşu i-ar fi prezentat după '65 o culegere din poeziile sale mai vechi, deci ante-proletcultiste, lui Arghezi cu rugămintea să-i facă o prefață. Şi Arghezi i-a spus: "Îți fac, dragă, această prefață, cu condiția ca să semnezi opul respectiv cu numele dumitale mai vechi. Pentru că cu «Breslaşu» ai semnat nişte versuri care nu ne mai convin la nici unul acum. Şi anume să le semnezi cu numele de Marcel Bresliska". Mi se pare că cei doi nu s-au înțeles şi cartea n-a mai apărut ~~încă o dată~~.

L.A.: Bun. Revenind cu cobreslaşii – evit termenul, mulți din... colegii noştri de condei (ca să mă exprim aşa, academic) se consideră lezați, sau în orice caz sînt uimiți să vadă că unii dintre noi avem anumite curiozități față de etapa care s-a încheiat. Că dorim să o regîndim, să o – cum spune Patapievici, aşa, sforăitor – să o **revizităm**.

O.P.: Asta-i un decalc după limba engleză.

L.A.: Exact. El a ținut aici o conferință la Cluj, la un moment dat, *Galileo Galilei revizitat*. Şi mă miram că Patapievici îi face vizite în familie lui Galilei...

G.G.: Încă o paranteză anecdotică. Eu sînt pus pe anecdote astăzi.

O.P.: Vă rog, vă rog.

G.G.: Cînd eram student în anul penultim, în 1957, a fost un moment de mare senzație la Cluj, au apărut nişte afişe în centrul oraşului, *"Blaga ține o conferință"* – el fusese complet rupt de public de la instaurarea comunismului şi nimeni nu se aştepta la aşa ceva – o conferință intitulată: *Întîlniri cu Goethe*. Şi sigur că în acel moment de strîmtorare, de teamă, de indigență intelectuală şi morală, această sintagmă "întîlniri cu Goethe" stîrnea o oarecare contrarietate. Ei n-au fost contemporani, nu se puteau întîlni, era o întîlnire pe plan ideal. Însă revenind la ce spunea prietenul Laszlo, probabil în felul acesta Blaga l-a **revizitat** şi el pe Goethe.

L.A.: Şi publicul probabil se uita prin sală să-l vadă pe Goethe, alături de Blaga.

G.G.: Da. Şi la această conferință, după cum am aflat ulterior, a participat şi un personaj care era atunci student sau proaspăt asistent, însă menit unei cariere politice importante după '89, şi anume Oliviu Gherman. Deci poate ne-am văzut, poate chiar ne-am frecat puțin hainele, fără să ştim acest lucru.

O.P.: A fost o sală plină totuşi, era greu de distins.

G.G.: Plină pînă la refuz. Aşa încît, ca să nu se spargă uşile, Blaga a promis că va mai relua conferința...

L.A.: ...ceea ce nu s-a mai întîmplat...

G.G.: ...dar nu s-a mai permis, din motive uşor de dedus.

"Există o muscă uriaşă pe căciula multor literatori contemporani"

L.A.: Reiau, prin şuvoiul acesta de anecdote şi de amintiri literare ideea cu care pornisem... Mă mir că unii sînt nemulțumiți de faptul că noi ne-am propus cu toată seriozitatea să reexaminăm o perioadă, vai, destul de întunecată, ca să folosesc eufemisme, şi că acum...

O.P.: Era întuneric la amiază...

L.A.: Era întuneric la amiază, da!

G.G.: Scuză-mă un moment...

L.A.: Dumneavoastră sînteți cu anecdotele! Vă rog frumos! Aici este o discuție serioasă...

G.G.: Voiam să fac exegeza unui cuvînt pe care l-ați folosit, şi anume ați spus "o perioadă întunecată"...

L.A.: N-o să mai folosesc cuvinte.

G.G.: Ați spus că folosiți un eufemism. Dacă n-ați fi folosit un eufemism, cum ați fi spus? "Acoperită cu excremente"?

L.A.: De-acum voi fluiera, pentru că orice cuvînt folosesc, dumneavoastră vă zboară gîndul la o anecdotă literară. De-acum îmi voi fluiera ideile. Le voi cînta.

O.P.: Să punem lucrurile la punct spunînd că era vorba de o etapă istorică scatologică.

G.G.: Ăsta e tot un eufemism...

L.A.: Hai să nu dăm calificative! Pe mine mă stupefiază – şi insist să-mi termin totuşi ideea, în ciuda diversiunilor amicale din stînga şi din dreapta...

G.G.: Nu vă temeți de întreruperi...

L.A.: Nu mă tem de întreruperi, da... Pe unii îi deranjează că, iată, sînt reanalizate pozițiile, atitudinile lor, destul de... gălbejite.

O.P.: Dar cum îți explici că-i deranjează?

L.A.: Pentru că există o muscă uriaşă pe căciula multor literatori contemporani cu noi. Şi atunci mai bine să ne facem că plouă.

G.G.: Nu Mona Muscă, nu?

L.A.: Mai bine să ne facem că plouă. Mai bine să privim înainte – iată o idee lansată chiar şi de politicieni foarte în vogă astăzi. Nu trebuie să privim înapoi ca să nu apară discordii, zîzanii. Să privim înainte! De parcă noi am apărut aşa, din senin, prin sciziparitate şi contează doar viitorul. Trecutul nu mai contează. Şi de parcă pentru a ne cunoaşte, pentru a şti cu cine păşim alături nu trebuie să privim antecedentele sale. Este o atitudine de rea-credință, pînă la urmă. Uşor explicabilă.

G.G.: Poziția confratelui Laszlo Alexandru este admirabilă, întrucît eu nu cunosc un tînăr critic din generația domniei sale – ca să nu mai vorbesc de cei mai tineri, din seria tînără, pentru că nu este încă o generație – care să gîndească lucrurile în perspectivă istorică. Există o tendință de a acoperi istoria, de a muşamaliza istoria. Îmi spunea recent

domnul Nicolae Florescu, directorul *Jurnalului literar*, că fiind la Paris şi stînd de vorbă cu nişte juni intelectuali stabiliți pentru studii în capitala Franței, a constatat cu stupoare că aceştia declară că nu-i mai interesează în nici un fel trecutul, nici măcar cel mai apropiat, şi că ei vor să pornească de la integrarea României în U.E., de la europenizarea noastră aşa cum se prezintă la nivelul anului 2000...

O.P.: Vor să inventeze o stare de normalitate, deocamdată absentă, cred, sau în curs de construcție.

G.G.: Da! Şi oricum, fără cunoaşterea, fără asumarea într-un fel sau altul a trecutului nu se poate realiza ceva durabil în plan cultural.

O.P.: E şi opinia mea că nu poți considera un accident toată istoria trecută.

L.A.: Păi eşti istoric, ar fi culmea să fii de altă părere.

O.P.: Ba nu, pentru că mai sînt istorici...

L.A.: ...care privesc în viitor.

G.G.: Istorici apostați.

O.P.: Oameni care sînt amatori de mari ficțiuni.

L.A.: Ficțiuni istorice.

G.G.: Poate că şi trecutul este într-un fel o ficțiune.

O.P.: Este. Fără îndoială. Este o formulă de recompunere a ceea ce a fost o dată, aşa cum poate n-a fost niciodată.

G.G.: Da, însă trebuie să recompunem trecutul, chiar în planul ficțional, cu onestitate.

O.P.: De asta v-am şi întrebat: cum ați devenit stalinist, pentru că ştiu că n-ați fost stalinist.

G.G.: Această carte, sau mai bine zis acest titlu mi-a fost inspirat de Mircea Iorgulescu, care a susținut în mai multe rînduri că eu, ca promotor al revizuirilor, aş fi stalinist. Şi fenomenul fiind mai larg...

O.P.: Îmi scapă argumentația. De ce? Cine vrea să revizuiască e stalinist?

G.G.: Da, da. Susține că este vorba de un anumit negativism...

O.P.: Păi de ce n-a zis revizionism?

G.G.: ...echivalent într-un fel cu stalinismul.

O.P.: Bine că nu sînteți fascist!

G.G.: În felul acesta un judecător care condamnă un criminal, să spunem, la ani de închisoare este complicele lui, pentru că pedeapsa presupune o anumită violență.

L.A.: Dar eu îmi amintesc că prin '94-'95 Gheorghe Grigurcu scria o cronică la o carte a lui Dumitru Popescu "Dumnezeu" şi în care îşi exprima diverse rezerve. Spre uimirea mea în primul rînd, dar şi a altora (eu am scris apoi o polemică pe această temă, inclusă în volumul *Între Icar şi Anteu*), Dumitru Popescu revenea şi îl acuza el pe Grigurcu...

G.G.: În *România literară*...

L.A.: ...cu un titlu abracadabrant: *Un anticomunism stalinist*. Adică toți cei care sînt anticomunişti sînt stalinişti, pentru că nu acceptă cu duhul blîndeții, cu seninătate, rateurile unor foşti ideologi de frunte ai partidului. Va să zică, dragă Doamne, noi cei care dorim să spunem lucrurilor pe nume sîntem stalinişti. De parcă staliniştii asta făceau!

G.G.: Botezau lucrurile întru adevăr!

O.P.: Dar ce frumos ați spus!

L.A.: Şi... ca să duc ideea pînă la capăt...

O.P.: Ceea ce e dificil în compania noastră...

L.A.: Ceea ce este dificil, dar încerc să fac față... Constat cu seninătate şi cu amuzament înrudirea spirituală dintre Mircea Iorgulescu şi Dumitru Popescu "Dumnezeu". Pentru că, pînă la urmă, ideatic tot acolo sînt amîndoi atunci cînd neagă revizuirile.

O.P.: Un lucru e sigur, că Dumitru Popescu zis şi "Dumnezeu" avea idei.

L.A.: Avea idei, deci era un mare... idiot.

O.P.: Problema era cînd le punea în aplicare.

G.G.: Ideile nu erau ale lui, erau ale doctrinei comuniste. El nu-şi permitea să aibă idei prea originale.

O.P.: A inovat totuşi cîte un pic. Adică nu ştiu dacă...

G.G.: Pe ici pe colo, prin punctele neesențiale.

L.A.: A descoperit nodurile din limba de lemn.

O.P.: Dar varianta naționalistă a comunismului autohton nu este totuşi şi o invenție care, măcar în parte, îi aparține? Cred că l-a ajutat pe Ceauşescu.

G.G.: Haina discursivă îi aparține, pentru că se pare că cel puțin pînă la un punct îi făcea discursurile.

O.P.: Asta e! La asta mă gîndeam.

L.A.: Iar pe mine mă stupefiază – că sînt pus pe stupefacții astăzi – un alt lucru: eu n-am văzut, după al doilea război mondial, un Goebbels care să facă discursuri în presa liberă germană, explicîndu-le compatrioților ce mari sacrificii trebuie să facă pentru reconstrucția Germaniei. Nu l-am văzut pe Himmler...

G.G.: Goering a încercat să facă treaba asta în săptămîna de libertate care i-a rămas după capitularea Germaniei! Înainte de a fi arestat de americani, a declarat că vrea să contribuie la reconstrucția Germaniei!

L.A.: Dar, domnule Grigurcu, a durat o săptămînă! Iertați-mă, la noi durează de unsprezece ani, să-l văd pe Brucan...

G.G.: Aveți perfectă dreptate!

L.A.: ...la Pro TV săptămînal, să ne explice cum trebuie noi să strîngem cureaua...

O.P.: E o săptămînă dilatată!

L.A.: Dumitru Popescu să ne spună cît sîntem noi de stalinişti şi aşa mai departe! Mi se pare că ceva chiar nu funcționează în țara asta! Dacă ăia care ne-au făcut ce ne-au făcut vin să ne explice acum ce-avem de făcut în continuare! Stați puțin, unde sîntem? Pe ce lume trăim?

G.G.: Sînt lucruri şi mai grave! De pildă Păunescu este senator şi consilierul personal al preşedintelui...

O.P.: O voce autorizată a țării, deci.

G.G.: Corneliu Vadim Tudor ştim prea bine ce este. Mihai Ungheanu este şi el senator – acel cap al protocronismului! Şi la un moment dat a fost chiar locțiitorul preşedintelui senatului, adică al celui care ocupă a doua demnitate în stat! Lucruri care par să țină de un coşmar! Este ceva şi mai dureros decît faptul că circulă în preajma noastră discursul posttotalitar al celor care au reprezentat comunismul. Ei reprezintă la un moment dat şi oficialitatea, chiar autoritatea de rang înalt a României!

O.P.: Atunci înțeleg că asta nu e o extravaganță a dumneavoastră şi poate şi a noastră, Alex, faptul că în loc să rămînem acolo în pagina cărții, mai privim şi pe fereastră în stradă. E cumva imperios, nu?

G.G.: Da, sigur.

O.P.: E o chemare de la care nu poți abdica. Dacă-ți pasă cît de puțin.

G.G.: Atît a cetățeanului, cît şi a omului de litere.

L.A.: Dar e şi o formă de autoprotecție. Dacă nu te uiți pe geam rişti să vină peste tine ăla care-i afară. Şi să nu te mai lase să stai nici măcar în casa ta.

G.G.: Dacă nu stai cu puşca polemicii, ca americanul care-şi păzeşte cu puşca proprietatea, rişti să ai neplăcerile cele mai mari.

"Timp de şaisprezece ani, eu am rămas fără serviciu"

O.P.: De asta zic, fiindcă am auzit adeseori confrați, cum i-ai numit, Alex...

L.A.: Cobreslaşi...

O.P.: Cobreslaşi... cobreslițki, ca să mergem pe fir... Deci am auzit scriitori care spuneau: da, domnul Gheorghe Grigurcu este vocea numărul unu a criticii în materie de poezie, în România de azi. Păcat – adăugau ei – că nu rămîne acolo. Deci că nu stă să vegheze la scrisul poetic...

G.G.: ...în țarcul lui...

O.P.: Exact. Acolo, disciplinat, cultivîndu-şi grădinița...

G.G.: ...inofensiv...

O.P.: ...pe cît posibil... Dar dumneavoastră sînteți ofensiv!

G.G.: Da, pentru că nu mă pot limita nici în calitate de cetățean şi cu atît mai puțin ca om de litere, adică reprezentînd un anumit nivel de conştiință colectivă, nu mă pot limita la o analiză rece a textului literar. Şi, cum spunea colegul Laszlo, este nevoie de autoprotecție. Nici critica de poezie nu poate funcționa, cum nu a funcționat timp de mulți ani, la începuturile comunismului – şi nici mai tîrziu întru totul – dacă nu avem un climat favorabil culturii, dacă nu avem un climat democratic. Eu țin minte că tocmai în anii zişi mai buni, la sfîrşitul anilor '70 – e adevărat că interveniseră tezele din iulie, dar totuşi încă nu fuseseră puse în aplicare întrutotul...

O.P.: Ați vrut să ziceți la sfîrşitul anilor '60...

G.G.: Anii ‘60-‘70... totuşi nişte ani mai buni... În acel moment eu am publicat o carte despre Bacovia: *Bacovia – un antisentimental*. Şi țin minte că cenzorul a eliminat o serie de cuvinte din analiza literară, deci care în vederile şi în intențiile mele nu puteau avea o conotație politică. De pildă: “subconştient”, sau “subliminal”!

O.P.: Ah, asta era pervers!

G.G.: Sau “abisal”. Țin minte chiar expresia “mîl abisal”. Care mie mi se părea destul de sugestivă într-o anumită frază. A căzut! Iată pînă unde mergea cenzura despre care tot pe atunci Ceauşescu declara cu teribilă demagogie că a fost desființată.

L.A.: Ca balaurul din poveste: îi tai un cap şi-i cresc patru. Să ne temem de cenzură, cînd o desființează politrucii!

O.P.: Observ şi îmi convine caracterul evocator al intervențiilor dumneavoastră. Ați şi publicat un volum de altfel la Chişinău, la Editura Arc, în anul 2000, intitulat *Amintiri din epoca de platină*.

G.G.: Da.

O.P.: Noi vorbim despre epoca de platină?

G.G.: **Asta** este epoca de platină, după 1989.

O.P.: Şi de ce “de platină”?

G.G.: Continuă “epoca de aur”. Este un progres al “epocii de aur”. Un progres pe dos.

O.P.: Cartea s-a difuzat şi în România?

G.G.: Da, este vorba de o culegere de articole apărute în *România liberă* şi în alte cîteva ziare.

O.P.: Sînt articole mai cu seamă de relevanță socială, sau tot aşa critică culturală, politică?

G.G.: Lucruri amestecate. Teme foarte diverse.

O.P.: Nicidecum un volum de memorialistică.

G.G.: Nu, nu, nu.

O.P.: V-ați apucat să vă scrieți memoriile?

G.G.: În revista *Vatra* apare un ciclu de texte pe care sper la un moment dat să le public într-un volum sub titlul *Fişele unui memorialist*. Nu îndrăznesc să scriu ceea ce s-ar numi memorii, pentru că viața mea a fost neinteresantă. A fost viața unui marginal,

care ar fi trebuit să noteze: astăzi m-am întîlnit cu vecinul cutare, m-am dus la poştă, m-am dus la piață. Cel mult din cînd în cînd am primit un telefon sau o scrisoare de la un scriitor.

O.P.: Dar totuşi aici vă contrazic. Nimic nu e mai interesant decît viața unui marginal. E lucru ştiut că în regimurile autoritare centrul este atins de imobilism, e placat acolo, ca în cripta faraonilor. Nimeni şi nimic nu mişcă. Cred că la margine totuşi...

G.G.: Există şi o amabilitate în aserțiunea dumneavoastră...

O.P.: Dar nu doar atît! Precis că ați văzut oameni interesanți. Pe poetul Andrițoiu la Oradea, de pildă. Atîția alți oameni fabuloşi.

G.G.: Da. Andrițoiu a făcut un lucru foarte important în viața mea. M-a angajat la revista *Familia*. A fost singurul moment fast al trecutului meu. Dar mai tîrziu a luat cu cealaltă mînă ceea ce mi-a oferit cu o mînă în 1965, şi anume m-a dat afară din redacție. De atunci, timp de şaisprezece ani eu am rămas fără serviciu, fără dreptul de a fi angajat undeva şi fără dreptul, bineînțeles, de a mă stabili într-un oraş cultural.

O.P.: Dar cum ați rezistat totuşi în aceste condiții, şaisprezece ani? De pildă ştiu de la domnul Marino că este un păcat îngrozitor al vieții intelectualului tînăr să lucreze pentru stat. Să-şi piardă aşadar o anume independență. Şi dînsul se dădea drept exemplu, probabil cu temei, fiindcă n-a fost stipendiatul statului. Dumneavoastră ce soluție ați găsit în aceşti şaisprezece ani?

G.G.: Eu am continuat să scriu. Din fericire am putut publica totuşi în aceşti ani, am avut un microclimat asigurat de familia mea, în speță de părinții mei. Dar referitor la paralela cu domnul Marino pe care a mai încercat-o cineva, pot să spun că există şi diferențe considerabile între situația mea şi a domnului Marino. Pentru că dînsul a locuit în Cluj şi nu în Tîrgu Jiu, dînsul a călătorit foarte mult în străinătate, în vreme ce eu n-am trecut niciodată granițele țării pînă la ora actuală.

O.P.: Nici pînă astăzi?

G.G.: Nici pînă astăzi.

L.A.: Eu aş vrea să spun ceva, sărind la o altă idee, ca să revin apoi la ceea ce vorbea Gheorghe Grigurcu. Ce observ iarăşi cu oarecare nedumerire, ca să nu spun mirare, în ultimele săptămîni, este că a început o adevărată sarabandă a biografiilor "oamenilor celebri" şi de asta se ocupă instituții respectabile în aparență. *22*-ul dedică

pagini întregi, de pildă, evocării lui Paul Niculescu-Mizil de către Tismăneanu. Sau memorialisticii lui Pavel Câmpeanu. Sau Poliromul tipăreşte biografia Anei Pauker. Ăştia sînt oamenii care trebuie dezgropaţi? Ăştia sînt trecutul nostru? Nu! Eu cred că dimpotrivă, trecutul unui scriitor care a fost, pînă la urmă, victimă – deşi nu vreau să patetizez acum discursul – care a avut de suferit de pe urma sistemului, al celor care au avut de pătimit, trecutul lor cred că trebuie să ne intereseze, şi nu trecutul acestor instrumentalizatori, ca să nu le spun instrumentişti ai nefericirii de care am avut parte cu toţii. Am o nedumerire: totuşi, ăştia trebuie dezgropaţi din trecut?! Niculescu-Mizil? Pavel Câmpeanu? Ana Pauker? Pe ei trebuie să-i cunoaştem, să ni-i luăm ca exemple? Sau ce urmăreşte de fapt revista *22*? Care-i programul editurii Polirom? Pe ce lume ne aflăm, totuşi?

O.P.: Am şi eu asemenea nedumeriri.

G.G.: Eu vreau numai o propoziţie să spun în imediata urmare a celor spuse de Laszlo. Şi anume că o altă mirare a mea legată de revista *22* este promovarea în coloanele ei, în calitate de cronicar literar, a lui Mircea Iorgulescu. Care a avut o atitudine post-ideologică, o atitudine anti-revizuire...

L.A.: ...prost-ideologică...

G.G.: ...o atitudine conservatoare. Da. Sau prost-ideologică, aşa cum spune domnul Laszlo. Nu cred că era cel mai nimerit să fie un fel de portavoce literară a acestei publicaţii care totuşi se vrea democratică, novatoare, marcînd o ruptură de trecutul totalitar.

L.A.: Avem nevoie de "o altă viaţă"!

O.P.: Astă seară, dragi ascultători, îi avem în studio pe domnul Gheorghe Grigurcu, critic, istoric literar, istoric al poeziei şi critic de poezie, mare polemist, şi la fel mai tînărul domniei-sale confrate şi bunul meu prieten Laszlo Alexandru, polemist redutabil, doctor în filologie, în litere, cu o teză despre un alt critic, despre Nicolae Manolescu, aşadar critic el însuşi. Mă gîndesc că am putea relua chiar de acolo de unde ne-am întrerupt discuţia. Exprimaţi adineauri o nedumerire în legătură cu programul şi cu punerea lui în practică, programul revistei *22*. Eu cred că domnul Grigurcu se înşeală puţin, cred că la *22* s-a întîmplat o uşoară modificare de atitudine, sau poate că ea a devenit vizibilă doar acum, deşi exista dinainte. Există acolo o vînă conservatoare destul

de vizibilă. Dacă, de pildă, ne gîndim la prestația lui Horia-Roman Patapievici, la multe dintre articolele Gabrielei Adameşteanu, la luări de poziție cum sînt cele ale lui Ilie Şerbănescu, sau mai recent şi mai vizibil ale Alinei Mungiu, mai ales în problema minoritarilor etnici, putem descifra un conservatorism de tip statalist, centralist chiar, interesant. Sigur că, alături de toți aceşti autori coexistă şi alții care au altă deschidere, şi aici subscriu la ce spuneați, adică sînt mai curînd democrați, în sensul unui liberalism, al unei social-democrații chiar. În primul şi în primul rînd Andrei Cornea. Dar şi Perjovschi, prin micile lui pastile, adeseori evidențiază o atitudine de mare deschidere şi cu un anume radicalism.

G.G.: Destinde atmosfera.

O.P.: Exact. Aşadar care *22*? Că avem două *22*-uri. Dar cred că Gabriela Adameşteanu a făcut acest lucru fiind literată, iubind literatura, a rupt nişte pagini din revista *22* care odinioară, în vremea lui Stelian Tănase, erau dedicate mai curînd dezbaterii problemelor postideologice, dar şi care țineau de evaluarea realității imediate, şi le-a restituit într-un fel în mod ilicit literelor. Aşadar avem cronică literară acolo...

G.G.: Avem un supliment...

O.P.: Da. Există şi un supliment.

G.G.: Deşi apare rar.

L.A.: Ca la cantină, aşa...

O.P.: Suplimentul e intermitent şi alternează cu alte suplimente. De pildă şi Institutul de Studii Liberale mai publică din cînd în cînd cîte un supliment acolo. Sau femeile se regăsesc cu problematica lor specială. Deci asta este cu revista. Totuşi, pînă la urmă, dacă stai să priveşti în jur, care ar fi revistele în care poți face publicistică de atitudine? Fiindcă *România literară*, s-a spus într-o vreme (chiar mă interesează ce părere aveți) că ea este, prin Alex. Ştefănescu mai curînd un fief țărănist, în timp ce prin Nicolae Manolescu toată lumea era înclinată s-o vadă ca pe o anexă a partidului în care domnia sa presta.

G.G.: Alex. Ştefănescu nu ştiu dacă este chiar un reprezentant al P.N.Ț.C.D.-ului la ora actuală, întrucît în revista *Columna* nr. 1, ca să dau un exemplu cu care sînt la curent prin forța lucrurilor, a publicat nişte amintiri despre Emil Constantinescu,

conținînd şi note de decepție. El, care a fost la un moment dat preşedintele unei asociații de fani ai lui Emil Constantinescu.

L.A.: Eu aş vrea să intervin mai substanțial. Am o dezamăgire – pentru că întrebarea în esență asta era: care ar fi revista fanion, sau reprezentativă, sau în care am putea avea totală încredere, care este 100% pentru deschidere, democratizare, transparență etc. Eu am o dezamăgire privitor la marea majoritate a revistelor culturale – bucureştene în primul rînd –, ca atare din proprie inițiativă nici n-am mai publicat în ultimii ani acolo. Şi anume văd o pendulare destul de accentuată, pe sistemul sfîrlează cu fofează...

G.G.: Victor Ion Popa...

L.A.: ...şi nu ştiu care este revista *22*? Revista *22* este cea care pledează pentru dialog social, pentru buna conviețuire cu minoritățile, pentru deschiderea spre Europa – şi există acest discurs în *22* incontestabil! – sau revista *22* este cea a derapajelor dubioase ale lui Ilie Şerbănescu, a articolelor despre minoritatea imperială ale lui H.-R. Patapievici, este revista care orchestrează nişte dezgustătoare campanii de presă împotriva *Jurnalului* lui Paul Goma din 1997, primele trei volume – a fost pe metereze *22*-ul atunci...

G.G.: Şi acordă un credit exagerat lui Pavel Câmpeanu, cu care am polemizat...

L.A.: Şi tot aşa pot să discut despre *România literară*, care are colaboratori de excepție, materiale extrem de interesante, cu o netă factură democratizantă, civică şi aşa mai departe – nu vreau să măgulesc pe nimeni, dar Gheorghe Grigurcu este cel mai semnificativ în această direcție, mai sînt şi alții – dar totodată are şi nişte răsuciri ideologice...

G.G.: Apar nişte închideri, da...

L.A.: Sînt nişte închideri, ca să nu mai vorbesc despre ce deschideri ciudate există; iată ultimele numere: "La o nouă lectură: FĂNUŞ NEAGU"; "La o nouă lectură: D.R. POPESCU". Păi scuzați-mă, atunci care mai este *România literară*? Pînă la urmă eu cred că trebuie să tratăm cu maturitate, cu spirit critic şi cu toate rezervele orice revistă din țara asta şi să luăm ce e bun, lăsînd deoparte ce e rău, să criticăm ce e rău. Eu, cu toată mîhnirea o spun, nu văd la ora actuală o revistă cu o periodicitate decentă şi semnificativă în care să mă recunosc 100%.

O.P.: Nici *Observator cultural*?

L.A.: Nu, nici *Observator cultural*! *Observator cultural* mi se pare o revistă mult prea superficială, merge pe flash-uri informative, lipseşte aproape în întregime analiza serioasă. Asta în ceea ce priveşte conținutul. Iar în ceea ce priveşte colaboratorii, se pretează la nişte politici de gaşcă foarte dubioase. N-aş vrea să dau exemple – dar cunosc nişte situații chiar pe propria mea piele – pe care nu doresc să le fac publice acum. Dar am avut nişte mici sau mai puțin mici experiențe neplăcute la *Observator cultural*, unde am publicat vreo două articole pînă să...

O.P.: Pînă să nu mai publici...

L.A.: Pînă să se anunțe: "Atenție, se închid uşile!". Asta pentru că n-am fost de acord să fac sluj şi să pup poala popii la un moment dat.

O.P.: Eşti intratabil!

L.A.: Nu! Strict ca şi conținut mi se pare superficial *Observatorul cultural*. Nu are analiză suficientă. Şi mă decepționează politica de grup. Adică dacă fluieră din nu ştiu ce instrument Ion Bogdan Lefter, hai să sărim de gîtul lui X sau de gîtul lui Y! Păi nu asta e o revistă, scuzați-mă! Atacă la comandă!

O.P.: Am înțeles! Domnule Grigurcu, ce ziceți?

G.G.: Revista *Mozaic* a publicat cu vreo lună-două în urmă o anchetă amplă despre situația revistelor literare. Şi s-a pus şi acolo această chestiune: care sînt revistele de încredere, revistele cu un spirit deschis în mod veritabil. Am răspuns şi eu la această anchetă. Mă gîndesc să numesc cîteva din aceste reviste. Evident, fără să dau în acest moment o listă completă. De fapt sînt şi nişte zone de interferență. Sînt reviste care înclină spre bine, cu toate că au şi unele aspecte care ne contrariază. Altele evident că au centrul de greutate într-un spirit antidemocratic. Ei bine, revistele în care cred că poate să apară orice text la ora actuală ar fi *Vatra*, *Jurnalul literar*, poate *Familia*, în mare măsură *Steaua*...

L.A.: Păi e pînă la urmă provincia, nu mai e Bucureştiul...

G.G.: Am numit *Jurnalul literar*.

L.A.: Da, dar are o periodicitate destul de aleatorie.

G.G.: Poate tocmai din pricina aceasta. Este o revistă indezirabilă.

L.A.: Şi, cu toată onestitatea, pentru că sînt şi eu colaborator la *Jurnalul literar* în vremurile cît de cît bune, mă deranjează derapajele cam legionaroide şi de extremă dreaptă...

O.P.: E şi sentimentul meu, că e un pic cu un naționalism prea marcat...

L.A.: Nu e naționalism...

G.G.: Da, dar eu cred că ei publică orice intervenție, deci ar putea să apară şi o critică la un material apărut deja în acest periodic.

L.A.: Pe alocuri are însă, ideologic vorbind, nişte derapaje îngrijorătoare *Jurnalul literar*.

O.P.: Domnul Florescu să fie de opinia asta care bate spre extrema dreaptă?

L.A.: Eu nu ştiu dacă e Florescu de opinia asta. Constat ceea ce citesc. Dar vreau s-o spun foarte limpede. Faptul că am publicat în *Jurnalul literar* nu înseamnă că îi împărtăşesc opțiunile ideologice. Am ajuns acolo pentru că nu aveam alternative. Şi vreau să-i mulțumesc public lui Nicolae Florescu pentru generozitate. A fost cred singurul conducător de revistă din România care mi-a publicat toate materialele polemice pe care i le-am trimis, fără să mă fi întîlnit măcar o dată şi fără să mă cunoască personal. Am debutat în 1991, iată că se fac deja unsprezece ani în presa literară, şi m-am izbit de situații dintre cele mai bizare. Eu sînt un tip foarte incomod, ca scriitor, lumea cînd are un material îşi pune mîinile în cap, pentru că nu mai ştie pe unde să se descurce cu mine. Şi vreau să spun că Nicolae Florescu a fost singurul conducător de revistă care m-a publicat totdeauna. (O dată a avut o unică rezervă şi a manifestat-o într-o notă de subsol, într-o scurtă disociere.)

G.G.: Mă bucur că mă confirmați, domnule Laszlo, în părerea bună despre deschiderea largă a *Jurnalului literar*.

L.A.: Din punctul acesta de vedere este un tip foarte permisiv şi înțelegător şi acceptă, într-adevăr, opiniile cele mai cutezătoare.

“E nevoie de un nou iluminism acum, după tembelismul comunist…”

O.P.: E vorba despre destinul – pînă la urmă – al criticii literare. E posibil astăzi, în România, să avem o critică de direcție? Este dezirabil? Este pregătit cineva să asume această funcție a criticului de direcție? Ce credeți?

G.G.: Eu cred că o critică de direcție este oricînd binevenită, cu condiția să nu fie autoritaristă, să nu fie exclusivistă, să fie o propunere, o ipoteză de lucru pentru conştiința literară. Şi cred că ea s-a şi conturat în varianta ei optimă prin opțiunile unor critici şi scriitori pentru revizuiri, pentru climatul discuției libere, pentru principiile democratice, aşa cum am vorbit şi pînă acum.

L.A.: Ca să ai o critică de direcție, prima condiție a ei este să ai consecvență. Cînd spui un lucru, să continui pe aceeaşi linie. Înnodînd cu ceea ce spuneam adineauri despre revistele bucureştene de frunte (tot Bucureştiu-i fruncea!): *22*, *România literară* etc. – o revistă inconsecventă ideologic, care se învîrte titirez, nu poate să propună critică de direcție! Asta este deziluzia mea de căpătîi în legătură cu aceste reviste. E nevoie în primul rînd de consecvență! Sigur că e nevoie şi de tot restul, profesionalism, abnegație, perseverență în scris şi aşa mai departe...

O.P.: Dar atunci trebuie să mergem mai în amonte. Consecvență întru ce? Într-un program, aşa-i?

L.A.: Într-un program, sigur.

O.P.: Deci e necesar mai întîi să ai un program.

L.A.: O ideologie!

O.P.: Da, cuvîntul poate sperie lumea. Ideologie literară!

L.A.: Ideologie literară, ideologie civică.

O.P.: Şi aşa ceva crezi că tu de pildă ai, Alex?

L.A.: Păi eu am consecvență, dar n-am revistă!

O.P.: Şi program?

L.A.: Şi program cred că am!

O.P.: Programul tău pare mai curînd unul etic, dacă cineva îşi ia libertatea de a citi volumele tale, cum am făcut eu.

L.A.: Programul meu, dacă nu sună prea pretențios acest cuvînt, este în primul rînd dorința de a propune – ca să nu spun "a impune", că e prea autoritarist – componenta etică în cadrul esteticului. Eu nu cred că scriitorul trebuie să scrie numai despre cum se

îngălbenesc frunzele în copaci, despre cît de rotundă e luna şi despre cît de mare e iubirea lui pentru Vetuța. Şi acestea sînt binevenite, dacă sînt făcute cu talent. Dar dincolo de asta, eu cred că scriitorul are o anumită datorie. Cred că scriitor trebuie să fie cel care vede puțin mai lucid decît ceilalți, care este cel puțin cu un pas înaintea contemporanilor săi. Căruia i se pare – cel puțin – a vedea mai bine. Şi atunci are o datorie de luminător şi al celorlalți. Deci eu văd scrisul ca pe o componentă iluministă. Cred că e nevoie de un nou iluminism acum, după tembelismul comunist.

G.G.: S-ar bucura domnul Adrian Marino să audă această propoziție!

L.A.: Da! Aici să ştiți că sînt în mare consonanță cu Adrian Marino. El merge pe un paşoptism de ultimă oră.

G.G.: Reactualizat atît cît se poate…

O.P.: *Aggiornato*.

L.A.: Da, *aggiornato*. Aici consun cu Adrian Marino, ca şi în latura sa raționalistă. Aici sînt mai aproape de Adrian Marino decît de Gheorghe Grigurcu! În faptul că un scriitor trebuie să-şi asume componenta rațională, mai mult decît pe cea instinctuală, sufletistă.

O.P.: Dar n-am înțeles disocierea dintre Marino şi Grigurcu.

L.A.: Păi asta e o polemică totuşi mai de durată şi nu totdeauna directă, unde Grigurcu nu oboseşte să reproşeze – şi în parte poate în mod justificat – lipsa de propensiune a lui Adrian Marino către mit, către fantastic, către valori sufletiste, îi reproşează o oarecare ariditate – dacă mă înşel, corectați-mă...

G.G.: Da, da, da...

L.A.: Dar, cu toată prietenia pentru Grigurcu, în acest aspect mă simt – ca poziție, ca formație intelectuală – mai aproape de Marino.

O.P.: Poate e şi o chestiune temperamentală.

L.A.: Da...

O.P.: Acolo, în acele reproşuri, poate că vorbeşte cumva şi poetul Gheorghe Grigurcu. Fostul discipol al lui Blaga. Atent la taină, la mister...

L.A.: Da. Însă şi Adrian Marino este un spirit polemic, deci pînă la urmă sîntem spirite – adică Grigurcu şi Marino (pe mine mă exclud din această ecuație) – sînt spirite afine. Rezervele sau obiecțiile pot fi mai mult sau mai puțin importante. Dar repet, din

acest unic punct de vedere, mă simt mai aproape de Marino, prin spiritul rațional şi aplicățiunea ardelenească a demersului critic.

O.P.: Şi dumneavoastră, domnule Grigurcu, sînteți mai aproape de Adrian Marino sau de Laszlo Alexandru?

L.A.: Nu, eu nu sînt o unitate de măsură!

G.G.: Va rezulta din ceea ce vreau să spun acum pe scurt! Şi anume, cu toate că-l prețuiesc mult pe Adrian Marino drept cel mai de seamă teoretician şi mai bine zis biograf al ideii literare pe care-l avem şi l-am avut, el este totuşi un spirit oarecum reductiv, unilateral. Cultura presupune două laturi majore: o latură rațională şi o latură spiritualistă. Or el pune în paranteză, dacă nu execrează, tot ce ține de religie, de transcendență, de metafizic, de mit, mergînd pînă la suspectarea scrisului frumos, a metaforei. În cîmpul literar lucrul ăsta mi se pare ciudat, pentru că oricum el lucrează cu materialul clientului, care este literatura, care-şi are misterul ireductibil şi calofilia în diverse grade, de care nu se poate dispensa. Şi atunci, în această ariditate a lui Adrian Marino eu văd chiar o piedică la programul său enciclopedic, la programul său universal, de îmbrățişare a întregului cîmp cultural, de realizare a unei sinteze. Or, sinteza culturală nu este posibilă dacă se exclud cel puțin 50% din viziunile, din operele literare şi din instrumentele scriitorilor şi gînditorilor.

L.A.: Dați-mi voie să fac o precizare – şi cu asta cred că se clarifică ceea ce voiam să spun. Sigur că pentru analiza literaturii, care are nevoie de suflet, poziția lui Gheorghe Grigurcu mi se pare mai potrivită. Este nevoie de un critic cu sensibilitate. Dar pentru analiza ideilor, a ideologiilor, o abordare "sufletistă" are nişte riscuri enorme. Pot apărea gafe uriaşe dacă analizezi ideologia cu sufletul. Acolo e nevoie doar de rațiune, de creier. Şi atunci să mergem, poate, în critica literară pe mîna lui Gheorghe Grigurcu, iar în critica ideologică pe mîna lui Adrian Marino. Poate fi asta o soluție.

O.P.: Da!

G.G.: Eu dau următorul răspuns. Teoria literară sau critica ideilor literare trebuie să fie suficient de comprehensivă ca să cuprindă şi poziția criticului "rațional", şi poziția criticului de sensibilitate, şi a iubitorului de mit, de metaforă şi de stil. Pe de o parte. Iar pe de altă parte, Adrian Marino îşi însoțeşte discursul cu o serie de note polemice de dispreț, de desconsiderare față de critică, ce ne amărăsc şi care răspund probabil unei

tendințe a lui Adrian Marino de a subordona toate manifestările criticii poziției sale teoretice, ceea ce este un lucru jenant, pentru că nu poate fi vorba de o ierarhie a genurilor şi a speciilor. Fiecare are şanse egale de a accede la adevăr şi valoare, în funcție de slujitorii săi.

L.A.: Mă gîndesc că aceeaşi eroare exclusivistă a făcut-o şi Constantin Noica, cel care disprețuia literatura ca fiind ceva superficial, critica literară era o inutilitate la pătrat. Or este tot un impuls orgolios, vanitos, care într-adevăr trebuie respins.

G.G.: Dar pe urmele lui Platon, totuşi, care izgonea poeții din cetate!

O.P.: Eu pot fi de acord cu domnul Grigurcu în cele spuse adineauri, în principiu. Pentru că altminteri nu cred în egalitatea totală a genurilor criticii. De pildă nu cred că o monografie sau un studiu temeinic vor egala acest jet care este o cronică de întîmpinare, care este o recenzie. Dimpotrivă. Stau pe o altă treaptă. Este vorba de construcție ideatică. Este vorba de un elaborat mai complex în cazul monografiei.

G.G.: Da, sînt zone diferite, sigur.

L.A.: Eu nu cred că trei monografii ale lui Valeriu Râpeanu, bine şi masiv asezonate, pot să concureze o singură culegere de cronici literare ale lui Nicolae Manolescu! Foarte pe şleau.

O.P.: Poate că ai dreptate, dar mă întreb dacă diferența nu survine la nivelul numelor proprii pe care le-ai evocat.

L.A.: Nu există o ierarhie a genurilor critice. Nu cred că, de pildă, corespondența sau jurnalul sînt prin ceva inferioare romanului de idei.

G.G.: Foarte adevărat! Eu cred că viitorul va da dreptate acestui punct de vedere de egalizare perfectă a şanselor pe care le oferă genurile şi speciile, care nu sînt, la urma urmelor, nişte entități abstracte decît în laboratorul analitic, fiind de fapt nişte căi pe care fiecare merge cu mijloacele proprii şi cu rezultatele care țin de vocația şi de buna sa credință.

L.A.: Dacă nu altceva, postmodernismul ne-a oferit această complementaritate, această coexistență a diverselor entități, lipsite de o concurență *aut-aut*, sau-sau. Acum sîntem în raport de şi-şi, în postmodernism.

O.P.: Finalul marelui discurs, aşadar. Nu ştiu dacă eu personal pot adera întrutotul la acest punct de vedere. Mă interesează foarte mult o cultură care se sprijină

pe nişte pivoți uriaşi, pe nişte elaborate masive. Cînd vom avea şi noi un Hegel, de pildă, vom putea discuta altminteri decît cu cele cinci poezii ale lui Vasile Cârlova, care sînt frumoase, sînt minunate, e bine că le avem, dar… nu ajung.

L.A.: Eu deocamdată îl aştept pe Havel, pînă la Hegel.

G.G.: Dar dacă ar fi cinci poezii de Hölderlin, să zicem?

L.A.: Asta aşa, ca să completăm jocul de cuvinte...

O.P.: Atunci Heidegger ar interveni...

G.G.: ...Hölderlin pe care contemporanii nici n-ar fi cutezat să-l amintească alături de Goethe. Sau de Schiller.

O.P.: Aşa este, şi iată că...

G.G.: Sau Maurice Scève care este gloria unui trecut care nu l-a pus în relief cum se cade.

“Am asistat la momentul cel mai de jos al televiziunii din România vreodată”

O.P.: Domnule Grigurcu, lăsînd la o parte toga celui care oficiază de la o catedră invizibilă actul critic, acum vă provoc să vorbiți ca un simplu cititor pasionat, un cititor de o viață, care sînt lecturile care vă pasionează în acest moment? Ce continuă să vă placă?

G.G.: În acest moment eu citesc mai puțin roman şi mai mult jurnal, aforisme, corespondență. Pentru că simt în asemenea texte o pulsație mai vie a autenticității. O autenticitate morală către care – poate după o anumită experiență, poate la o anumită vîrstă – mă simt mai atras.

L.A.: Domnule Grigurcu, eu azi dimineață vă atrăgeam atenția asupra unui articol al lui Ion Simuț în *Observatorul cultural*, care lansa ipoteza că literatura română ar avea de suferit mergînd prea mult pe mîna lirismului şi a poeziei, critica de poezie e bine să fie mai restrînsă, ca dovadă, iată, însuşi Grigurcu este trimis mai în spate în *România literară*, pe o poziție mai puțin semnificativă, deci noi trebuie să mergem spre epic, spre construcții monumentale şi să lăsăm deoparte liricul. Subscrieți la ipoteza criticului de la Oradea?

G.G.: Este vorba de aceeaşi tendinţă de a ridica speciile deasupra creaţiei în concret, de a subordona textul literar ca atare unor abstracţii didactice. A vorbi despre faptul că o specie în sine este mai importantă decît alta mie mi se pare o poziţie extrem de riscantă, care nu se poate susţine cu seriozitate. Şi nu este primul caz cînd avem de-a face cu o atare erezie...

L.A.: ...chinezărie...

G.G.: ...întrucît chiar supremul nostru teoretician literar care este Adrian Marino tinde să se situeze pe aşa-zisa superioritate absolută a modalităţii domniei sale.

L.A.: Da, eu cred că este o apropiere ideologică pronunţată între Ion Simuţ şi Adrian Marino. De n-ar fi decît coordonarea lor împotriva lui Gheorghe Grigurcu.

O.P.: Există aşadar o polemică ce continuă în acest sens?

G.G.: Continuă, sigur, şi e bine că există un cîmp de discuţie, de tensiuni între noi, pentru că o armonie ar fi ceva factice. Atîta vreme cît există nişte conştiinţe distincte, există şi deosebiri de sensibilitate, de opinie, de atitudine. Principalul este să avem un climat al libertăţii de conştiinţă, care să ne îngăduie să ne publicăm părerile şi să ni le putem confrunta, fără vreo oprelişte redacţională.

O.P.: Dar e un dialog urban, nu?

G.G.: Da, da, cred că da.

O.P.: Asta-i important. Şi celelalte războaie pe care le purtaţi în acest moment la ce se referă?

G.G.: Păi nu ştiu la ce vă referiţi dumneavoastră.

O.P.: Nu ştiu nici eu la ce mă refer. Vă întreb dacă în calitate de polemist mai aveţi şi alte fronturi deschise. Ştiu că multă vreme, în revista *Contemporanul*, în anii ‘90, aţi polemizat împotriva – cum să-i numim iarăşi eufemistic?...

G.G.: Paznicilor templului...

O.P.: Dacă vreţi. Exact. Aici văd un volum pe care l-aţi publicat la Nemira în 1999 şi care se chema *Amurgul idolilor*. Se referă la vechii idoli ai lumii de pînă în 1989? Idolii lumii literare?

G.G.: Da.

O.P.: Atunci iată, şi la ei mă refeream. Mai continuaţi aceste polemici? Cu Păunescu mai dialogaţi, sau mai monologaţi?

G.G.: Mai puțin, pentru că nu are rost, cazul Păunescu este clasat...

O.P.: Este clasat, dar induce noi confuzii. Vă rog să observați că de curînd el a devenit marele promotor al discuției în jurul Holocaustului în România. Aşadar, fiind recuperat de Pro TV, un post considerat pînă acuma occidentalizant...

L.A.: Cu Brucan, da!

O.P.: Cum să vă spun, pare coafat într-o manieră nouă.

G.G.: Mărturisesc că n-am avut ocazia să-l urmăresc la Pro TV, însă aşa cum spuneam la începutul conversației noastre, sînt foarte surprins că el este nu numai senator al partidului de guvernămînt, ci şi consilier al preşedintelui Iliescu. Ceea ce este o asumare deloc inocentă a celui care a fost considerat cîntărețul numărul unu al lui Ceauşescu în România.

L.A.: Iar eu mărturisesc că de cîte ori am ocazia să-l văd la Pro TV – schimb canalul!

O.P.: Mă rog, sigur, e o opțiune posibilă. În legătură cu postul acesta de consilier al domnului Păunescu, vreau să vă amintesc că ziarele publicau nu de mult ştirea că printre consilierii premierului Adrian Năstase se numără un ins – numele lui nu importă acum şi nici nu l-am ținut minte – care a îndeplinit funcții notabile în fosta Securitate. Or cînd vrei să te integrezi în NATO şi în UE cu asemenea inşi aşezați în prima linie, lucrurile devin cel puțin dubioase, după părerea mea.

G.G.: Bineînțeles!

L.A.: Domnule Pecican, dați-mi voie să fiu patetic de data aceasta şi chiar furios. Îmi pare rău că stric atmosfera aceasta de relaş şi de amintiri legendare şi ironice despre scriitorii români, dar am o suferință personală destul de accentuată. Eu întîmplător era să fiu omorît la Revoluție, în Cluj, în seara de 21 decembrie 1989. Şi am văzut cu ochii mei nişte lucruri. Am văzut cu ochii mei pe un individ care omora oameni. Se cheamă Cocan. Era locotenent-colonel, mi se pare.

O.P.: Aşa!

L.A.: Despre care am scris întîi în presă. De acolo am reluat în volumul meu *Orient Expres*. Am relatat faptele lui foarte minuțios. Apoi, în februarie 2000, noaptea la ora 1, am fost sunat de acest Cocan, înjurat de mamă şi amenințat cu moartea: că el ştie adresa mea, îmi ştie aspectul (pentru că aveam poza pe coperta cărții) şi că va veni să-mi

arate el mie. Ghinionul lui a fost că l-am înregistrat şi a doua zi am făcut o conferinţă de presă, iar el a apărut în ziar pe prima pagină ca fiind cel care are nouă oameni pe conştiinţă. Nouă morţi. După care a dispărut. Nu m-a mai ameninţat. Dar am observat cu stupoare că a reapărut acum vreo trei săptămîni la postul OTV, în aşa-numitul talk show...

O.P.: *Dan Diaconescu în direct...*

L.A.: …al lui Dan Diaconescu.

O.P.: Aşa este, l-am văzut şi eu.

G.G.: În ce calitate?

O.P.: Ca victimă a justiţiei!

L.A.: Victimă a justiţiei!

O.P.: Incredibil!

L.A.: Supratitrat peste chelia lui era un afiş, o inscripţie pe ecran: *"Acuzat de genocid"*. Dar el figura drept victimă. Dădea diverse explicaţii, spunea că toţi cei care au participat la Revoluţie erau nişte derbedei şi beţivani, Călin Nemeş care s-a sacrificat era un troglodit şi un vagabond şi aşa mai departe. Credeţi-mă că am retrăit acum trei săptămîni evenimentul cu aceeaşi intensitate cu care am trăit şi seara de 21 decembrie 1989. Sînt absolut indignat!

G.G.: A fost condamnat?

L.A.: Este în faza finală a procesului Revoluţiei de la Cluj şi într-un acces de disperare – pentru că se apropie probabil condamnarea, precum şi din diverse jocuri politicianiste ale unora şi altora – a fost împins...

G.G.: Mă îndoiesc că se apropie condamnarea în contextul actual.

L.A.: Eu sper. Dar vreau să vă spun că un criminal, pe care l-am văzut cu ochii mei că a ucis oameni, îşi permite să iasă pe post, iar un conducător de emisiune îi dă cuvîntul fără să-l pună la punct şi-i pune întrebări fals ironice, de pildă: "Cînd trăgeaţi, încotro îndreptaţi cătarea armei?". Cred că am asistat la momentul cel mai de jos al televiziunii din România vreodată. Reacţia mea a fost de natură personală. Efectiv am şters postul respectiv din memoria televizorului meu! Pentru mine acel post de televiziune nu mai există!

G.G.: Poate că ar trebui să-l monitorizaţi, dimpotrivă, în condiţiile astea.

L.A.: Am văzut oameni care au murit de mîna acestui nemernic care acum vine şi îşi acuză victimele că sînt derbedei! Mi se pare absolut revoltător şi, față de acest caz, un Păunescu prin grobianismul lui, sau mai ştiu eu ce figuri palide pot doar să mă dezguste, dar nu să mă indigneze cum a reuşit celălalt. Îmi pare rău dacă am fost prea patetic, dar...

G.G.: Păunescu este mentorul şi protectorul acestor indivizi! Le creează un cadru legal!

O.P.: Cred că asta a fost un soi de refacere a contactului cu realitatea. Pentru că noi venim din realitate, ne întoarcem în realitate, după ce ne terminăm paginile de scris şi le trimitem înspre publicare. Locul şi rostul acestei intervenții mi se pare că erau chiar aici, în contextul dezbaterii noastre. Fiindcă pînă la urmă discutăm şi despre etica jurnalistică. Noi manifestîndu-ne în primul rînd ca jurnalişti şi abia apoi adunînd eventual, în cazurile fericite cînd găsim sponsori sau edituri dispuse să ne publice, ne adunăm acele pagini, odată publicate deja, în volume, în cărți. Este trist, am văzut şi eu emisiunea respectivă. Ea este numai una dintre cele prin care se ilustrează acest – totuşi, iată – coleg al nostru, domnul Dan Diaconescu...

L.A.: Poate al dumneavoastră, al meu nu mai este!

O.P.: Păi n-avem încotro! Adică prin fatalitatea naşterii noastre aici, acum...

G.G.: În mod tehnic, sîntem colegi...

“Perseverența este primul atribut al unui critic de direcție”

O.P.: Da, despre asta e vorba, nu altceva. Dar este absolut regretabil şi nu e singura prestație de acest gen. Acum, sigur, iar ne definim, prin aceste poziționări, foarte clare şi marcate, drept stalinişti.

G.G.: Sau cel puțin maniheişti.

O.P.: Pentru că ne permitem să spunem un da sau un nu absolut tranşant.

L.A.: Dacă eu văd pe cineva care cu mîna lui omoară pe altcineva şi îi spun acelui om că este criminal, iar eu sînt stalinist, atunci îmi permit să mă îndoiesc şi de cel care mă acuză pe mine de stalinism. Într-un astfel de caz încep să mă uit la cel care îmi aruncă mie această etichetă. Înseamnă că nu e ceva în regulă cu acel om care mă acuză pe mine!

O.P.: Eu cred că aici e o corelație de probleme – fără a generaliza, aş zice totuşi de probleme ale poporului nostru. Pe de o parte avem reprezentări ciudate în privința caracterului, a ideii de caracter, pe de altă parte avem acest temperament latin, exuberant, prin care folosim fără discernămînt adeseori cuvintele. Şi cred că asemenea etichete prin această secundă cauză se revendică.

L.A.: Ştiți ce se întîmplă? Încerc să generalizez acum puțin, să măresc focalizarea. Cred că s-ar putea face un studiu de istoria mentalităților, în legătură cu vinele, culpele atribuite unora, în diverse momente istorice. De pildă...

O.P.: George Voicu s-a şi ocupat de asta.

G.G.: *Mitul lui Nae Ionescu*, de pildă.

L.A.: Nu, asta-i altceva.

G.G.: E ultima lui apariție.

O.P.: Da? Şi acolo? E foarte interesant. Dar în cartea de la Polirom, în care discută manierele de a fi diabolizat în România postdecembristă.

L.A.: Nu, dar eu la altceva mă gîndeam. De pildă în *Divina Comedie* a lui Dante există o ierarhie clară a culpelor, iar la fundul Infernului – vina pe care Dante o consideră capitală pentru perioada lui – se află trădătorii. Trădătorii de țară, trădătorii de rude şi aşa mai departe. Trădarea ar fi culpa cea mai mare pentru contemporanii lui Dante, în ochii autorului. Poate greşesc, dar cred totuşi că în acest moment crima este cea mai gravă culpă în societatea noastră. Dacă pînă şi crima poate fi iertată, circumstanțiată, explicitată, atunci sîntem într-adevăr nişte netrebnici.

G.G.: Domnule Laszlo, dumneavoastră ca specialist în Dante – pentru că ştiu că elaborați o lucrare amplă despre Dante – ați vrea să-mi spuneți: nu cumva interlocutorii noştri de iz conservator vor medita nu numai la culpabilul nostru maniheism, ci şi la un maniheism tot atît de culpabil al lui Dante?

L.A.: Ah, dar Dante a avut parte de diverse acuzații şi stă foarte senin peste vreme. El continuă să fie cel mai mare poet italian. Şi vreau să vă spun un lucru foarte interesant şi care ne poate umple de învățăminte. Dante a fost exilat de compatrioții lui, a murit în exil...

G.G.: La Ravenna...

L.A.: La Ravenna. A refuzat să se mai întoarcă, a refuzat orice fel de compromis cu contemporanii săi, care îi impuneau condiția să-şi ceară el iertare, pentru că atunci îl vor reprimi în patrie! Ceea ce a fost chiar culmea...

O.P.: Şi Socrate a avut o problemă de genul ăsta.

L.A.: A fost chiar culmea sfidării... Dante a murit departe de patrie, tînjind după patria iubită, şi la puțini ani după aceea florentinii au început să-l regrete, au început să-i descopere marea statură, l-au trimis pe Boccaccio ca ambasador la fiica lui Dante să-i plătească un fel de daune materiale în florini de aur şi rugîndu-se să recupereze trupul, osemintele lui Dante. Ceea ce nu li s-a permis. Peste ani au fost nişte aventuri rocamboleşti, cu presiuni din partea papilor să se mute osemintele lui Dante de la Ravenna la Florența. Nu s-a permis. Într-o noapte s-a încercat furarea osemintelor. Nu s-a reuşit. Şi pînă în ziua de azi florentinii continuă, într-o formă sau alta...

G.G.: Să-l revendice pe marele lor înaintaş...

L.A.: …să îşi ceară chiar iertare pentru atitudinea lor față de Dante. Iată o situație în care o comunitate întreagă a greşit față de un om şi face eforturi, chiar după sute de ani, să obțină iertarea. Această situație pe mine mă umple de optimism şi de speranță.

G.G.: Contemporaneitatea a greşit față de un om şi posteritatea nu poate repara această greşeală.

L.A.: Ba da! Posteritatea poate! Asta şi face în Italia: o repară zi de zi. Iar Dante stă foarte bine, demn şi vertical, în ciuda tuturor acuzațiilor care i s-au adus. Chiar în prezent există detractori ai lui Dante, nici o problemă. Dar el stă senin.

O.P.: Vreau să vă întreb, domnule Grigurcu, dacă considerați că au greşit contemporanii față de dumneavoastră în vreun fel.

G.G.: Nu aş vrea să mă apăr acum într-un mod excesiv, cred că mă apără textele mele în primul rînd. Sigur că cititorii pot să opteze fie pentru mine, fie pentru cei cu care m-am aflat în contradicție. Cred însă că un merit al meu oarecare este totuşi o perseverență în opinie şi o omogenitate a ceea ce am scris în decursul activității mele.

L.A.: Perseverența este primul atribut al unui critic de direcție. Eu am scris despre Gheorghe Grigurcu – nu mult, dar cînd am scris, una din primele calități pe care...

G.G.: *Non multa sed multum*.

L.A.: Da, aşa este. *Multum in parvo* sau cum se spune, dacă evoluăm şi pe limba asta. Una din primele trăsături de personalitate, prin care am considerat eu că va rămîne Grigurcu în conştiinţa posterităţii, a urmaşilor, este calitatea sa de critic de direcţie. Tocmai el are această consecvenţă care le lipseşte, din păcate, atîtora dintre contemporanii noştri.

O.P.: Şi dacă ar fi să reparaţi ceva din trecutul dumneavoastră, aţi încerca să faceţi acest lucru în vreun punct al său? Altfel spus, vă simţiţi la rîndul dumneavoastră vinovat în vreun fel faţă de lumea prin care aţi trecut şi prin care continuaţi să treceţi?

G.G.: Nimeni nu este scutit de slăbiciuni şi greşeli. Eu sînt departe de a mă autoidealiza.

O.P.: E un enunţ minunat. Dar poate că puteţi răspunde şi ţintit la această întrebare... evocînd o circumstanţă, oricare.

G.G.: Da, mă luaţi prin surprindere. Sigur că unele pagini le-aş scrie altfel acum decît înainte de 1989.

O.P.: Sînt atitudini pe care le regretaţi?

G.G.: Atitudini ca atare nu, nu. Atitudini într-un sens mai larg al cuvîntului.

O.P.: Desigur.

G.G.: Dar fireşte că, într-un caz sau altul, anumite elemente ar putea fi optimizate, din ceea ce am scris, din ceea ce am gîndit, din ceea ce am făcut.

O.P.: Alex, te rog să-mi spui, mie şi ascultătorilor noştri – pentru că ne apropiem de final şi vreau să avem nu o concluzie, ci un adagiu cu care să sfîrşim această emisiune, extrem de interesantă după părerea mea, sper că şi după a altora – te rog să-mi spui aşadar care crezi că este punctul forte al criticului, al publicistului, al omului de litere Gheorghe Grigurcu, în scrisul său, nu ca prieten, desigur.

L.A.: Da, am enunţat-o deja: consecvenţa. Fac o paranteză extrem de succintă. Am avut parte de o cronică literară băşcălioasă şi minimalizatoare din partea lui Alex. Ştefănescu în *România literară*, la al doilea volum polemic al meu, *Orient Expres*. Trec peste diverse habarnamisme şi alte obiecţii "telefonate" ale cronicarului. Dar cu stupefacţie am observat că el îmi reproşează consecvenţa! Eu sînt consecvent – şi asta era un defect în ochii lui! Da! Sînt consecvent, recunosc, are dreptate – dar cred că asta este o calitate. Şi înainte de a fi a mea, cred că este calitatea de căpătîi a lui Gheorghe Grigurcu!

O.P.: Da! Domnule Grigurcu, vă mulțumesc pentru prezența dumneavoastră aici. Dragă prietene Laszlo Alexandru, eşti binevenit şi altă dată.

(Cluj, 24 aprilie 2002)

II. LIBERTATEA PROVINCIEI

“Scriitorii care au vreo suferință în ce ne priveşte să-şi semneze contribuțiunile”

O.P.: Stimate domnule Gheorghe Grigurcu, stimate domnule Laszlo Alexandru, vă întîmpin cu toată prietenia mea şi cu dorința impetuoasă de a continua un dialog pe care l-am început cu cîtva timp în urmă, dar care, aşa cum se întîmplă atunci cînd transcrii o convorbire radiofonică şi o publici într-o revistă, abia acum stîrneşte ecouri. E chiar interesant destinul convorbirii noastre. Alex, dacă nu mă înşel, pentru a respecta cronologia, tu ai trimis textul mai întîi la o revistă românească din New York, aşa este?

L.A.: Da, inițial s-a publicat în cinci episoade a cîte o pagină întreagă, în *Lumea liberă* de la New York.

O.P.: Iată-ne aşadar eroi de telenovele.

G.G.: Ori autori ai unui reportaj senzațional.

O.P.: Iar ulterior am înmînat aceeaşi transcriere revistei clujene *Steaua*, pentru că publicul românesc merită stima şi prețuirea noastră – eu zic că *Steaua* are un public mai larg decît cel din Cluj… Unde mai pui că *Steaua* se tipăreşte mai nou, printr-un miracol al centralismului românesc, la Bucureşti!…

L.A.: Cu un decalaj de o jumătate de an.

O.P.: Da, slavă Domnului. Ar putea fi de doi-trei ani, ca la *Secolul 20* (ajuns, în sfârşit, *21*).

L.A.: Cincinal…

G.G.: Să nu fim răi, pentru că nici revista *Columna*, cu toate eforturile noastre, nu poate apărea într-un ritm normal, adică în ritmul trimestrial pe care l-am preconizat. Sînt poate şi la confrații de la *Steaua* nişte dificultăți de ordin financiar. Nu-mi explic altminteri întîrzierile revistei lor şi cred că este ultimul reproş care li s-ar putea aduce.

L.A.: Nu era un reproş adresat redacției. Era o problemă de natură administrativă.

G.G.: Era o solidarizare.

L.A.: Sigur. O punctam fiind în acord cu propria lor nemulțumire.

G.G.: Spunînd acest lucru, nu avem decît un sentiment de confraternitate cu scriitori care întîmpină dificultăți analoage celor pe care le încercăm noi.

O.P.: Da. Ideea nu trebuie subliniată prea mult, cîtă vreme noi sîntem prezenți în revista *Steaua* şi o sprijinim cu semnăturile noastre, atîta cît ne stă în putință. Cît despre ritmul de apariție al *Columnei*, nici nu m-am gîndit la altul. Eu l-am văzut de la început ca fiind un ritm ideal-aleatoriu, pentru că este revista lui Gheorghe Grigurcu şi îmi place să-mi imaginez că revista *Columna* apare cînd vrea Gheorghe Grigurcu. Aşa să fie?

L.A.: El vrea mai des, dar poate mai rar. Financiar vorbind.

G.G.: Este un vis frumos al meu, dar ca toate visele se destramă la ivirea zorilor. Realitatea este implacabilă. În sensul că ne obligă la întîrzieri care depăşesc adesea cele mai sumbre prognoze pe care le facem în legătură cu fiecare număr.

O.P.: În orice caz, revenind la conținuturile discuției noastre publicate în nr. 7/2002 din *Steaua*…

G.G.: …pînă acum a fost doar un aperitiv.

O.P.: Absolut. Voiam să remarc că am fost priviți cu suspiciune de colegii noştri pe care, e drept, i-am criticat uneori aspru, dar nu cred că am încălcat în discuția noastră regulile deontologice. Aveți cumva sentimentul că ne-am situat pe lîngă o criteriologie onestă?

G.G.: În nici un caz. Cred că avem de-a face cu o corectitudine literară ca un fel de analogon al corectitudinii politice despre care se vorbeşte acum. Corectitudine specifică pe care am sentimentul că n-am încălcat-o nici în această împrejurare şi nici în altele, nici unul dintre noi.

L.A.: Depinde cum privim corectitudinea. Dacă eşti corect doar atunci cînd elogiezi pe cineva, noi am fost incorecți: ne-am spus părerile pe şleau. Pe de altă parte însă, devenind un pic mai serioşi – dar nu excesiv – cine ne acuză de incorectitudine?! Cei care reacționează nemulțumiți de după pseudonime? Noi sîntem înțepați ba de Cronicar, ba de… cum îl cheamă… Asterix şi Obelix… sau cum îl cheamă…

G.G.: Vă referiți probabil la Aristarc. Era şi pseudonimul lui G. Călinescu.

L.A.: Aşa, Aristarc. Şi alte vajnice condeie ale presei române culturale. Noi ieşim în față cu chipul descoperit…

G.G.: Fără mască…

L.A.: …şi ne spunem nemulţumirile. Ba chiar le argumentăm, atunci cînd este cazul, sau dacă există nelămuriri. Iar pe urmă ne pomenim cu diverse înţepături confraterne, sardonice sau furibunde. Toate acestea – ce coincidenţă! – sub pseudonime. Eu invit scriitorii care au vreo suferinţă în ce ne priveşte să-şi semneze contribuţiunile.

O.P.: Din acest punct de vedere sînt, şi eu, ca o… demoazelă de pansion. Mama nu mă lasă să vorbesc cu străinii care poartă mască şi nu se prezintă. Dar unde mai pui că ei… e prost educaţi. În sensul că e… şi prost informaţi, şi rău-voitori. Să argumentez. Într-un număr foarte recent din *România literară*, un personaj căruia domnul Nicolae Manolescu îi face cinstea de a-i concede ultima pagină, un anume Cronicar…

L.A.: Cronicar şi mai cum?

O.P.: Poate că, la fel ca Stendhal, are un singur nume.

L.A.: Scrie roşu şi negru acolo, la sfîrşitul *României literare*. Sînt culorile caracteristice.

O.P.: În orice caz, acest personaj se referă la o convorbire a noastră, a celor trei prezenţi aici, care s-ar fi desfăşurat la… postul Radio Cluj. Vă amintiţi să fi fost noi invitaţi la Radio Cluj să discutăm?

L.A.: E vorba de C.D. Radio Cluj.

O.P.: Dar e cu totul alt post de radio! Oamenii au dificultăţi în a descifra inscripţiile tehnice de la sfîrşitul dialogului nostru în trei…

L.A.: Asta-i cea mai mică problemă.

G.G.: Într-adevăr este un păcat venial şi zic să trecem peste acest detaliu.

O.P.: E important să precizăm că personajul citeşte cu neatenţie, superficial. Şi cred că de aici provin micile şi hazliile lui necazuri.

G.G.: De aici vin toate relele, cum ar spune un filosof. Din lectura superficială.

O.P.: Mi se cere să-mi probez afirmaţiile că ar exista o tentă liberală şi ţărănistă în *România literară* (nota bene: de parcă asta ar fi în sine o înjurătură!) cu cel puţin un text. Acuma să fim serioşi: e ca şi cum i-ai cere lui Maiorescu să probeze cu cel puţin un text că a fost conservator şi că scria la reviste conservatoare. Este vorba de prezumţia unei minimale coerenţe. Nu-mi imaginez că domnul Nicolae Manolescu dezbracă la intrarea în redacţie haina sa de liberal şi devine cu totul altceva, contrar. Sau că domnul Alex. Ştefănescu ar face aşijderea.

L.A.: Din păcate pe mine mă bate gîndul tocmai în direcția asta! Că şi-au cam dezbrăcat hainele de liberali şi de țărăniști şi au devenit conservatori.

"În spiritul unor revizuiri rezonabile"

O.P.: Pe ce te bazezi?

L.A.: Pe ce mă bazez? Pe exact reproşurile pe care i le făceam *României literare*. Mi s-au cerut şi mie, tot în faimoasa ultimă pagină (se pare că acolo stă toată vlaga publicației, în polemicile anonime din Revista presei), mi s-au cerut dovezi privind lipsa lor de spirit critic. Gura păcătosului adevăr grăieşte! Abia ce s-a împlinit săptămîna, a început să apară în serial o destul de penetrantă polemică a mea, avînd în centrul obiectului de preocupări scrisul lui Alex. Ştefănescu. Polemica se intitulează *Frînarul* – doar titlul şi spune multe… Aici arăt faptul că unul din criticii reprezentativi ai *României literare* dă dovadă în ultimele luni de un reacționarism absolut stupefiant.

O.P.: Adică… reacționează? Sau în ce sens foloseşti termenul?

L.A.: "Reacționar" îl folosesc în sensul antonim lui "progresist". Progresist e cel care se uită în față. Reacționar e cel care se uită în spate. Alex. Ştefănescu se uită în spate, recuperează cu elogii şi gudureli "mari" nume ca Zoe Dumitrescu-Buşulenga, D.R. Popescu, Titus Popovici, Fănuş Neagu (ultimul fusese pus la locul lui de cronica Luminiței Marcu, dar Ştefănescu s-a simțit chemat să-l scoată din pubelă). Pe de o parte sînt reşapați cei care s-ar fi cuvenit să fie uitați măcar o vreme, pe de altă parte sînt teribil certați cei care vin cu un suflu nou în literatură, cu curaj, cu demnitate, cu un spirit non-conformist accentuat. Iată mizele literaturii viitoare! Ei bine, pe reprezentanții acestei direcții Ştefănescu îi probozeşte, îi ironizează, îi pune la colț în genunchi pe boabe de fasole şi aşa mai departe. Mi s-au cerut dovezi? Dovezi am dat cu citate ample – şi îl trimit pe faimosul Cronicar la textul meu *Frînarul*. Dacă e nevoie de alte dovezi, le voi oferi în continuare, pînă cînd va fi necesar. Venind spre ideea pe care ai enunțat-o, Ovidiu Pecican, eu aş spera ca Nicolae Manolescu să reîmbrace haina de liberal, iar Alex. Ştefănescu să reîmbrace (dacă are ce îmbrăca!) haina de țărănist. Să lase deoparte straiele plouate de comunistoizi!

O.P.: Avem totuşi şansa că domnul Grigurcu, care deține rubrică la *România literară*, e cu noi. Poate că lucrurile se văd altfel din interior.

L.A.: Să vedem – dacă e cu noi – cît o să mai dețină rubrică!…

G.G.: Într-adevăr ultimele texte ale lui Alex. Ştefănescu, un critic cu totul remarcabil altminteri, reprezintă un derapaj înspre trecut. În loc să fie nişte revizuiri, au mai ales alura unor reconstituiri…

O.P.: …deshumări…

G.G.: …ale unor… cum să spun eu… sugerați-mi un termen adecvat… antonim revizuirilor…

O.P.: …apariții… ca şi stafia lui Hamlet senior.

L.A.: …studii asupra spectrelor… spiritism…

G.G.: Sigur că aceşti autori, de la Fănuş Neagu pînă la Titus Popovici şi de la Zoe Dumitrescu-Buşulenga la Adrian Păunescu, trebuie rediscutați sub un unghi obiectiv, însă nu pînă într-atît încît marea şi trista lor prestație totalitară să aibă parte de o complezență nemeritată, de o sumă de scuze care țin mai curînd de trecut decît – nu zic de viitor, dar nici măcar de prezent.

O.P.: Aş adăuga doar că este admirabil curajul cu care domnul Alex. Ştefănescu vrea să revină asupra acestor autori. M-aş fi bucurat ca el să se fi manifestat în vremea cînd domnul Constantinescu domnea în România şi cînd, venind din partea unui personaj notabil al P.N.Ț.C.D.-ului, cum era domnul Alex. Ştefănescu în acele timpuri – pentru că acum nu ştim cum se mai situează…

L.A.: Cred că nici el nu ştie cum se mai situează…

O.P.: Asta probabil că ar trebui să precizeze dînsul, dacă simte nevoia. Deşi am văzut că e somat din mai multe direcții. Domnul Buduca, colegul nostru, polemizează cu domnia sa dintr-o altă margine publicistică…

L.A.: Buduca e o prezență tristă, eu zic să-l lăsăm deoparte. Plagiator dovedit…

O.P.: Important este că mai multă lume are nedumeriri legate de această persoană.

G.G.: O altă prezență tristă este din păcate C. Rogozanu. Nu cred că el poate fi invocat ca un fel de contrapondere a lui Alex. Ştefănescu. Pentru că a făcut o serie de compromisuri. Pe de o parte se dădea drept autor de revizuiri fulminante, iar pe de alta contesta revizuirile în principiu. Şi eu mă mir, plecînd de la nişte fraze ale lui de sarcasm

la adresa revizuirilor şi la adresa est-eticii, că *România literară* l-a promovat o anume perioadă în calitate de cronicar literar al ei.

L.A.: Aş vrea să adaug un lucru. Notiţa aceea anonimă – de care cred că ne ocupăm excesiv – ne dă prilejul să înfruntăm o discuţie de principiu. Exista acolo un fel de titlu: *Reînvie spiritul de cenzură*. De unde se pleca? Eu observam cu uimire că li s-a făcut loc unor personaje compromise în comentariile critice ale *României literare*. De aici se deducea că aş fi adeptul cenzurii. Iar Cronicarul îmi răspundea că revista bucureşteană se pronunţă în favoarea discuţiilor libere, lipsite de complezenţă. Este fals! Din cel puţin două motive. Aceeaşi *Românie literară* deschisă oricui (cu condiţia ca "oricine" să se numească Adrian Păunescu, Titus Popovici, D.R. Popescu, Zoe Dumitrescu-Buşulenga etc.), prin pana lui Nicolae Manolescu exclamă *Adio, domnule Goma!*. Adică se desparte oficial şi îi interzice deschis prezenţa lui Paul Goma în rîndurile sale. Atunci ce deschidere proclamă *România literară*? Mi se pare curată demagogie!

O.P.: Vreau să răspund chiar în acest moment întrebării tale, care nu trebuie să rămînă doar retorică. Dacă are dreptate Cristian Tudor Popescu (şi nu-l putem contrazice, din moment ce n-a primit nici o replică pînă acum), se pare că deschiderea se referă la prezenţa domnului Paul Niculescu-Mizil la serbările organizate de *România literară*.

L.A.: Al doilea lucru pe care aş vrea să-l spun este că eu constat, cu extremă mîhnire, că *România literară* aproape că merge mai prost decît înainte de 1989!

O.P.: La ce te referi?

L.A.: Înainte de 1989, pe vremea comunismului crîncen, geros şi cu accente de crivăţ siberian, Nicolae Manolescu avea o anumită demnitate şi nu scria despre unii activişti de partid care multe ar fi dat ei numai să se regăsească în cronicile literare ale lui Manolescu! El avea această politică a coborîrii ştachetei doar pînă la un anumit nivel. Sub nivelul respectiv nu era dispus să coboare.

G.G.: Oricum, consider că n-are rost să exagerăm. N. Manolescu rămîne un critic foarte important, aparţinînd taberei "pozitive". Oricîte slăbiciuni i s-ar detecta (şi cine e scutit de slăbiciuni?), oricîte obiecţii i s-ar aduce, ele nu-l pot destabiliza. Dar să discutăm mai departe, căci a pune frînă libertăţii de opinie ar fi cea mai mare eroare. Nu cenzurăm şi nu tabuizăm pe nimeni. Doar în focul discuţiei libere se confirmă valoarea

unei personalități. Cu condiția, unică, a conservării unui limbaj urban… Despre ce activişti scria Manolescu?

L.A.: Scria despre unii, dar nu scria despre alții. Şi mai ales prin necomentarea unor nume, el îşi păstra o atitudine de demnitate şi verticalitate în acele vremuri dificile. Or acelaşi lucru i-l ceream eu acum. Lui sau colegilor săi de la *România literară*. Să păstreze o anumită demnitate, să păstreze o anumită ştachetă, să nu plaseze chiar toate gloriile activismului comunist pe meterezele comentariilor critice ale *României literare*. Iată că acum noi sîntem acuzați de cenzură: pentru că le cerem să fie consecvenți cu ei înşişi! Foarte interesant.

O.P.: Ați întrebat de activiştii de odinioară. Despre care din ei a scris?

L.A.: Despre Vasile Nicolescu cinci cronici. Despre Dumitru Popescu "Dumnezeu" cinci cronici. Şi aşa mai departe. N-a scris despre Dinu Săraru – cum îl acuză Goma, aici îmi pare rău, Goma se înşală – însă a scris despre Popescu "Dumnezeu", nici o problemă.

G.G.: Să adaug şi eu ceva. Mi-ați recomandat să vorbesc dintr-un punct de vedere oarecum interior, al colaboratorului *României literare*. Colaborator nu înseamnă redactor, deci stau… cu cel mult un picior pe terenul revistei. Rostindu-mă, aşa cum se cuvine, ca simplu cititor (pandant al noțiunii de "simplu cetățean"!), nu m-aş încumeta să osîndesc, să "demonizez" în totalitate o publicație de anvergura şi profesionalismul *României literare*. Evident, unele texte din coloanele ei mi se par şi mie criticabile, chiar profund criticabile (de exemplu nemaipomenit de meschina filipică a lui Ion Simuț împotriva… poeziei, din numărul 12/2002), însă nu putem a nu admite că precumpănesc cele în stare a satisface un public avizat. După observațiile dumneavoastră foarte severe, aş vrea să spun cîte ceva în favoarea lui Alex. Ştefănescu. Şi anume: Alex. Ştefănescu este un critic cu un stil foarte personal, care a scris foarte multe pagini frumoase şi substanțiale. E şi domnia sa un critic important, a cărui balanță, în opinia mea, înclină net spre "pozitiv". Posedă o excepțională capacitate de-a percepe sensibil opera (şi autorul) şi de-a se exprima într-un stil metaforic memorabil. Această antipedanterie, această naturalețe fac foarte bine într-un climat în care abstractizarea (*recte* alienarea axiologică) precum şi tehnicismul oneros al unor metode riscă a îndepărta comentariul închinat literaturii de la țelul său. Îl simt pe Alex. Ştefănescu plasat în aceeaşi zonă a criticii în care mă aflu şi eu şi pentru care militez. Această alunecare a lui din ultimul timp nu cred că anihilează tot ce a scris el.

Pentru că trebuie să-i aplicăm aceeaşi măsură lui ca şi altor critici, de la Şerban Cioculescu la Mircea Iorgulescu, de la G. Călinescu la Eugen Simion. Noi, în spiritul unor revizuiri rezonabile, disociem aspectul compromisului, al ideologizării, al alunecării într-o convenție pseudo-politică, de partea viabilă a unor cariere critice peste care oricum nu se poate trece, pentru că ele s-au înscris în tabloul literaturii române, pentru că ne par demne de a rămîne.

L.A.: Şerban Cioculescu va rămîne în primul rînd prin comentariile sale la Caragiale. Mircea Iorgulescu va rămîne mai ales prin paginile sale percutante şi – culmea! – extrem de demne din anii '70-'80. Nu mă refer, desigur, la articolele de fond anonime pe care tot Mircea Iorgulescu le scria!

G.G.: Şi va rămîne de asemeni prin cartea lui despre Caragiale… *Marea trăncăneală*…

L.A.: Nu ştiu… nu mi se pare că ar fi chiar o gaură în cer…

O.P.: Pe mine m-a marcat, la vremea respectivă.

G.G.: Mie mi-a plăcut mult şi cred că va rămîne.

L.A.: Nu ştiu. Mie nu mi s-a părut formidabilă. Dar de pildă *Scriitori tineri contemporani* este o carte remarcabilă a lui Mircea Iorgulescu. De asemeni comentariile sale din reviste, de un acut spirit critic şi foarte percutante în anii '70-'80 – dacă ne facem că uităm că pe dincolo, cu mîna stîngă, semna anonim articole de fond proceauşiste – atunci Iorgulescu probabil că tot rămîne cu ceva. Dar, o spun cu toată seninătatea, aş vrea să aud trei argumente pentru care va rămîne Alex. Ştefănescu în critica literară românească… Mi-ar fi greu…

G.G.: Cînd va apărea *Istoria literaturii române* pe care a publicat-o parțial în presă…

L.A.: O să-l găsiți înjurat pe Goma şi o să-l găsiți elogiat pe D.R. Popescu. Asta va fi *Istoria literaturii române de la Alex. Ştefănescu pînă-n origini*!

G.G.: Ar fi o situație bizară. D.R. Popescu este unul din personajele cele mai repulsive ale literaturii române contemporane, cu nimic mai presus moralmente decît un Eugen Barbu, deşi lipsit de arta de-a spurca "frumos" a acestuia. Un autor confuz, greu de citit. Însă vom vedea cartea lui Alex. Ştefănescu şi o vom judeca în integralitatea ei. Deocamdată discutăm doar despre nişte eşantioane, dintre care unele sînt foarte personale

şi foarte frumoase, altele desigur lasă de dorit. Să adaug, totuşi, că şi-n textele discutabile Alex. Ştefănescu lucrează îndeobşte cu două fire. Alături de aprecieri (prea) favorabile – aci aveți perfectă dreptate – face şi destule reproşuri, *de facto* principalele reproşuri ce se pot aduce autorilor "deocheați". Se poate verifica!

L.A.: Problema este exact cea pe care o remarcam şi în polemica *Frînarul*. Servilismul din biografie tarează iremediabil opera. Or Alex. Ştefănescu a făcut totdeauna frumos din codiță şi a ştiut să se aşeze în direcția dincotro bate vîntul.

G.G.: În unele ocazii e într-adevăr echivoc… Din păcate aceste ocazii s-au îndesit în ultima perioadă. Totuşi negativismul în exces nu ne şade bine.

O.P.: Da, şi eu aş merge mai curînd înspre postura echilibrată a domnului Grigurcu. Pentru că – vorba aceea – şi Alex. Ştefănescu, şi Nicolae Manolescu, şi Laszlo Alexandru, şi subsemnatul, şi toți cei de față şi cei contemporani cu noi sîntem încă în viață, sîntem vii, putem remedia unele lucruri.

G.G.: Ne putem autocorecta orbita.

L.A.: Da, însă defectele de caracter sînt cel mai greu de corectat. Mai ales cînd nu vrei să le recunoşti. Cazul lui Ştefănescu.

O.P.: Va trebui să conviețuim cumva alături de ele. Să ne cenzurăm defectele. Remarc totuşi că au existat iritări şi în alte medii decît la *România literară*. La urma urmei iubesc această revistă şi mă onorează că mă ia în seamă, din cînd în cînd, capricios. Iată, noi, nişte bieți provinciali, cum pare să transpară din textul cu pricina, ne-am îngăduit să fim ultra-exigenți cu toată lumea. Cam asta este critica ce ni se aduce. Ce bine! Ce liberi sîntem aici în provincie! Dar am iritat şi la revista *22*…

"Emanciparea provinciei, degajarea ei de clişee, de prejudecăți, de servituți"

G.G.: Să fie cumva o ecuație de ultimă oră aceasta: libertate = provincie?! Nu merită să ne gîndim puțin la conotațiile ei speculative?

L.A.: Venim şi legăm discursul cu ideile de la prima noastră întîlnire, cînd arătam că presă literară efectivă se face mai abitir în provincie, care este mai verticală decît conjuncturismele presei literare bucureştene.

G.G.: Cred că este o descentralizare care se desfăşoară fără voia unei persoane sau a unei grupări. Este un fenomen social şi cultural benefic. Şi semnele acestei descentralizări sînt emanciparea provinciei, degajarea ei de clişee, de prejudecăți, de servituți. Dovadă chiar dialogul nostru.

L.A.: Pe de altă parte, fiind în provincie ce mai ai de pierdut – vorba ăluia – decît lanțurile? Fiind la Bucureşti, ai de pierdut influențe, grupuri de interese, poziții sociale, emisiuni televizate, sînt multe de pierdut! În provincie n-ai de pierdut.

O.P.: Ele există şi aici, dar am impresia că noi trei, cei de față, sîntem şi marginali, pe lîngă că sîntem provinciali. Şi ce bine că e aşa!

G.G.: Eu sînt cel mai marginalizat, în sensul că nu am putut deveni nici măcar clujean. Cu toate că ironia sorții a făcut ca acum cîțiva ani să particip, să aplaud la manifestarea unde cîțiva confrați ai noştri au dobîndit titlul de "cetățean de onoare" al oraşului Cluj. Era vorba de Mircea Zaciu, Ion Brad şi Constantin Cubleşan.

L.A.: Pe atunci mi-ați spus zîmbind strîmb că ați avut "onoarea" (am intuit ghilimelele) să dați mîna cu însuşi Funar. Iar eu v-am invitat ca, în cazul ăsta, să nu vă mai spălați pe mîini.

G.G.: Da, țin minte.

O.P.: Acum am şi eu un eveniment memorabil, oarecum similar, în biografie. Zeii au fost generoşi şi cu mine. Am fost la un pas de a obține titlul de "cetățean de dezonoare" al Clujului…

L.A.: …"de oroare"…

O.P.: … cînd cu scandalul regionalizării…

G.G.: Ar trebui să instaurăm acest titlu, ce părere aveți? Aşa cum există în Occident titlul de "actorul cel mai prost", "omul cel mai rău îmbrăcat" etc.

L.A.: Contează pînă la urmă cine decernează titlurile şi nu neapărat ce exprimă ele. Dacă stăm să ne gîndim – sper că sînt bine informat – Adrian Păunescu are certificat de participant la revoluție, cînd el a participat doar ca…

G.G.: …a luat nişte picioare în fund…

L.A.: …doar ca țintă a flegmelor… sigur că el a participat, dar a fost de cealaltă parte a baricadei.

G.G.: În mod pasiv, ca să folosim un termen fără conotație homosexuală.

L.A.: Revenind şi fiind serios…

G.G.: Eu cred că am fost tot timpul serioşi, domnule Laszlo! Ba chiar excesiv de serioşi. Drept care vom fi atacaţi şi de data aceasta.

L.A.: Oh, dar va fi o noutate absolută! Am veşti din partea diverselor organizaţii de revoluţionari – iată, sîntem în zilele cînd se comemorează morţii şi evenimentele din decembrie – care protestează că toată lumea are certificat de revoluţionar. Eu de exemplu nu-l am, deşi am participat la revoluţie. Nu-l am şi nu-mi lipseşte certificatul respectiv, pentru a fi scutit de impozite. Eu îmi plătesc impozitele ca orice cetăţean, deşi mi-am pus pielea la saramură. Dar de pildă sînt cei care au tras în populaţie şi care au acum bine mersi certificat! Încă de acum cîţiva ani, cînd revoluţionarii şi-au exprimat indignarea în legătură cu asemenea lucruri, m-am ridicat în cadrul unui simpozion festiv şi le-am spus-o ironic: "Dar de ce protestaţi? Şi ceilalţi au participat la revoluţie, doar că ei erau cu degetul pe trăgaci!" (Am impresia că nimeni nu mi-a gustat umorul în acele momente.) Despre asta este vorba pînă la urmă: cine decernează certificatele sau titlurile şi din ce direcţie vin ele? În continuare, ce acoperă ele ca realitate, deja contează mult mai puţin.

G.G.: Ceea ce aţi spus, domnule Laszlo, mi se pare o adaptare a celebrului adagiu al lui Stalin: nu contează cine votează, ci doar cine numără voturile!

O.P.: Fiindcă e foarte actuală povestea asta cu a fi revoluţionar, constat că tocmai zilele astea se fac presiuni asupra guvernului să voteze noi facilităţi în favoarea revoluţionarilor. Mie mi se pare că a institui acum, într-o ordine democratică, noi privilegii pentru o categorie sau alta a cetăţenilor, este deprimant, este penibil, şi dacă revoluţionarii respectivi au măcar un element de gîndire revoluţionară în maniera lor de a-şi reprezenta lumea şi viaţa în ansamblul ei (cum se spunea pe vremuri), atunci cred că ar trebui să se simtă jenaţi de aceste pretenţii.

L.A.: Din datele pe care le am eu – mai ales întîlnirea de ieri de la Timişoara a revoluţionarilor – ordinea lucrurilor este exact inversă, adică ei protestează tocmai împotriva unor drepturi abuzive pe care şi le-au arogat anumiţi falşi revoluţionari.

G.G.: Există o categorie de falşi revoluţionari, care-şi arogă privilegii…

L.A.: Iar adevăraţii revoluţionari, dimpotrivă, solicită să fie recompensaţi doar răniţii şi urmaşii victimelor şi nu tot felul de neaveniţi.

O.P.: E cu totul altceva şi dacă e aşa – cinste lor! Dar să revenim cu discuţia la *22*, pentru că nu mi-ar plăcea să las în suspensie o idee. Primii pe care eu i-am văzut judecînd – destul de aspru şi de radical – ceea ce se întîmplă la *22* au fost participanţii la o listă de discuţii e-mail, publicaţi selectiv într-un volum intitulat *nettime.ro*. Acolo însuşi Dan Perjovschi, un membru al redacţiei, lua anume distanţă faţă de aceste evoluţii. Aşadar mi se pare firesc ca anumiţi oameni – precum criticul de artă Călin Dan, în aceeaşi carte – să-şi pună întrebarea în ce măsură un grup ca G.D.S.-ul (sau *România literară* despre care am vorbit mai mult astăzi) este capabil să se renoveze din interior.

G.G.: Eu nu ştiu dacă *România literară* este un grup.

L.A.: Este! Este!

G.G.: Este o revistă, desigur, cu anumiţi colaboratori, fireşte cu nişte afinităţi şi cu un sistem de respingeri, dar poate că marginile acestui mediu sînt prea laxe ca să putem folosi termenul de grup.

O.P.: Noi trei sîntem un grup? Ce părere aveţi?

L.A.: Cînd ne întîlnim.

G.G.: Sîntem prea puţini şi poate că fiecare e prea ambiţios în solitudinea lui! Dar solidarizarea noastră e abstrasă, pe deasupra oricăror interese lucrative sau de carieră. Poate chiar împotriva lor! Dacă mă gîndesc mai bine, cu certitudine împotriva lor! Vom trăi şi vom vedea cît vom pierde în cazul în care ne vom mai face publice convorbirile!

L.A.: Cred că putem lua în considerare preceptul *"qui s'excuse s'accuse"*, n-avem de ce să ne scuzăm şi n-avem a da replici la zvonuri din culise. Deci n-are rost să întindem vorba pe ce a fost şi ar trebui să intrăm în obiectul discuţiei noastre de acum.

G.G.: A discuţiei noastre atît de neserios serioase.

"Cum poţi fi critic în vremuri de ciumă?"

O.P.: Practic discuţia noastră n-are nici un obiect – altul decît cel din totdeauna, anume: cum poţi fi critic în vremuri de ciumă? Cred că despre asta este vorba. Sînt timpurile noastre vremuri de ciumă? Sîntem noi, într-un fel sau altul, critici? Ce părere aveţi, domnilor?

G.G.: Eu voi răspunde punînd degetul pe una din rănile noastre majore, făcînd următoarea aserțiune. Ne aflăm în preajma împlinirii unui număr de ani de la evenimentele din decembrie 1989 şi mă întreb aşa, cu imensă naivitate: oare revoluționarii care au murit atunci ori cei care au fost la un pas de sacrificiu s-au gîndit că o fac pentru ca în fruntea trebilor acestei țări să se afle un Ion Iliescu? Un Adrian Năstase? Un Nicolae Văcăroiu? Şi camarila lor? Cred că este o întrebare cu rezonanță istorică – faptul că o formulez eu e o simplă întîmplare – peste care nu poate trece nici un român cu o minimă conştiință în legătură cu soarta sa şi cu soarta țării.

L.A.: Eu aş vrea să răspund la întrebarea anterioară, dacă se poate face critică în vremuri de ciumă. Să stăm liniştiți. Nu cred că există vremuri ideale pentru critică. Cel care îşi va ridica vocea în disociere se va pomeni oricînd în vremuri de ciumă. Oriunde. Pentru că peste tot convin conformismul, acordul generalizat, odele de mulțumire şi elogiul, şi peste tot deranjează privirea critică, verticalitatea, disocierea, spiritul civic. Ca atare, dacă vrem să fim critici, trebuie să asumăm orice fel de vremuri. Dacă nu – ne facem poeți. Poeții pot să scrie despre cum vine primăvara şi, uneori, primesc premii. Nu-i aşa?

O.P.: Nu ştiu. Să ne spună domnul Grigurcu, care e şi poet.

G.G.: Eu mă gîndesc la critică în continuare. Aş zice, în urmarea celor spuse de prietenul Laszlo, că actul critic are un caracter concentric. Pornind, să zicem, de la critica literară, de la critica traiului cotidian, de la critica moravurilor, de la critica urbanistică, dacă vreți, vom ajunge în cele din urmă la lucruri importante cum ar fi viața politică, viața economică, guvernarea țării – pe care am evocat-o adineauri într-o formulă pentru care vă rog să mă iertați dacă a căpătat o tonalitate patetică.

L.A.: Pînă la urmă trebuie să înțelegem că nu se poate face critică literară ținîndu-se seama în exclusivitate de textul literar. Trebuie să avem în vedere contextul în care apare textul, împrejurarea în care apare opera aceea.

G.G.: Şi incidența operei cu istoria!

L.A.: Şi, sigur, reflexele pe care le stîrneşte opera în conştiința contemporanilor. În conştiința estetică, dar şi în cea socială, istorică, morală etc. De aceea cred că este o ipocrizie să spui că faci exclusiv critică estetică, iar o formă perfidă a acestei ipocrizii era aşa-numita formulă a "rezistenței prin cultură". Scriitorii spuneau – mulți, majoritatea –

că pe ei nu-i interesează realitățile, pentru că ei se referă doar la actul estetic. Pînă la ‘89, s-o recunoaştem, li se interzicea să se preocupe de altceva decît de actul estetic, nu aveau acces, erau cenzurați dacă încercau să spună mai mult. Dar să continue cu această ipocrizie după ‘89 îmi depăşeşte orice putere de imaginație.

G.G.: Un mic adaos. Despre rezistența prin cultură au vorbit – sau mai ales s-au împăunat cu ea – autorii care au făcut compromisuri. Dacă nu fățişe, măcar discrete. Pentru că există un sistem de compromisuri foarte abile, practicate de unii autori cu nume foarte bun, dar care au nişte culise extrem de discutabile. De ce despre rezistența prin cultură n-au vorbit o seamă de mari scriitori ai noştri care într-adevăr n-au făcut critică socială, însă care s-au păstrat în cadrul unui estetic curat? Cum ar fi de pildă Leonid Dimov, Mircea Ivănescu sau Radu Petrescu.

L.A.: Iar într-o altă categorie: Ion D. Sîrbu, I. Negoițescu – poate am scăpările mele şi nu țin minte să fi adus elogii rezistenței prin cultură…

G.G.: Negoițescu a vituperat acest concept, care i s-a părut limitat şi nociv. Ba chiar şi-a făcut autocritica pentru că, pînă la un punct, a crezut că e suficientă aşa-zisa rezistență prin cultură.

O.P.: Eu cred că domnul preşedinte Ion Iliescu a rezistat prin cultură. La Editura Tehnică.

G.G.: Era directorul Editurii Tehnice.

O.P.: Da. Şi a rezistat destul de bine.

G.G.: A fost chiar un campion al rezistenței prin cultură…

L.A.: A fost un mare rezistent, vorba lui Alexandru George.

G.G.: …dacă sînteți de acord cu formula mea…

O.P.: Întrutotul. Mai ales că domnia sa a onorat cultura română cu mai multe cărți, care prezintă versiuni complementare asupra trecutului revoluționar mai recent.

G.G.: Se află în duet memorialistic cu Emil Constantinescu…

L.A.: Şi cu Petre Roman. Aşteptăm… Era să zic că aşteptăm provincia. Îl aşteptăm pe Adrian Năstase. Cu vreo două-trei cărți. Dar cred că numai cînd ajunge în declin…

G.G.: E încă prea tînăr Adrian Năstase. Să nu fim prea pretențioşi cu domnul Năstase-patru-case…

L.A.: Patru? Nu, nu. Vă rog să vă actualizați informația.

G.G.: Sau domnul Adrian Năs-case. Sau ultima formulă: Năstase-pluri-case!

L.A.: Năstase N. Case! Dar eu altceva voiam să spun. Am publicat la un moment dat o cronică literară la unul din *Jurnalele* lui Paul Goma, unde citam pe larg nişte extrase preluate de Goma însuşi din *Antologia ruşinii* întocmită de Virgil Ierunca. O seamă întreagă de nume de răsunet semnează linguşeli la adresa lui Ceauşescu. Să-i amintim pe Nichita Stănescu, Marin Preda, Şerban Cioculescu, Nicolae Balotă etc. etc. Nume de prim rang ale literaturii române contemporane. Şi atunci eu mi-am pus întrebarea deloc inocentă: dacă aceştia nu au făcut rezistență prin cultură – fiindcă e evident că n-au făcut! din moment ce au elogiat ceauşismul! – atunci cine a mai făcut-o?

G.G.: Astea sînt compromisuri discrete! Compromisuri, hai să le facem un hatîr şi să le zicem minore, pe care le-au făcut şi alte personaje care nu ştiu dacă intră în volumele de omagii, dar ale căror adulări – fie chiar şi în planul relațiilor personale – le putem stabili cu destulă exactitate.

L.A.: Iată un subiect foarte interesant, pentru că publicul larg este mai degrabă frustrat de cunoaşterea cazurilor. Ne puteți da vreo două-trei exemple, din propria dumneavoastră experiență biografică?

G.G.: Da! Cu tristețe trebuie, pentru prima dată, să îl dezavuez pe o anumită latură a sa pe regretatul poet Ştefan Aug. Doinaş. Un poet şi un cărturar impunător, un om cu o comportare în linii mari corectă, însă care a sfîrşit prin a se oficializa şi a se simți bine în mediul unor Eugen Simion, Augustin Buzura etc.

L.A.: Îmi amintesc că o acuzație extrem de puternică împotriva lui Ştefan Aug. Doinaş a venit din partea lui Ion D. Sîrbu. Cei doi au fost colegi de închisoare şi Sîrbu, din delicatețe şi din prietenie…

G.G.: *Par délicatesse j'ai perdu mon âme*…

L.A.: …nu duce dezvăluirile pînă la capăt, dar se întreabă cum de el a stat şapte ani în recluziune, iar Ştefan Aug. Doinaş doar un singur an, după care a fost rapid reabilitat. Are cîteva fraze extrem de caustice, de muşcătoare. Îi recunoaşte marele talent poetic, spune că este ca un Boeing, un avion uriaş, dar – zice – cu amintirea mea tăioasă ca spinul aş putea să-i dezumflu roata cu care n-ar mai decola, nu şi-ar mai lua zborul. Deci se pare că Sîrbu ştia anumite lucruri pe care, iată, cu cît trece timpul, le vom şti tot mai

puțin, pe măsură ce vor dispărea martorii acelor vremuri. Mai puteți să ne dați vreun exemplu?

G.G.: În legătură cu Doinaş, întru disculparea sa, aş invoca o împrejurare care s-ar putea să fie reală, anume că eliberarea sa mai rapidă se datorează intervenției viitoarei sale soții, Irinel Liciu, care era atunci în grațiile puterii, ca o balerină de mare succes, şi care ar fi intervenit în favoarea celui întemnițat, pe lîngă înaltele oficialități comuniste. Cît priveşte alte exemple, le voi face publice cu timpul, dacă unele din aprehensiunile mele se vor confirma.

"Dosarele Securității: un fel de monstruoasă coaliție"

O.P.: Sigur că în discuția noastră încap diverse teme, subteme, motive, chiar leit-motive, dar eu aş vrea să vă aduc cumva înspre o direcție pe care domnul Grigurcu o prefața adineaori, înspre social totuşi. Fiindcă oamenii de cultură şi-au făcut tot mai auzită vocea în chestiunile legate de cetate. Doar două circumstanțe vreau să evoc aici şi poate că le vom discuta apoi. Problema Bibliotecii Naționale este una, iar cealaltă este faimoasa situație a listei ofițerilor de Securitate, în care trei dintre colegii noştri – sper că ne sînt colegi, nu ştiu dacă ei se consideră colegi cu noi, n-are importanță – d-l Dinescu, d-l Patapievici şi d-l Pleşu – s-au străduit să facă să funcționeze o instituție care părea înființată anume pentru a înmormînta orice urmă de adevăr. Sper că nu sînt excesiv.

G.G.: Mie mi s-a părut suspect de la început faptul că în fruntea acestei instituții a apărut un om de care n-am auzit, Onişoru. Era o povară prea mare pentru un om prea mic.

O.P.: A apărut un diminutiv, de fapt.

G.G.: Un diminutiv care n-a putut să facă față sarcinii care îl aştepta. Evident că presentimentul meu confuz s-a tradus într-o certitudine cînd am aflat că acest domn face jocul puterii. În ceea ce priveşte triada Dinescu-Pleşu-Patapievici, sigur că ei au o atitudine benefică, încercînd să alcătuiască şi mai ales să facă publică lista ofițerilor care au făcut poliție politică. Totuşi cu nişte diferențieri. Cel mai interesant dintre ei mi se pare Patapievici, care este un ideolog intransigent, de nuanță conservatoare, un om care recurge la nişte principii ale absolutului, nu numai în filosofia sa, ci şi în practica politică

ce decurge din doctrina sa filosofică. Apoi Dinescu, care este un poet foarte talentat, este un revoluționar cu state înscrise în istoria revoluției…

L.A.: Este un om cu harul cuvîntului, în primul rînd.

G.G.: Să mi se ierte un adaos poate neașteptat. A treia latură a lui este cea șmecherească. De ins nu doar amuzant, ci și "descurcăreț" în toate situațiile. În pofida aparențelor, lejer adaptabil! Iar Pleșu care, după cum știm, a devenit părintele echidistanțelor, este un disident ce a trecut cu arme și bagaje pe pozițiile puterii restaurații onis te. Acest lucru nu anulează meritele sale de intelectual briant. Însă am impresia că tentativa sa de a convinge puterea actuală să dea mînă liberă C.N.S.A.S. reprezintă un fel de act de răscumpărare, un fel de autolustrare, care sigur că îl aranjează, însă pe care un om inteligent ca el probabil că și l-a programat într-un fel foarte lucid.

L.A.: Aș vrea să nuanțez puțin. Ne invitai, Ovidiu Pecican – la prima vedere în mod legitim – să ne solidarizăm cu cei trei colegi scriitori care iată ce lupte crîncene duc pe frontul înfruntării forțelor remanente ale Securității.

O.P.: Și e adevărat că au ce înfrunta!

L.A.: Și este adevărat că au ce înfrunta. Îmi pare rău că poate din nou mă voi dovedi incomod în cuvintele mele. Îmi cer scuze pentru faptul că am totuși o memorie. Care funcționează deocamdată. Eu am fost stupefiat și indignat de gestul lui Mircea Dinescu și al lui Andrei Pleșu de a se include în mod abuziv în C.N.S.A.S., deși prevederile legale le-ar fi interzis-o, întrucît cei doi fuseseră membri de partid. Or, prin lege, calitatea de membru C.N.S.A.S. le era interzisă. Pînă la urmă a fost modificată legea, ca să li se potrivească augustelor lor persoane. (Îmi amintesc visător campania furibundă purtată de Gabriel Liiceanu în apărarea amicului Pleșu și pentru încălcarea legii. N-a fost prima ocazie cînd am rămas cu un gust amar din cauza lui Liiceanu, campionul moralității în viața publică…) Am o mare admirație pentru harul poetic și lingvistic al lui Mircea Dinescu, am oarecare simpatie pentru simțul umoristic al lui Andrei Pleșu și pentru jocurile sale de cuvinte uneori imprevizibile. Dar de aici și pînă la a schimba legea, doar ca să le vină lor bine cămașa și pentru a le permite să ocupe un loc unde nu aveau ce căuta – asta m-a indignat la vremea respectivă. Prea ușor s-a trecut peste acest episod! Apoi lucrurile au mers înainte, ei au alunecat spre o poziție de combatanți, de rezistenți…

G.G.: …de intransigenți…

L.A.: …dar cu cît înaintau lucrurile, inactivitatea C.N.S.A.S. era tot mai izbitoare! S-au înregistrat – în primul rînd dinspre exilul combativ parizian – liste de protest cu zeci de semnături care cereau desființarea C.N.S.A.S., eliminarea acestui organism bolnav, pentru că oricum stătea degeaba. Luau cu toții (şi iau chiar la ora asta) nişte salarii absolut exorbitante, fără să facă nimic! Deci încet-încet aceştia trei şi ceilalți care li s-au alăturat au fost împinşi spre mai multă fermitate. Pentru că fie iau în sfîrşit poziție şi îşi fac datoria, fie rămîn discreditați. Ei acum nu trebuie văzuți ca nişte eroi, ca nişte titani care înfruntă balaurul. Ci ca nişte banale personaje – cu o prezență în parte abuzivă şi ilegitimă acolo – care se străduiesc să-şi facă datoria pentru care iau salariu. Eu nu cred că se solidarizează cu mine cineva pentru că mă duc la şcoală şi îmi țin orele. Îmi fac meseria. De ce să mă solidarizez eu cu Patapievici sau cu Pleşu pentru că îşi fac datoria?!

G.G.: Să nu căutăm să-i eroizăm cu orice chip! Dar nici să-i blamăm întrucît, orice am spune, au luat în sfîrşit atitudinea potrivită!

L.A.: Dacă şi-au acceptat poziția, ba chiar au luptat din răsputeri şi au uzat de toată influența lor, nu mică, pentru a schimba nişte legi ca să-şi găsească un fotoliu, să facă bine să-şi onoreze opțiunile.

G.G.: Pleşu a fost destul de discreditat înainte, ca să mai aibă acum prea mare sensibilitate la o nouă fază a discreditului.

L.A.: Adică sună prea fals să mă apuc eu acum să plîng pe umerii lui Pleşu sau ai lui Dinescu. Nu e cazul. Ei să-şi facă datoria!

O.P.: Cred că nu m-am făcut înțeles. Ideea nu era să-i compătimim pentru că iau salariile de la C.N.S.A.S. Ideea era – eventual, dacă simțim nevoia s-o facem, şi eu chiar simt nevoia, în mod explicit – de a ne solidariza cu efortul lor de a face un pic de transparență în acea groapă obscură, plină cu grade de ofițer de Securitate. Cred că e o zonă interesantă. Cred că, de pildă, un istoric precum Marius Oprea încetul cu încetul trage cortina şi ne lasă să întrezărim un colțişor mai luminos. Lucrurile se pot face fără prea mare dramatism. Dar atrag totodată atenția – cu voia dumneavoastră şi cu toată politețea – că în țara noastră unde Pavel Kiseleff era mai "patriot" decît boierii pămînteni, în țara noastră unde Cuza Vodă a trebuit împreună cu prim-ministrul său Mihail Kogălniceanu să dea o lovitură de stat, să desființeze Parlamentul de atunci ca să facă

reforme, normalitatea este o stare de excepție. Şi dacă ei se comportă normal, bravo lor! Pentru că atîta altă lume în jur se comportă abuziv şi mizerabil!

G.G.: Dar să gîndim puțin altfel şi să spunem că dacă ei nu-şi vor face datoria, vor veni alții care şi-o vor face. Pentru că mai devreme sau mai tîrziu dosarele Securității vor fi cercetate cu amănuntul şi cu buna credință indispensabilă şi se vor da în vileag listele ofițerilor care au făcut poliție politică şi dintre care fără îndoială mulți ocupă astăzi funcții cheie în administrație, în economie şi chiar în viața politică. Probitatea puterii va putea fi probată numai prin deconspirarea ofițerilor în chestiune.

L.A.: Ai rostit un nume mai înainte: Marius Oprea. Eu aş vrea să îndrept discuția pe un făgaş poate la fel de interesant. Țin minte o notă explicativă, o mărturisire a lui Marius Oprea, care admitea că a avut acces parțial, frustrant, la arhive, pînă prin 1997. Dar după venirea lui Constantinescu şi a marii, a vînjoasei coaliții democratice – abia atunci au apărut adevăratele dificultăți…

G.G.: Credeam că veți zice: a marii şi vînjoasei Zoe Petre…

L.A.: Abia atunci au început dificultățile şi iată cum aceşti pretinşi democrați – ei abia! – au închis cu şapte peceți dosarele Securității şi celelalte surse de informare onestă a cetățeanului.

G.G.: S-a făcut un fel de monstruoasă coaliție, cu scopul de a pecetlui arhivele Securității!

L.A.: Eu la fel de indignat sînt acuma să-l văd pe Albă-ca-Zăpada-Emil-Constantinescu venind şi etalîndu-şi ranchiunele pe patru volume. Scriind despre toți cei care, vezi Doamne, l-au trădat, l-au înjunghiat pe la spate etc. etc. Pot să spun că mă deprimă şi mă dezgustă lamentabila demagogie a acestui personaj trist al istoriei noastre recente care este Emil Constantinescu. Această față palidă printre pieile roşii. El oricum aparține definitiv trecutului, sper să nu mă înşel în prognozele mele. Dar să nu ne furăm căciula! Să nu credem că el a fost doar un dezarmat în fața uneltirilor sistemului (cum vrea să pară, sau cum vor să-l facă unii să pară). Cineva care n-a putut să schimbe nimic… O victimă… Nici pomeneală! Vreau să vă spun foarte limpede, din propria mea experiență de participant la evenimentele din decembrie ‘89: s-a dovedit în mod indubitabil, cu acte, mărturii şi declarații că printre capii represiunii de la Cluj a fost generalul Constantin Degeratu. Or care a fost unul din primele gesturi ale lui Emil

Constantinescu, după ce s-a înscăunat? Le promisese în campania electorală adevărul despre Revoluție – în primul rînd timişorenilor. Pe valul popular de entuziasm al Timişoarei ajunsese el la Cotroceni. Iar apoi l-a impus ca Şef de Stat Major pe acest general Degeratu care era clar unul din capii reprimărilor! E evident că lui Emil Constantinescu nici prin minte nu i-a trecut, n-a avut nici cea mai firavă intenție de a-i pedepsi pe vinovații de crimele din decembrie 1989! Totul fusese din partea lui doar o demagogie lamentabilă pentru a se cocoța la putere. Eu cred că poți face demagogie în țara asta pe tema sărăciei, spunînd că vei ajuta lumea să fie bogată; pe tema mizeriei, anunțîndu-i pe toți că-i vei ajuta să fie fericiți. Dar să faci demagogie pe oamenii care au murit, să promiți adevărul, şi printre primele gesturi ale noii "administrații" (că nu-i mai zicea "regim", ăsta cică era un termen perimat) să aduci lîngă tine, în preajma ta, pe generalul Degeratu, unul din principalii suspecți de la Cluj, este o dovadă…

G.G.: …o dovadă de cinism fără margini…

L.A.: …este proba irefutabilă că acest individ, Constantinescu, n-avea nici cea mai palidă intenție să facă lumină şi să facă dreptate.

G.G.: Nu întîmplător Constantinescu a suspendat punctul 8 al proclamației de la Timişoara! Ceea ce a blocat într-un mod fără precedent nu numai aflarea adevărului, ci şi un curs al democratizării şi al normalizării țării. De altminteri permiteți-mi ca, renunțînd la o pseudomodestie, să reamintesc împrejurarea că am fost unul dintre cei dintîi publicişti care l-au dezavuat pe Emil Constantinescu, încă în timpul deplorabilei d-sale legislaturi. Am făcut-o cu amărăciunea mărturisirii unei mari speranțe înşelate. Doar Octavian Paler a mai avut o asemenea reacție promptă, care l-a pus în situația de a polemiza cu Doina Cornea, care, atunci, n-a avut dreptate.

L.A.: Bîjbîiala politică în care ne înfundăm în ultimii doi ani este rezultatul desființării ideii de alternativă politică. Nu se va mai putea spune vreodată "Să construim împreună speranța!" – cînd asta ai auzit-o de la un demagog!

"O politică internă dezastruoasă şi o politică externă spectaculoasă"

O.P.: Lumea va citi uimită transcrierea acestei conversații, măcar pentru motivul că așa-zisa degringoladă din ultimii doi ani, care este de fapt o domnie cu multă ordine și disciplină a partidului-stat, se traduce – pe plan extern cel puțin – prin niște succese. Noi cred că nu ignorăm faptul că aceste succese vin din nevoia Europei și a Statelor Unite…

G.G.: Vin mai mult din afară decît din interior…

L.A.: Da, este o circumstanță externă favorabilă.

O.P.: Dar cred că e bine să aducem în discuție această temă și să vedem cum de se petrece lucrul astăzi, în ce împrejurări, cîtă vreme noi pînă acum am evocat mai mult latura neagră a vremurilor în care trăim. Să reechilibrăm puțin judecățile de valoare. Cum poți avea – sigur, Ceaușescu a dovedit că se poate – o politică internă dezastruoasă și o politică externă care să pară una de mare spectacol.

G.G.: Este într-adevăr o continuitate paradoxală a mentalității ceaușiste. Pentru că politica noastră internă netăgăduit dezastruoasă se asociază cu o politică externă care pare frumoasă. Ceea ce contrazice un adagiu al lui N. Titulescu, potrivit căruia nu poți avea o politică externă bună fără o politică internă așijderea. Numai că așa cum s-a întîmplat în decursul așa-zisei epoci de aur, și acum noi ne aflăm în cîmpul de influență al marilor puteri, și interesul lor, în cazul de față al Statelor Unite și al țărilor Europei Occidentale, este să ne raliem lor, să creăm o zonă puternică a Occidentului la fruntariile sale de răsărit. În felul acesta puterea actuală din România culege cel puțin de două ori niște lauri nemeritați. Pe de o parte culege intențiile Occidentului, pe care le transformă în capital politic propriu, pe de altă parte își asimilează eforturile pe care le-au făcut toate forțele politice de pînă acum. Eforturi pe care le-au săvîrșit toți cetățenii cu vederi luminate ai acestei țări pentru reoccidentalizarea noastră. Comportare prin care, sigur, se ajunge la un abuz. Să nu uităm circumstanța că actualul partid de guvernămînt și președintele Iliescu, în timpul războiului din Iugoslavia, criticau NATO și aveau o atitudine apropiată de cea a Rusiei și a Chinei. Occidentalismul lor este foarte relativ și foarte șubred, cu atît mai mult cu cît și la ora actuală ei mizează nu atît pe niște factori generoși de ordin politic, de ordinul intereselor societății românești, cît pe interesele lor egoiste, de clică ce vrea să se mențină la putere și aspiră să se aureoleze cu un proces istoric avînd un caracter obiectiv.

L.A.: Eu vreau să spun că sînt, incorigibil, un mare optimist şi trăiesc această perioadă cu o jubilație cotidiană. O văd contrapusă fundamental şi radical etapei anilor ‘50. Ce se întîmplase atunci? Existau marii intelectuali, crema societății, persoanele lucide, cu o orientare democratică şi care asistau cu disperare crescîndă la închiderea orizonturilor, la micşorarea luminii, la înghețul progresiv. Se simțeau probabil ca naufragiatul care mai dă din mîini şi din picioare, dar tot mai stereotip şi mai obosit, se scufundă, iar apa, nămolul cresc în jurul lui – şi pînă la urmă este tras la fund şi se îneacă. Pentru anii ‘50 a fost foarte inspirată fraza lui Camil Petrescu: *“Cîtă luciditate, atîta dramă!”*. Cred că au avut parte de multă dramă marile spirite şi marii intelectuali!

G.G.: Chiar şi acum e actuală fraza lui Camil Petrescu. Este o frază perenă.

L.A.: Nu ştiu. Acum, în ce mă priveşte, văd exact contrapasul, opoziția. În sensul că regimul comunist şi-a atins ținta, a construit omul nou (cunosc spirite dogmatice şi obtuze de o închistare absolut înfiorătoare, pe care nu vi le puteți nici măcar închipui). Omul nou trage tot înapoi, spre peştera comunistă. Ingineria socială şi-a atins scopurile. Dar iată că omul nou este confruntat cu un alt spirit al vremii. Astăzi vine deschiderea peste noi, aşa cum înainte venea închiderea inexorabil şi nu ne puteam opune. Vine deschiderea şi acest om nou, atît de obtuz şi mărginit se zbate, este înspăimîntat, încearcă să supraviețuiască, nu înțelege. (De asta vă spuneam că ne aflăm exact la antipod. Atunci intelectualii lucizi înțelegeau şi se scufundau. Acum oamenii robotizați nu înțeleg ce se întîmplă şi se vor scufunda încet-încet: prin vîrstă, prin pensionare, prin selecție naturală, prin inadaptare la noile exigențe, la noile ritmuri. Vor face loc tinerei generații, celor care încearcă să înțeleagă.) Procesul îl văd radical opus față de ceea ce s-a întîmplat în anii ‘50. De aceea spuneam că trăiesc cu enormă jubilație fiecare zi a acestei perioade. Toată familia mea a plecat din țară, eu am rămas singur aici. Am primit oferte din partea rudelor să mă stabilesc în Ungaria, am primit oferte să plec în Occident. Dar am zis că nu aş pierde această etapă cu nici un preț!

O.P.: Domnule Laszlo, dumneata ca etnic maghiar eşti un patriot român!

L.A.: Totdeauna am dificultăți într-o definire prin etnicitate. Dacă ar fi să mă definesc, aş spune că sînt maghiar şi sînt scriitor român. Dacă mă întrebați care este limba mea maternă, v-aş da replica pe care Ion D. Sîrbu a auzit-o într-o bună zi din partea

lui Lucian Blaga: *"Gary, tu eşti orfan de limba maternă!"*. Cred că aceasta ar fi şi situaţia mea, de aceea îl admir şi îl iubesc şi îl simt atît de fratern pe Ion D. Sîrbu.

G.G.: Da. Este un cosmopolitism în sensul cel mai curat, debarasat de nuanţa ideologică de care a fost pătat la un moment dat. Un cosmopolitism de bun augur, de factură antică, dacă vreţi, care anunţă tocmai deschiderea spre Europa, deschiderea spre lume de care avem atîta nevoie, nu la modul unui slogan, ci la modul unei integrări substanţiale. Vremea înfoierilor naţionaliste a apus. Dumneavoastră, domnule Laszlo, sînteţi o dovadă în carne şi oase! O pildă pentru Ardeal şi nu numai!

"Speranţa e în tineri?"

G.G.: Acum aş vrea să punctez o altă idee, care se desprinde din cele vorbite anterior. Prietenul Laszlo zicea că aşteaptă ca în urma dispariţiei unei generaţii uzate de compromisuri şi laşităţi să apară tinerii. Dar iată că în rîndul criticilor celor mai tineri nu lipsesc unele semne de derută. Mă gîndesc la cîţiva critici literari pe care i-am urmărit mai îndeaproape. Aceste semne de rău augur sînt amnezia, dezinteresul faţă de problemele reale, un anume oportunism fie şi cu faţă "intransigentă", un anume cinism în tratarea atît a trecutului cît şi a prezentului. S-ar zice că tinerii vor să se insularizeze pe un teren al ambiţiei proprii, desprinzîndu-se de context. Fără îndoială că e nevoie de o decantare de conştiinţă şi în rîndul lor. Tinereţea nu este suficientă pentru a se produce înnoirea spirituală şi morală absolut necesară.

L.A.: Fără îndoială. Trebuie să ţinem seama însă şi de anumite manevre tactice pe care unii tineri se simt dispuşi să le facă. În sensul că acceptă o direcţie care chiar nu le convine, pentru a-şi găsi un anumit loc în sistem, după care încearcă să-şi impună punctul de vedere sau abandonează sistemul. Dacă vă gîndiţi la tinerii critici de la *România literară*, iată, ei pînă la urmă au fost rejectaţi de sistemul conservator tocmai ca dovadă că şi-au păstrat o anumită verticalitate, în ciuda complezenţelor de început de drum, de care au trebuit să dea dovadă pentru a fi acceptaţi.

G.G.: Nu se ştie dacă din pricina bunului simț sau a unor interese de moment. În orice caz nu am încredere în C. Rogozanu, care a avut o manifestare cel puțin confuză, dacă nu de-a dreptul reprobabilă.

O.P.: La ce vă referiți? La ce manifestare?

G.G.: Rogozanu, bunăoară, a vrut să facă nişte revizuiri. A apărut ca un reprezentant al unor revizuiri de ultimă oră, asumate pe cont propriu. În acelaşi timp a negat, a persiflat revizuirile, iar despre mine a spus că am căzut în "capcana adevărului". M-a ironizat tocmai pentru ceea ce a reprezentat în scrisul meu încercarea de a rediscuta critic trecutul apropiat. A spus că este ceva neinteresant, ceva caduc, ceva care nu mai are nici o relevanță la ora asta…

L.A.: Bine, dar fenomenul nu poate fi circumscris numai la tinerii critici, la ultima generație. E suficient să vă aduceți aminte de traseul sinusoidal al lui Ion Simuț, care a pornit foarte vînjos ca un critic al revizuirilor, a scris şi vreo două cărți pe această temă. Era atît de promițător în direcția demarată. Pentru ca apoi, treptat, să cîrmească pe traseu, iar acum să fie unul dintre cei mai țanțoşi conservatori.

G.G.: Simuț este un fel de prototip al revizuirilor trădate şi cred că traseul lui retrograd are o similitudine cu cel al lui Mihai Ungheanu. Este un fel de Mihai Ungheanu postdecembrist! Sau doriți – pentru că tot s-a încheiat anul Caragiale – să mergem pînă la Coriolan Drăgănescu?

L.A.: Da, Simuț – dar asta e o simplă părere personală – cred că stă cu un ochi îndreptat spre Academie. Poate peste douăzeci de ani se va găsi un loc şi pentru cineva de la Oradea. Şi atunci este nevoie de anumite mlădieri şi o suplețe de care gabaritul lui n-ar fi părut să dea dovadă.

O.P.: Mie Ion Simuț – cu care de altfel sînt prieten – îmi pare un critic mai curînd ieşit din mantaua lui Mircea Zaciu…

L.A.: Din mantaua lui Paul Georgescu, te corectez, pentru că are cu el o corespondență…

G.G.: …amoroasă…

L.A.: …absolut spăimoasă.

O.P.: Spăimoasă? De ce?

L.A.: Ştii, fiecare îşi asumă dascălii de care a avut parte. Şi crede-mă, de multe ori chiar în mod inconştient sau involuntar, discipolii ajung să se construiască după *pattern*-ul, după modelul oferit de dascălul lor. Iată că Alex. Ştefănescu îşi mărturiseşte fervoarea şi admirația față de Zoe Dumitrescu-Buşulenga. I se potriveşte ca model! Ion Simuț se mărturiseşte un inițiat în ale vieții literare de către Paul Georgescu. Şi-a găsit profesorul ideal!

O.P.: Pînă la urmă profesor i-a fost totuşi, în modul cel mai direct cu putință, Mircea Zaciu. Seria aceea de "Restituiri" a lui Mircea Zaciu a fost încercată într-o variantă orădeană şi de Ion Simuț. La asta mă gîndeam, cînd îi asociam. Are deci pasiunea redescoperirilor…

G.G.: Da, este un cărturar, un condei cu nişte calități certe, n-am negat acest lucru… Însă a apucat-o într-o direcție în care mă tem că nu-l aşteaptă nimic bun, dacă nu se va opri la timp…

L.A.: Academia!

G.G.: Dă toate semnele că va ajunge la Academia Română, pe "Calea regală" Eugen Simion. Înregistrăm un fel de eugensimionizare a criticii române, un fenomen a cărui ilustrare cea mai caracteristică pe text o reprezintă Ion Simuț. Adică, spre a vorbi în termeni oarecum psihanalitici, asistăm la un fel de castrare benevolă, însoțită, culmea, de plecăciuni în fața "castratorului" şef.

O.P.: Acum fiindcă am ajuns la Eugen Simion, vreau să vă mărturisesc că mie îmi plac foarte mult paginile scrise de domnia sa odinioară la Paris. Îmi pare un jurnal şi acum lizibil, plin de prospețime. E chiar păcat că n-a continuat să scrie jurnale.

G.G.: Nu-mi displac nici mie acele pagini! Ceea ce spuneam în prima parte a dialogului nostru, nici Eugen Simion, nici Mircea Iorgulescu, nici cu atît mai puțin Alex. Ştefănescu nu pot fi negați ca nişte critici cu o vocație, cu o operă avînd un rol în evoluția criticii româneşti contemporane. Tot ceea ce vorbim se referă la compromisurile lor, la dereglarea vocației lor, în felurite grade, fenomen pentru care cred că avem suficiente argumente. Prototipul conjuncturalismului rămîne Eugen Simion, acest Cavaler al tristei figuri "apolitice", lider, acum, al orientării conservatoare, postideologice. Loc oficial, pe care istoria l-a lăsat o clipă vacant şi care a fost ocupat odinioară de persoane

indimenticabile în felul lor, precum Ov.S. Crohmălniceanu, Ion Vitner, J. Popper, Paul Georgescu, Silvian Iosifescu.

L.A.: Paradoxul în ceea ce priveşte opera lui Eugen Simion este următorul. Autorul este – dacă nu mă înşel – un spirit laborios, un intelectual cu sistem, care construieşte migălos (şi-a construit foarte migălos cariera – asta cred că e indiscutabil)…

G.G.: Opera sau cariera? Sau amîndouă?

O.P.: Răspunsul este: da!

L.A.: …şi la fel şi-a construit şi opera. Extrem de migălos. Extrem de meticulos. Dar, ca să revin, cred că paradoxul acesta este. Construcţiile migăloase în operă ale lui Eugen Simion nu vor dura probabil (mă gîndesc la *Scriitori români de azi*), şi poate că se vor mai citi cu simpatie acele rînduri într-adevăr dezinvolte şi dezinhibate ale jurnalului său parizian. Iată ce deziluzie pentru cariera literară a lui Eugen Simion!

G.G.: Dar nu cumva cariera lui este o operă mai importantă decît opera lui scrisă?

L.A.: Păi asta e opera lui individuală, reuşita lui ca individ. Pînă la urmă opera artistică a scriitorului e cea care rămîne. Opera individuală, cîte supe a mîncat el pe zi, asta va rămîne numai în memoria nostalgică a nepoţilor.

G.G.: Eu am glumit, bineînţeles!

L.A.: Şi eu am glumit, bineînţeles!

“Scurtă privire în urmă la anul care trece”

O.P.: Eu nu glumesc dacă vă propun să aruncăm o scurtă privire, fiind final de decembrie 2002, la anul care tocmai trece. Care a debutat exploziv cu Armaghedon II, dacă vă mai amintiţi, şi care se încheie într-un soi de apoteoză post-NATO, post-Copenhaga. Haideţi să privim puţin anul acesta în viaţa publică românească, rezervînd o menţiune specială pentru anul literar.

G.G.: Este greu să oferim într-un timp scurt, în mod absolut spontan, o serie de date cît de cît semnificative pentru această perioadă. Ar fi vorba, oricum, de nişte tăieturi arbitrare într-un flux continuu. Trecerea de la un an la altul este pur convenţională şi nu ştim exact ce se plasează în fiecare din segmentele de timp respective. Cu atît mai dificil

cu cît a apărut o puzderie de edituri care scot o puzderie de cărți, nu o dată demne de atenție, însă cu care, din motive independente de voința noastră, nu sîntem la curent.

L.A.: Asta era tradiția pînă la '89, cînd cenzura acționa bezmetic şi scriitorii nu-şi puteau spune deschis părerea. La sfîrşit de an se lansau nişte anchete: "analizați anul literar/cultural care se încheie". Sub pretextul anchetei asupra anului literar se mai scăpau cîteva indiscreții. Mă asociez la ideea domnului Grigurcu, într-adevăr decupajul pe ani al activității literare este artificial, la fel ca şi decupajul pe generații al prezenței scriitorilor în cetate. Nu tinerețea sau senectutea unui autor sînt definitorii, ci ideologia, poziția sa, buna sa credință, talentul etc.

O.P.: Eu cred totuşi – şi evident mă disociez aici de domniile voastre – că înnoirea pe care o presupune orice timp sacru de la sfîrşitul şi începutul unui an e importantă. Oamenii se pregătesc de un nou început şi sigur că inventariază lucrurile care tocmai au trecut într-o perioadă de 365 de zile. Să-mi dați voie să fiu mai aplicat. Să spun că anul despre care vorbim este cel în care opoziția a foşnit mai mult din Armaghedon şi din alte liste, sau din memorialistica domnului Constantinescu. Totodată a fost un an în care s-a produs al doilea volum – pe care unii îl califică fără precauții ca fiind o capodoperă – al trilogiei *Orbitor* de Mircea Cărtărescu. Acelaşi autor publică şi o *Enciclopedie* (ciudată şi în orice caz costisitoare) *a Zmeilor*. Sînt cîteva evenimente care ar merita să fie trecute prin filtrul critic. Şi în planul acesta al literaturii de care ne ocupăm, dar şi în planul mai general al vieții noastre publice. Au fost şi cîteva dispute, de la cea dedicată *Omului recent* (H.-R. Patapievici) la cea din jurul punerii sub acuzație a lui Eugène Ionesco (Laignel-Lavastine). Noi tocmai le-am trecut în revistă pe unele. Aşadar n-a fost deloc un an plicticos.

G.G.: Văd că ați umplut dumneavoastră golul de informație sau de dispoziție pe care l-am manifestat noi.

L.A.: E inevitabil să nu ne mai plictisim. Trăim în miezul unui ev aprins.

O.P.: S-ar zice, tot labişian, că *"îi dăruim a-nsufleții noastre vamă"*. Propun să ne oprim deocamdată aici, spre a nu ne lăsa pradă unor elanuri mai mari decît suportă veacul.

(Cluj, 17 decembrie 2002)

III. EXPLORATORI ŞI ADMINISTRATORI

“Un salut de pace, deşi am pornit la război”

O.P.: Bun venit la Cluj, domnule Gheorghe Grigurcu, bun venit în biroul meu, Laszlo Alexandru. Un salut de pace tuturor, deşi am pornit la război. Am pornit noi mai demult la război cu fixația că într-o literatură în care s-a cam depus praful atît pe clasici, cît şi pe cei ce n-au decedat încă, s-ar cuveni făcut curat. Asta sună poate cam brutal. În orice caz sună sanitar, într-un moment în care Ministerul Sănătății se apropie de falimentul total. Pentru a intra pe făgaşul unui vocabular de acum consacrat, vom începe, cred, să vorbim despre revizuiri. Revizuiri în literatură. Sau nu numai în literatură?

G.G.: Vom vorbi despre revizuiri în general, pentru că revizuim totul în perioada noastră zisă “de tranziție”, nu-i aşa? Însă fiind noi oameni de litere, desigur că punem accentul pe ceea ce cunoaştem mai bine, pe ceea ce formează conținutul activității noastre. Preluînd ideea dumneavoastră de salubrizare, enunțată cu cîteva clipe mai înainte, aş nuanța-o în felul următor: ne aflăm în săptămîna Paştelui, cînd oamenii deretică în casele lor şi ar fi bine să ne dereticăm puțin şi conştiințele.

O.P.: Ar fi bine. Nu ştiu dacă ar fi şi uşor.

L.A.: Aş vrea să punctez următorul lucru. Tocmai astăzi şi tocmai la această oră se împlineşte un an de cînd ne-am început dialogul. Tot pe 24 aprilie, dar 2002, la ora asta…

G.G.: Extraordinar! Ce coincidență…

L.A.: …eram în studioul de radio şi înregistram prima voletă a conversației noastre.

O.P.: Înseamnă că avem şi o posteritate vie… pe care o asigurăm tot noi…

L.A.: E o coincidență interesantă. Întîmplător mi-a sărit în ochi. În ce priveşte revizuirile, e o problemă amplă, care ar trebui mărunțită pe detaliile componente. Poate ar trebui să purcedem la drum. Ce înseamnă revizuire? Din ce ar fi compusă revizuirea?

O.P.: Cred că domnul Grigurcu ne poate spune, fiind campionul revizuirilor. Nu ştiu dacă a fost nominalizat pînă acum, eu zic să-l ungem cu prilejul de față drept campionul acestor operațiuni care, în mod clar, nu sînt doar estetice. S-a pomenit aici de

salubrizare. Nu ştiu dacă ar trebui să mergem pînă la deratizare sau nu. Rămîne de stabilit.

L.A.: Tu enunțai înainte de convorbirea noastră o idee legată de canon. În ce măsură canonul, prelucrarea canonului ține sau nu de ideea de revizuire? În ce măsură mai avem nevoie sau nu de un canon?

O.P.: Să vedem ce zice părintele revizuirilor aici de față.

G.G.: Vă mulțumesc în primul rînd pentru decorația verbală pe care mi-o acordați numindu-mă campion al revizuirilor. Este un gest amabil al dumneavoastră. Dar revizuirile nu pot să fie, la nivel epocal, produsul unui singur condei. E vorba de un proces care implică mai mulți actanți. Pînă la urmă rezultanta este un produs colectiv, un produs al spiritului epocii. La ora actuală revizuirile bineînțeles că se situează la întretăierea a două perspective. Pe de o parte este perspectiva estetică, aşa zisa mutație a valorilor estetice, pe care o statua Lovinescu, şi care este un proces permanent, un proces al oricărei literaturi conştiente de sine. Pe de altă parte, este vorba de dezideologizare, de depolitizare. Cultura română a cunoscut o epocă amplă de imixtiuni politico-ideologice, care au alterat grav atît literatura, cît şi conştiința aferentă literaturii, anume critica. Desigur acest lucru trebuie scos în evidență cu obiectivitate, iar conştientizarea a ceea ce a fost greşit în trecut trebuie să fie echivalentă cu o lustrație. Avem nevoie de o purificare a conştiinței noastre, care se poate obține prin reconstituirea exactă a trecutului şi prin detaşarea noastră de acest trecut nociv.

“Noi revizuim ca să fim contemporani cu realitatea”

L.A.: Eu văd revizuirile ca pe un instrument, nu ca pe o finalitate în sine. Discutam într-un alt context cu Ovidiu Pecican despre riscul care s-a ivit o dată cu apariția computerelor. Unii au căzut în mania computerelor şi au crezut că ele sînt cele care creează faptul, evenimentul, informația etc. Unii i-au dat direct computerului să scrie poezii. Dar este vorba numai de un instrument care ne ajută, iar poezia vine din altă parte, din creier sau din sensibilitate. Prin intermediul computerului se poate aşterne pe hîrtie sau pe ecran poezia, dar ea preexistă. Aparatul doar ne-o transmite. Tot astfel văd şi

revizuirile, care sînt nişte instrumente la care apelăm la un moment dat. Temelia este altundeva. În cazul nostru, temelia constă într-o mutaţie a conştiinţei, a valorilor şi a ideologiilor, care a survenit după 1989. O mutaţie chiar a sensibilităţilor, a vocabularului şi a mijloacelor de expresie. O mutaţie a ceea ce se aşteaptă de la literatură, o mutaţie a actanţilor care fac literatura. Toate acestea trebuiau exprimate într-un fel. Revizuirile sînt instrumentul prin intermediul căruia mutaţiile amintite îşi caută drumul spre lumină, spre expresie. Revizuirile sînt instrumentarul la care poate să recurgă, de pildă, un critic literar pentru a rejudeca dintr-o nouă perspectivă, cu o nouă sensibilitate, cu o nouă mentalitate, literatura dinainte şi din prezent. Nu se pune problema să revizuim de dragul de a revizui. Noi revizuim ca să fim contemporani cu realitatea. Revizuirile sînt instrumentul prin care intrăm în rezonanţă cu realitatea înconjurătoare.

G.G.: Sîntem contemporani cu noi înşine. Există o expresie celebră lansată de Jan Kott, după cum ştiţi, în legătură cu Shakespeare, de care s-a uzat şi s-a abuzat, "Cutare autor – contemporanul nostru". Însă în fond este vorba de un proces firesc prin care conştiinţa fiecărei epoci intră în rezonanţă cu trecutul. Această recorelare este acum cu atît mai dificilă, cu cît se operează pe două coordonate. Pe o coordonată estetică şi pe una a dezideologizării şi depolitizării. Partea neplăcută a revizuirilor, la ora actuală, este că dezideologizînd şi depolitizînd noi ne vedem acuzaţi adesea de ideologizare şi politizare. Este o aberaţie şi nu numai atît. Din punct de vedere moral este o atitudine de rea-credinţă, care ni se aplică de către oamenii legaţi de trecut. De conservatorii care încearcă a-şi păstra în acest fel nişte interese, nişte poziţii, nişte clasamente care-i avantajează.

O.P.: Am rămas în urmă cu vreo două replici. Am multe de spus… E ciudată povestea aceasta cu revizuirile şi trebuie salutat fiecare accent pe care l-aţi pus deja. Eu am trăit experienţa respectivă într-o altă formulă. Am scris o carte întreagă pentru a revizui o pagină fosilizată de istorie – inclusiv literară – adică pentru a arăta în paralel cu profesorul N.A. Ursu de la Iaşi, un reputat şi distins filolog (eu cu instrumentele istoricului), că Grigore Ureche a scris într-adevăr o cronică, dar ea s-a pierdut. Şi tot ceea ce a rămas din ea, acele franjuri – oricît de consistente ar fi, încă nu ştim, fiindcă nu avem o ediţie definitivă – au fost incluse de fapt într-o compilaţie ulterioară, a lui Simion Dascălul, faimosul personaj care a fost atît de hulit. Am încercat aşadar să-i revizuiesc pe Grigore Ureche şi pe Simion Dascălul, în sensul lecturii lui Constantin Giurescu şi apoi a

fiului acestuia, Constantin C. Giurescu. Ei bine, lumea nu s-a sesizat. A trecut cu indiferență peste acest fapt. Spre deosebire de cultura franceză, unde Corneille sau Racine sau Boileau sînt nişte personaje încă actuale (nu ştiu dacă sînt perene, dar sînt… "contemporanii noştri", vorba lui Jan Kott), cultura noastră nu se sinchiseşte de lucrurile de acum două sute, trei sute, patru sute de ani. Iată de ce zic că probabil ar trebui să delimităm mai restrictiv această politică a revizuirilor, sau în orice caz obiectivul lor. Am dat un simplu exemplu. Dar am avut şi alte experienţe. Nu se sinchisesc de asemenea operaţiuni nici istoricii literari. Domnul Nicolae Manolescu, care scrie o excelent articulată istorie a literaturii române, pe partea ei veche…

L.A.: Critică…

O.P.: Zice că e critică. Eu nu cred că e aşa. Am şi spus-o la data primei apariţii, într-o cronică publicată în *Contemporanul*. Nu prea e critică. Cel puţin în materie de literatură română veche, reia clişeele celorlalte istorii şi le asezonează cu puţină sare braudeliană. Cam asta face domnul Manolescu acolo. Nici cea a lui Negoiţescu nu mi se pare foarte critică, exceptînd salutarele diagnostice pe care i le pune lui Eminescu şi altora. Ca dovadă că au şi stîrnit scandal.

L.A.: Nu. Critică e în sensul nu că i-a criticat pe predecesorii săi, ci prin faptul că alternează metoda istoricului literar cu metoda criticului literar. Încearcă să aşeze în centrul demersului său judecata valorică a textelor vechi. Este o istorie critică a literaturii în măsura în care criticul se adînceşte în studiul istoric al operelor literare.

G.G.: Şi încă în alt sens, anume că se bizuie totdeauna pe ceea ce au spus criticii anteriori. Deci este şi un fel de istorie a criticii referitoare la fiecare autor, în subsidiar.

L.A.: Se bizuie, dar îi şi nuanţează şi completează. Nu e foarte docil şi supus criticilor anteriori.

O.P.: Laszlo Alexandru, tu eşti prin forţa lucrurilor, ca doctor în Manolescu, la modul cel mai propriu cu putinţă, ai susţinut o teză de doctorat din opera criticului Nicolae Manolescu, eşti în temă. Dar mă întreb dacă nu e cumva superfluă precizarea. Nu orice istorie literară ar trebui să fie critică prin ea însăşi? Dacă nu disociază, dacă nu reţine doar valorile, atunci ce-ar mai fi?!

L.A.: Asta este marea discuţie. Pentru că, din păcate, multe din istoriile anterioare erau preponderent culturale. Însumau anumite personalităţi, întocmeau un şir, un bilanţ al

trecutului, fără să-l treacă printr-o grilă critică, a examinării valorii acelor opere. Asta încerca Manolescu – susținea el – în plus față de predecesorii săi.

O.P.: Şi cînd te gîndeşti că prin alte părți istorii asumat critice – încă din titlu – se scriu de la începutul secolului al XIX-lea, cum a făcut Hegel!…

G.G.: Există şi două istorii literare mai recente care sînt prea puțin critice. Mă refer la cele semnate de Dumitru Micu şi Ion Rotaru. Nu numai că nu fac apel în suficientă măsură la critica anterioară, ceea ce le-ar face mai inteligente, dar nici măcar nu dau dovadă de o critică la îndemîna propriilor lor autori, destul de perspicace, în aşa măsură încît să plaseze valorile într-un mod cît de cît interesant.

O.P.: Cum explicați această situație? Sînt netalentați aceşti harnici autori?

G.G.: Cred că ați pus punctul pe i, domnule Pecican! Netalentați – ați rostit cuvîntul cel mai potrivit. Talentul este o noțiune care pare vag neserioasă, impresionistă…

O.P.: Nu depindeau oare inițiativele lor şi de conjunctură? De îndatoriri didactice?

G.G.: …şi în lipsa unui har (pentru că orice muncă omenească, mai ales cu tangențe spirituale, se reclamă de la har în cele din urmă), în vidul de har creat, bineînțeles că au apărut nişte mecanisme de ordin didactic, de ordin informativ, de ordinul colportajului.

L.A.: Este interesant de notat că atunci cînd elaborezi instrumente didactice, nu îți permiți, din păcate, să fii foarte critic şi nuanțat. Parcă toți autorii sînt traşi la şablon, toți sînt geniali, toți sînt minunați. Nu poți vedea un manual de şcoală care să exprime rezerve la adresa lui Eminescu, sau la adresa lui Sadoveanu. Sau să trateze nuanțat: lucruri pozitive, interesante, admirabile la Eminescu şi lucruri discutabile, mai puțin actuale azi la Eminescu. Accente critice – incluse într-un manual şcolar. Cred că un astfel de manual nu ar avea şanse de apariție în zilele noastre. Unul din minusurile flagrante ale muncii la catedră este tendința educatorilor de a construi o pleiadă, o serie de luceferi…

G.G.: O industrie de luceferi…

L.A.: …da, pe care să-i inculce în conştiința colectivă a generației următoare, obligată să-i transmită, la rîndul ei, mai departe. Un fel de bagaj sacral al neamului. Şi iată cum ajungem la un pas de falsificarea valorilor, care sînt toate înghesuite pe acelaşi

calapod de genialități intuşabile. Aceasta este o carență – şi nu doar în studiul literaturii! Inclusiv în studiul disciplinelor exacte! Eu nu cred că în fizică sau în matematică toată lumea a fost perfectă. Nu cred că Einstein a fost tot timpul genial. Mult mai mare priză la tineri ar avea un profesor care ar avea curajul – dar e nevoie de foarte mult curaj pentru aşa ceva… – să intre în clasă şi să facă trei-cinci-zece ore despre genialitatea lui Einstein, după care să facă una-două-trei ore despre ipoteze ştiințifice pe care Einstein însuşi le-a amendat, de care s-a disociat, insuccese ale lui Einstein. Cred că vorbind despre insuccesele lui, putem pune într-o lumină mai pregnantă succesele sale. Or la noi latura aceasta a insuccesele este trecută totdeauna cu vederea. Şi este o falsificare.

G.G.: Numai o paranteză dacă îmi îngăduiți. În legătură cu Einstein există o bănuială teribilă, că el datorează o parte din ideile lui, care l-au impus, soției sale, care este puțin cunoscută, era o femeie originară din spațiul iugoslav, care a fost un fel de "negru" al genialității sale.

O.P.: Asta s-a spus şi despre Nicolae Ceauşescu, de altfel.

L.A.: Ce? Că a fost negru? Nu, despre el s-a spus că a fost țigan!

O.P.: Nu, că a fost robul ideilor geniale ale soției sale… Dar e interesant ce zicea Alex în legătură cu manualele. Într-adevăr, la noi manualele sînt concepute ca nişte muzee încremenite, panteoane reci, prea salubre, aseptice. Nu te poți apropia de ele.

G.G.: Ca nişte "grupuri sanitare"…

O.P.: Cam aşa. Or, cînd te gîndeşti că omenirea pînă în urmă cu un secol-două se cam dispensa de manuale… (să fim serioşi, în secolul al XII-lea, la Paris, tinerii învățau după *Războiul Troian*, mai apoi se învăța după cărți religioase; în spațiul nostru se foloseau tot felul de ceasloave; dar toate erau simple pretexte, suporturi pentru o paidee vie şi aplicată de învățător grupului de discipoli), îți dai seama că ne aflăm într-o mare eroare. Asta a fost esența (una din esențele) scandalului cu manualele alternative. Cum adică?! Există mai multe adevăruri ştiințifice? Putem predica mai multe lucruri? Profesorii s-au substituit unor preoți ai unui cult bizar, nici măcar cel al Ființei Supreme, al Rațiunii, pe care îl instituiseră revoluționarii francezi. Dar aş reveni, dacă îmi îngăduiți – pentru a relansa din alt punct de vedere discuția noastră –, la o idee pe care o enunțasem. Şi anume: am impresia că revizuirile nu se aplică unui relief suficient de variat. Dacă merg prea mult îndărăt, ele par neinteresante. Adică după ce faci un

asemenea exercițiu cu tumbe, cu salturi, cu triplu salturi mortale, în cel mai bun caz un prieten va zice: "Da? Excelent! Ei şi?". În schimb, dacă vii prea în actualitate cu ele, vei fi suspectat că faci politică de gaşcă, de interese oculte, de manipulări. Nu poți mişca, deci, decît într-un perimetru destul de strict circumscris de o modernitate nu prea îndepărtată şi de o contemporaneitate de-acum sleită (cea fierbinte fiind tabu). Într-o altă ordine de idei, dacă îl tot revizuieşti pe Maiorescu la infinit, te cam saturi de la o vreme. Menționez acest exemplu pentru că am văzut acum, de curînd, că un debutant cum este Ciprian Şiulea îl relansează pe Maiorescu pentru a-l… "înjura" pe Lovinescu! E, într-un fel, la modă să-l înjuri – dacă nu să-l ignori – pe Lovinescu. Este, totuşi, un lucru regretabil. Pare să fie vorba de o nouă tendință pentru care, uite, pledează nu doar Isabela Vasiliu-Scraba, care i-l opune criticului de la *Sburătorul* pe Basil Munteanu. În schimb dacă – pînă să ajungem la **lustrația** de care pomeneați, domnule Grigurcu – ajungem la **ilustrație** şi ilustrăm cu exemple contemporane, atunci, sigur, poate ar fi de revizuit, pentru a înțelege şi a progresa pe calea desăvîrşirii estetice şi a operei, cum un talentat scriitor precum Eugen Uricaru a ajuns să fie comentat prin ziare mai ales pentru abilitatea cu care reuşeşte să fie bine plătit datorită contribuției sale esențiale în activitatea unei instituții cum este Radioul românesc. Mai ia un ban şi la Uniunea Scriitorilor, mai ia un ban şi de la Copy-ro… Pesemne că toate acestea se datorează talentului nemaipomenit al managerului Uricaru şi puterii lui neobosite de muncă. Sigur că, în primul rînd ca simplu cetățean plătitor de taxe, mă uit cu jind la banii pe care îi ia, gîndindu-mă că provin şi din munca mea. În al doilea rînd, ca scriitor mă gîndesc la banii Uniunii, la investirea lor şi la faptul că nu cunosc vreo revistă care să publice dările de seamă cu privire la socotelile financiare ale acesteia într-o deplină transparență. În al treilea rînd, păstrîndu-i lui Eugen Uricaru o bună amintire de pe vremea cînd încă mai scria, afirmîndu-se ca un prozator talentat (el m-a şi debutat în *Steaua*, lucru pe care nu l-am uitat şi pentru care îi sînt în continuare recunoscător), sînt îngrijorat oarecum de faptul că scriitorului pare să nu-i mai rămînă timp să scrie, copleşit de atîtea angarale lucrative. Care-i, de fapt, destinul scriitorului? Ce înseamnă în cazul unui prozator "o carieră de succes"? A ajuns în toate aceste comitete şi comiții pentru că este un excelent scriitor? Sau faptul că a ajuns acolo îi slujeşte pentru a-şi dezvolta şi aprofunda filonul de creație pe care l-a exploatat în

operele anterioare? Pe el cum îl revizuim? Sau stă bine acolo şi nu necesită revizuiri? Este aceasta o rețetă care merită să fie imitată?

“Am făcut saltul din *Morometii I* în *Morometii II*”

L.A.: Înainte de a discuta despre cazuri concrete, cred că mai întîi trebuie să trasăm cadrul general al problemei. Amintisem conceptul de canon. Aş vrea să insist puțin în direcția aceasta. Cred că orice canon se creează, se construieşte în mod deliberat. Dar se construieşte nu împotriva vremii în care există, ci împreună cu vremea sa, reflectînd realitățile sociale, istorice, de mentalitate şi de sensibilitate. Un astfel de canon s-a manifestat în literatura română pînă în 1989. El a fost construit, indiscutabil, de marii critici ai generației ‘60: Nicolae Manolescu, Eugen Simion – în primul rînd, dar şi Valeriu Cristea, Mircea Iorgulescu, Gheorghe Grigurcu pînă la un punct, pentru că avea acces mai degrabă la revistele periferice, geografic vorbind (*Familia*)…

O.P.: Dar era perceput ca fundamental în priceperea hărții poeziei…

L.A.: Asta fără îndoială… A existat un canon, o grilă de receptare, de evaluare şi de clasificare a literaturii, construită de aceşti critici. Şi cred că erau voci autorizate. Ce se întîmplă acum? Revoluția de la 1989 (eu îi spun în continuare revoluție, în ciuda semnelor de întrebare care s-au instalat) a marcat un punct de cotitură care a dus la modificări de esență. Pe zi ce înaintăm, ele devin tot mai evidente. Modificări în privința felului nostru de a fi, de a ne raporta la lume, de a gîndi, de a ne îmbrăca, ba chiar şi de a mînca. Sincronismul cu Occidentul a început să acționeze mult mai rapid. Ăsta este un lucru minunat. Dacă acceptați o comparație, am făcut saltul dinspre *Morometii I* spre *Morometii II*. Timpul părea că se scurge spre infinit pentru bătrînul Ilie în primul volum. Al doilea volum stă sub efigia “timpul n-a mai avut răbdare”. Noi acum sîntem în *Morometii II*, dacă vreți…

O.P.: Vine fonciirea…

L.A.: Vine fonciirea din păcate şi este o realitate pe care o resimțim cu toții. Trăim cu un alt dinamism, avem alte aşteptări de la viață, avem pretenții la un confort mărit, la surse de informație alternative, la o viteză sporită a exprimării, a transmiterii de

cunoştinţe, la un plus de obiectivitate şi de onestitate, sper. Toate acestea trebuie să se reflecte în literatură. Literatura nu poate să mai bată pasul pe loc după canonul construit de criticii şaizecişti. Trebuie să primească un suflu nou atît în lexic, la suprafaţă, în formele de exprimare, cît şi în esenţă, în temele, motivele, obsesiile pe care le comunică, trebuie să se coordoneze, să intre în realitate. Aici apare rolul revizuirilor. Revizuirile sînt cele care trebuie să tragă literatura de mînecă, trebuie să sune din clopoţel ca să le atragă atenţia scriitorilor, celor care fac literatura, că au venit peste ei vremuri noi. Şi, dacă nu vor să fie depăşiţi, ei sînt obligaţi să descopere, să accepte şi să exprime noile realităţi. Revizuirile sînt deci pîrghia prin care literatura trebuie să redescopere viaţa.

G.G.: Este foarte interesant ceea ce aţi spus, domnule Laszlo. Şi ca să nu mai vorbim aşa, *à bâtons rompus*, să ne întoarcem la prima chestiune pe care ne-a propus-o moderatorul nostru, domnul Pecican, anume cea a canonului. Sigur că putem vorbi şi de canon, este un termen la modă care aproape nu poate fi ocolit într-o discuţie onorabilă în domeniul criticii. Însă se produce o echivalare ciudată între canon şi valoare. Eu am văzut multe propoziţii sub condeiele unor critici actuali, care au aproximativ accepţia următoare: înainte a fost un canon modernist care este depăşit, acum este un canon postmodernist, pe care trebuie să-l aplicăm, în sensul că el este un beţişor magic, cu care putem descoperi comoara axiologică. În primul rînd, între modernism şi postmodernism graniţele sînt extrem de labile. Sînt destui teoreticieni care contestă conţinutul foarte serios şi operant al postmodernismului, chiar un John Barth, de exemplu, sau un Ihab Hassan care au studiat mai îndeaproape postmodernismul, încercînd să-l cartografieze, să-l prezinte printr-o serie de trăsături, ajung la inevitabilele sale interferenţe cu modernismul. Şi, în al doilea rînd, presupunînd că totuşi este un model valid, nu văd cum un model abstract ar putea fi un criteriu de stabilire a valorii. Pentru că valoarea poate fi stabilită prin sensibilitate estetică, şi nu prin aplicarea unei scheme cu caracter abstract.

L.A.: Privitor la discuţia despre postmodernism, de la titulatura respectivă se revendică destul de energic reprezentanţii generaţiei ‘80, pentru a marca o ruptură a lor de generaţia ‘60 şi de promoţia ‘70. Însă este mai degrabă un pretext. Optzeciştii erau în căutarea unei formule de autodefinire. Dacă vă mai amintiţi, ei s-au considerat iniţial textualişti, la apariţie, în anii ‘80. Pe atunci postmodernismul nu avea o asemenea vogă pe la noi. Au tot dat-o înainte cu textualismul pînă după ‘89, cînd au trecut Carpaţii

aceste concepte occidentale şi bănuiesc că ei se vor fi gîndit: iată, postmodernism sună mai bine decît textualism… ia să ni-l aplicăm noua…

G.G.: Există şi noţiunea de textualism, pe care bate monedă în special Marin Mincu la ora actuală.

L.A.: Da, dar cred că pînă la urmă conceptul de postmodernism a fost însuşit mai degrabă în mod abuziv, pentru a marca o ruptură generaţionistă. Optzeciştii au încercat astfel să-şi aroge o oarecare originalitate şi un plus de valoare, că doar a fi postmodernist, dragă Doamne, presupunea un salt valoric şi imediat erai parcă investit cu mai multă noblețe. Or toate acestea reflectă frămîntări de natură sociologică, nicidecum filosofic-estetică. Pînă la urmă de conceptele estetic-filosofice de modernism şi postmodernism se slujesc anumiți mentori ai unor generații, pentru a lansa false bătălii canonice. Noi ne-am exprimat deja în scris, atît domnul Grigurcu cît şi eu: departajarea pe generații a unei literaturi este neprofitabilă, contraproductivă din punct de vedere estetic. Nu generația te face mai talentat sau mai puțin talentat. Din acest punct de vedere, postmodernismul este manipulat de anumite persoane ca o platoşă pentru a ascunde alte interese.

O.P.: Aici îngăduiți-mi o secundă să notez că ajungem tot la Eugen Uricaru. Nu pentru că ar fi interesant şi important (poate că e, poate că nu e), ci pentru că e paradigmatic într-un anume sens în literatura noastră.

L.A.: Nu exagerezi cumva?

O.P.: Deloc. Uricaru e un fel de Gabriela Adameşteanu, un fel de Ana Blandiana sau chiar Augustin Buzura. Oameni care aveau o operă în 1989 şi care nu şi-au mărit substanțial acea operă, mulțumindu-se adesea să o reediteze. Uneori mai apăreau cu o inedită-două, nu foarte multe însă, în treisprezece ani de literatură şi de viață. În schimb, s-au îngrijit fiecare ca vocea lor să ajungă în cîte un loc-două din care să se audă cît mai puternic. Şi asta tocmai cînd păreau să nu mai aibă multe de spus… Or dacă ei se situează astfel în acest moment, după atîția ani de exercițiu democratic şi de posibilitate de a-şi exprima liber talentul literar, dacă ei optează pentru altceva, civism, o carieră în slujba statului, o carieră diplomatică…

L.A.: …în slujba lui Iliescu…

O.P.: În slujba lui Iliescu! Statul e Iliescu deocamdată. Fie că vrem sau nu vrem. Să vedem dacă statul va fi Năstase…

L.A.: Statul pe loc va fi Năstase…

O.P.: E bine dacă nu vîră în marşarier direct! Deci în acest context mai vorbim despre importanța valorilor estetice? Dacă ei înşişi declasează cursa pentru valoarea estetică? În folosul altor curse, pe care nu ştiu cum să le definesc? Nici n-aş califica-o moral. Poate că ăsta-i *mainstream*-ul, poate că asta-i cel mai important, să se realizeze ca oameni de afaceri, ca nişte tribuni civici, ca diplomați de mucava; nu ca scriitori, în orice caz. Se leagă, cred, aceste lucruri.

"Adversarii revizuirilor"

G.G.: Evident, este vorba de un fenomen real, însă aci cred că lucrurile sînt mai complexe. Să nu uităm că orice autor are un destin al său. Un ritm de evoluție, o cantitate scriptică mai mare sau mai mică pe care ne-o lasă. Sînt autori ai unei singure cărți. Sînt autori supraabundenți. Sînt autori care s-au realizat în principal în tinerețe şi alții la senectute. Dacă intervine o pauză sau o reorientare a unei personalități, nu înseamnă în mod automat că este vorba de o declasare, de o delegitimare estetică. Dar sînt fără îndoială şi cazuri cînd se poate vorbi de asemenea lucruri. Totul este să nu generalizăm şi să nu ne pripim a acorda tuturor autorilor care au făcut civism o asemenea des-calificare. Ana Blandiana, bunăoară, continuă să emită poezie. Însă vreau să mai adaug altceva. Un fenomen care caracterizează în mod negativ, în mod impardonabil negativ discuțiile asupra revizuirilor este o mixtură de nume, practicată în genere de adversarii revizuirilor. Care spun cam aşa: există o stare de confuzie (de fapt ei induc o stare de confuzie!) prin faptul că sînt atacați şi sînt degradați de către unele condeie critice autori precum Marin Preda, Monica Lovinescu, Nicolae Breban, Virgil Ierunca, Fănuş Neagu, Alexandru George, Eugen Barbu, Ana Blandiana, Augustin Buzura, Eminescu… În sfîrşit: un amestec de autori foarte diferiți între ei. Dintre care unii fără îndoială că sînt nedreptățiți ai epocii de aur, alții fără îndoială au fost mari privilegiați ai epocii de aur şi continuă să fie privilegiați ai ceea ce eu am numit odată epoca de platină. Adică epoca noastră actuală. Cred că este un procedeu malonest, care eclipsează atît criteriul etic cît şi

criteriul estetic în discutarea unor scriitori care totuşi trebuie plasaţi în lumea lor, trebuie plasaţi pe poziţiile pe care în mod obiectiv le-au ocupat în viaţa literară.

L.A.: Acum dacă am vorbit despre revizuiri, trebuie să vorbim şi despre duşmanii revizuirilor. Pe cine deranjează revizuirile? Nu neapărat nominalizînd, ci discutînd în principiu…

G.G.: Dar putem şi nominaliza!

L.A.: Sigur că da. Dar întîi să trasăm cadrul…

G.G.: După cum spunea domnul Pecican, **lustraţia** trebuie însoţită cu **ilustraţia**.

L.A.: Da. Duşmanii revizuirilor sînt cei care continuă să se conducă după canonul şaizecist. Sînt cei care se iluzionează că timpul mai are răbdare. Cei care mai percep timpul ca pe o blîndă şi paşnică scurgere către infinit. Sau cei care se prefac a-l percepe astfel. Pe urmă sînt cei care au avut o poziţie privilegiată, de vîrf, în canonul şaizecist, poate l-au şi făurit ori au contribuit la crearea sa şi pe care îi deranjează orice tulburare a apelor, orice valuri care le-ar putea periclita poziţia. Ca să nu mai vorbim de cei pe care nu-i ajută mintea să priceapă mizele discuţiei. Ei ies automat din sfera atenţiei noastre. Aceştia fiind adversarii, cum recurg ei la contraatacuri? Le-ar fi cam greu să nege că realitatea se schimbă. Atunci o posibilitate ar fi diminuarea impactului. "Există schimbări, dar e vorba doar de nişte nuanţe. De fapt toate lucrurile au rămas la fel. Sîntem tot noi cei care…" O formă mai perfidă, pe care o aminteaţi adineauri, e amestecul talmeş-balmeş al autorilor de rediscutat. O tulburare a conceptelor cu care operăm, a instrumentelor de lucru. Se creează false instrumente. De pildă sîntem acuzaţi că politizăm demersul nostru critic. Or eu nu cred că în rîndurile scrise de noi se poate descifra vreo pledoarie în favoarea P.N.Ţ., sau P.N.L., sau P.S.D. Cred că noi recurgem la un discurs care îmbrăţişează valorile civice. Se apleacă asupra socialului, în extensiunea sa generală. Partidul este doar o parte a societăţii. A fi membru de partid, a milita pentru un partid, înseamnă a vedea societatea prin prisma acelui partid. Nu cred că noi am păcătuit prin aşa ceva. Însă, ca o coincidenţă, cei care ne acuză pe noi de politizare nu s-au sfiit, de pildă, să candideze pentru alegeri în parlament. Interesantă ipocrizie!

O.P.: Într-adevăr, chestiunea stă cum s-a spus aici. Dar remarc că se poate vorbi totuşi – acum eu fac pe avocatul diavolului… – de o politică a depolitizării, a revizuirilor

făcute, de pildă, în numele altor valori decît cele ideologice. Postideologice, sau chiar, dacă vreți mai moderat, păstrîndu-ne încă în era ideologică, în numele altor ideologii, estetice, cum încercăm noi. Eu cred că totuşi pornim în acțiunea de a revizui de la o tablă de valori estetice, conexe fiindu-le şi valorile etice. Nu e un secret în asta. Lucrurile pot sta şi astfel, privite din acest unghi. Pe de altă parte, nu vă ascund configurarea unei potențiale probleme. Anume că mîine adversarii revizuirilor pot pretinde ei înşişi că revizuiesc, revizuind în mod autentic, dar în virtutea altei table de valori. Ambiguizînd valorile etice sau trecîndu-le sub tăcere total…

G.G.: Se întîmplă deja acest lucru…

O.P.: Nu ştiu dacă o fac în mod conştient, programatic…

G.G.: Destul de conştient. Ei au o poziție conservatoare, care înseamnă opoziția față de noi, şi asta în virtutea unor interese foarte clare, şi personale, şi de grup. Există la ora actuală în literatura română două categorii în impact, conservatorii şi democrații. Conservatorii sînt cei care reprezintă trecutul de pînă la '89, canonul cu clasamentele, cu avantajele şi ifosele personale respective. Şi democrații, cei care încearcă să spună adevărul, inclusiv cel neconvenabil privilegiaților, cei care analizează lucrurile din afara unei instituționalizări şi din afara unei categorii favorizate.

L.A.: Care n-au ce pierde…

G.G.: Care n-au ce pierde, evident. Şi care în felul acesta sigur că sînt cel puțin suspectați, dacă nu de-a dreptul demonizați de către cei pe care i-am numit "paznicii templului".

O.P.: Mai adaug încă un aspect. Nu e necesar să ne iluzionăm, dragă Alex, că doar şaizeciştii sînt cei care se integrează setului de "valori" pe care le evocam. Din generația mea, şi printre oamenii mai tineri cum eşti tu, poți găsi colegi de-ai noştri care dintr-un sentiment profund omenesc probabil (nu contest că el există), de spaimă în fața lucrurilor neclare şi instabile, refuză să revizuiască. Au o spaimă organică, vor lucruri sigure, vor o viață calmă. Vor o plutire lină pe mările vieții – chiar literare. Şi atunci au o reacție de neîncredere: "Să-i dărîmăm pe toți? Să luăm parul şi să răsturnăm marile statui, la umbra cărora am crescut?". Răspunsul meu poate fi "da", dacă astfel rămîn în picioare cele adevărate, autentice. Al lor e însă, din start, "nu". Din acest motiv, chiar dacă nu sînt

tarați de o adeziune pe care nici n-ar mai avea cum s-o motiveze, poate, la o ideologie în plină priză doar pe vremea copilăriei lor, tot o reacție de crispat conservatorism vor avea.

“Exploratori şi administratori”

L.A.: Într-o discuție pe care o aveam mai demult cu elevii mei încercam să disting două categorii esențiale de personalități în istoria culturii. Vorbeam despre **exploratori** şi despre **administratori**. Dădeam ca exemplu situația lui Cristofor Columb şi a lui Amerigo Vespucci. Columb este tipul exploratorului care se aruncă în necunoscut, descoperă lucruri minunate, dar care, apoi, este depăşit de situație, nu mai poate gestiona aceste descoperiri şi este nevoie de un Vespucci care să vină din urmă. Totdeauna cei doi au fost văzuți în antiteză. Vespucci era un fel de uzurpator, care şi-a însuşit fructul descoperirii lui Columb. Pînă la un punct poate fi aşa. Însă dacă privim dintr-o altă perspectivă, ei doi sînt complementari. Ceea ce unul a descoperit, celălalt trebuie să consolideze. Problema care apare este atunci cînd se produce conflictul între exploratori şi administratori. Cei din urmă nu mai vor să-i lase pe cei dintîi să-şi facă treaba. Pentru că se tem de noi explorări. Am impresia că acesta este momentul pe care-l trăim noi acum: administratorii ne jugulează…

O.P.: Era managementului…

L.A.: Da. Nu mai putem – vorbesc mai ales despre mine acum – să publicăm, pentru că părem ori prea îndrăzneți, ori prea ireverențioşi. În general exploratorul deranjează. Există acest viespar, această plasă pescărească, în care toate revistele literare româneşti sînt ca nişte ochiuri în rețea. Toți trag cu ochiul (ca să fac un joc de cuvinte) la celelalte componente ale rețelei. Exploratorii riscă să fie sugrumați. Şi este un real pericol. Pentru că, pînă la urmă, toți au de pierdut! Au şi administratorii de pierdut! Cînd administrezi la nesfîrşit acelaşi teritoriu…

G.G.: …se secătuieşte.

L.A.: Exact. E nevoie în egală măsură şi de exploratori, şi de administratori.

G.G.: Evident.

O.P.: Vrem asolament! Şi irigații.

G.G.: Vreau să revin, cu permisiunea dumneavoastră, la o chestiune pe care am atins-o cu cîteva minute în urmă, şi anume la canonul şaizecist. Acest canon este scindat oricum. Pentru că şaizecismul este compus din două straturi tectonice. În primul rînd sînt autorii oficializaţi, admişi de la început ca reprezentativi pentru această generaţie, o categorie de autori trecuţi în manuale, premiaţi, mediatizaţi uneori pînă la saturaţie. Îi ştim cu toţii. Şi a doua categorie, de autori marginalizaţi, chiar dacă majoritatea lor au avut o valoare cel puţin egală cu a celor promovaţi ca vedete, despre care s-a vorbit mai puţin, care au fost cu greutate admişi chiar de către criticii cei mai buni ai generaţiei şaizeci. Mă gîndesc la Leonid Dimov, M. Ivănescu, Emil Brumaru, Florin Mugur, Şerban Foarţă, C. Abăluţă, Radu Petrescu, Alexandru George şi atîţia alţii. Aceşti autori, care cronologic aparţin generaţiei şaizeci, formează un fel de substrat ingrat, puţin pus în valoare. Se pune întrebarea: în ce măsură revizuirile pot opera cu canonul "şaizeci", precum cu un factor care trebuie mai mult sau mai puţin discreditat, considerat desuet, împins în umbră? Pentru că în raza a ceea ce se poate numi – eu zic că destul de aproximativ – canonul "şaizeci" există o realitate literară foarte diversă, foarte accidentată, din care o mare parte nu a fost încă suficient pusă în valoare. Aci cred că ating un punct esenţial al discuţiei noastre. Revizuirile sînt percepute în genere ca un act negativ, de respingere, minimalizare, restricţie. Or, revizuirile au două feţe. Acesta este aversul, dar reversul este al valorizării unor autori nedreptăţiţi.

O.P.: Aş fi zis că asta e aversa…

G.G.: Da. Depinde cum plasăm cele două categorii de factori care compun procesul revizuirilor. Dar în esenţă revizuirile sînt nu numai cu du-te-vino, ci şi cu un rezultat pozitiv, întrucît pînă la urmă este vorba de o reconfigurare a tabloului literaturii, în favoarea unor valori neglijate, a unor valori autentice, care nu au fost suficient puse în relief şi care în urma actului de revizuire capătă un loc mai îndreptăţit în imaginea globală a unui moment literar. Eu socotesc, cred fără a greşi, că revizuirile nu constituie un act minimalizator, sau negativ, ci un act de justiţie şi constructiv.

O.P.: Părerea mea intimă – şi mi-e ruşine s-o recunosc, dar aşa stau lucrurile – este că românii n-au talent pentru revizuiri. Noi acum sîntem profund atipici pentru naţia noastră. Nu spun că în viitor lucrurile nu se vor modifica. Dar deocamdată sînt îndreptăţit să cred aşa de un exemplu banal. Revin la Maiorescu. Pînă în ziua de azi îl percepem, nu

ştiu de ce, pe Maiorescu drept marea figură a pieței de idei filosofice româneşti a timpului său. Or e clar că el era un manager, un administrator, el era cel care îi vulgariza – excelent, de altfel, şi util – pe John Stuart Mill, pe Kant, pe Hegel…

G.G.: Pe Herbart…

O.P.: Pe Herbart în primul rînd, sigur că da (dacă e să reținem şi amănuntul că geniul filosofic care a tutelat maiorescianismul a fost un ins de mîna a doua!). În timp ce aceia care chiar se străduiau să scrie filosofie erau un Vasile Conta – căruia ar trebui să i se recunoască poate mai subliniat meritele, în pofida tristului său antisemitism – şi, în generația imediat următoare, autorul teoriei seriilor istorice: Xenopol. Iată, noi rămînem cu percepția la Maiorescu!

L.A.: Interesant. Dacă în filosofie Maiorescu este un administrator, în critica literară este un explorator! Pentru că el e cel care îi confirmă şi îi impune pe Eminescu, pe Creangă, pe Caragiale. Tripleta de aur. Doar atît să fi făcut, nimic în plus, şi deja este poate cel mai mare explorator al vremii sale.

O.P.: Sufăr că nu l-ai inclus aici şi pe arădeanul meu Slavici, care cred că merită.

L.A.: N-am o simpatie specială pentru el, dar…

O.P.: Eu am o admirație pentru prozatorul integral care e şi pentru eruditul cu temperament echilibrat din presa vremii. Iarăşi, însă, nu şi pentru Slavici antisemitul.

G.G.: S-a întîmplat să vorbim pe tema Maiorescu tocmai ieri seara, cu colegul Laszlo. Făceam aceeaşi observație că nu a fost un creator în filosofie, dar a fost un excelent dascăl de filosofie, un prodigios animator cultural.

L.A.: Iar eu contestam ideea…

G.G.: Însă în critică este un fondator. Este fondatorul criticii noastre estetice. Şi nu numai la nivel teoretic, ci şi cu alibiul istoric al promovării celor mai de seamă scriitori români: Eminescu, Caragiale, Creangă, Slavici, Duiliu Zamfirescu etc. În felul acesta rolul lui în literatură este enorm, este într-adevăr rolul unui explorator.

O.P.: Dați-mi voie să adaug doar atît, că a funcționat intuiția criticului Maiorescu, nu neapărat ideația lui, pentru că dacă te uiți atent la Eminescu…

L.A.: Exploratorul se lasă condus de intuiție.

O.P.: Da… Eu zic că la cenaclul "Junimea" era de fapt un gestionar, un administrator foarte talentat. Ce anume îl apropia pe hasdeianul Eminescu – şi vedem

acum în *Scrisoarea III* şi în alte scrieri cît de dependent era de ceea ce se ventila în istoriografia momentului, lucruri bune, fără îndoială – ce anume îl apropia de băşcăliosul şi absolut genialul, dar în cu totul alt sens, valah, sau grecotei, Caragiale, Nenea Iancu?! Iar dacă îl mai introduci în discuţie şi pe humuleşteanul din Ţicău, pe Ion Creangă, rămîi într-adevăr etonat – ca să mă exprim într-o românească pură…

G.G.: Într-o românească anti-Pruteanu!

O.P.: Total şi în mod declarat.

G.G.: Aveţi fără îndoială dreptate. Junimiştii mari sînt de o deconcertantă diversitate. Dar îmbrăţişarea lor în verdictul pozitiv al lui Maiorescu este o dovadă a deschiderii sale imense, a liberalismului spiritului său, care a fost benefic pentru cultura şi în primul rînd pentru literatura românească.

L.A.: Dacă tot aţi amintit discuţia noastră de aseară *off the record*, cum se spune, neînregistrată, ţineţi minte desigur că am exprimat şi o rezervă. Dumneavoastră eraţi entuziasmat de dascălul de filosofie Titu Maiorescu, or eu am remarcat că dacă ar fi fost un mare dascăl, ar fi lăsat în urma sa nişte personalităţi. Învăţăceii lui Maiorescu au fost personaje destul de şterse.

O.P.: Au fost la rîndul lor mari dascăli. Rădulescu-Motru…

G.G.: Petrovici…

L.A.: Da, dar…

O.P.: P.P. Negulescu… N-avem alţii, asta-i sigur.

L.A.: N-avem alţii din păcate. Puteau fi şi mai interesanţi.

G.G.: Atunci cel mai mare dascăl al nostru de filosofie a fost Nae Ionescu! Neîntrecut!

L.A.: Ah, nu! El a fost cel mai catastrofal dascăl! După el – potopul, cum se spune.

G.G.: După el – Cioran, Eliade, Noica, Mircea Vulcănescu, Petre Pandrea, Petre Ţuţea, Mihai Şora…

L.A.: După el – legionarismul, concedierile abuzive din serviciu, muncile "patriotice" obligatorii, steaua galbenă-n piept, deportarea în Transnistria sau la Auschwitz, evreii făcuţi săpun şi tot Holocaustul!

“Nae Ionescu – o situație paradoxală”

O.P.: …extremele, toate excesele… Da. Iată, avem o situație paradoxală, pe care merită s-o diagnosticăm. Mă bucur că am intrat în prăpastia asta, în care nu sîntem siguri pe noi. Poate e mai bine. Fiindcă dacă venim cu lecția învățată de acasă, unde ajungem? Ce mai revizuim? Într-adevăr observăm că aceste mari valori, pe care revista *22* le redescoperă prin autorii pe care îi publică…

L.A.: Şi Liiceanu îi redescoperă la Humanitas…

O.P.: Şi Liiceanu, fără îndoială, chiar înainte de *22*. Aceşti autori sînt în egală măsură şi nişte mari contestabili, din multe puncte de vedere. Am rămas uimit cînd am citit, într-o notabilă carte a Martei Petreu, că Cioran putea fi interpretat şi ca un lovinescian, în *Schimbarea la față a României*. Faptul că un aristocrat şi un hoț de buzunare se îmbarcă pe acelaşi vapor, cu aceeaşi destinație, nu spune, de fapt, nimic despre raporturile dintre ei. Cred, totuşi, că o contextualizare mai atentă ar arăta că filonul lovinescian n-a fost cel mai semnificativ. Dovadă: Cioran s-a înregimentat acolo unde Lovinescu ar fi ezitat să o facă.

L.A.: Ar fi refuzat chiar.

G.G.: Este o diferență enormă între Cioran şi Lovinescu, chiar dacă o anumită subtilitate speculativă ar putea descoperi – de ce nu? – şi unele similitudini între cele două personalități. Însă revin la ceea ce spuneam anterior. Dacă un dascăl de filosofie este important prin discipolii săi, atunci neîndoios Nae Ionescu este cel mai mare, pentru că nici un profesor de filosofie din România, nici pe departe, n-a avut o asemenea succesiune.

L.A.: În discuția noastră avem exemplul concret că revizuirile se aplică nu doar asupra literaturii imediat anterioare, ci iau în considerare toată istoria literară, în ansamblul său. În ceea ce-l privește pe Nae Ionescu, dacă e să-l revizuim, sîntem obligați să luăm în considerare ipostaza duplicitară a personalității sale şi a efectelor pe care le-a stîrnit activitatea sa de profesor. Cred că un dascăl care îşi împinge cu bună ştiință învățăceii pe calea delirului…

O.P.: …programat…

L.A.: …a delirului programat, acesta e termenul – este un dascăl prost. Un profesor care induce greşeala este un personaj pervers. E ca şi cum aş admira un medic care are un extraordinar talent în aplicarea eutanasiei. Medicul trebuie să vindece, nu să eutanasieze! Profesorul trebuie să conducă pe calea cea dreaptă a raţiunii, a lipsei de excese, a maturităţii…

O.P.: …să te educe, nu să te rătăcească…

L.A.: …nu către dionisiacul pierderii stăpînirii, către frenezia criminală în care au alunecat apoi mulţi din discipolii lui Nae Ionescu. Admiraţia de care se bucură acum marele dascăl Nae Ionescu în ochii unora, pentru mine echivalează cu admiraţia care s-ar putea – printr-un absurd dus la limite – exprima faţă de un medic care îşi ucide cu mult talent pacienţii!

G.G.: Preluînd această comparaţie medicală, aş spune că Nae Ionescu a fost un medic care nu a eutanasiat, ci ginecolog fiind, a dat naştere unor mari valori. Un mamoş care a scos din pîntecele maternei Românii pe un Eliade, pe un Cioran, pe un Noica şi pe atîţia alţii.

L.A.: Iată dovada că revizuirile nu sînt făcute de o singură persoană şi nu beneficiază de o judecată unilaterală. Tocmai complexitatea fenomenului îi conferă viabilitate.

G.G.: Discuţiile care presupun o diversitate de opinii formează hrana revizuirilor. Într-un fel e bine că nu ne rostim la unison. Nu există o soluţie unică, uniformă, *ne varietur*, ci o frămîntare, o ebuliţie a minţii, din care se naşte o multitudine de propoziţii la care putem să aderăm, pe care putem să le refuzăm, sau să le nuanţăm într-un fel oarecare şi discuţia să-şi urmeze cursul. Revizuirile implică o cursivitate vitală a materiei.

O.P.: Ceea ce spuneam mai înainte mi se pare că trebuie reafirmat. Anume că ascuţişul revizuirilor se referă la stricta contemporaneitate. Pe măsură ce ne îndepărtăm, lucrurile par mai nesigure, mai edulcorate. Din cauze aşa zis obiective. Au mai dispărut mărturiile, n-am asistat la lecţiile profesorului Nae Ionescu decît prin intermediul unor transcrieri care pot fi aproximative sau nu etc. Ar fi interesant desigur să aflăm cum s-a format Nae Ionescu în realitate. Mi se pare că nu ştim exact.

L.A.: Ar fi interesant de ştiut cît a plagiat Nae Ionescu!

O.P.: Asta începem să ştim.

L.A.: Da, dar nu ştim încă exact.

O.P.: Aici dă-mi voie să-ți spun, Alex, că interesant e nu atît faptul că a plagiat – sigur, şi asta e important – ci faptul că, în pofida acestei circumstanțe, el este prizat, iată, tot ca un mare profesor, ca un mare spirit. Ceea ce înseamnă că orizontul de aşteptare era şi continuă să fie într-o bună măsură pregătit pentru apariții faustice de tipul lui Nae Ionescu.

L.A.: Am răsfoit în zilele acestea o reeditare extrem de interesantă, volumul de *Teze şi antiteze* al lui Camil Petrescu. Dacă nu mă înşel, este prima reeditare integrală după ediția princeps, pentru că a avut anumite aventuri această carte în perioada comunistă. Cu încîntare am citit acolo însemnările de stupefacție şi amărăciune ale lui Camil Petrescu privitor la voga de care se bucură contemporani ai săi ca Nae Ionescu şi alte personaje care induc haosul, induc dezordinea, induc necumpătarea – şi pe de altă parte conul de umbră care se aşterne asupra spiritelor lovinesciene, raționaliste, europeniste, între care el însuşi, Camil Petrescu, se include. Autorul subliniază cu orgoliu că e greşit să se creadă că perioada interbelică înseamnă doar direcția năistă. Existam şi noi pe acolo! – exclamă Camil Petrescu.

O.P.: Cît s-a scris în ultima vreme despre Nae Ionescu depăşeşte în mod sigur numărul de pagini dedicate lui Dimitrie Gusti, de pildă. Un mare organizator cultural, ca să zic doar atît, întemeietor de şcoală etc. Sau însuşi Camil Petrescu, cel care n-a fost deloc mai puțin filosof decît alți contemporani ai săi, dar pe care îl percepem ca pe scriitorul acela interesant, care făcea filosofie în pat prin intermediul personajelor lui.

L.A.: E cel mai mare romancier român, în mod indiscutabil. Din punctul meu de vedere.

O.P.: Şi eu zic că e unul dintre cei trei mari. Deşi îmi place foarte mult Rebreanu, iar fără Hortensia Papadat-Bengescu portretul de grup este incomplet. Poate că revenim la asta.

G.G.: În legătură tot cu Nae Ionescu, văd că discuția noastră asupra revizuirilor s-a deplasat puțin spre trecut. Şi nu este rău, pentru că sîntem acuzați şi de faptul că ne ocupăm doar de revizuirea epocii de aur, sau a perioadei comuniste…

O.P.: …creasta valului…

G.G.: Nae Ionescu a fost acuzat de plagiat. Este adevărat. Dar la ce se referă acest plagiat? Nu la textele lui, ci la cursurile lui universitare. Or, un curs universitar nu este o creație. Este un manual. Şi un manual vorbit, în cazul său. Nici un manual nu poate fi foarte original. Pe lîngă aceasta, cursurile lui au fost stenografiate şi tipărite, fără ca Nae Ionescu să le revadă şi să-şi dea acordul pentru tipărirea lor. În al treilea rînd, după cum observă Mihai Şora, s-ar putea ca stenograma să aibă anumite goluri, el să fi făcut nişte trimiteri, să fi amintit nişte nume străine, care au fost omise de cel care a stenografiat! Iată că lucrurile sînt discutabile. Evident că Nae Ionescu a făcut unele împrumuturi de ici şi colo. Poate era cazul să le declare. Ele se pot detecta. Discuția rămîne deschisă. Însă nu zic că trebuie neapărat să vorbim aşa, cu gura plină, despre plagiatul, despre neonestitatea lui Nae Ionescu!

L.A.: Dacă nu mă înşală memoria, o probă foarte limpede a plagiatului în diverse locuri din opera lui Nae Ionescu au produs atît Alexandru George cît şi Marta Petreu. Nu li s-au putut contrapune argumente credibile. Pe de o parte. Deci plagiatul în sine a fost dovedit cu asupra de măsură şi este incontestabil. Pe de altă parte mă surprinde, domnule Grigurcu, felul în care aplicați judecata asupra lui Nae Ionescu. Atunci cînd "Maestrul" greşeşte, *recte* plagiază (şi nu e mică această greşeală, în ordinea disciplinei spiritului!) poate fi scuzat. De vină vor fi fiind stenografele… De vină vor fi fiind editorii… De vină vor fi fiind împrejurările… În schimb atunci cînd "Maestrul" lansează teorii filosofice interesante, acestea îi sînt pe deplin atribuibile. Va să zică toate calitățile lui Nae Ionescu sînt numai ale sale. Dar defectele lui se datorează transcrierilor imprudente. Cred că este o judecată subiectivă şi intens criticabilă. În ce mă priveşte, îmi păstrez punctul de vedere (şi nu este doar al meu, ci al întregii comunități intelectuale!), plagiatul consider că este culpa cea mai reprobabilă la care se poate preta un scriitor. În al doilea rînd, plagiat cred că se poate produce şi în cadrul cursului universitar, academic. Profesorul este obligat să îşi enunțe sursele de inspirație – de nu pentru altceva, măcar pentru a oferi acea ritualică listă bibliografică la îndemîna studenților. Pentru ca ei să se poată informa, în vederea pregătirii examenului. La începutul cursului se dă o listă bibliografică, asta e o banalitate. Or, Nae Ionescu nu numai că n-a precizat astfel de surse, dar le-a trecut complet cu vederea, le-a ocultat. E cu atît mai mare meritul lui Alexandru George şi al Martei Petreu,

care au avut acuitatea intelectuală de a descifra aceste surse mascate şi camuflate de marele maestru plagiator!

O.P.: În orice caz, cel puțin la fel de grave îmi par giumbuşlucurile politice ale lui Nae Ionescu. N-aş institui aici o ierarhie, n-aş zice că sînt chiar mai grave decît plagiatul. Dar sînt cel puțin la fel de grave ca şi el. Însă nici n-aş împărtăşi întrutotul opinia ta, Alex, pentru că ea pare radicală. Mi s-a părut că argumentarea domnului Grigurcu poate fi luată în considerare. Fără a o împinge, aşa cum se întîmplă în toiul discuțiilor, către punctul extrem absolut. Într-adevăr, date fiind circumstanțele, dată fiind ezitarea pe care a manifestat-o aproape totdeauna Nae Ionescu atunci cînd a venit vorba să publice… Multă vreme nici nu s-a ştiut cu ce teză şi-a luat el doctoratul! Toată lumea îi cerea să-şi probeze doctoratul, iar el – nu şi nu. Am impresia că era o poză, dar poate că îndărătul pozei era un scrupul: "de ce să ies eu în față cu nişte lucruri pe care ştiu foarte bine că mi le-am notat din cărțile altora?". Chiar dacă, sînt convins, a elaborat în marginea lor gînduri personale, aici cred că nu încape nici o discuție. Parazitîndu-le, poate. Aş adăuga totodată, ca să fiu bine înțeles, că eu unul sînt radical împotriva plagiatului! În orice formă a sa. Fără a avea neapărat obsesia americană de a duce într-un final de prefață a unei cărți mulțumirile pînă la dactilografa care mi-a făcut cafeaua în timp ce scriam – numai de frica de a nu fi acuzat că am împrumutat ideile altora. Totuşi cred că una din bolile grave ale culturii noastre, aşa cum este ea configurată astăzi (o văd în contactul cu studenții, dar, regretabil, şi cu unii din colegii mei, profesorii) este această practică a cărei conştiință nici nu există. O dovedeşte Academia Română, cu recentul său tratat de istorie! Dincolo de ceea ce se întîmplă în pagină, e covîrşitor faptul că lumea ezită să-şi asume răspunderea şi să spună: "Da, am înțeles greşit! Ar trebui să regretăm! Să ne turnăm cenuşă în cap!". Efectiv, într-o lume normală, cu instituții care funcționează corect, cineva şi-ar fi dat demisia de acolo, cred. Dar poate că dintre "nemuritori" nu-ți poți da, pur şi simplu, demisia!

L.A.: Încă un accent mai trebuie pus în legătură cu Nae Ionescu. Nu cred că trebuie să scăpăm din vedere rîndurile memorialistice impresionante ale lui Mihail Sebastian la adresa idolului său. Deşi îi admira aproape fără rezerve statura intelectuală, scriitorul consemna totodată amuzat paradele de clovnerie şi de mari răsuciri ale lui Nae Ionescu, personajul care una spune astăzi, iar mîine susține exact contrariul, cu acelaşi

şarm, cu aceeaşi putere de convingere. Atunci cînd Sebastian se miră: dar, Maestre, parcă eraţi mai deunăzi de altă părere!, maestrul îi răspunde cu un zîmbet condescendent şi îşi tratează discipolul ca pe un biet ucenic care nu pricepe, vezi Doamne, subtilităţile filosofiei. Este un fel de *faux esprit* acest Nae Ionescu, un saltimbanc care s-a pripăşit în filosofie şi a lăsat în urma lui efecte devastatoare, ca profesor, în spiritele marilor intelectuali care i-au fost discipoli. Nici pînă la bătrîneţe un Cioran sau un Eliade sau un Noica sau un Ţuţea nu cred că s-au debarasat de voluptatea naeionesciană pentru pozã, pentru locvacitatea spectaculoasă şi înşelătoare, pentru contradicţia senină, pentru mascarea abilă şi dezinvoltă a propriilor erori – de gîndire, de acţiune.

G.G.: Ceea ce v-aş putea replica se găseşte în comentariile mele asupra lui Nae Ionescu. N-aş vrea să mai lungim vorba pe acest subiect colateral discuţiei noastre care, extrem de natural, poate dobîndi inflexiuni de controversă. Aş putea răspunde amănunţit obiecţiilor dumneavoastră încinse, însă acum mă mărginesc să vă fac o mărturisire: în privinţa lui Nae Ionescu, prefer să greşesc alături de Eliade, Cioran, Noica, decît să am dreptate alături de… George Voicu, care a devenit campionul contestării sale. Constat cu surprindere că domnul Laszlo se apropie foarte mult de perspectiva sumbră a lui George Voicu.

L.A.: Deşi nu toate intervenţiile lui George Voicu sînt incontestabile, el este un exponent lucid şi documentat în rediscutarea intelectualilor români cu simpatii fascist-legionare. Cercetarea pe care i-a consacrat-o *Mitului Nae Ionescu* este absolut admirabilă. Pe aceeaşi latură de activitate mai trebuie amintiţi Norman Manea (cu eseul *Felix culpa*) sau Z. Ornea (cu volumul dedicat anilor ‘30). Se identifică aici o altă direcţie fecundă şi acut necesară spre care s-au îndreptat revizuirile în etapa de azi. Nu doar colaboraţionismul “de stînga” al unor vedete intelectuale (ca G. Călinescu, Tudor Arghezi, Tudor Vianu etc.) trebuie ars cu fierul roşu al discuţiei critice, dar în egală măsură delirul “de dreapta” al altor vedete intelectuale (ca Eliade, Cioran, Noica etc.). Însă, ce ciudăţenie!, majoritatea intelectualilor care revizuiesc vijelios “la stînga” îi privesc totodată cu suspiciune şi ostilitate pe cei implicaţi într-un efort simetric, “la dreapta”. Schizofrenia acestei situaţii continuă să mă lase visător… E simptomatică, de altminteri, fraza rostită de domnul Grigurcu, care preferă să greşească (nu contează

alături de cine!), decît să aibă dreptate (nu contează alături de cine!). O tipică atitudine naeionesciană!

G.G.: Şi ce dacă? Înseamnă că o particulă din spiritul lui Nae Ionescu e încă vie între noi. Poate cîndva, într-o dispoziție mai calmă şi – cum să zic? – mai matură, ne vom înțelege mai bine şi pe acest subiect. Cînd nu ne vom mărgini doar a patina pe gheața politică… De altminteri Alain spunea semnificativ: "Prefer să greşesc alături de Descartes, decît să am dreptate alături de un pedant".

L.A.: Neînțelegerea de acum pe subiectul Nae Ionescu nu se datorează nici lipsei noastre de maturitate, nici lipsei de calm în abordare, nici conjuncturalismului eventual "politic" al temei (în ciuda noilor eschive ale domnului Grigurcu şi a tentativelor domniei sale de a nu privi problema în față). Spiritul lui Nae Ionescu va rămîne viu printre noi – adică printre voi! – atîta timp cît vor exista oameni ce se vor lăsa îmbătați cu apă rece, se vor lăsa seduşi de discursul totalitar, se vor lăsa fermecați de sofismele zgomotoase. E foarte limpede: naivitatea poate fi, şi ea, nemuritoare, astfel încît posteritatea năistă va fi mai lungă decît veacul. Însă, ca de obicei, nu intelectualii vor avea de achitat nota de plată pentru eroarea de gîndire, ci tot bietul om de la talpa țării. Mă simt şi eu, precum Alain, solidar cu judecata logică a lui Descartes, nimic de zis, dar voi prefera oricînd dreptatea unui pedant, în locul vicleniilor paralogice şi vulgare ale lui Nae.

"Există în scriitorul român o tendință de ploconire, de adulare a puterii"

O.P.: Am o spaimă acum, cînd am trecut deja de jumătatea discuției noastre. Am tăbărît cu toții pe trecut şi s-ar putea crede că ne e frică să abordăm problemele prezentului. Am teoretizat, am discutat şi unele cazuri de odinioară, dar totuşi cum stăm cu ceea ce se întîmplă astăzi? După comunism. Sau în acest al doilea comunism fără ideologie. Sau avînd la bază ideologia banului şi a clicilor. Să fie oare faimoasa *omertà*? Ne temem să precizăm nişte lucruri? E spaima că am putea stîrni iritări printre colegii noştri? Sau totul e în regulă?

L.A.: Dacă e de stîrnit iritări, hai să le stîrnesc eu! Îl citesc foarte atent de ani de zile şi sînt unul din susținătorii fervenți ai lui Paul Goma. Goma are o teorie care a pus pe

jar comunitatea intelectuală românească. El îi acuză sus şi tare, fără jumătăţi de măsură, pe scriitorii din vremea lui Ceauşescu, în primul rînd, de faptul că rezistenţa prin cultură la care se pretau mulţi din ei era în realitate un pretext. Majoritatea intelectualităţii făcea jocul oficialităţilor, prefăcîndu-se a fi într-o opoziţie culturală, vezi Doamne, deşi în realitate subscria în mod voalat la politica regimului ceauşist. Prin aceasta mai ales îi consideră vinovaţi Goma pe scriitorii de pînă la 1989. El îşi continuă acuzele şi după 1989 în aceeaşi direcţie. Am fost destul de reticent şi am diverse disocieri de Goma, în corespondenţa noastră deocamdată privată, în legătură cu prelungirea duplicităţii scriitorilor după 1989. Din păcate foarte recent am primit o dovadă amară în sensul respectiv. O situaţie care mi-a confirmat că Paul Goma, în judecata sa maximală, a avut dreptate, iar eu, mai prudent, mă înşelam. Nu demult au fost organizate ritualicele întîlniri ale *României literare*, la Clubul Prometheus din Bucureşti. Acum vreo trei-patru săptămîni. Tema discutată a fost răspîndirea culturii române în străinătate. La această întîlnire a participat şi preşedintele Iliescu. Marea preocupare a scriitorilor n-a fost să-şi exprime decepţia, indignarea faţă de realităţile pe care le constată sub ochi, să se disocieze de fărădelegile care se comit, ci să implore în genunchi posturi de ataşaţi culturali şi ambasadori în străinătate. Nu ştiau cum să se agaţe mai serviabil la remorca puterii politice, să împingă prin noroaie căruţa guvernării. Eu cred că a fost o atitudine mult sub demnitatea scriitorilor. De ce sînt atît de drastic în aprecieri? Îmi amintesc că Ion Iliescu a fost prezent la *România literară* în 1990, imediat după mineriadă, într-un amplu interviu luat de Nicolae Manolescu. A fost un fel de spălare a păcatelor. Aşa a considerat-o Goma, aşa o consider şi eu, prezenţa aceea a lui Ion Iliescu, în căutarea legitimităţii printre intelectuali. Iar intelectualii i-au conferit-o! Şi este absolut degradant pentru ei! De data asta situaţia a fost un pic mai nuanţată. Cred – şi nu sînt abuziv în a face anumite legături cu alte fapte din realitate – că tot legitimitate şi-a căutat Ion Iliescu. Voia să se asigure că intelectualii n-au o adevărată voce critică în legătură cu politica la care se pretează în acest moment. I s-a confirmat că nu are critici credibili în rîndul intelectualilor de frunte, care s-au mărginit la a-l implora, direct sau indirect, pentru nişte posturi de reprezentare a României în străinătate, unde s-ar fi pus în subordinea şoferului ambasadei. Asta era important pentru intelectuali! Ei bine, Iliescu văzînd că nu există obstacole, după două săptămîni, îmi permit să bănuiesc că a avut un rol covîrşitor în

pronunțarea sentinței definitive privitor la morții de la Cluj, din revoluție. Două săptămîni mai tîrziu, miercuri, 9 aprilie 2003, Curtea Supremă de Justiție a schimbat încadrările cu care fuseseră trimişi în judecată cei care au omorît 26 de oameni pe străzile Clujului şi au rănit alți 52. Cu excepția unuia singur, care a primit cinci ani de detenție, ceilalți au fost sancționați cu diverse amenzi şi au fost trimişi acasă, pe motiv că a expirat termenul în care puteau fi pedepsiți cu închisoarea. Inclusiv individul care acum trei ani m-a amenințat pe mine cu moartea, într-o convorbire telefonică nocturnă. A fost trimis frumuşel acasă şi amendat cu o sumă care va fi plătită probabil de Ministerul Apărării Naționale, adică de contribuabili, adică de noi toți. Iliescu s-a asigurat de complicitatea intelectualilor şi a trecut la fapte. A tăiat nodul gordian, rămas în suspensie de paisprezece ani, al pedepsirii unor criminali. Cred că este descalificantă poziția intelectualilor care, în acest moment, s-au făcut părtaşi la decizia Curții Supreme de Justiție ce i-a absolvit pe criminalii de la Cluj!

G.G.: Dacă sînt în dezacord cu prietenul Laszlo în privința lui Nae Ionescu, sînt 101% de acord cu domnia sa în afirmațiile pe care le face în legătură cu stările de lucruri actuale şi care sigur că stîrnesc o serie de aprehensiuni, de nelinişti, de dezamăgiri şi de temeri în conştiințele noastre. El e un spirit liber care nu se sfieşte să pună degetul pe rană. Se referă frecvent, în intervențiile d-sale, la un neocolaborationism. Acest fenomen a fost din păcate negat recent de un condei critic pe care îl consideram – şi a fost în mare măsură – virulent, însă care, iată, contestă continuarea colaborationismului epocii de aur prin neocolaborationism. De ce să nu recunoaştem neocolaborationismul, dacă recunoaştem, *hélas*, neocomunismul? Există în scriitorul român, regretabil, şi la ora actuală, o tendință de ploconire, de adulare a puterii. Desigur, cu rădăcini şi fanariote, şi generic balcanice, şi cu rădăcini comuniste…

O.P.: …să ştiți că şi ardelene…

G.G.: Posibil, posibil. Dumneavoastră ca ardelean…

O.P.: La Cancelaria aulică se mai ploconeau…

G.G.: Da, da, da. Aveți dreptate. Vitregiile românilor de pretutindeni au hrănit acest filon de adaptabilitate culpabilă, de nedemnitate…

L.A.: Să nu uităm situația îngrozitoare, care taie respirația, ilustrată în prezent de Emil Hurezeanu! Fratele său, Mihai, s-a aflat pe străzile Clujului la revoluție, umăr la

umăr cu mine. N-a lipsit mult să fie împuşcat în acele zile. Astăzi însă gazetarul agitat al *Europei libere* a eşuat în serviciul comandat al celor ce-i fac scăpați pe asasini! Ce vrea oare să personifice Emil Hurezeanu? Trădarea de frate sau trădarea de principii?!

G.G.: Iliescu este un om viclean, un politician versat, care a încercat să-şi dezamorseze toți adversarii. L-a dezamorsat pe Constantinescu cel mediocru, profitînd de propriile lui greşeli. A dezamorsat opoziția democratică, împingînd-o la fărîmițare, la lupte intestine, hrănind o seamă de ambiții personale în sînul ei. L-a dezamorsat pe rege, dîndu-i nişte atribuții pe care acesta le-a acceptat cu o anume candoare, considerînd că este datoria sa de suveran să slujească poporul căruia i-a jurat credință în orice condiții. Şi iată, acum încearcă să-i dezamorseze şi pe intelectuali. Întîlnirea pe care ați amintit-o, de la Clubul Prometheus, face parte din suita de tertipuri prezidențiale, menite a-i neutraliza pe intelectualii potențial critici. Sigur că ceea ce ați spus în legătură cu absolvirea unor criminali este un fapt care se poate lega şi de politica de captare a intelectualilor. Cît priveşte defecțiunea lui Emil Hurezeanu, ea nu mă surprinde prea mult, întrucît am înregistrat chiar îndată după '89 cîteva comportări suspecte ale personajului, inclusiv în legătură cu cel ce vă vorbeşte, chiar dacă, recunosc, l-am admirat în etapa *Europei libere*. D-sa e ca un soi de demimondenă sofisticată, care face nazuri… Aici poate fi menționat şi cazul Gheorghe Ursu, al cărui jurnal încă nu a fost scos la iveală şi – lucru încă mai trist – ai cărui asasini n-au primit încă nici o pedeapsă.

O.P.: Se aşteaptă să moară, înainte de a fi condamnați…

G.G.: Probabil. Să moară cineva din eroii acestei fabule, ca într-o butadă orientală, astfel încît pedeapsa să nu mai fie de actualitate. Este trist că o mare parte din intelectualii noştri de azi, chiar dintre cei de vază, aşa cum s-a întîmplat şi sub Carol II, şi sub Antonescu, şi sub comuniști, linguşesc puterea actuală din dorința obținerii unor fărîmituri de la masa festinului oficial şi poate dintr-o reacție reflexă de subordonare la orice putere, care evident nu-i onorează şi care, tot atît de evident, ne face nouă, tuturor scriitorilor şi intelectualilor români, un rău incalculabil. Deoarece opinia publică percepe inteligența nu numai ca o sumă de individualități cu responsabilități distincte, ci şi ca un corpus cu o responsabilitate colectivă.

L.A.: S-a făcut o punere în ecuație foarte interesantă: pe de o parte intelectualitatea română din țară, pe de altă parte marele "calomniator" şi personajul

“oribil” Paul Goma, care insultă pe toată lumea şi jigneşte fără discernămînt. Iată, acum avem un instrument de măsură. Paul Goma, după 25 de ani de exil, este invitat în țară – cu scopul de a fi captat şi de a-i fi anihilată vocea critică –, primeşte o invitație de la preşedintele Iliescu. Pe care îl refuză cu maximă demnitate. Preferă să-şi continue exilul decît să-şi vîndă conştiința! În schimb sînt aceşti intelectuali – şi vreau să numesc cîțiva dintre ei, care au fost în fruntea întîlnirii cu Iliescu: Nicolae Manolescu, G. Dimisianu, Alex. Ştefănescu, Augustin Buzura, Eugen Simion şi mulți mulți alții – care se ploconesc, deşi sînt la ei acasă, deşi nu au de îndurat vitregiile exilului, deşi se bucură de mijloace de expresie, de prestigiu în rîndul conaționalilor şi de toate avantajele materiale de care Goma cu siguranță nu beneficiază în acest moment. În polarizarea aceasta: Goma pe de o parte – intelectualii bucureşteni “jigniți” de Goma pe de altă parte, spuneți-mi (deşi este o întrebare retorică): cine s-a comportat mai demn? Goma care a preferat să-şi continue exilul, în linişte, sau aceste condeie de frunte care s-au ploconit pentru nişte firimituri de la masa puterii, aspirînd să ajungă în subordinea şoferilor de la ambasadele României în străinătate?!

O.P.: Întrebarea e desigur retorică şi n-am de gînd să răspund la ea, fiindcă îşi conține într-un fel răspunsul. Dar vreau să fiu pişicher şi poate neadecvat observînd că exilul se petrece la Paris şi, în virtutea acestui fapt, mulți conaționali ai noştri ar dori un asemenea exil. Dar exilul lui Paul Goma nu e deloc unul comod, nu cred că el e foarte “liniştit”, cum l-ai descris – din nefericire şi spre tristețea culturii noastre pînă la urmă. I-aş dori lui Paul Goma să beneficieze măcar acum, la o vîrstă, totuşi, deja înaintată, de liniştea de creație necesară şi de condiții de trai decente, aşa cum ar merita.

G.G.: În privința lui Paul Goma, dar şi a altor critici acerbi ai noştri, dintre care doi sînt colocutorii mei acum de față, aş putea face următoarea observație generică. În opoziție cu cei care sînt cruțați mereu şi cocoloşiți deşi probează un exces de compromisuri (bunăoară un Buzura, un Pleşu – ca să nu mai vorbesc de Eugen Simion, pentru că voi reveni imediat la el), aceşti critici, care nu au prejudecăți şi care spun cu franchețe ce cred, sînt acuzați pentru ceea ce s-ar putea numi cel mult un exces de intransigență. Dar v-aş ruga să cumpăniți, dragi cititori, dacă merită să optăm pentru excesul de compromisuri, sau pentru, ca să zic aşa, excesul de intransigență, care uneori pune nişte pete de culoare, nişte accente prea puternice şi sigur care poate conține mici

erori, pentru că lucrarea omului nu este niciodată perfectă în fapt, ci numai perfectibilă. În ce-l priveşte pe Eugen Simion, pentru că am promis să revin la acest nume: eu sînt învinuit în ultima vreme destul de frecvent, chiar de unele condeie tinere, care presupun că au o anume puritate, de insistența mea asupra d-sale. De faptul că repet mereu observațiile pe care le fac de mai mult timp asupră-i. Or, repet nişte lucruri pentru că însăşi realitatea este repetitivă. Pentru că Eugen Simion persistă pe cîteva poziții caracteristice, pentru că el este un lider al conservatorilor, al postideologilor, inclusiv prin revista sa *Caiete critice*, care îi adună pe postideologi şi pe ideologi, chiar şi pe vechii ideologi muceziți, pe cei din era dejist-stalinistă, sub pulpana sa mărinimoasă. Eugen Simion, pe de altă parte, ocupă o mare suprafață instituțională, comparabilă – ierte-mi-se această comparație pur tehnică – cu ceea ce a fost cîndva Nicolae Iorga. Este preşedintele Academiei, este profesor universitar, este directorul revistei *Caiete critice*, elaborează manuale, dirijează şi prezidează fel de fel de comitete şi comiții. Deci este culturalul numărul unu al țării. Este un fel de ministru neomologat. Cum să nu ne referim la el, cînd are un cîmp de influență postideologică atît de extins?! Este ca şi cum vizitînd un oraş, ar trebui să ocolim arterele lui principale şi piețele lui.

L.A.: Şi primăria…

G.G.: Da! Mai ales la Cluj.

O.P.: Ah, nu. La Cluj e de mers la primărie şi de vizitat ca un monument unic. Nefericit, e adevărat…

L.A.: Şi de admirat coşurile de gunoi tricolore.

G.G.: Şi pantofii tricolori. Pe cînd şi hîrtia igienică tricoloră?!

O.P.: Mă tem că, datorită penuriei în care ne zbatem, în curînd hîrtia igienică va fi suprimată cu totul. Aşa încît poate un brusture tricolor, dacă reuşim să-l vopsim.

L.A.: O urzică…

O.P.: Văd că am dus revizuirea foarte departe, pînă pe maidanul cu urzici. Ceea ce nu-i rău. Am văzut că unii din cei care au parcurs cu amabilitate paginile publicate de noi într-o revistă clujeană…

L.A.: Ne-au înjurat fără amabilitate…

O.P.: Nu, mă refer la ceilalți de astă dată, au apreciat verva cu care am discutat. Nu spuneau că sînt de acord sau că nu sînt de acord cu ce-am spus, dar au apreciat caracterul vivace al conversației.

G.G.: E mai bine decît nimic, nu?

"Noi nu vrem să scalpăm lumea"

O.P.: Desigur. Însă e interesant – în ceea ce ziceați, însă mai ales în ceea ce nu ziceați, dar se poate spune – că ideea de compromis le poate părea unora atractivă din perspectiva ideologiei toleranței. Compromisul înțeles ca o negociere şi o apropiere a unor opuşi, la mijlocul drumului, într-o manieră care nu presupune abdicarea de la anumite norme morale, poate fi văzut ca o acceptare a Celuilalt între anumite limite, o negociere a propriilor poziții. Aşadar o benefică laxitate. (Nu şi un laxativ, sperăm noi.) Cred că asta complică puțin lucrurile, fiindcă pentru mulți intransigența de care vorbeați şi de care poate ne facem vinovați, fără a dori cu tot dinadinsul lucrul acesta (mie chiar mi se părea astăzi că plutim în sfera ideației pure, la un moment dat, şi mă temeam că vom deveni inadecvați şi neinteresanți)…

L.A.: …ne vom lua zborul…

O.P.: Da, aşa cum zici. Pentru mulți, aşadar, intransigența noastră – ați numit-o amabil astfel, nu cred că sîntem cu adevărat intransigenți, avem nişte accente tinereşti, sper să le păstrez şi după pensionare – această "intransigență" poate părea un radicalism de Saint-Just, de Robespierre, care vor să trimită lumea la ghilotină. Or e bine să mai spunem încă o dată pentru cei care vor să audă (dar probabil se va întîmpla ca de obicei, cei care ne cred, ne cred deja şi fără această precizare, iar cei care nu ne cred, nici nu vor ajunge cu lectura pînă la acest rînd), că nu urmărim deloc asemenea excluderi. După cum a subliniat-o deja domnul Gheorghe Grigurcu, nu e vorba de aşa ceva. Noi nu vrem să scalpăm lumea. Vrem, dimpotrivă, ca prin această tactică a sitei revizuirilor să îmbogățim şi să reconfigurăm un peisaj care astfel va fi mult mai recompensant.

L.A.: Aş vrea să adaug o idee pe care am mai exprimat-o la un moment dat. Pericolul care există pentru cititor, pentru ascultător, este să se lase păcălit de tonul

vorbitorilor şi să omită din vedere conținutul. Uneori te poate convinge mai degrabă cineva care îți strecoară nişte jumătăți de adevăr cu o voce prietenoasă şi călduroasă, decît cineva care îți strigă adevărul în față. Pe acesta din urmă rişti să-l percepi ca pe un tip brutal, elementar şi supărător. Şi totuşi, el îți spune adevărul! Pe celălalt, care te îmbrobodeşte cu un aer zîmbitor şi decontractat, eşti tentat să-l crezi. Eu zic că greşeala e a celor care se orientează după ton şi nu după muzică.

G.G.: Aşa este. Există diverse moduri prin care minciuna încearcă să ne cucerească. Este vorba nu numai de sofism, nu numai de un arabesc de aşa zise subtilități, ci şi de o modalitate de expresie "disponibilă", agreabilă, adaptată interlocutorului, prin care adevărul apare ocultat. Şi – ceea ce este mai grav – prin care se strecoară adesea jumătățile şi sferturile de adevăr, care în conexiune cu minciuna complementară sînt cele mai nocive. Pe un asemenea discurs mizează neocolaboraționismul. Perversitatea sa constă în zîmbetele false pe care le adresează adevărului. Odinioară, acesta era siluit brutal, fără nici un preambul, acum se recurge la tactica seducției, uneori larg desfăşurate…

O.P.: N-aş risca să închei această discuție, care mi-a produs mie o mare plăcere şi sper că altora o mare durere, prin nişte concluzii. Aş zice doar că ceea ce mi se pare mie că se desprinde (dacă se desprinde ceva din spusele de astăzi) este că sîntem toți trei partizanii culorii, ai bogăției cromatice şi de nuanțe, ai îndrăznelii, ai cutezanței, ai unui spirit activ, mînat de pasiune pentru validitatea estetică şi etică.

L.A.: Oare sîntem mai mult exploratori decît administratori?

O.P.: Cred că încercăm să administrăm explorînd!

G.G.: Da, este o concluzie pertinentă, pe care mă bucur că ați formulat-o.

O.P.: Vă mulțumesc, domnilor.

(Cluj, 24 aprilie 2003)

IV. NEPOȚII LUI NAE IONESCU

“Sîntem trei oameni amplu contestați”

O.P.: Ne aflăm într-o altă locație, am părăsit Ardealul şi am venit la Tîrgu Jiu. Batem țara pe margine, cum s-ar zice, nicicum nu nimerim la Bucureşti. Alex şi cu mine sîntem invitații dumneavoastră, domnule Gheorghe Grigurcu. Nici o urgență, în afară de cele pe care le presupun prietenia şi pofta noastră de dezbatere. Oare de ce simțim nevoia de a discuta lucrurile care țin de viața culturală şi nu numai de ea, dar şi de ambianța în care aceasta se desfăşoară?

G.G.: Probabil şi pentru faptul că noi avem o atitudine de conştiință oarecum particulară. Nu reprezentăm o exclusivitate de generație. Ceea ce ne asigură o deschidere mai generoasă către lume. Dacă ne gîndim bine, ilustrăm perioadele de treizeci, patruzeci şi şaizeci de ani. Lipseşte veriga cincizeci.

L.A.: Ca vîrstă.

G.G.: Ca vîrstă. Ceea ce înseamnă că se trasează o acoladă temporală binevenită, care ne scoate de sub prezumția unui *parti pris* generaționist atît de răspîndit la ora actuală. Totodată e limpede că nu urmărim interese de carieră sau pecuniare, ci poate că… dimpotrivă, prin afirmațiile noastre le subminăm.

L.A.: Cred că aceste conversații ale noastre sînt binevenite şi pentru momentul în care au loc. Vin după anul 1989. În această etapă s-a produs o tulburare a apelor…

G.G.: În sens blagian?

L.A.: În sensul vieții sociale. Multe lucruri care erau clare înainte, nu mai sînt astfel.

G.G.: Deci au apărut nişte erezii, ca să ne întoarcem la sensul blagian.

L.A.: Vedem tulburarea sistemului de valori, a percepției asupra valorilor. Parcă lumea nu mai ştie ce e bine şi ce e rău, fiindcă au intrat în eclipsă personalitățile credibile care să spună răspicat ce e bine şi ce e rău. Au intrat în criză valorile înseşi.

O.P.: Iartă-mă că te întrerup o secundă. Vreau să constat, în raport direct cu ceea ce spui, că noi trei sîntem oameni amplu şi îndelung contestați. Atunci cum am putea şti

noi care sînt valorile? – se vor întreba mulți dintre cei care ne contestă. Am şi un răspuns, pînă să mi-l dai pe al tău. Tocmai dialogînd, punîndu-ne fiecare în contact cu ereziile celorlalți doi, negociem nişte…

G.G.: …erezii colective…

O.P.: …comune grupului nostru, în orice caz.

L.A.: Exprimăm o dorință de normalizare, în sensul că valorile, adevărurile nu se mai dau de sus, nu se mai repartizează de către un semizeu, ci sînt negociate. Iată una din trăsăturile fundamentale ale etapei pe care o parcurgem. Fiind ele negociate, nu mai luăm în seamă zeul acela de sus care să dicteze ce e bine şi ce e rău.

O.P.: Drept care zeul, oricare ar fi el, e deranjat de negocierile noastre.

L.A.: Drept care zeii, cîți şi cum au mai rămas, sigur că încearcă să ne conteste, şi noi doar astfel putem fi numiți "persoane contestate". Contestate eventual de foştii zei deranjați pe latifundiile lor şi care sar la gălăgie fie personal, fie prin ciracii lor preaplecați.

G.G.: Într-un fel vă dă dreptate Mircea Iorgulescu, dar numai într-un fel…

L.A.: …care e departe de a fi un fost zeu…

G.G.: …făcînd recent următoarea afirmație în revista *22*: "Era de aşteptat ca steaua lui E. Lovinescu să se înalțe şi mai mult după căderea regimului comunist, mai cu seamă că în ultimul deceniu de existență a acestuia lovinescianismul redevenise, ca şi maiorescianismul în jur de 1940, teren de dispute şi confruntări între un obtuz naționalism agresiv în expansiune şi spiritele liberale. Nu s-a întîmplat aşa. Printr-o regretabilă, dar vastă şi plină de consecințe deturnare, lovinescianismul a fost redus la o expresie, revizuiri, căreia i s-a atribuit un înțeles fără nici o legătură cu cel dat de E. Lovinescu însuşi, chiar violent opus acestuia. Dacă prin folosirea şi impunerea termenului de revizuiri E. Lovinescu avusese în vedere, în mod exclusiv şi fără nici un echivoc, revizuirea propriilor opinii critice şi în funcție de numai criteriul estetic, în acord cu doctrina «mutației valorilor estetice», după 1990 conceptul a fost folosit pe scară largă în accepția primitivă şi grosolană de revizuire a literaturii după criterii politice şi etice, de către justițiari autoproclamați." Eu sînt de părere că e bine să dialogăm şi cu nişte preopinenți absenți în mod fizic dintre noi acum, dar pe care îi putem cita pe larg, în aşa

fel încît vocea lor să se audă distinct şi în raport de ea să luăm o poziție. Vă rog să comentați aceste cuvinte.

L.A.: Nu e prima oară cînd Mircea Iorgulescu minte cum respiră. De data asta o face chiar pe spezele lui E. Lovinescu, intelectualul prob ce-ar fi meritat mai mult decît insulte postume, prin răstălmăcirea ideilor pe care le-a emis. Să-i redăm cuvîntul însuşi criticului interbelic: "Pentru oamenii de bună-credință şi pentru cei ce urmăresc cîtuşi de puțin în mod obiectiv activitatea mea critică e aproape de prisos să mai spun că: **Lovinescu nu se revizuieşte…** întrucît *Revizuirile* nu înseamnă revenirea asupra părerilor mele din trecut ci revizuirea şi, deci, fixarea într-o nouă scară a unor valori literare stabilite mai de mult şi propagate apoi prin rutină în masele publicului, ce nu are mijloace de a judeca prin sine. Aşadar: **Lovinescu nu se revizuieşte**, ci **revizuieşte**…". Cît priveşte a doua minciună flagrantă a lui M. Iorgulescu, privitor la exclusivismul estetic al revizuirilor lovinesciene, îi recomand spre lectură şi studiu individual capitolul *Revizuiri morale* din volumul *Critice IV* al mentorului de la *Sburătorul*. De altminteri, îl compătimesc sincer pe cel care se teme azi de justițiari. A te teme de justițiari presupune în bună măsură a te teme de justiție. Tocmai asta e problema celor care se lamentează împotriva justițiarilor improvizați sau desemnați (îmi amintesc nişte ieşiri în acelaşi sens ale lui Petru Dumitriu care, nimic de zis, avea o muscă enormă pe bască).

O.P.: Dar şi el se improvizase în justițiar, atunci cînd îl judeca pe aşa zisul Malvolio-Miron Constantinescu şi pe alții, în romanul despre *Judecata de Apoi*.

L.A.: Ei, da. Cum s-ar fi putut oare construi Canalul, dacă nu dădea şi tovarăşul Petru Dumitriu o… limbă de ajutor? Iar după 1989 şi-a făcut un *sepuku* prelungit, în mod ostentativ.

G.G.: Un *sepuku* de operetă.

L.A.: Aş relua discuția de ansamblu, pentru a veni ulterior spre cîteva cazuri concrete. Dialogurile noastre cred că sînt importante în acest context de devălmăşie. Este nevoie de nişte voci care să spună răspicat ceea ce cred. În vremurile noastre tulburi, a vorbi pe şleau pentru mulți reprezintă poate o dovadă de imprudență. Noi ne asumăm această imprudență şi vorbim deschis. Pe de altă parte, într-o etapă a răvăşirii valorilor şi percepțiilor, este de datoria intelectualilor, a oamenilor lucizi, să reaşeze lucrurile pe un făgaş de claritate. Cred că tot ce este tulbure nu poate decît să-i displacă unui gînditor

onest. Abia într-un context de limpezime ideatică pot fi subliniate valorile, pot fi rejectate non-valorile. Este nevoie de limpezime în jurul nostru şi aşa ceva ne străduim noi, în dialogurile noastre, să instaurăm sau să grăbim.

O.P.: Ideea lui Iorgulescu privindu-i pe justiţiarii improvizaţi…

G.G.: …şi autoproclamaţi…

O.P.: …şi autoproclamaţi, mie îmi atrage atenţia pe segmentul celălalt. Aş sublinia cuvîntul **improvizaţi**. De ce ajunge un justiţiar să se improvizeze? Pentru că instituţiile care l-ar putea acredita nu funcţionează.

L.A.: Sînt în criză.

O.P.: Asta este. De ce ajungem să ne mirăm? În orice societate, oricît de puţin structurată ar fi ea, e nevoie de cineva care să împartă dreptatea. Fie şi simbolic. Sau poate, uneori, mai ales simbolic. Cred că dacă izbutim cît de puţin să facem asta, nu doar în sensul limpezimii de care vorbea Laszlo Alexandru, ci în sensul nuanţării, al unei bifurcări continue, al unei recuperări a lucrurilor mai puţin tranşante, mai puţin evidente, dacă reuşim acest lucru, e foarte bine: îmbogăţim mediul în care ne mişcăm, acest mediu cvasi-acvatic.

G.G.: Încă un sofism pe care îl foloseşte "onorabilul" Mircea Iorgulescu este acela al stabilirii unei opoziţii între anticomunismul ante-1989 şi anticomunismul posterior acestui moment, căruia îi spune "anticomunism postcomunist". Acestuia din urmă îi atribuie o aură patologică, spunînd că este un fenomen de mari proporţii, îngrijorător şi ale cărui explicaţii ţin de natura psihologiei sociale. Desigur că Mircea Iorgulescu însuşi a fost înainte de 1989 un critic oarecum indirect al comunismului şi l-am apreciat ca atare, deşi am aflat ulterior că este în acelaşi timp autorul a numeroase articole de fond proceauşiste din *România literară*, ceea ce e o duplicitate la rîndul său cu o conotaţie patologică. Însă foarte curios e că după 1989 Mircea Iorgulescu a ajuns a se renega pe sine, refuzînd cu vehemenţă concepte precum revizuirile şi colaboraţionismul. Pe mine n-a şovăit a mă declara… "stalinist". A ajuns astfel pe poziţii conservatoare, postideologice, fapt care se poate explica în mai multe feluri. Nici una din explicaţiile respective nu este de natură a-l avantaja. În cele din urmă, putem vorbi de o criză a acestei conştiinţe critice notabile cîndva, care a ajuns să se prevaleze de lovinescianism, negînd de fapt lovinescianismul. Atunci cînd afirmă că "cea de a cincea posteritate a lui

E. Lovinescu se înfăţişează acum, la 60 de ani de la moartea lui, ca una dintre cele mai ofilite", eu cred că este mai curînd o autoreferire.

L.A.: După modelul: "ofilit eşti tu!". Dar nu stau acum să mă gîndesc dacă este a cincea sau a şaptesprezecea generaţie postlovinesciană. Referinţele mele sînt mult mai directe. Am impresia foarte accentuată că, după căderea lui Hitler, dacă cineva ar fi îndrăznit să condamne uriaşul val antihitlerist – care a inclus în centrul său însuşi celebrul proces de la Nürnberg –, nu ştiu dacă nu cumva ar fi fost lapidat! Şi iată că noi sîntem puşi în situaţia să ne justificăm anticomunismul! Ciudată răsturnare de situaţie! Este o atitudine de bun simţ elementar să iei în discuţie etapele anterioare, să condamni ce este de condamnat, să recompensezi ceea ce este de răsplătit.

O.P.: Să gîndeşti critic trecutul, pe scurt.

L.A.: Să gîndeşti critic un trecut foarte recent, o contemporaneitate abia încheiată.

"Unii aşteaptă să ne cerem scuze pentru normalitatea gîndirii noastre"

L.A.: Cei care se ridică, în filipicele lor, împotriva… anticomunismului dovedesc în primul rînd rea-credinţă. Cred că le apasă ceva conştiinţa şi doar astfel îmi explic tentativele lor de a jugula vocile critice care analizează trecutul apropiat.

G.G.: Tocmai aţi pus punctul pe i. Asistăm la un fenomen de jugulare a criticii, de refuz al criticii, sub pretextul că aceasta se cuvine reinstaurată pe coordonate estetice.

L.A.: Putem să ne dăm un pas mai în spate şi să privim problema în ansamblu. Germania, sub "ocupaţia" forţelor aliate eliberatoare, a făcut ceea ce era necesar: un proces al hitlerismului.

G.G.: Denazificarea.

L.A.: Da. România, sub ocupaţia eşalonului doi al partidului comunist, iată, de paisprezece ani încoace, se codeşte să facă decomunizarea. Sîntem arătaţi cu degetul tot noi, intelectualii care încercăm să desfăşurăm un proces moral firesc, iar unii aşteaptă să ne cerem scuze pentru normalitatea gîndirii noastre, ar vrea să îngenunchem pe boabe de fasole în faţa celor care se stupefiază în mod ipocrit.

G.G.: Eu de fapt vorbesc de a treia generație (post)ideologică, după cea de obedienţă moscovită, care a funcţionat sub Gheorghiu-Dej, şi după cea naţional-comunistă, o generaţie compozită, întrucît este formată atît din reprezentanţi ai naţional-comunismului, precum Adrian Păunescu sau Mihai Ungheanu sau Dinu Săraru, cît şi din aşa-zişi disidenţi renegaţi, precum Andrei Pleşu sau Augustin Buzura sau, pînă la un punct, Mircea Iorgulescu, pentru a nu mai vorbi de decedatul Marin Sorescu şi de decedatul Mihai Botez. Oameni care, în mod straniu, au involuat, care…

O.P.: …au cunoscut refluxul…

G.G.: …s-au înecat la mal.

O.P.: Aş spune că situaţia mi se pare într-adevăr aşa cum se prezintă în discuţia noastră. Dar pe de altă parte ea are şi o anumită complexitate pe care nu e bine s-o pierdem din vedere. Dacă ne uităm atenţi la ceea ce se poate observa pe întreaga scenă social-politică, nu doar culturală, vom observa probabil o stare de confuzie generală. Principalul partid de guvernămînt, P.S.D., care se pretinde social-democrat, poate într-o manieră de operetă, pare să fi devenit campionul privatizării între anumiţi parametri, profesînd idei care nu sînt neapărat specifice social-democraţiei. Atunci cînd acest partid sprijină apariţia unui mare tratat de istorie, sub egida Academiei Române, constatăm că tratatul este mai curînd naţionalist şi că el continuă paginile scrise în anii ‘80 şi comandate de Ceauşescu. E o incoerenţă aici, de care nici oamenii respectivi nu-şi dau seama!

G.G.: Dar domnul Dan Berindei îşi dă seama? Fost simpatizant legionar, fost ceauşist?

O.P.: Domnul Dan Berindei probabil îşi dă seama cel mai bine cum stau lucrurile. De altfel dînsul afectează un soi de nonşalanţă atunci cînd recunoaşte toate aceste identităţi trecute ale domniei sale. Da: îşi dă seama, dar nu dă seama!

G.G.: Foarte bine zis.

L.A.: Trecute şi atît de prezente identităţi.

O.P.: E o confuzie pe care o constatăm acolo. Vă atrag totuşi atenţia şi asupra colegilor noştri, redactorii diverselor publicaţii literar-culturale. Şi aici confuzia este destul de vizibilă. Eu am trăit de pildă cu impresia că domnul Horia-Roman Patapievici este un campion al ideilor liberale. Apoi, această impresie, dobîndită prin lectura multor

articole militante ale d-sale din *22* s-a modificat radical, în cazul meu, după citirea unei cărți îndelung comentate, *Omul recent*, dedicată unei critici acerbe, de pe poziții… ultra-montane. Modernitatea este criticată radical, iar autorul ni se înfățișează ca un conservator. Cine este pînă la urmă Horia-Roman Patapievici? Am întrebat un alt coleg, critic literar şi universitar de calitate, Al. Cistelecan: dumneata eşti un liberal conservator, sau un conservator liberal? Nu mi-a răspuns clar, poate şi pentru că nu e uşor de răspuns unei asemenea întrebări. Nu datorită caracterului ei, eventual incomod – şi este incomod, cum să spun, din punct de vedere tehnic, ca orice încercare de a clasifica un aspect viu şi dinamic, deci în plină modificare –, ci pentru că, probabil, evoluția întregului context istoric nu ne-a somat la precizări mai adînci decît cele pe care le-am şi încercat deja. Eu însumi, vă mărturisesc, m-am descoperit prin unele idei ale mele, mai radical decît liberalismul pe care mi se părea că-l profesez (fără a fi inserat într-un partid de această culoare). Dacă nu aş şti că Partidul Umanist al lui Voiculescu-Crescent se consideră social-liberal (neavînd mare lucru în comun cu o asemenea tendință), aş zice că, probabil, vederile mele s-ar situa prin această zonă, oarecum neprecizată şi suspectă. Ați văzut în trecutul recent la ce a condus coabitarea liberalilor lui Quintus cu democrații lui Roman sub pălăria – țărănistă – a Convenției; nu a fost relevant. Dar, în fine, m-am îndepărtat oarecum de ce ziceam. Alte idei ale mele ar putea apărea mai degrabă drept conservatoare. Cred că această confuzie se datorează faptului că polarizările în sfera politicului s-au făcut la noi, după 1989, mai ales pe criterii de gaşcă, şi nu după criterii ideatice. Pe de altă parte, lipsesc discuțiile clarificatoare; discuțiile care să decanteze atitudinile, să le situeze mai clar, de o parte sau alta. Poate că nu e atît de important cum clasificăm aceste lucruri, important e totuşi rezultatul spre care ne îndreptăm. Şi aici aş vrea să vă întreb foarte limpede: vi se pare, din ceea ce s-a putut trăi şi citi în România după ‘89 că ne îndreptăm spre o adîncire a democrației sau că, dimpotrivă, democrația este cumva stăvilită şi canalizată pe un anumit făgaş?

G.G.: Permiteți-mi mai înainte o mică paranteză. Ați spus că sînt nişte discuții oțioase, sterile, deşi ample, care nu duc la un rezultat, la o polarizare. Îmi aduc aminte de o distincție a lui Alain Besançon, care spunea cam aşa: că, pe cînd în comunism marele duşman al adevărului era minciuna, în postcomunism marele duşman al adevărului este non-semnificativul.

O.P.: Bruiajul…

G.G.: Da. Este o pierdere în tot felul de speculații, arborescențe frazeologice care parcă vor să temporizeze ceva, să relativizeze ceva, să ascundă ceva.

L.A.: Arborescențele ideatice reflectă arborescențele vieții politice. Marea tristețe a României de după 1989 este că partidul comunist – dizolvîndu-se instantaneu – s-a păstrat bine mersi. S-a fracționat într-o mulțime de partide şi partidulețe, care fiecare, în vorbe, se revendică de la diverse nuanțe şi ideologii, dar în fapte multiplică, asemeni unor cioburi de oglindă, marele model intrat în criză. Ne-ai întrebat, Ovidiu Pecican, dacă democrația s-a aprofundat între timp.

O.P.: Da, care e percepția ta?

L.A.: Eu sper că s-a instaurat, sau este pe cale de a se instaura, înainte de a se aprofunda. Pînă acum, în aceşti paisprezece ani care au trecut din 1989, cred că abia am asistat la o instalare a democrației, prin întinderea rădăcinilor diverselor facțiuni, partide, partidulețe etc. S-a instituit forma. Eu aştept, mai degrabă nerăbdător, să vină din urmă şi conținutul (dacă e să preiau gîndirea lovinesciană). Forma, după paisprezece ani, îşi imploră cu lacrimi în ochi – ca să fiu uşor ironic în patetismul meu – conținutul. Aştept ca în sfîrşit să apară un real dialog, în loc de bruiaj şi vociferări. Eu personal m-am săturat de proiecția partidului comunist în cioburile sale, fie că se cheamă Partidul Național Liberal, Partidul Democrat, Partidul Social Democrat…

G.G.: Ca să nu mai vorbim de P.R.M. sau P.S.M.!

L.A.: Este o operetă vioaie de polemici între partide, dar ele toate provin dintr-o singură tulpină şi mimează zgomotos şi frenetic viața democratică, încît eu unul n-am nici un strop de încredere în acest spectacol.

G.G.: Cred că prietenul Laszlo a spus exact ceea ce voiam să spun şi eu. Pe scurt, că democrația la ora actuală este, spre a folosi celebra formulă maioresciană, o formă fără fond. Ce este de făcut? Probabil că trebuie să aşteptăm cu răbdare curgerea istoriei, fără să urgentăm în mod artificial acest proces şi fără să ne cuprindă deznădejdea. Este şi o schimbare de mentalitate care însoțeşte perindarea generațiilor. Vor dispărea mai întîi profitorii regimului trecut…

L.A.: Sînteți optimist…

G.G.: Nu vor dispărea foarte repede. Poate peste douăzeci sau treizeci de ani. Apoi vor dispărea oamenii formați în mentalitatea vechiului regim, dintre care unii sînt încă tineri, iar prin dascălii pregătiți în acele condiții s-ar putea ca mentalitatea să se prelungească multă vreme. Şi abia atunci cred că vom putea vorbi de o occidentalizare a noastră reală, de o aliniere a noastră mentală la standardele europene, de unde vor decurge nişte beneficii instituționale şi în ordinea civilizației în genere.

L.A.: Dar avînd răbdarea democratică despre care vorbiți, avem totodată şi obligația civică de a ne expune cu voce tare criticile.

O.P.: Să vă mai întreb ceva. Maiorescu, Lovinescu au fost ei oare atît de direcți cum, iată, ne trezim noi să fim, în raport cu realitatea politică imediată?

L.A.: Dacă ne gîndim la polemicile lui Titu Maiorescu, nu sînt răsfățați deloc contemporanii săi. Ba chiar cineva nota mirat că autorul nu l-a menajat nici măcar pe prietenul fostului său părinte, Ioan Maiorescu – e vorba de Simion Bărnuțiu. Întîlnim pagini foarte acide îndreptate împotriva acestui amic al propriei sale familii. Nu era deloc un spirit concesiv…

G.G.: …şi conciliant…

O.P.: …fără îndoială. Polemicile lui cu Hasdeu, cu Urechia şi toți ceilalți…

G.G.: Să nu uităm că Maiorescu are şi o operă politică propriu-zisă: *Discursuri parlamentare cu priviri asupra dezvoltării politice a României sub domnia lui Carol I*, vol. I-V, şi o aşa-zisă *Istorie contimporană a României*, din care nu lipsesc incisivitățile…

L.A.: Lovinescu mi se pare uşor mai deferent…

G.G.: A avut şi el polemici foarte tăioase.

O.P.: Cu oamenii din revistele literare. Dar nu cu politicienii, aşa-i?

G.G.: Păi nu a fost om politic. A fost un teoretician al liberalismului…

O.P.: Dar ce, noi sîntem oameni politici?

G.G.: …şi să nu uităm că diferă totuşi etapele istorice. Ei au scris şi şi-au desfăşurat activitatea într-un plan democratic, sau de formare a democrației, pe cînd noi sîntem într-o perioadă posttotalitară.

L.A.: Titu Maiorescu, deşi nu a avut în polemicile sale culturale referiri la realitatea politică, pesemne a rămas destul de nemulțumit, încît s-a azvîrlit el însuşi în

barca politicii. E. Lovinescu, deşi nu s-a referit deschis la realitatea politică în polemicile sale culturale, pesemne n-a făcut-o deoarece exista pe vremea sa un real pluralism politic, iar partidele de atunci aveau o identitate bine conturată, aveau o voce legitimă în aria politică. Ceea ce, din păcate, nu este cazul nostru în acest moment.

O.P.: Ei amîndoi aveau la dispoziție cîte un cenaclu. Credeți că forma cenaclieră de existență literară şi chiar civică mai e justificată astăzi? Ar avea acelaşi impact?

G.G.: Da, da. Oricum e justificată. Dar impactul nu poate să fie atît de mare, întrucît noi avem nevoie de gesturi radicale, avem nevoie de schimbări la nivel de mentalitate colectivă, de viață politică, privită în ansamblul său. Un cenaclu este o unitate, o celulă relativ modestă în ceea ce priveşte instaurarea unei mentalități corecte.

L.A.: Cenaclul este celula societății.

G.G.: …a societății literare.

O.P.: Întorcîndu-mă acum la tema lovinescianismului, aş constata cu oarecare stupefacție că după ce unii critici literari precum domnul Mircea Iorgulescu numără pe răboj posteritățile lui E. Lovinescu, noi încă nu avem o preluare critică a uneia din operele lui fundamentale, *Istoria civilizației române moderne*. Am cumpărat de curînd o carte de analiză, în care un pastor american de origine română, George Hancock Ştefan, încearcă să demonstreze nu doar existența unei biserici reformate româneşti în Ardeal – ceea ce se ştia –, ci şi importanța pe care această biserică a avut-o în forjarea națiunii române moderne. O teză extrem de incitantă…

L.A.: Biserica reformată?

O.P.: Da. O demonstrație riguroasă, atît cît se putea. Se ştia că această idee părea să fie în gîndirea românească de pînă azi monopolul greco-catolicismului. Or iată că autorul vine şi spune, în cartea lui *Impactul Reformei asupra românilor între 1517-1645*, că primele traduceri în limba română s-au făcut cu "sponsorizare" reformată de către maghiarii din Ardeal, de către saşii din Sibiu, din Braşov şi aşa mai departe. Eu mă întorc şi adaug: Lovinescu afirmase aceste lucruri deja, în *Istoria* lui! Noi rămînem cu analiza critică a acestei *Istorii* la stadiul pe care îl ilustrează Zigu Ornea în anii '70 şi puțin mai tîrziu…

G.G.: Ba chiar puțin mai înainte, pentru că el a rămas cu un reziduu comunist destul de accentuat.

O.P.: Da, iată, este o analiză de pe poziții de stînga şi poate că ar fi momentul să nuanțăm şi să îmbogățim receptarea lovinesciană.

L.A.: E predominant discursul de stînga, pentru că dreapta a fost exterminată la Sighet şi în alte închisori. Dreapta politică, dreapta intelighenției, dreapta intelectuală în general se află într-o criză. Spunînd asta, nu înseamnă că ne-am revendica de la dreapta. Nu cred că facem o critică dinspre dreapta împotriva stîngii. Facem o critică – spre a-l parafraza pe Paul Goma – în culoarea curcubeului şi nu menajăm nici stînga, nici dreapta.

O.P.: Aşa mi se pare şi mie. Dar chiar făcînd acest lucru, eu resimt – şi poate şi stînga resimte – absența unei poziționări mai ferme a dreptei într-o perspectivă critică.

L.A.: Stînga se lăfăie. Nu cred că a ajuns la gradul de a conştientiza importanța unei reale opoziții într-o societate democratică.

"A treia generație naeionesciană"

G.G.: Dacă îmi permiteți să vă pun eu o întrebare acum, deşi nu sînt moderatorul consacrat al dialogului nostru…

L.A.: Dar cu toții întrebăm şi răspundem.

G.G.: Vă recunoaşteți în următoarele formulări ale lui Andrei Pleşu, dintr-un text recent publicat în revista *Dilema*?: "…umorile acre ale noilor activişti, care se aferează spectral «pe tărîmul» culturii şi artelor". Şi iată ce mai spune Andrei Pleşu: "La orizont, îşi face din nou apariția un concept clasic al propagandei culturale de tip stalinist: *vinovăția*. Nu există scriitori buni şi proşti, talentați şi netalentați. Există scriitori juşti şi nejuşti. Nu există cărți reuşite şi cărți ratate. Există cărți periculoase şi cărți recomandabile. Vinovați sînt, în aceste condiții, nu doar autorii care produc textele periculoase, ci şi cititorii care le citesc". Şi după aceea: "Trebuie să fie foarte trist să stai bine cu bibliografia (momentului) şi prost cu caracterul. Să te străduieşti să fii mereu «branşat», «trendy», «politically correct», şi să nu capeți pentru asta nici o răsplată substanțială".

L.A.: Luați aceste fraze, transplantați-le în Germania anilor 1945-1946-1947 şi să ne întrebăm împreună dacă ar mai fi avut tupeul Andrei Pleşu să spună aceste lucruri atunci.

G.G.: El a studiat în Germania, deci cred că e suficient de informat, ba chiar format de mediul german.

L.A.: Cine vorbeşte despre oportunisme?! Oportunistul însuşi! Cui i-a mai reuşit în ziua de azi performanța zgomotoasă de a fi ministru şi în guverne neo-comuniste, şi în guverne ale aşa-numitei coaliții democratice?!

G.G.: Şi cine vorbeşte despre "răsplată"? "Răsplata jertfei patriotice" a fost oare mai palpabilă în cazul vreunui fost disident decît în cazul lui Pleşu? Oare obezitatea sa – în sens abstract, bineînțeles – după această "răsplată" mai are vreun precedent la noi în țară?

L.A.: Sătulul nu crede flămîndului, cum se spune. Dar mai nou, se vede că sătulul îl acuză pe flămînd că a mîncat prea mult.

O.P.: Eu am o problemă cu domnul Pleşu: nu mai înțeleg ce scrie!

L.A.: Păi nici nu prea scrie decît printre picături…

O.P.: Ascult aceste cuvinte pe care le-ați citat cu oarecare perplexitate. În tinerețea mea aveam aceeaşi perplexitate ascultînd textele rostite de către domnul Dan Hăulică. "Umorile se aferează spectral?!" Ulterior mi-am explicat asta, atunci cînd domnul Hăulică a ajuns la UNESCO: folosea foarte multe neologisme! Acum şi la domnul Pleşu găsesc nişte neologisme care mă resping, n-am o bună cunoaştere a limbii române, ca domnia sa. Nu înțeleg ce spune…

L.A.: Poate rîvneşte după un stagiu pe la UNESCO şi de aici solzoşenia domniei sale privitor la anumite voci critice ale momentului.

O.P.: Îmi amintesc că prin 1987 sau 1988, la Arad, la un simpozion național pe tema *Interval*-ului, domnia sa făcea o briliantă lecție de angelologie şi păream să înțeleg totul, deşi nu mă mişcam prea mult în vremurile acelea în spațiul angelic. Astăzi nu mai înțeleg nimic din ce-mi spune.

L.A.: Se pare că s-a specializat în problemele empireului. Atît ecleziastic vorbind, cît şi politologic.

G.G.: S-a specializat în problemele empiriei, care i-a dat nişte satisfacţii regale, ca să nu zic imperiale.

L.A.: Empireul, la noi, se leagă de empirie. O empirie imperială.

G.G.: Oricum, se pare că e omul cel mai nimerit să ne dea lecţii de morală.

L.A.: Păltinişul are o altitudine care ne scapă. Acum redevenind serioşi, dacă Mircea Iorgulescu număra generaţiile postlovinesciene, eu voi număra generaţiile postnaeionesciene. Unul din fiii spirituali ai lui Nae Ionescu, deşi nu foarte apreciat de magistru, l-am numit pe Constantin Noica, s-a retras la Păltiniş unde a predicat ascunderea din faţa tăvălugului comunist, defetismul, dezarmarea, pasivitatea. Cred că învăţăceii lui Noica încarnează în acest moment a treia generaţie naeionesciană. Ei vin să ne explice nouă cît de important e să fim defetişti (doar că ei numesc această atitudine cu vorbe mai catifelate, dilematice), cît de aristocratic este să vedem una şi să spunem alta. Trebuie să remarc cu amărăciune că posteritatea naeionesciană face ravagii chiar şi azi printre noi.

O.P.: În orice caz, mă gîndesc dacă Noica şi urmaşii săi sînt apropiaţi de Nae Ionescu, întrucît ei au o operă (Nae nu o avea!). Dar în timp ce Noica într-adevăr **scria**, discipolii săi mi se pare că se rezumă, cel mai adesea, la a **reedita**.

L.A.: Şi a **edita**. Mă întreb retoric dacă peste o sută de ani Gabriel Liiceanu va fi mai important ca scriitor, ca filosof sau ca editor. Înclin către a treia ipostază. Eu zic că într-un dicţionar de atunci se va consemna: "Liiceanu, Gabriel: interesant editor al perioadei post-89".

O.P.: Totuşi, a primit trei premii importante pentru aceeaşi carte, anul acesta.

L.A.: E şi asta o performanţă. Editorială.

G.G.: Există o problemă cu Noica. Liiceanu, care face mare caz de intransigenţă, uneori pe nişte tonalităţi vehemente, respinge orice critică la adresa lui Noica, maestrul său, care este oricum profund controversabil. Iată ce scrie Gabriel Liiceanu în revista *22*: "Pot să umplu pagini întregi cu privaţiunile şi umilinţele pe care le-a cunoscut Noica de-a lungul comunismului, fie el «ceauşist» sau nu. Faptul că i-a fost milă de «cei puternici», că s-a rugat pentru «fratele Alexandru» (pentru călău) ţine de strania şi uneori discutabila originalitate a spiritului său, de contorsiunile de gîndire care se ascund adesea în măruntaiele oricărui geniu. Iar faptul că «l-a vorbit de bine» pe Ceauşescu în două rînduri

la Paris nu denotă că «era vîndut»". Pentru ca acelaşi Liiceanu să adauge, puţin mai jos: "Cînd stătea de vorbă cu activişti de partid, o făcea ca să-i convingă de necesitatea unui echivalent cultural al cantonamentelor sportive sau de oportunitatea publicării manuscriselor lui Eminescu şi a operei lui Platon în româneşte. Ne-a mărturisit, lui Pleşu şi mie, în preajma celor două-trei «ieşiri» în Occident, că «i s-a sugerat» de fiecare dată să-l convingă pe Eliade să vină în ţară. Şi a făcut-o (i-a vorbit lui Eliade în acest sens)…" – la care eu adaug următoarea observaţie. Înaintea uneia din plecările lui Noica la Paris, în anii '80, *nota bene*, acesta s-a întîlnit cu un cunoscut istoric literar care conduce la ora actuală o revistă şi căruia i-a spus aşa: "Plec la Paris ca să obţin Premiul Nobel pentru Ceauşescu".

L.A.: Cine era istoricul literar? Numiţi-l.

G.G.: Nicolae Florescu.

O.P.: Bine, dar n-ar fi fost mai logic să meargă la Stockholm pentru asta?

G.G.: El s-a dus la Paris. Probabil că era un mediu de acţiune mai propice.

L.A.: Cuvintele lui Liiceanu pe care le-aţi citat nu reprezintă decît o cascadă de sofisme, pe care le pun în strînsă legătură cu afirmaţii la fel de spectaculos neadevărate făcute la vremea sa de Nae Ionescu. Pentru a-l recunoaşte pe "nepoţel", să-l privim pe "bunic"! Nae Ionescu la fel proclama că cel care nu e ortodox nu poate fi bun român, de parcă toţi românii trebuie să fie neapărat ortodocşi! Nae Ionescu nu se considera antisemit, dar vitupera împotriva evreilor – vezi scandaloasa şi dezgustătoarea prefaţă pe care a semnat-o la cartea lui Mihail Sebastian. Unul din primii observatori lucizi ai fenomenului, mă gîndesc la Eugen Ionesco, l-a zugrăvit răsunător într-o scrisoare către Tudor Vianu: "Generaţia «Criterion», fudula noastră *tînără generaţie* de acum cincisprezece şi zece ani, s-a descompus şi a pierit. Nici unul dintre noi nu avem încă patruzeci de ani – şi sîntem sfîrşiţi. Alţii, atîţia, morţi. Noi am fost nişte bezmetici, nişte nenorociţi. În ce mă priveşte, nu-mi pot reproşa că am fost fascist. (…) Cioran e aici, exilat. Admite că a greşit în tinereţe. Mi-e greu să-l iert. A venit, sau vine zilele astea, Mircea Eliade: pentru el, totul e pierdut, de vreme ce «a învins comunismul». Ăsta e un mare vinovat. Dar şi Eliade, şi Cioran, şi imbecilul de Noica, şi grasul Vulcănescu şi atîţia alţii (Haig Acterian, Mihail Polihroniade) sînt victimele odiosului defunct Nae Ionescu. Dacă nu era Nae Ionescu… am fi avut, astăzi, o generaţie de conducători

valoroasă, între 35 şi 40 de ani. Din cauza lui toţi au devenit fascişti. A creat o stupidă înfiorătoare Românie reacţionară. Al doilea vinovat este Eliade… Eliade a antrenat şi el o parte din colegii lui de generaţie şi tot tineretul intelectual. Nae Ionescu, Mircea Eliade au fost îngrozitor de ascultaţi. Ce era dacă oamenii ăştia ar fi fost maeştri buni". Închei aici impresionantele cuvinte ale lui Eugen Ionesco, pentru a insista asupra armelor prin care Nae sucea minţile tinerilor şi le pervertea conştiinţele: sofismul răsunător, minciuna flagrantă, proclamată cu nonşalanţă şi aparentă indiferenţă, răstălmăcirea ticăloasă a realităţii, afişarea fudulă a intoleranţei. Dacă astfel şi-a făcut drum şi piedestal Nae Ionescu, atunci mă văd obligat să repet aserţiunea mea anterioară, anume că asistăm azi la spectacolul pe scenă al celei de-a treia generaţii naeionesciene. Trebuie să fim foarte atenţi la driblingurile lor ideatice, să-i tratăm cu maximă seriozitate şi să-i amendăm fără şovăire. Eu unul mă întreb cam în ce termeni sofişti ni se va explica, peste cîţiva ani, inerţia lui Andrei Pleşu în guvernul care a şezut cu pasivitate în timpul mineriadelor…

G.G.: Ba chiar le-a organizat…

L.A.: Dintre care pe unele le-a organizat, pînă cînd i-a căzut victimă alteia. Iar Andrei Pleşu n-a avut prea mari mustrări de conştiinţă.

G.G.: Sau evenimentele de la Tîrgu Mureş. Desfăşurate de asemeni sub ministeriatul lui Andrei Pleşu.

L.A.: Da. Aştept să văd a patra generaţie naeionesciană, în care ni se va vorbi despre farmecul persoanei lui Andrei Pleşu, despre glumele irezistibile pe care le face, despre prezenţa sa publică în arena diplomaţiei, cu nebunatica sa sclipire fascinantă, despre raritatea de cerb carpatin a talentului său oratoric etc. etc. (Pîrtia a fost deja inaugurată zgomotos de Gabriel Liiceanu şi nu mi-am reţinut imensele hohote de rîs, citindu-l. Iată un pasaj, ca dovadă că nu exagerez: "«Pleşu nu este al nimănui», mi-a spus de curînd cineva, încercînd să-mi explice ce i se întîmplă. Dar de ce ar trebui să fie «al cuiva»? El pur şi simplu este, aşa cum sînt stele, cerbi şi flori exotice. Noi ne uităm la ele, şi faptul că le avem şi le putem privi ne trece o parte din frumuseţea lor". În primul moment am avut impresia că asist la o bătaie de joc: Pleşu e ca un cerb?! Dar nu, nefericitul chiar vorbea serios…) Iată cum pot fi dosite unele adevăruri grave, în spatele cuvintelor sforăitoare.

G.G.: De fapt domnul Liiceanu, care se vrea un fel de etalon al intransigenței la ora actuală…

O.P.: *Pater patriae*, într-un anume sens…

G.G.: De ce domnul Liiceanu este inseparabil de domnul Pleşu? Ca un fel de Castor şi Pollux. Nu este aci o inadvertență? Ciudat că, bunăoară, între Goma şi Pleşu, d-sa îl alege pe… Pleşu. Pe lîngă faptul că acelaşi domn Liiceanu a condamnat într-un mod lamentabil de inconsecvent şi jignitor *Memorialul durerii*, acel remarcabil serial de televiziune realizat de doamna Lucia Hossu-Longin, numindu-l o "Cîntare a României" pe dos!

L.A.: Probabil pentru că n-a apucat el să editeze serialul la Humanitas, fiindcă atunci ar fi devenit brusc un punct de reper.

O.P.: Mă gîndeam, în timp ce Alex vorbea, mă gîndeam că a patra generație de naeionescieni a şi apărut.

L.A.: E pe la Patapievici, pe-acolo…

O.P.: Domnul H.-R. Patapievici, domnul Cristian Bădiliță, domnul Theodor Baconsky, mai e şi domnul Răzvan Codrescu, cel care a publicat ceva despre *Spiritul dreptei*… Au apărut nişte oameni mai tineri, în jurul vîrstei de patruzeci de ani, sau chiar sub aceasta, cu şcoli în Occident… Îi anticipa domnul Dan Ciachir, faimos prin anii '80 pentru colaborările sale la *Săptămîna*, într-una din ele vituperînd chiar împotriva propriului tată, istoricul Nicolae Ciachir… Le slujeşte drept port-drapel şi pictorul Sorin Dumitrescu…

G.G.: Da, e posibil. Dar n-aş dori să-i minimalizăm pe aceşti, în bună parte, tineri cărturari şi inşi de talent indenegabil.

O.P.: Ei sînt foarte atenți la o argumentație ortodoxistă.

L.A.: Va trebui să ne întrebăm dacă nu cumva va avea de furcă noua generație lovinesciană cu noua generație naeionesciană. Dacă nu cumva acesta este unul din punctele de ciocnire ale dezbaterilor ideatice la care asistăm în prezent.

O.P.: E posibil să se întîmple asta. Deşi ceva îmi spune că, cel puțin deocamdată, nu sîntem la un apogeu al acestor dezbateri. Deocamdată decantările nu s-au produs clar, grupurile care adună aderenți conțin şi cîte un Gabriel Andreescu, şi cîte un Andrei Pleşu, şi cîte un Gabriel Liiceanu, şi cîte o Gabriela Adameşteanu. Dau un exemplu notoriu –

G.D.S.-ul – şi mă refer la o perioadă cînd Gabriel Andreescu nu fusese încă exclus. Mi se pare totuşi simptomatic pentru întreaga epocă de după ‘89 acest fapt. Anume că grupurile sînt încă permeabile, tocmai datorită faptului că nu s-au radicalizat foarte tare şi nu s-au cristalizat. În acest sens, eu disting şi printre intelectualii de orientare ortodoxă direcţii diverse. Nu toţi, de pildă, sînt legionaroizi sau naţionalişti. Există printre ei unii cu o bună formaţie filosofică (favoritul meu rămîne prietenul Ioan I. Ică jr., de la Sibiu). Unii sînt polemişti spectaculari, precum Radu Preda. Alţii practică analiza culturală de finețe, ca timişoreanul Marius Lazurcă… Sînt, deci, de făcut analize mai apropriate în această zonă a vieţii intelectuale româneşti, observîndu-se zonele neomogene din viaţa grupărilor.

G.G.: Nici nu e rău, pentru că ar însemna să avem o concepţie rigidă, dogmatică, a unor poziţii, a unor grupuri ireductibile. E bine că se produc nişte interferenţe, nişte mobilităţi. De fapt poziţiile nu sînt încă bine precizate. Asistăm în orice caz la un proces în curs de derulare, la o ebuliţie a unui mediu intelectual eliberat de servituţile comuniste. Varietatea sa e un lucru îmbucurător.

O.P.: Aşa a fost şi la “Criterion”, nu?

G.G.: Da!

O.P.: Era şi Eliade, era şi Belu Zilber pe un anumit tronson, era lume multă.

G.G.: Aşa cum am precizat şi într-un episod anterior al discuţiei noastre, opinia mea asupra lui Nae Ionescu diferă mult de cea a domnului Laszlo, circumstanţă ce nu mă împiedică a-i urmări cu interes demonstraţia pornită de la premise straşnic de severe. Ce să-i faci? N-ar fi oare nefiresc, chiar un pic ridicol, să fim întrutotul de acord, în toate chestiunile? Consider că celebrul mentor nu poate fi redus la factorul politic, el fiind în primul rînd un filosof, un metafizician. Ideologii comunişti sînt reductibili la politic, dar iată că, în pofida tangenţelor sale regretabile cu extrema dreaptă, Nae Ionescu a fost mai mult, mult mai mult decît atît (cît priveşte povestea cu plagiatul, aceasta mi se pare foarte firavă în raport cu o sumă de cursuri universitare rostite, a căror transcriere şi tipărire n-au fost supravegheate de profesor). De altminteri, după cum îşi amintesc foştii săi studenţi Nicolae Tatu şi Mihai Şora, el n-a rostit niciodată de la catedră fraze politice. Din păcate, comunismul a atrofiat în numeroase conştiinţe simţul pentru categorii precum metafizica, transcendenţa, sacrul, fără care sufletul omenesc e neîndoios incomplet,

mutilat. Reîntoarcerea la ele nu s-ar putea săvîrşi pe sol românesc fără a-l evoca pe Nae Ionescu. Nu e întristător, nu vă dă de gîndit faptul că-l respingem în totalitate şi cu furoare pe Nae Ionescu, recurgînd exact la conceptele şi vorbele comuniste? Între două reprize de pumni să nu i se îngăduie nici un respiro? Aş vrea să menționez în aceeaşi ordine prețuirea pe care o port unor intelectuali tineri precum H.-R. Patapievici, Cristian Bădiliță, Theodor Baconsky, pentru atitudinile lor spiritualiste şi conservatoare (în sensul bun al termenului), în care îmi recunosc unele năzuințe personale. Raționalismul exclusivist ne poate juca feste…

L.A.: În ceea ce priveşte propensiunile spiritualiste afişate de Nae Ionescu, eu unul consider că metafizica nu scuză plagiatul. Transcendența nu şterge minciuna. Sacrul nu atenuează instigarea la crimă. A minți în numele sacrului, în numele transcendenței şi în numele metafizicii îmi pare o circumstanță enorm agravantă! Iar "reprizele de pumni" pe care le-a încasat Nae din partea comuniştilor au fost ca "răsfățul" călătorilor ce se înghesuie în unul şi acelaşi autobuz supraaglomerat, hurducîndu-se anevoie spre periferiile metropolei, fiindcă se ştie prea bine: "Camarade, nu fi trist / Garda merge înainte / Prin partidul comunist." Acum fireşte că noi, identificînd anumite reflexe demagogice năiste în gesticulația cîtorva intelectuali contemporani cu noi, nu ajungem să le contestăm global calitățile personale. Proiectăm un model de adîncime, paradigmatic, însă care la suprafață sigur că are numeroase puncte de contact, de dialog. Constatîndu-l, putem găsi şi motivații de profunzime pentru eventuale polemici şi dispute care apar şi care pot fi astfel justificate.

G.G.: Oricum să depăşim ceea ce spuneam înainte că reprezintă o zonă oțioasă a discuțiilor noastre: multe vorbe cu conținut puțin şi fără finalitate, acel non-semnificativ denunțat de Alain Besançon ca un corelat al minciunii din epoca totalitară.

O.P.: Jacques Attali a scris cu mai mult timp în urmă o carte care se intitula *Les bruits*. O parte a şi apărut în traducere, la sfîrşitul anilor '70, în revista *Secolul XX*. El interpreta lumea în care trăim, lumile conținute de trecutul istoric, din această perspectivă, spunînd că stăpînirea politică, subjugarea altora, înseamnă în bună măsură şi punerea sub control a spațiului sonor. Cred că bruiajul, zgomotul, non-semnificativul pot fi utilizate pentru manipulare, pentru subordonare.

G.G.: …pentru diversiune.

O.P.: …diversiune şi perversiune şi submisiune…

L.A.: Însă bruiajul şi zgomotul sînt doar un tip de arme folosite. O armă mult mai eficace este monopolul. În ce mă priveşte, dar înclin să cred că e valabil şi pentru ceilalți colocutori ai mei, resimt nu o dată frustrarea de a nu mă putea exprima în acest spațiu publicistic românesc care altora poate că le pare atît de permeabil, atît de democratic, atît de deschis. Eu nu o dată am întîlnit dificultăți, ostilități, printre cei care o vreme îmi publicau fără rețineri opiniile.

O.P.: Cum îți explici asta?

L.A.: Monopolul care se instituie tot mai accentuat şi mai vădit, pe mine mă îngrijorează. Este una din frînele care stau în calea aprofundării democrației, de care vorbeai. Într-un asemenea context aş vrea să exprim, totuşi, o bucurie a mea, faptul că dialogurile noastre în trei ne-au stimulat şi într-o direcție pragmatică, de a înființa un nou mijloc de exprimare. Mă refer la revista *E-Leonardo* (publicată pe internet la adresa www.eleonardo.tk), la a cărei realizare toți trei ne dăm mîna şi a cărei apariție mă bucur s-o semnalez.

O.P.: E important că ai adus acest subiect în discuție. Probabil că fiecare dintre noi ar putea veni cu propria sa experiență în domeniu. Domnul Grigurcu, care o viață întreagă a făcut parte din diverse redacții, în diferite forme, uneori fiind prezent fizic la locul faptei, alteori trimițîndu-şi mai regulat decît cei prezenți fizic corespondențele, eu la fel, care am traversat o sumedenie de reviste, pe unele le-am şi înființat – ceea ce nu înseamnă că le-am şi desființat o dată cu plecarea mea…

L.A.: Te-au desființat ei pe tine…

O.P.: Nici asta n-au izbutit, din păcate…

L.A.: Tu i-ai înființat, ei te-au desființat…

O.P.: Sînt un element rebarbativ. Acum recidivez la *E-Leonardo*. Tu la fel, Alex, îmi povesteai experiențele tale de atracție-respingere cu alte reviste. În pofida acestui efort al puterilor de a monopoliza şi de a controla libertatea de expresie, ea există şi noi am reuşit să descoperim mijloacele – şi tehnic vorbind, dar nu numai – pentru a nu ne îngrădi vocalizele critice.

G.G.: Eu mă gîndesc la cauzele acestui fenomen extrem de jenant, care este limitarea libertății de expresie, chiar la publicații dintre cele mai onorabile.

L.A.: Să le zicem totuşi: prestigioase…

G.G.: …sau prestigioase… O cauză rezidă neîndoielnic în orgoliile personale, în politica de grup şi dorința unor redactori sau redacții de a-şi configura un spațiu de prestanță artificioasă, pe calea aceasta nu de-o onorabilitate impecabilă. Dar spectrul care rezultă din analiza faptelor de acest gen este cel postideologic. Noi ne aflăm încă, fie că ne dăm seama fie că nu, în atmosfera unui dirijism, a unui dogmatism care pluteşte în aer ca un gaz nociv ce nu s-a risipit încă şi poate că nu se va risipi multă vreme, aşa cum spuneam adineaori, decît o dată cu istovirea unor serii biologice. Ne temem unii de alții şi uneori chiar de noi înşine.

L.A.: Pînă la urmă, rămîne valabilă aserțiunea că fiecare dispune de atîta libertate cîtă are curajul să-şi ia. Atunci cînd îți ceri voie de la cineva să fii liber, nu vei reuşi să fii liber niciodată.

O.P.: Eu vreau să-l întreb pe domnul Grigurcu cum a alcătuit selecția textelor din care ne-a citat. Sentimentul meu este că atunci cînd îi aducem în discuție pe Iorgulescu, Pleşu etc., le recunoaştem implicit un impact pe care poate că textele pe care ei le semnează nici nu-l mai au. Mă întreb dacă marginală în acest moment este poziția noastră, sau a celui care publică în revista *22* (într-un tiraj din ce în ce mai subțire şi care ajunge la o pătură tot mai rarefiată de intelectuali). Nici nu ştiu dacă, în timp ce noi vorbim aici pe marginea acestor texte, nu cumva ele au încetat să mai joace rolul pe care li-l atribuim.

G.G.: Sînt totuşi nişte nume cunoscute, cu anumite merite literare şi intelectuale pe care nu are rost să le contestăm…

O.P.: Nu, nu le contestăm…

L.A.: Trebuie subliniat că noi îi criticăm cu enormă decepție…

G.G.: …recunoaştem punctele lor de plecare şi statura lor care s-a schițat la un moment dat…

L.A.: …şi constatăm o semnificativă degringoladă a lor. Noi n-o facem din duşmănie, sau ură, sau resentimente…

G.G.: În nici un caz!

L.A.: …ci din decepție.

O.P.: Dar aş vrea să adaug că, în timp ce constatăm această depreciere a locului pe care îl ocupă textele unor… dacă nu *maîtres à penser*… dar în orice caz ale unor voci distincte ale publicisticii noastre culturale…

L.A.: *Maîtres à panser*, eventual… adică maeştri în aplicat pansamente…

G.G.: Nişte maeştri *ad interim*, ar fi mai bine zis…

O.P.: …dacă doriți… Şi revin. Constatînd acest lucru, mă întreb dacă nu cumva întreaga viață literară, culturală, s-a marginalizat într-un fel. Dacă nu cumva noi am devenit mai mici de statură. Dacă nu cumva alte lucruri sînt din ce în ce mai importante. Dacă nu vom fi predestinați unor glosări infinite, într-o margine tot mai îngustă a vieții.

G.G.: Noi ne "marginalizăm" prin faptul că persistă postideologia, mentalitatea aceasta dirijistă şi ipocrită, de escamotare a adevărului, ilustrată de oameni în care altădată am avut o anume încredere, precum Pleşu, Mircea Iorgulescu şi chiar Liiceanu. Aşa cum am fost marginali în regimul ideologic, este firesc să fim şi în compoziția literaturii şi a culturii postideologice.

L.A.: Pînă la urmă nu e important dacă sîntem centrali sau marginali, important e dacă sîntem oneşti sau nu. Dacă sîntem sinceri sau nu. Perspectiva mea e uşor diferită. Eu vin (cu toată modestia) pe linia exprimată odinioară de Václav Havel. El remarca foarte percutant în eseurile sale că e important dacă un singur meşter berar începe să spună adevărul şi se încăpățînează să-şi facă bine meseria. Adevărul devine contagios, ceilalți berari îi vor călca pe urme şi toată absurditatea, întregul imperiu clădit pe minciună intră în panică, intră în criză şi, mai devreme sau mai tîrziu, se dărîmă. Nu cumva sîntem noi berarii care spunem adevărul? Nu cumva de asta – în ciuda aparentei noastre marginalități – deranjăm atît de mult? Creăm cumva spaima că se vor contagia şi alții de la exercițiile noastre de sinceritate?

G.G.: Şi ce înseamnă marginalitate? Marginalitate înseamnă că publicăm mai greu, uneori nu în revistele şi ziarele centrale. Este o chestiune de prezență tipografică şi de difuzare. Nu este o marginalitate morală în nici un caz! Noi nu acceptăm un asemenea statut!

O.P.: Dacă Havel are dreptate, atunci ar trebui ca acest imperiu să se clatine. Or eu constat că el se consolidează, cel puțin aparent. Politicienii impostori sînt la fel de vioi ca odinioară, oamenii de afaceri care devin peste noapte miliardari de carton îşi

consolidează cartoanele punînd şi nişte cărămizi, lipind nişte moloz. E fără îndoială important să fii berarul acela, care să marcheze o anumită continuitate. Dar dincolo de asta, cred că este important ca berarii să se înmulţească.

"Mentalitatea de oligarhie trebuie să dispară"

O.P.: Am alunecat pe panta criticii atît de departe încît lumea ne-ar putea privi nedumerită. Adică îi criticăm pe Iorgulescu, pe Pleşu, pe Liiceanu, dar nu zicem nimic despre Vadim Tudor, am tăcut despre Păunescu, care vine tare din urmă…

L.A.: …din parcare…

O.P.: …recuperează terenul. Cam din parcare, e adevărat…

G.G.: Dar e o parcare guvernamentală.

O.P.: Privindu-i emisiunile din ultima vreme de la "Realitatea TV", ai zice că sîntem în preajma Dictatului de la Viena şi că se pregăteşte o ofensivă antimaghiară. Or, după ştiinţa mea, Ungaria sprijină intrarea României în comunitatea europeană, prim-ministrul nostru l-a vizitat pe prim-ministrul lor…

L.A.: Au făcut o vînătoare memorabilă împreună.

O.P.: Care a fost remarcată de ecologiştii maghiari. Va să zică lucrurile stau altfel în realitate. De ce nu ne ocupăm şi de aceşti indivizi, care ar merita cu vîrf şi îndesat criticile noastre?

G.G.: Nu ne ocupăm – atît cît ar merita – pentru că nu are rost să repetăm lucruri arhicunoscute. Deja au ajuns clişee păcatele lor, fărădelegile lor morale, dinainte şi după 1989. S-au ivit în schimb nişte fenomene noi, mai interesante, mai incitante, prin faptul că nu ne aşteptam la ele: de ordinul unor derogări morale şi intelectuale, ale unor personalităţi cu relativ bun renume pînă la răsturnarea lui Ceauşescu. Sigur că publicul este interesat de inedit, de ceea ce intervine nou, în curs de desfăşurare, şi nu de faptele clasate, în legătură cu care, dacă discutăm, riscăm a bate apa în piuă.

L.A.: Există două tabere clare. Una democratică şi alta nedemocratică. A doua n-a fost niciodată democratică. Aceste nume pe care le-ai amintit, adică Vadim Tudor, Păunescu, Ungheanu…

G.G.: Dinu Săraru…

L.A.: …niciodată n-au avut o gîndire democratică, nu o au şi nu o vor avea. Ei sînt nişte cazuri clasate; e ca şi cum am vorbi despre o cutie de chibrituri şi am explica insistent că este vorba despre o cutie de chibrituri. Ar fi un gest oțios. Mult mai interesant mi se pare să vorbim despre cei care se află pe aceeaşi baricadă a gîndirii democratice, pe baricada noastră, va să zică, dar care îşi camuflează, îşi maschează anumite tresăriri autoritare, şovăieli care sînt mai dificil de notat de către un observator neinițiat. Ni se pare mai interesant să le scoatem în relief, să ne exprimăm dezamăgirea, pentru a-i şi ajuta oarecum, a-i împinge – prin criticile noastre – spre mai multă consecvență pe linia democratică. Pentru a preîntîmpina, pe cît posibil, alte derapaje regretabile ale lor.

G.G.: În acest loc ne putem referi la avantajele şi la dezavantajele repetiției, ambele reale. Ele se cuvin cumpănite cu multă atenție. Cu toate că realul e prea adesea repetitiv, cum am mai spus, un discurs repetitiv riscă, de la un punct, a nu-şi mai atinge scopul. Atenția contemporanilor noştri e nervoasă, capricioasă, marcată de un anume cinism…

O.P.: Aici vă împărtăşesc doar parțial punctul de vedere. Cred că totuşi nu e de ajuns să spui o singură dată că Stalin e un dictator, sau că Hitler e un ticălos. Cred că lucrurile trebuie repetate, cîtă vreme Hitler şi Stalin au microfonul în mînă, au puterea de a-şi impune opiniile. Acum păstrăm desigur proporțiile, fiindcă noi vorbeam despre domnul Păunescu, într-o acută şi enervantă recidivă. Probabil că ar trebui reamintit, în aceste condiții, ce impact enorm are un asemenea microfon, un post național de televiziune, mai ales asupra oamenilor mai puțin preveniți şi mai ales atunci cînd se aduc în discuție fapte susținute de filme documentare care manipulează, fiindcă prezintă parțial unele situații. Vrem o adîncire a democrației, toți cei de față, dar n-o putem face doar atrăgîndu-le atenția domnilor X, Y, Z că au intrat în derapaj sau chiar în vrie. Să nu uităm să subliniem că există nişte ipochimeni mult mai periculoşi care nici nu încap în discuția despre jocul democratic. Care folosesc în continuare mijloacele dezinformării, manipulării, mijloacele persuasiunii deloc inocente, dar de natură şi politică, şi clientelară, pentru a ajunge acolo unde se află. Îmi amintesc că domnul Păunescu cerşea microfonul la diverse emisiuni şi-l păstra, sigur probabil plătind din propriul buzunar telefonul – altfel nu văd cum –, dar cu tot dinadinsul intervenea larmoaiant în emisiunile

domnului Tucă (astăzi în concediu pesemne), sau în emisiunile de pe programul 2, 3, 4, de pe canalul 10, cîte vor fi fost, ceea ce iarăşi înţeleg, datorită masivităţii domniei sale. Totuşi, pentru o generaţie care vede în el bardul aureolat care a lansat o seamă de nume în folclorul de ieri şi de azi, ar trebui amintit acest fapt: că nu a luptat pentru democraţie, din cîte îmi amintesc eu, de prin anii ‘70 încoace, că nu a fost niciodată un lider al valorilor libertăţii de spirit şi ale egalităţii. Dimpotrivă, a dovedit în diverse rînduri destul cinism. Dar aici cred totuşi că domnul Grigurcu e mai competent, de vreme ce domnia sa i-a dedicat pagini nemuritoare bardului de la Bîrca.

G.G.: L-am numit odată un Pietro Aretino al literelor româneşti. N-a fost oare flatat? Oricum, numele italianului a supravieţuit veacurilor, ceea ce nu e defel sigur că se va întîmpla cu conaţionalul nostru…

L.A.: Eu zic că e cazul să vorbim în sfîrşit pe şleau. Prezenţa lui Păunescu la diverse televiziuni, prezenţa lui Brucan la Pro TV, prezenţa lui Vadim Tudor în viaţa politică sînt nişte fenomene de suprafaţă. Trebuie să facem un pas mai în profunzime să vedem care este cauza. Ea e clară, e una singură. Şi anume, este prezenţa lui Ion Iliescu în postura de preşedinte al acestei ţări. Un fapt absolut lamentabil! Peste 100 de ani, dacă se va spune în istoria românilor că Iliescu a fost, în comparaţie cu Ceauşescu, un preşedinte cît de cît democrat şi că a fost acela care a deschis robinetul pluralismului în viaţa noastră politică, în cazul în care acei istorici vor vrea să fie oneşti, vor trebui să adauge la fel de apăsat că Iliescu este responsabil de ampla restauraţie, de propulsarea în prim plan a unor fantome ale ceauşismului naţionalist şi ale delirului revanşard. Iliescu este principalul răspunzător pentru stagnarea şi băltirea morală şi politică, pentru nenumăratele şovăieli şi bîlbe din democraţia postceauşistă. Iliescu este vinovat pentru cei ucişi în mineriade, precum şi pentru asasinii de la Revoluţie rămaşi pînă azi nepedepsiţi – ba chiar recent scutiţi de puşcărie.

G.G.: Nu numai Iliescu este vinovat. Iliescu nu este un dictator de tip Ceauşescu, sau Stalin, sau Tito. El este exponentul unei oligarhii. Să zicem că ar dispărea persoana sau personalitatea politică a lui Iliescu, tot ar rămîne partidul sau mai multe partide, despre care vorbeam adineauri şi care au lăstărit din trunchiul partidului unic comunist. Fenomenul este diferit faţă de ceea ce era înainte de răsturnarea lui Ceauşescu. Puterea

nu se mai concentrează în mîna unui singur om, sau a unei singure familii, ci în mîna unei oligarhii, a unei clase conducătoare…

O.P.: …a unui grup….

G.G.: Da, care totuşi are nişte rădăcini în cercuri afaceriste, mafiote…

O.P.: …securisto-comuniste…

G.G.: …da, şi o clientelă profitoare destul de amplă. Problema nu este a raportului istoriei româneşti cu o anumită persoană, ci cu o mentalitate de oligarhie care trebuie să dispară. Şi repet încă o dată părerea că fenomenul se va produce, probabil, într-un context internațional presupus favorabil, într-o foarte lungă durată, ținînd de epuizarea biologică a energiei malefice de care ne plîngem.

L.A.: Drama istorică a lui Ion Iliescu este că a pierdut trenul. Dacă ar fi venit în anii ‘80, ar fi putut face aici un comunism-gulaş, ca în Ungaria, şi ar fi fost admirat de urmaşi pînă în a treia speță.

O.P.: Putea fi un Dubcek, de pildă.

L.A.: Pînă la un punct.

G.G.: Un Kádár, mai curînd!

L.A.: Da, mai degrabă un Kádár. Cel care i-a dat pe mîna călăului pe conducătorii revoluției maghiare din 1956.

G.G.: Ceea ce adesea se uită, cînd se vorbeşte despre Kádár… După cum se uită faptul că Nagy Imre, înainte de execuție, a fost întemnițat în România condusă de sinistrul criminal Gheorghiu-Dej, căruia unii nu se ruşinează acum a-i anexa o seamă de merite…

L.A.: Problema lui Ion Iliescu este că a venit în 1989, a venit după morții din revoluția anticomunistă, iar el ne-a băgat pe gît un postcomunism-gulaş, în loc să permită şi chiar să încurajeze tendința societății către democrație, către liberalism, către Occident! Noi am avut de-a face în aceşti ani cu un postcomunism-gulaş, pluripartit (dar pluripartitism era şi în Ungaria în anii ‘80), cu ceva mai multă mîncare (dar mîncare se găsea încă din anii ‘80 în Ungaria) şi cu o iluminație publică mai decentă. Însă pînă la reala democrație, mai va! Îl aşteptăm pe succesorul lui Iliescu, să instaureze în sfîrşit democrația.

G.G.: Care ar putea să fie Năstase sau Stolojan…

L.A.: Doamne fereşte!

G.G.: Sînt oameni dacă nu scoşi din buzunarul lui Iliescu, scoşi din imediata lui vecinătate.

L.A.: Din păcate şi-a pregătit deja succesiunea.

G.G.: Sau vreți să vorbim despre Băsescu, un tip ordinar…

L.A.: Un tip elementar, în tot cazul…

G.G.: De la care nu aşteptăm nici o lumină politică sau morală. Neomenia cu care i-a tratat pe bieții cîini comunitari şi care l-a făcut faimos în Europa cred că spune mult…

O.P.: Cred că în acest joc pe care l-ați evocat lucrurile nu se vor întinde pe o durată foarte lungă, din două motive. Unu: pentru că românul nu e prost – şi asta vedem în cazul lui Ion Cristoiu, care era adulat cu zece ani în urmă şi care aproape că a dispărut astăzi…

G.G.: În locul lui a răsărit pe cer Păunescu, ceea ce e mai grav!

O.P.: În al doilea rînd, datorită mereu prezentei şi atentei comunități internaționale. Nu cred că vom aluneca într-o groapă de potențial şi am impresia că lucrurile vor intra într-o normalitate şi mai accentuată în momentul aderării noastre cu surle şi trîmbițe la Uniunea Europeană. Sînt departe de a visa pentru țara mea statutul pe care astăzi se luptă să-l aibă, dar nu-l are încă, acela de semicolonie a Occidentului. Fie că va fi o semicolonie a Statelor Unite ale Americii, fie că va fi a Uniunii Europene. Războiul din Irak această revelație a adus-o: că nu e totuna! Noi credeam că mergem cu toții împreună şi în aceeaşi direcție. Dar iată că nu e totuna. Însă o clasă politică devenită mai responsabilă şi mai inteligentă – fie şi păstrîndu-şi milionarii securisto-criptocomunişti – nu m-ar deranja dacă ar fi compusă din patrioți. Sau nu m-ar deranja la fel de mult (ca să fiu mai precis). O asemenea clasă politică ar putea negocia pentru toți cetățenii României – indiferent de origine, sex, opinii confesionale etc. – ar putea negocia drepturi egale cu cetățenii comunității europene, da, şi asta ar însemna depăşirea statutului de semicolonie şi ar reprezenta pînă la urmă, în mod paradoxal, un gest patriotic.

L.A.: Ei deocamdată îşi negociază propriile lor drepturi egale.

O.P.: Asta e problema! Şi speră să-şi transfere acelaşi tip de influenţă într-o societate lărgită, care să cuprindă Occidentul. Uitaţi-vă la mafia ucraineană şi uitaţi-vă la modestele noastre mafii…

L.A.: Care se străduiesc să intre în Europa.

O.P.: Dar au intrat deja. Îmi amintesc foarte bine cum poliţia germană, cu cîţiva ani în urmă, dezvăluia – punînd la dispoziţie benzi de înregistrări – cazul unui ofiţer din poliţia română care complota cu o bandă de hoţi de maşini.

G.G.: Dar cei 14 poliţişti ai noştri arestaţi ca infractori, pentru că s-au asociat cu hoţii de petrol? În plus alţi nenumăraţi poliţişti prinşi cu mîţa în sac.

O.P.: În schimb arestăm o poştăriţă căreia îi lipsea la bilanţ un milion de lei şi care s-a autodenunţat, sărmana.

G.G.: Şi o condamnăm la trei ani de închisoare, deci ceva mai puţin decît bivolul pesedist Bivolaru!

O.P.: Da, asta mi se pare inacceptabil şi mă întreb cîtă lume îşi poate imagina acolo la vîrf că acest popor tolerant va îndura asemenea injustiţii.

G.G.: Eu totuşi sînt mai puţin optimist decît colegul Pecican. Bineînţeles că lucrurile ar trebui să se rezolve într-un timp mai scurt, într-o atmosferă de cvasi-normalitate măcar, dar nu cred că în România există o asemenea atmosferă. Sînt prea puternice atît reziduurile ideologice, cît şi concretul acesta mîlos, greu, aluvionar, al afacerişţilor proveniţi din mediile de partid şi securitate care s-au asociat cu profitorii de după 1989.

O.P.: Aici revenim la povestea berarului. Dacă la masa noastră, a celor trei care stăm acum de vorbă, există un strop de normalitate, atunci totuşi există normalitate în România!

G.G.: Trăiască berarul curajos!

L.A.: Prin cuvintele noastre ne străduim să ridicăm vălul de pe aceste aberaţii, să instituim puţină normalitate. Dacă e să ne încheiem acest episod al dialogului printr-o buclă, revenind la ideea cu care am debutat, iată prin ce este important schimbul nostru de idei. Prin faptul că instaurăm un colţişor de spirit critic, de lumină, de logică şi de raţionalitate.

O.P.: Şi de ieşire din solitudine! Fiindcă adeseori e un sentiment covîrşitor că doar tu vezi lucrurile aşa, că trăieşti în miezul unei anomalii, în timp ce toată lumea se fofilează cu micile aranjamente, cu potlogăriile. Or cred că asta e important pentru cei care pot asculta sau citi cuvintele noastre.

G.G.: Încă un lucru aş vrea să precizez. Dialogul nostru în trei, sau trialogul nostru, cum spunea în glumă prietenul Laszlo, nu se doreşte un exclusivism, nu se doreşte un monopol al unor puncte de vedere, ci este doar o ipoteză de lucru, o propunere de interpretare a unor fapte (uneori diferă chiar opiniile noastre, precum cele în legătură cu Nae Ionescu) şi aşteptăm cu interes inserția noastră în fluxul discuției publice: diverse intervenții, nuanțări, păreri cu privire la ceea ce afirmăm noi acum, care nădăjduim că se vor ivi. Deşi un demon îmi şopteşte că e foarte posibil să fim întîmpinați cu o tăcere… elocventă. Din pricini explicabile!

O.P.: Poate că e timpul să ne oprim, deocamdată, aici. Îngăduiți-mi doar să observ că, după ce ani de zile criticul Gheorghe Grigurcu şi-a exersat floreta polemică din Oradea, astăzi am descins noi de la Cluj în inima Olteniei, într-o agreabilă, dar şi simbolică mutare regională de accent pe care am s-o şi formulez răspicat: nu există colț al României unde civismul şi exercițiul critic să nu se poată naşte. Prin urmare, îndrăzniți, cetățeni! Noi ne-am reunit spre a dovedi că se poate.

(Tîrgu Jiu, 24 august 2003)

DESTINE ŞI TRAIECTORII DE SCRIITORI

“Destinul nostru comun este România”

O.P.: Parcă nu-mi vine să cred că e a cincea oară cînd ne întîlnim în jurul acestui reportofon, stimate domnule Gheorghe Grigurcu şi dragă domnule Laszlo Alexandru. N-o facem lipsiți de vreun program. O facem în mod programatic, cred că vrem să reinventăm tradiția colocviilor prietenești, exigente şi avînd o anumită altitudine intelectuală. Ne dăm în lucru cîte o temă. Tema noastră de azi (nu vreau să-l parafrazez pe distinsul critic Nicolae Manolescu, folosind conceptul de *Teme* pe care l-a monopolizat, în mod salutar de altminteri) ar fi *Destine şi traiectorii de scriitori*, de oameni publici, de spirite marcante. Să vedem în ce direcție ne poartă fluxul şi refluxul discuției.

G.G.: Să încercăm să lămurim într-un fel conceptul de destin. El prezintă în primul rînd un sens metafizic. Tragicii greci vorbeau despre destin. Pentru stoici, aceasta semnifica o “ordine”, o “rațiune a lumii” care nu poate fi niciodată încălcată. Despre destin, într-un mod la fel de sumbru, vorbeau şi acei catolici disidenți cunoscuți sub numele de jansenişti, în frunte cu Pascal şi Racine, considerînd că există o predeterminare a vieții umane în cadrul căreia liberul arbitru joacă un rol restrîns. Însă, evident, putem aborda noțiunea de destin şi printr-o prismă pozitivă, referindu-ne la structura psihică şi biologică a individului, ca şi la contextul social, politic, economic, într-un cuvînt: istoric, în care se plasează acesta.

L.A.: Dacă tragicii greci înțelegeau un anumit lucru prin destin, în zilele noastre cu siguranță destinul este modelat de istorie. E imposibil să nu observăm că marile răsturnări istorice provoacă de asemeni vrînd-nevrînd mari răsturnări în destinele indivizilor şi ale personalităților. Noi sîntem contemporanii unor transformări spectaculoase la care am asistat pînă în prezent, care încă se mai produc poate sub ochii noştri. Ar fi interesant să ne referim şi la anumite destine, cum au fost ele afectate de unda de şoc.

G.G.: Cred că în linii mari putem vorbi de două situații ale scriitorului român, în a doua jumătate a secolului trecut. Este vorba mai întîi de scriitorii care au rămas consecvenți cu ei înşişi, care nu au făcut concesii ideologice şi politice regimului comunist, de felul lui Lucian Blaga, Mircea Vulcănescu, V. Voiculescu, Dan Botta, Constant Tonegaru, Dinu Pillat. Ca şi de scriitorii care într-o măsură mai mare sau mai mică, într-un mod mai mult sau mai puțin desfigurator, au servit opresiunea totalitară. Aci distingem de asemenea două clase generice de autori. Sînt cei care au început relativ bine şi au sfîrşit rău, ca de pildă Beniuc, Maria Banuş, Jebeleanu, chiar dacă au încercat o redresare după 1965. Şi alții care au început rău şi au sfîrşit bine, ca de pildă Dan Deşliu sau A.E. Baconsky, scriitori foarte deosebiți unul de celălalt, însă care au făcut efortul unei recuperări de conştiință. E impresionantă şi pilduitoare în speță întoarcerea cu 180 de grade a lui Dan Deşliu, care a riscat mult, dîndu-şi demisia din Partidul Comunist şi înfruntînd fățiş paranoia ceauşistă.

L.A.: Trebuie să observăm totuşi un punct de contact. Vorbiți de scriitori care au început bine şi au sfîrşit rău şi invers, scriitori care au început rău şi au sfîrşit bine. Dar intervalul acela de "rău" la care vă referiți, pentru ambele categorii, a coincis! A fost etapa anilor 1945-1965. Beniuc a avut timp să înceapă bine pentru că era în perioada interbelică, i se "permitea" să înceapă bine. Dan Deşliu nu ştiu dacă a avut răgazul de a începe bine. El a fost obligat să înceapă rău. Vreau să spun că destinul istoric îi influențează enorm pe scriitori, impunîndu-le o anumită conduită (acesta e aspectul tragic al situației). Autori care au devenit stimabili din anii '70 încoace au început-o destul de colțuros, dacă au insistat să debuteze înainte de 1965. Îmi amintesc cu dezamăgire articole semnate la începutul anilor '60 de Eugen Simion, care elogiau colectivizarea, noua viață a țăranului pe ogoarele patriei socialiste ş.a.m.d. Chiar Nicolae Manolescu, deşi a folosit bisturiul cu multă prudență, încercînd să evite discreditarea catastrofală, are cîteva texte stridente pe linia regimului comunist, care au fost comentate – poate cu o duritate cam exagerată – de M. Nițescu. Aici este punctul tragic: că nu se putea scrie decît pe un anumit ton, pînă la un moment dat! Scriitorii n-au avut dreptul la opțiune. Istoria a venit, le-a pus călcîiul în gît şi singura alternativă la scrisul aservit a devenit tăcerea publicistică. A fost o barbarie şi puțini au acceptat sacrificiul de a tăcea.

O.P.: Mă gîndesc – recuperînd replicile pe care le-am scăpat pînă acum – că destinul nostru comun, al celor trei de față, este România. Sună foarte strident ce spun eu. Dar dacă pînă în 1989 România era un destin obligatoriu, după ‘89 cred că fiecare am ales într-un fel sau altul ca România să fie destinul nostru. Eu de pildă puteam pleca şi mai pot pleca oricînd. Sîntem cetățeni într-o țară liberă, într-o lume deja liberalizată. Avem acces la spațiul Schengen şi cu un mic efort poate chiar la spațiul de dincolo de ocean. Mulți au plecat, mulți dintre prietenii mei, poeți mai mult sau mai puțin cunoscuți, precum Gabriel Stănescu, romancieri ca Norman Manea ori Mirela Roznoveanu etc. Eu chiar am ales să rămîn! M-a interesat foarte mult ce se întîmplă aici şi mi s-a părut, dintr-o naivă pasiune, dintr-o răbufnire adolescentină nu neapărat regretabilă, că vocea mea contează în context şi aş putea chiar să contribui la un alt demaraj. Sper să nu fi contribuit la un derapaj… dar asta-i o altă problemă. Aş insista pe acest lucru, fiindcă îl consider important. Blaga putea să plece la un moment dat, dar nu a plecat, a rămas, a fost într-un fel eroismul lui şi destinul lui. E la fel de adevărat că Blaga rămîne amendabil, pe alocuri, de pildă pentru acel text despre Cioran, care i-a fost comandat. Se poate spune fireşte că lui Blaga nu i-a plăcut pur şi simplu Cioran. Doar atît că, dacă nu i-a plăcut Cioran şi a spus-o într-un context în care presiunea ideologică era de aşa natură încît era foarte bine să nu-ți placă Cioran, zic eu, fără a-l acuza de colaboraționism, că Blaga se mai putea gîndi, putea să se abțină! Şi ar mai fi alte exemple de dat. Dar e totdeauna uşor să le dai *post festum*, e mai greu să trăieşti în acele timpuri, cu toată nuanțarea şi înțelegerea de care e nevoie. Dar fiindcă tot vorbim despre Blaga, aş aminti că, referindu-se la faptul istoric, filosoful îl definea ca fiind acel fapt care poartă o… amprentă stilistică. Ar fi oare prea mult să descifrăm în stil – stilul operei artistice, dar şi stilul din viață –, în cazul scriitorilor, o marcă de destin? Vreți să spuneți ceva, probabil…

G.G.: Da, aş dori să revin la ceea ce spunea prietenul Laszlo. Înainte de a aborda tema exilului, care desigur va reveni pe parcursul considerațiilor noastre, să-l luăm pe Mihai Beniuc. Evoluția lui a fost destul de tulbure. El a început ca un poet tradiționalist ardelean, pe linia mesianică, deci legat de…

O.P.: …Aron Cotruş…

G.G.: …George Coşbuc, Aron Cotruş, Octavian Goga. A trecut prin poezia lui Ady Endre, din care a luat cîteva motive celebre. La sfîrşitul anilor ‘30, poezia lui era

receptată ca un ecou al extremei drepte. După cum relatează unii amici ai săi, el se manifesta chiar ca un admirator al lui Corneliu Zelea Codreanu. În anii războiului, Beniuc a fost promovat de Revista Fundațiilor Regale, ajunsă sub conducerea lui Dumitru Caracostea, care se bizuia pe o linie naționalistă, de nuanță antonesciană. Era un fel de poet favorit al zilei. De asemenea Beniuc (ceea ce multă lume nu ştie) a lucrat în timpul războiului la cenzură! Drept care a fost exclus din Partidul Comunist. Aşa cum a fost exclus şi Zaharia Stancu, pentru că s-a descoperit că a fost agent al Siguranței. Pe de altă parte, există un alt fenomen, al unor scriitori de după 1965 (iar unii şi dinainte), care au avut aerul unor deschizători de drumuri rezonabile, au părut a se situa sub semnul liberalizării. De fapt, ei nu căutau o ruptură cu regimul comunist, o împotrivire, ci un fel de ameliorare a acestuia, o *perestroika*, pentru a folosi termenul apărut mult mai tîrziu. Adică în fond serveau regimul, căutînd a-l "perfecționa", a-l face mai comestibil pe plan ideologic şi cultural. A-i forja o "față umană", dar şi a-i oferi proptele. În această categorie intră în primul rînd A.E. Baconsky, cu "deschiderea" sa culturală din *Steaua* anilor 1956-1958, apoi Alexandru Ivasiuc, Marin Preda – care, *nota bene*, denunțînd spiritul primar agresiv, nu-i opunea spiritul democratic, ci spiritul revoluționar. Adică un fel de comunism purificat, mai eficace. Aici desigur intră şi alți scriitori, de pildă cei care au abordat tema naționalistă resuscitată de Ceauşescu: Constantin Țoiu, D.R. Popescu, Ion Gheorghe. Îndrăznelile lor, aparentele lor îndrăzneli – şi iarăşi mă gîndesc în primul rînd la Marin Preda – pe de o parte încercau să consolideze imaginea unui conducător comunist "de omenie", ilustrat de persoana "genialului" Ceauşescu, condamnînd ororile foarte reale ale erei Dej; iar pe de altă parte, aşa cum spuneam, încercau a distila şi a eficientiza comunismul care intra în colaps. Era, firește, o ambiguitate pe care unii analişti "naivi" ori fățiş interesați o abordează exclusiv pe latura ei pozitivă, înclinați a-i idealiza pe totuşi foarte prudenții ca să nu zic duplicitarii săi exponenți.

"Mitul situației ireversibile"

L.A.: Am citit la apariție un volum interesant al lui Adrian Marino, cu eseuri dedicate Europei, prin 1996. Ştiu că mi-a reținut atenția mai ales un text foarte bine

articulat, care vorbea despre "mitul situației ireversibile". Marino analiza detaliat faptul că intelectualii români nici măcar nu-şi închipuiau că se va termina vreodată comunismul. Mulți adoptaseră soluții de supraviețuire, făcînd compromisuri mai mici pentru a evita compromisurile mai mari, dar în mentalul colectiv al intelectualilor nu exista o alternativă la comunism! Ideea de democrație şi liberalism, care a explodat după 1989, era de neimaginat. Îmi amintesc răspunsul şugubăț din antologicul interviu acordat de Mircea Dinescu ziarului *Libération*, cînd el s-a propulsat de altminteri în mod deschis ca disident, în '89. Una din întrebările provocatoare ale ziaristului francez era: ce veți face după ce Ceauşescu nu va mai fi? Iar Dinescu – poate şi din prudență, dar şi cu sarcasm – a dat un răspuns laconic: această ipoteză este de neînchipuit; Domnia Sa este nemuritor! Revin acum. Pot să confirm eu însumi, ca unul care am crescut pînă la un punct sub regimul comunist, că exista psihoza respectivă, "mitul situației ireversibile". Mai ales la scriitorii în vîrstă, sau între două vîrste. Ei nu se mai puteau închipui altfel decît în comunism. La acest mit a contribuit şi ideologia marxistă, care vedea istoria ca pe o perpetuă evoluție legică, necesară, dinspre feudalism spre burghezie şi capitalism, iar de acolo spre proletariat şi comunism, faza ultimă, de aur etc. Va să zică noi asistam, dragă Doamne, la o evoluție legică, logică, organică, implacabilă, care ne lega de mîini şi de picioare. Nu mai exista soluție la marşul triumfal. Marino deplînge existența acestui mit pe care îl identifică în mod foarte acut. Dar am impresia că-l foloseşte ca pe un fel de scuză oferită intelectualilor. Iată, noi, scriitorii, nu ne-am implicat, deoarece nici nu ne-am închipuit că poate exista altceva…

G.G.: Sau cumva e o scuză pe care Marino şi-o adresează sie însuşi? Pentru că d-sa a fost departe de orice protest politic, complăcîndu-se într-o expectativă suficient de comodă şi chiar îngînînd autarhia şi izolaționismul regimului totalitar, printr-o teorie a policentrismului cultural, precum un antidot la deschiderea față de Occident.

L.A.: …Aici am vrut să ajung. Pe de o parte el are dreptate că intelectualii nu şi-au închipuit o soluție şi din acest motiv n-au acționat. Nu şi-au imaginat că poate exista o etapă postcomunistă. Dar eu unul aş vrea să mă refer la celălalt versant al teoriei lui Adrian Marino, pe care el îl neglijează complet. Cum s-a creat oare acest "mit al situației ireversibile"? Asta ar fi interesant de văzut! Păi s-a creat tot cu sprijinul intelectualilor, care au pus cărămidă peste cărămidă. Nu doar cei care îl adulau fățiş pe Ceauşescu şi care

erau disprețuiți de obştea scriitoricească, nu doar ei au fost vinovați. O doză (sigur, mai mică) de vină o poartă cei care au acceptat să atenueze tonul, au preluat tematica propusă de regim în scrierile lor, s-au pliat pe anumite exigențe de natură stilistică, de natură tematică, ale cenzorilor. Marin Preda a prins din zbor ideea că regimului i-a convenit la un moment dat să relanseze figura mareşalului Antonescu. Şi iată cum a apărut romanul *Delirul*. Şi iată cum Marin Preda şi-a umplut valiza cu teancuri de bancnote de o sută de lei pe care le-a depus la CEC, însoțit de Mircea Dinescu, după cum îşi aminteşte azi poetul. Exista o complicitate mai eterică, nu foarte stridentă, care la prima impresie poate fi oarecum inocentă, dar care pe etape mai lungi venea să contribuie la "mitul situației ireversibile". Acest mit a fost consolidat pas cu pas de către scriitorii care l-au acceptat şi l-au construit, sau poate invers, l-au construit şi apoi l-au acceptat.

G.G.: Aş putea să dezvolt ideea, observînd că a funcționat ceea ce s-ar numi un oportunism de catifea, mai abil. Exista un oportunism fără îndoială abrupt, foarte uşor de descifrat ca atare, practicat de scriitorii cei mai legați de Partid şi de Securitate. Dar pe de altă parte avem oportunismul unor scriitori care au încercat să stea, cum se spune, în două luntri: să se pună bine şi cu regimul, şi cu *Europa liberă*. Şi cu nomenclatura, şi cu conştiința lor. Sînt, în primul rînd, autorii care şi-au dat arama pe față după 1989, de felul lui Eugen Simion, al răposatului Marin Sorescu, al lui Andrei Pleşu şi mai cu seamă al lui Augustin Buzura. Însă, vorbind despre oportunismul de catifea, gîndul ne merge şi spre alți autori care sub Ceauşescu au cultivat o oponență extrem de precaută, un fel de dans cu cenzura şi cu autoritățile, cărora le ofereau doar replici grațioase şi, pe de altă parte, doreau să apară ca bravi exponenți ai unei linii liberale, ai unei concepții democratice. După 1989, autorii din această categorie s-au conservat pe o linie de "echilibru", altfel spus: pe o linie pasivă, refuzînd să se implice în procesul frămîntat al depolitizării şi al dezideologizării, preferînd ambiguitățile care le permit în continuare să figureze pe un dublu eşichier al conştiinței.

O.P.: M-aş întoarce o clipă la prima abordare, care are un nivel de generalitate mai vizibil: a ideii de destin. Aş trimite la romanul – care mie îmi place foarte mult – *Maestrul şi Margareta* al lui Mihail Bulgakov, pe care în contextul discuției noastre îl putem citi ca pe un roman al samizdatului metafizic. Maestrul scrie un roman, merge cu el la Uniunea Scriitorilor, iar acolo este declarat automat duşman al poporului. Atunci el

îşi arde manuscrisul, dar noroc că vin diavolii puşi în slujba binelui (îmi cer iertare pentru rezumatul un pic burlesc şi încropit pe care-l dau acum), iar Maestrul, sărmanul, internat la azilul psihiatric, află că manuscrisele nu ard, cărţile nu ard. Aşadar cineva tot citise manuscrisul, chiar dacă într-un alt spaţiu decît cel căruia îi fusese destinat, cel strict uman şi contemporan. Noi n-avem nici un Maestru, din acest punct de vedere, în literatura noastră.

L.A.: Ba da, avem, avem.

O.P.: Există oameni care au scris ştiind absolut sigur că nu vor publica?

L.A.: Este cel mai strălucit reprezentant: Paul Goma!

O.P.: Bine, el a publicat un prim volum de nuvele în ţară, dar şi ulterior, după punerea sub interdicţie în România, a fost publicat în străinătate…

L.A.: Paul Goma a avut o primă etapă, a tentativelor de acomodare, cînd a încercat să fenteze chingile ideologice printr-o scriitură de tip modernist, jucăuş (mă gîndesc la *Ostinato*), unde prelua şi dinspre onirism anumite artificii formale. Am rezervele mele, în calitate de – să zic o vorbă mare – critic literar (dacă sînt cumva aşa ceva), nu văd cu ochi buni aceste tentative ale lui Goma, deşi *Ostinato* a avut un răsunet important…

G.G.: A avut o presă bună la momentul respectiv!

L.A.: Dar îndrăznesc să afirm că a fost un răsunet de conjunctură! Eu unul citesc *Ostinato* cu dificultate, datorită cantităţii mari de text oarecum greoi, a numeroaselor piruete tehniciste executate cu scopul de a păcăli cenzura. Goma s-a străduit să publice *Ostinato* în ţară. Jignit, înfuriat de obstacolele artificiale care i se puneau în cale, a hotărît să sfideze sistemul şi a trimis manuscrisul în străinătate. Intrînd în confruntare deschisă cu regimul comunist, şi-a tăiat toate punţile sau i-au fost retezate toate punţile, iar atunci el a luat o hotărîre eroică: va scrie pentru posteritate! Găsim mărturisirea limpede a acestei decizii în interviurile şi în jurnalul lui. Între *Ostinato*, care a fost terminat în a doua jumătate a anilor ‘60, şi *Gherla*, datînd de la începutul anilor ‘70, în acest interval de trei-patru-cinci ani, Goma a cunoscut un salt calitativ absolut spectaculos. S-a găsit pe sine însuşi. În clipa în care a luat hotărîrea că nu va mai accepta nici un tîrg sau şantaj în vederea publicării, Goma s-a dezlănţuit pe linia sa autentică. Între *Ostinato* şi *Gherla* există o enormă evoluţie. Celelalte scrieri deja, *Din calidor*, *Astra*, *Arta refugii*, tot

ciclul autobiografic, ca să nu mai vorbim de capodopera *Culoarea curcubeului*, sînt adevăratul Paul Goma, cel care a dat cu piciorul oricărei îngrădiri externe…

G.G.: A dat cu piciorul limbajului esopic!

L.A.: Literatura română de după 1989, aşa cum o vedem, dezinhibată, lipsită de autocenzură, sfîşietoare în sinceritatea şi provocările sale, ei bine, ea începe cu Paul Goma care a scris *Gherla* în primii ani ‘70. Este o situaţie uimitoare şi incitantă. Dar nu e singurul caz! O împrejurare asemănătoare, în direcţia studiilor de istorie literară, ne este oferită de M. Nițescu. Cercetarea sa consacrată analizei proletcultismului este de o dezinvoltură şi de o libertate interioară spectaculoase. Eu sînt convins că Ion D. Sîrbu a avut aceeaşi tresărire de orgoliu jignit, văzînd că nu i se publică *Dansul ursului* sau *Lupul şi catedrala*, romane palide, cuprinzînd anumite concesii acceptate de autor tocmai de dragul de a se vedea între două coperți. Ofensat că nici măcar astfel nu reuşeşte să-şi facă drum spre litera tipărită, el a scris *Adio, Europa!*, cu care este clar că nu-şi mai făcea nici un fel de iluzii că o va vedea publicată în timpul vieții. O şi mărturiseşte în corespondența către Negoițescu, de pildă, o spune limpede că li se adresează urmaşilor, posterității. Iată că “mitul situației ireversibile” n-a înghițit chiar toate spiritele creatoare. Scriitorii care şi-au luat în mîini libertatea conştiinței sînt tocmai aceia despre care azi putem vorbi senin şi cu fruntea sus.

G.G.: Aici trebuie să-l amintim neapărat pe Nicolae Steinhardt, care de asemeni are o vastă operă postumă, pe care o putem citi într-o serie de volume apărute abia după evenimentele din decembrie şi care ilustrează o ipostază fundamentală a spiritului creator, cea de *homo religiosus*.

L.A.: Steinhardt este o personalitate complexă, un erudit, un spirit enciclopedic…

G.G.: Enciclopedic, dar fără a fi un Adrian Marino!

L.A.: Nu este Adrian Marino, el are în plus față de comparatistul clujean spiritul ludic şi simțul umorului. Un umor foarte fin şi rafinat, edulcorat. Din păcate, Adrian Marino cred că este de cele mai multe ori lipsit complet de simțul umorului. Asta e în defavoarea scriiturii sale. Dar revenind la Steinhardt, în ciuda admirației mele pentru personalitatea sa poliedrică şi polivalentă, îndrăznesc să-l văd ca pe omul unei singure opere. Nu ştiu dacă e chiar “scriitorul monocotiledon”, cum era considerat Andrei Mureşanu, dar eu zic că Steinhardt este în deosebi autorul *Jurnalului fericirii*. Opera sa

de pretins critic literar păcătuieşte prin conjuncturisme, plecăciuni la adresa unor amici periferici din punct de vedere valoric, distinşi preponderent prin diverse favoruri banale pe care i le-au înlesnit vreodată.

O.P.: Rămîn totuşi predicile din *Dăruind vei dobîndi*, un volum – ce poate fi calificat drept eseistic – strălucit, adunînd în jurul axului tematic religios, preluat din *Evanghelii*, o erudiție, un şarm, o oralitate care împreună dau savoarea ce face din această carte, pentru mine, o operă care stă înaintea *Jurnalului fericirii*.

G.G.: Oricum, Steinhardt e departe de-a fi "autorul unei singure cărți". După 1989, volumele sale, relevînd o substanță unică, au curs ca dintr-un corn al abundenței şi e cu putință să nu se fi epuizat încă.

L.A.: Am citit în presa literară un comentariu al cuiva (îmi scapă numele) care observa că N. Steinhardt şi Mihail Sebastian n-ar avea priză la publicul occidental – ambele jurnale ale lor au fost traduse, dar fără un ecou consistent în apus – pasămite din cauza abjurării religioase de care s-ar face vinovați. Cititorii evrei nu le-ar putea-o ierta… Dacă această ipoteză ar fi adevărată, atunci ar fi foarte trist în lume. Atît Steinhardt cît şi Sebastian se află printre vîrfurile scrisului românesc…

G.G.: …eseistic…

L.A.: …eseistic şi diaristic. Jurnalele acestor doi autori consider că pot figura printre capodoperele literaturii române din toate timpurile. Iar faptul că ei abjură sau se mențin în propria religie este o caracteristică absolut periferică. Ar fi degradant ca cineva să orienteze judecata literară după faptul că autorul poartă sau nu barbă, are sau nu cravată…

G.G.: …poartă sau nu steaua lui David!

L.A.: Exact! Să discutăm cărțile, şi nu credința lor religioasă!

G.G.: Am citit un comentariu amar, plin de reproşuri la adresa religiei "trădate" de Steinhardt, sub semnătura unui scriitor inteligent, din păcate puțin cunoscut, Alexandru Sever (născut în 1921, actualmente cred că domiciliat în Israel), care-l situează pe Steinhardt într-un inevitabil orizont dialectic. Disputa dintre iudaism şi creştinism se întețeşte grație cazului său, despre care neîndoios că se va mai vorbi.

O.P.: Aici aş zice că merită un salut din partea noastră efortul lui N. Steinhardt de a-şi rescrie jurnalul; un efort pe care-l găseam şi la un alt coetnic al său, Belu Zilber. Şi el

şi-a rescris *Monarhia de drept dialectic*, după ce primul manuscris i-a fost confiscat. Nu discutăm acum diferenţele…

G.G.: L-a considerat pierdut şi a avut tăria de a-şi rescrie memoriile într-o altă variantă.

“Traiul tihnit nu inspiră performanţa teologică”

O.P.: Acum daţi-mi voie să intervin foarte pe scurt cu un punct de vedere ortodox asupra lui Steinhardt. Am pomenit acele predici care, aparţinînd unui monah ortodox, ar putea respinge de la început anumite categorii ale publicului. Totuşi remarc că în România care se consideră o ţară ortodoxă, supraortodoxă, paraortodoxă nu avem mari gînditori, mari teologi şi mari contributori la o dezvoltare a literaturii ortodoxe de calitate. Sînt cîteva nume, e adevărat, de la Antim Ivireanul pînă la, iată, Steinhardt, trecînd şi prin poeziile celor de la revista *Gîndirea*…

L.A.: Stăniloaie era supărat pe Blaga…

O.P.: Stăniloaie era supărat pe Blaga, ştim de ce, ştia şi el, ştia şi Blaga. Dar vreau să spun că e ciudat faptul că unii din marii ortodocşi români – ai unei ortodoxii care se consideră foarte naţională – sînt din Iviria, adică din Georgia, sau de origine evreiască (situaţia lui Steinhardt). E ciudat cum ortodoxia românească nu are această forţă – poate că n-o văd eu! –, dar care există în ortodoxia rusă, de pildă, ce se asumă ca atare şi îi dă pe Berdiaev, Soloviov, Bulgakov tatăl, Losski, Rozanov, Leontiev şi toţi ceilalţi. Iar la noi cînd apare un puseu de energie, el provine de la un evreu convertit. Socotesc că situaţia văzută în aceşti termeni rămîne provocatoare pentru ortodoxia autohtonă, care s-ar cuveni să se legitimeze mai curînd aşa decît secondînd în planul ideologiei naţionalismului o dreaptă nu neapărat meritorie, ci prea adeseori exclusivistă. În acelaşi timp, îl admir pe Steinhardt pentru sclipirea pe care a ştiut să o dea unei opţiuni foarte personale, strălucire care poate fi la fel de bine “masca geniului” sau o amprentă genetică-etnică.

L.A.: Poate că fibra intelectuală este mai stimulată în condiții vitrege. Biserica Ortodoxă a făcut de zeci de ani efortul de a se adapta şi de a se mula pe realitățile politice. Traiul tihnit nu inspiră performanța teologică.

G.G.: Acest fel de trai să fie o cauză ori o consecință a mediocrității spirituale?

O.P.: Îl vedeam pe Ioan Alexandru, cu traiul tihnit, sărmanul, pe la casele – de creație?! – ale Bisericii… Dar în mintea mea nu rezistă nici evlavia etnicizantă a lui Nichifor Crainic, teolog şi ministru cu propaganda în acelaşi timp. Şi rămîne o evidență pentru mine că poetul religios Vasile Voiculescu s-a validat literar mai ales prin creația lui în proză, ulterioară detenției sale din perioada stalinismului.

G.G.: Lăsînd la o parte faptul că Blaga s-a inspirat copios din eres, iar Arghezi s-a luat la harță cu Domnul, într-un soi de Psalmi ce l-au îndrituit pe I. Negoițescu a-l aprecia drept un "ateu religios".

L.A.: …Iar dacă avansăm o comparație, iată că puşcăria a inspirat martiriul în cazul Bisericii Greco-Catolice. Punînd în paralel cifrele, procentajele ortodoxiei şi ale greco-catolicismului, ultimul pare un hobby. Însă cînd punem în balanță intensitatea trăirii religioase, capacitatea de jertfă, martiriul – şi acestea ar trebui să fie coordonatele care să stea la temelia credinței – nu ştiu dacă raportul este tot de 8 la 1.

O.P.: A dat cineva această cifră?

L.A.: Păi la peste 80% ortodocşi există mai puțin de 10% greco-catolici. Nu ştiu însă dacă se menține raportul de 8 la 1 şi pe linia spirituală…

G.G.: …a eroismului, a rezistenței față de comunism…

L.A.: Nu cred că în acest domeniu e la fel de privilegiat ortodoxismul.

G.G.: Eu aş vrea să-i iau apărarea lui Steinhardt, într-un punct enunțat…

O.P.: L-am atacat oare?

G.G.: …nu în termenii cei mai potriviți de către domnul Laszlo, care a spus că Steinhardt a fost conjuncturalist. Este un conjuncturalism candid, de ordin sentimental…

L.A.: …în scrierile de critică literară…

G.G.: …în scrierile aşa-zicînd de critică literară, unde sigur că a abordat un punct de vedere creştin, caritabil, atoateiertător. Dovadă nu numai relațiile sale cu anumiți amici literari, de altminteri onorabili, cît şi cunoscuta interpretare pe care i-o oferă lui

Caragiale, potrivit căreia marele satiric ar fi fost de fapt un purtător al duhului creştin, un om care scălda totul într-o privire de iertare şi chiar de umilință…

O.P.: Nu e o neînțelegere oare?

G.G.: …ceea ce e un paradox, însă este un punct de vedere coerent cu mentalitatea, cu psihologia şi cu stilul personal ale lui Nicolae Steinhardt. El este un mare scriitor sub acest unghi, al întîlnirii considerațiilor consacrate creației literare şi creației artistice cu perspectiva religioasă.

L.A.: De aici deduc cu un zîmbet că adevăratul critic literar ar trebui să fie nedus la biserică. Ceea ce se cuvine spus este mai degrabă că un critic autentic nu se poate lăsa călăuzit de simpatiile şi obligațiile personale, dacă vrea să rămînă cu adevărat credibil. Criticul trebuie să-şi spună răspicat rezervele, făcînd abstracție de persoana autorului. Or Steinhardt n-a făcut asta, el poate fi acceptat ca un eseist interesant, dar nu poate fi considerat cu seriozitate critic literar. Ar greşi cel care ar pune bază pe judecățile lui valorice, pe judecățile lui de natură literară.

G.G.: Dar el nici n-a vrut să fie critic literar!

L.A.: Da, însă riscul este tocmai că unii neavizați s-ar grăbi să-l considere astfel. Partea cu adevărat consistentă şi valoroasă a scrierilor lui Steinhardt se găseşte de fapt în meditațiile sale de natură etică, morală. Pe de altă parte, prietenul Ovidiu Pecican a făcut adineauri o paralelă între rescrierea jurnalului lui Steinhardt şi rescrierea însemnărilor lui Belu Zilber. Sigur, ambii şi le-au refăcut, după ce le-au fost confiscate manuscrisele originale, dar între cei doi este o diferență de la cer la pămînt: e diferența dintre o victimă şi un complice al călăului.

G.G.: Cu toate că Zilber a fost pînă la urmă tot o victimă…

L.A.: Distanțele trebuie marcate cu mare pregnanță.

O.P.: E adevărat. Singura comparație pe care o făceam era cea a situației tehnice în care s-au aflat. Dar revenind la şirul de autori pe care domnul Grigurcu îi pomenea la începutul discuției noastre, Beniuc, A.E. Baconsky etc., mă întrebam ascultîndu-vă dacă nu cumva am devenit nişte arheologi care frecventează straturi de moloz la care nu mai ajunge nimeni altcineva. Astăzi eu nu mai observ să se discute despre ei. Ultima mea aşa-zisă revelație a fost cea produsă de domnul Ion Cristoiu, care a tipărit prin intermediul editurii sale memoriile lui Mihai Beniuc. Eu nu le-am citit – ca dovadă că n-a fost o

revelație pentru toată lumea… Dar mă întreb dacă despre aceşti autori va mai vorbi altcineva decît istoricul literar pasionat în reconstituirea unei atmosfere de epocă şi a unor tendințe contradictorii, altminteri foarte interesant de analizat. Mă întreb dacă Maria Banuş mai poate interesa pe cineva. (Îmi cer iertare dacă exprim cumva o erezie, dar cred că am temeiuri pentru asemenea temeri.) Mi se pare mult mai important faptul că am dat aici prilejul unei reveniri asupra creației lui Paul Goma. Eu am impresia că el nu s-a despărțit numai de contemporaneitate, cum spuneai, Alex, ci, într-un fel, s-a despărțit şi de România, chiar rămînînd conectat la cultura română. Din jurnalele lui, din tematicile pe care le-a abordat – persecuția politică, refugiul, detenția politică, Basarabia – din scrisorile pe care le-a trimis celor doi preşedinți ai celor două țări, rezultă că românitatea şi basarabenitatea lui sînt cumva distilate, sînt scoase din contextul istoric, poate şi datorită stării sale de exil, care a fost numit – dacă ne amintim bine – o posteritate contemporană. Cred că despărțirea a fost mai complexă. O despărțire aparentă şi o recuperare pe uşa din dos (sau poate chiar pe uşa din față, e dificil de spus în acest moment). Dar distanțarea s-a produs în etape şi de asemeni printr-o schimbare a omului, ceea ce-i şi permite un spațiu de manevră mult mai amplu. Îi oferă mari beneficii, pe care le observăm în abordările lui Paul Goma, care dau şi pe dinafară din cînd în cînd, cum se întîmplă cu romanul *Basarabia*, dar despre asta am discutat deja. Spațiul de manevră al lui Paul Goma şi beneficiile lui provin tocmai dintr-o resituare a scriitorului în afara acestei spațialități etnice şi statale care este descifrată în bună măsură ca una paradisiacă (*Din calidor*) decăzută la rangul de univers concentrațional.

G.G.: Nu cumva se cade să relaxăm conceptul de patrie? Să-l îmbogățim cu propriile-i valențe aparent negatoare? Vă dați seama că mă gîndesc în primul rînd la Cioran, dar nu-i trec cu vederea nici pe emuli ai săi ce recidivează întru "antipatriotism", precum Patapievici…

L.A.: Haideți să schimbăm contextul cronologic şi cultural, pentru a sublinia mai pregnant ideea respectivă. Nu fac în acest moment o comparație valorică. Dante a fost exilat din Florența, a trăit douăzeci de ani în afara patriei sale şi n-a făcut decît să se revolte împotriva situației existente în Florența, să-i invectiveze pe florentini, să încerce să-şi impună cu forța cuvîntului şi chiar a diatribei importanța propriei personalități. Pe de altă parte, noii conducători ai Florenței fuseseră înscăunați printr-o lovitură de stat,

executată prin intermediul armatei franceze conduse de prințul Charles de Valois şi cu sprijinul papei Bonifaciu al VIII-lea, marele inamic al lui Dante.

O.P.: Faimoasa luptă dintre guelfi şi ghibelini, într-una din ipostazele ei.

L.A.: Erau guelfii albi şi guelfii negri, cele două facțiuni politice rivale. Dar pînă la urmă cine este mai legitim, cine reprezintă Florența? Conducătorii ei politici *de facto*, care au venit acolo pe cale violentă, uzurpatoare, sau Dante cel din exil, care vede foarte bine anumite lucruri şi le exprimă tăios, pe baza unor principii ferme? Istoria, istoria literară, talentul personal al autorului şi toate celelalte argumente înclin să cred că îi dau dreptate celui mai important poet italian şi nu anonimilor care l-au persecutat, l-au trimis în exil şi i-au făcut viața amară. Repet, nu fac o comparație valorică, dar eu am motive să cred că peste cîteva decenii, cînd praful se va aşeza şi perspectivele se vor clarifica, România pe care o zugrăveşte Goma va fi mult mai credibilă, iar imaginea promovată de Goma va avea o autoritate morală infinit mai pregnantă decît România zugrăvită de Beniuc, Baconsky, Banuş sau alte fantome ale proletcultismului, ca să nu ne referim la nume din anii ‘70, ‘80 sau chiar ‘90 – pentru că Paul Goma şi-a continuat filipicele pînă în ziua de azi. Iată o sfidare pentru istoricii viitorului: să pună în balanță cele două Românii, poate incompatibile, şocant de neasemănătoare, între care una oferă “mitul situației ireversibile” a intelectualilor din țară şi cealaltă propune lipsa de mit zugrăvită de scrierile lui Paul Goma. Eu sînt convins că autorul exilat îşi va găsi calea triumfală de întoarcere în literele româneşti, în ciuda vitregiilor sale biografice din chiar acest moment.

G.G.: Aş vrea să revin la întrebarea pe care şi-o punea cu cîteva momente în urmă domnul Pecican, şi anume ce rămîne din scriitori precum Beniuc, Maria Banuş etc. Sigur că aceşti autori nu vor avea un loc central în literele româneşti, dar vor trebui analizați de la caz la caz. Beniuc a fost un poet dintre cei buni ai noştri, la finele anilor ‘30 şi începutul anilor ‘40, apreciat ca atare şi de I. Negoițescu. Maria Banuş a avut un debut fulminant cu *Țara fetelor*, Nina Cassian cu *La scara 1/1*, Baconsky a scris cîteva versuri suprarealiste la începutul carierei sale care n-au prea contat, însă contează revirimentul său de conştiință şi de formulă artistică, după 1965. Revirimentul a fost absent în cazul lui Beniuc, în pofida cîtorva poezii de sertar anticeauşiste, scoase la iveală după decembrie ‘89. Nina Cassian persistă şi acum într-o atitudine de nostalgie comunistă, cu

toate că şi-a primenit limbajul proletcultist. E un soi de hetairă comunistă pensionată… Iată deci că sînt situații diferite şi istoria literară va trebui să cearnă textele respective, pentru a rămîne cu grăunțele de valoare, atîtea cîte sînt. Dar eu aş dori să mut puțin unghiul discuției noastre şi să vorbesc despre oficializare. Oficializarea a fost un morb al literaturii române, impus de către regimul comunist, în sensul că ierarhia literară trebuia să oglindească oarecum ierarhia politică şi autoritarismul ei, piramida valorilor literare mai mult ori mai puțin autentice avînd drept paradigmă piramida din planul politic-administrativ. Au fost scriitori oficializați în anii '50, în deceniul pe care Preda l-a numit "obsedant" (de fapt au fost aproape două decenii, între '45 şi '65, dominate de realismul socialist – dar autorul *Morometților* avea interesul de-a culpabiliza doar perioada Dej!), apoi au fost poeții oficializați imediat după 1965, este vorba de primul val al generației '60, care a fost îmbrățişat şi de către autoritatea comunistă, de către "foruri", cum se spunea, cu scopul de a marca o sumă de "realizări" în sectorul cultural, şi din păcate asistăm la o nouă oficializare după 1989. Această oficializare este destul de eterogenă. Ea conține atît nume ale unor aşa-zişi disidenți din epoca de aur, precum Buzura, Sorescu, Pleşu, într-o oarecare măsură Simion, cît şi – din păcate – pe agenții cei mai virulenți ai cultului personalității lui Ceauşescu, în frunte cu Adrian Păunescu şi cu Mihai Ungheanu, ambii fiind senatori, deci nişte factori cu responsabilități ale vieții politice, cu Dinu Săraru care este directorul Teatrului Național şi aşa mai departe. Este un fel de "monstruoasă coaliție" între disidenții renegați şi reprezentanții propagandei comuniste la vîrf. O regrupare în temeiul intereselor evidente de carieră de genul celei ce se produce adesea în momentele de criză politică şi socială cînd – reacție a slăbiciunii – se întîmplă a se ralia elemente disparate, chiar cu alură antinomică. De exemplu, în etapa de agonie a comunismului, pactizarea exponenților acestuia cu cei ai naționalismului, prin transgresarea fără păs a ideologiei internaționaliste.

"Exemple transparente, pline de sare şi piper"

O.P.: Mă întrebam acum ascultîndu-vă dacă oficializarea nu vizează cumva şi tînăra generație, de după 1990? Desigur, un alt tip de oficializare, neguvernată de umorile

partidului aflat la conducere, dar o oficializare pe care o mediază anumite cercuri literare, culturale. Este cunoscută analiza făcută de doi jurnalişti francezi care spuneau că dacă la ora 12 eşti în cafeneaua "La Coupole" şi bei la o masă alăturată de cea a directorului de la "Radio France", dacă la ora 14 iei masa în restaurantul "Les Deux Magots" în aceeaşi sală cu doi dintre marii şefi ai reţelelor presei pariziene, dacă apoi mai frecventezi seara un salon unde poți întîlni un critic monden, ai foarte mari şanse să intri într-un flux care te va duce pe podium, foarte departe: să fii editat, să fii invitat şi promovat cu tot aparatul enorm de propagandă al culturii. Eu cred că asta se întîmplă, mai mult sau mai puțin, şi la noi. Lucrul e vizibil în provincie, acolo unde cîte un mic potentat literar, cu mai mult sau mai puțin talent, reuşeşte să se impună prin gazetele locale, prin cenacluri, să dea binecuvîntarea sa – care n-ar trebui să fie obligatorie – unor tineri înzestrați sau nu, să dea telefoanele de rigoare la Bucureşti etc. Dar e foarte vizibil, în opinia mea, în avanscena vieții noastre literare. Dacă ai scris la o revistă studențească din Iaşi sau din Cluj sau din Timişoara, dacă ai nimerit în ambianța unui critic cum e Radu G. Țeposu, la începutul anilor '90 cînd scotea o revistă importantă, dacă ai făcut glumițe cu băieții de la *Divertis* şi te-ai simțit foarte bine cu ei, dacă ai prins apoi mîța de coadă intrînd la postul de radio *Europa liberă* să faci două-trei reportaje şi să iei nişte bănuți, dacă ai făcut toate astea, ai mari şanse astăzi să fii un poet sau un prozator important. Slavă Domnului că unii din tinerii la care mă gîndesc au dat de gustul banilor şi s-au lăsat de fleacuri cum ar fi literatura, poezia etc. Le plac şi fetele de la Praga sau Viena sau Vladivostok, nu contează…

L.A.: Din Vladiwoodstock…

G.G.: Vă referiți cumva la Emil Hurezeanu? Ce spuneți? Sau este o iluzie a mea?

O.P.: Nu ştiu. Cine este domnul Hurezeanu? Vă referiți la poetul de la *Echinox*…?

L.A.: Sau te gîndeai la Ioan T. Morar?

O.P.: …E realizatorul emisiunii televizate *România mea*? Sau vorbim despre consilierul…

L.A.: …ex-consilierul… (s)ex-consilierul…

O.P.: …lui Adi Năstase… Nu ştiu la cine mă refer…

G.G.: Poate sînt mai multe chipuri, ca la Fernando Pessoa.

O.P.: De fapt, mă gîndeam la bunul meu prieten de mare bun-simț Mircea Țicudean, care face parte din flancul celălalt. S-a lăsat de literatură.

L.A.: Îl regret mult pe Mircea Țicudean, am fost colegi de liceu şi apoi de facultate.

O.P.: Un tip colosal şi foarte talentat.

L.A.: Era cel mai talentat dintre noi toţi.

G.G.: În ce domeniu era talentat?

O.P.: Critică literară, dar la un moment dat scria şi poezie parodică.

L.A.: I-am pierdut urmele de cîţiva ani şi regret sincer că s-a convertit într-o direcţie anodină, în ciuda adolescenţei sale explozive şi atît de fermecătoare.

O.P.: Să vă dau două exemple transparente, pline de sare şi piper. O doamnă care a studiat medicină sau psihologie la Iaşi vine la Bucureşti şi cucereşte dramaturgia română, devine mare eseist, iar actualmente, în fruntea unui O.N.G. prestigios care nu e foarte independent – secondează guvernul (dar pe bani americani) –, este un soi de papesă a sociologiei româneşti, fără să aibă pregătire în domeniu (totuşi).

G.G.: Alina Mungiu?

O.P.: Nu ştiu. Nu-mi amintesc numele. Nu cunosc.

L.A.: Haide, fă un efort de memorie!…

O.P.: Nu e relevant pentru ce vreau eu să evidenţiez. Şi, de altfel, amnezia asta a mea e un procedeu literar. Vorbim alegoric…

L.A.: Crezi că te va detesta mai puţin dacă nu-i pronunţi numele?

O.P.: Dar nu-i semnificativ ce crede dînsa între două mese, dacă mă detestă sau nu… Istoria culturii contemporane aborigene nu are de ce să se intereseze de aşa ceva.

G.G.: Vă închipuiţi că toţi cei vizaţi de noi vor citi paginile noastre?!

O.P.: Sînt absolut convins că nu!

L.A.: Eu sînt sigur că da! Sau le vor fi povestite, chiar deformat şi exagerat.

O.P.: Tocmai! Sau un alt caz: un fizician de mare talent, un reputat critic al moravurilor autohtone care a scris în prima parte a anilor ‘90 nişte articole ultra-liberale într-un săptămînal din Capitală, după care şi-a recuperat brusc o altă dimensiune a personalităţii, devenind un ultra-conservator extrem de interesant, rafinat, seducător –

asta atunci cînd nu produce proze licențioase în revista unui alt poet, fost disident. Ei bine, aceşti oameni care au valoarea lor…

L.A.: Ovidiu Pecican e cu descrierile. Eu sînt cu numirile, chiar dacă *nomina odiosa*: e vorba de Patapievici.

O.P.: Da? Crezi? Nu ştiu, nu-mi amintesc. Ei bine, aceşti oameni care au un talent real, mi se pare că sînt pe coama unui *trend* care-i poartă şi instituțional acolo unde, poate, nu au treabă cu adevărat… Nu ştiu dacă, de pildă, treaba unor asemenea actori ai scenei culturale este neapărat să devină arhivari ai Securității ori, în celălalt caz, sfătuitori ai guvernului în te miri ce *Early… Morning Reports*.

G.G.: Patapievici este puternic afirmat şi pe bună dreptate, nu cred că putem să-l considerăm pe toboganul unei ratări…

O.P.: Nu, nu! Cine vorbeşte de ratare?! Mă refeream la mecanismele de facilitare şi amplificare a afirmării care, de astă dată, nu mai vin dinspre un control ideologic, ci dinspre forța de impunere a unor grupuri culturale prestigioase şi puternic poziționate în viața noastră publică. În loc să fie jurnalistul liberal care părea să se afirme strălucit pe la mijlocul anilor ‘90, sau în loc să-şi urmeze vocația de ideolog al unui conservatorism fecundat teologic afirmată prin *Omul recent*, acest coleg pierde vremea – şi încă profund ineficient – girînd false, parțiale, amputate dezvăluiri despre poliția politică şi practicile ei. Dar despre asta am mai vorbit noi…

G.G.: Eu vreau să adaug altceva. În şirul de exemple pe care le-a oferit domnul Pecican, doresc să mai adaug unul, în proximitatea noastră clujeană, şi anume al unei reviste care şi-a cucerit o anume notorietate prin retractilitate, prin defetism, printr-un oportunism care poate deveni impertinent…

O.P.: Dar care – că sînt mai multe?…

L.A.: Vă rog s-o numiți, că…

G.G.: …aflîndu-se în umbra…

L.A.: …pe urmă le iau eu la rînd pe toate şi le numesc…

G.G.: …în umbra postideologică a unui feroce ideolog de odinioară ce poartă numele de Ion Ianoşi…

O.P.: Aha, vă referiți la… da… am înțeles… adică…

L.A.: Vă referiți cumva la *Echinoxul Stelei Apostrofice*?

G.G.: Un fel de struțo-cămilă a presei literare româneşti…

L.A.: Păi aţi spus că e o revistă din Cluj…

G.G.: Da, există două moduri de a te impune. Ori intrînd într-o actualitate fie şi de culise, anecdotică, efemer mondenă (e cazul presei de oarecare scandal), ori a afirmării printr-o retragere ipocrită, o neutralitate de falsă elevaţie culturală, prin evitarea temelor fierbinţi ale actualităţii, însă cu ochii îndreptaţi spre oamenii puternici ai zilei, dispensatori de etichete favorabile, care simt că din această direcţie nu îi paşte nici un pericol de a fi contrazişi, ci doar un fel de ron-ron aprobativ.

L.A.: Vreau să nuanţez cuvintele prietenului Ovidiu Pecican. Pe mine personal nu mă deranjează convertirile profesionale ale unor colegi scriitori, faptul că au studii de fizică şi scriu filosofie, că au studii mai ştiu eu de care…

G.G.: Sau că n-au nici un fel de studii.

L.A.: Da, sînt autodidacţi.

G.G.: Alexandru George, de pildă, e un strălucit autodidact.

L.A.: Da, şi este un enervant eseist (în sensul bun al cuvîntului), care nu te lasă indiferent la opiniile lui, atunci cînd, desigur, nu bate cîmpii, cum se mai întîmplă uneori.

G.G.: Mie îmi place foarte mult! E din speţa autorilor de-o inteligenţă generoasă, care-ţi oferă prilejul nu doar de a-i aproba, ci şi de a-i contrazice, cu un cîştig poate de ambele părţi…

L.A.: Dar în ce-l priveşte pe Patapievici, pe mine nu mă deranjează că din fizician a devenit filosof, ci mă deranjează că îl simt oarecum cu un complex de inferioritate pe linie filologică şi, încercînd să-şi acopere aceste temeri, face paradă de o terminologie strident aulică, pentru a impresiona galeria de cucoane şi pentru a fabrica imagini supraponderale intelectului său. Scrie uneori de parcă l-ar strînge pantofii.

O.P.: Să spun doar atît, că n-am pomenit despre aceste formaţiuni diverse, în raport cu cea literară (la urma urmelor sînt şi eu istoric de meserie!), decît în contextul încercării de a evidenţia nişte mecanisme de promovare. Adică se ia un inginer, se vîră în ou, se dă cu puţin pesmet şi ceea ce rezultă – dacă-l promovăm bine la ghişeele noastre – este un etalon pentru toţi ceilalţi ingineri! Sau pentru toate şniţelele din cartier!

L.A.: Te referi cumva la Cristian Tudor Popescu? El pesmet are destul!

G.G.: Apropo de Patapievici, eu aş înclina balanța în favoarea lui. Mi se pare un om onest, cu o fervoare pe care o au puțini din eseiștii noştri actuali, blazați şi indecişi în a lua o poziție. El încă nu este contaminat de bizantinismul defetist al unui Pleşu, cu toate că se află în proximitatea lui, şi cred că va fi mai ferm, mai consecvent în conştiință şi în comportament decît cel care l-a lansat, adică Gabriel Liiceanu. Poate că mă deosebesc de dumneavoastră, dragii mei interlocutori, dar mă simt apropiat de Patapievici mai cu seamă pentru opțiunea sa conservatoare, pentru spiritualismul pe care-l promovează într-un mediu laic şi excesiv de sceptic, adică pentru valorile cu precădere demonizate de propaganda comunistă. Mesajul său umple un gol mutilant.

O.P.: Mai zic o dată: şi unii, şi alții au talent cu toptanul, iar locul lor este în mod clar în literatura română. Exemplele le-am dat însă în legătură cu mecanismele de promovare, nu pentru a-i invalida în vreun fel pe cei care au profitat de generozitatea lor. Drept care am preferat să nici nu-i numesc, tocmai pentru a nu deturna discuția…

G.G.: Totuşi, între învățăcei şi mentori se pot stabili, şi uneori menține, *des liaisons dangereuses*!

L.A.: Domnule Grigurcu, au existat în perioada postdecembristă momente de maximă tensiune, care impuneau o opțiune tranşantă. Unul din aceste momente s-a legat de apariția *Jurnalului* lui Paul Goma, cu enormul scandal şi cu campania de presă orchestrată artificial. *Jurnalul* lui Goma a oferit şi o circumstanță interesantă de a-i cunoaşte pe ceilalți, care se pronunțau despre el.

G.G.: Ca o hîrtie de turnesol! Turnesolul conştiințelor!

L.A.: Exact! Unde a fost Patapievici atunci? De ce nu şi-a spus părerea şi de ce nu şi-a arătat verticalitatea? Unde a fost Patapievici atunci cînd s-a creat scandalul legat de candidatura la C.N.S.A.S. a lui Pleşu şi Dinescu, deşi era clar pentru toată lumea că nu aveau ce căuta acolo, nu aveau nici măcar o justificare legală. Patapievici a fost de partea lor! Există situații-cheie în care tăcerea spune multe. Nu totdeauna tăcerea este de aur.

G.G.: În ceea ce priveşte atitudinea față de Goma a lui Patapievici, eu nu l-am urmărit sistematic, deci nu ştiu dacă s-a produs sau nu o asemenea atitudine. Însă dacă dumneavoastră l-ați urmărit şi confirmați că nu a luat o poziție articulată…

L.A.: A strălucit prin prudență…

G.G.: …atunci nu pot decît să regret împrejurarea.

L.A.: El a participat, printre altele, la o emisiune *Serata muzicală* a lui Iosif Sava, împreună cu colegi din G.D.S., unde s-a ilustrat cu pregnanță Gabriela Adameşteanu prin nişte neadevăruri insultătoare şi revoltătoare rostite la adresa lui Goma şi a *Jurnalului* său. Lidera *22*-ului a fost secondată armonios de Andrei Cornea şi aprobată prin clătinări îndurerate de capete de Gabriel Andreescu, Rodica Palade şi Horia Roman Patapievici. E drept, acesta din urmă n-a avut o poziție deschisă împotriva lui Goma, cred că jena l-a împiedicat să meargă atît de departe. Însă mă întorc cu mintea la concepția lui Dante, care pe oamenii neutri, *gli ignavi*, adică cei ce nu îndrăznesc să se exprime tranşant în favoarea adevărului, i-a condamnat tot la Infern!

G.G.: Pe *tepidus*, pe căldicei, despre care vorbeşte *Apocalipsa*… Mă exprim în principiu, căci nu e nici locul, nici momentul spre a-i caracteriza diferențiat pe cei pe care i-ați numit şi pe care nu i-aş putea condamna în fuga vorbirii noastre. Dincolo de un moment sau altul (eventual lunecos), un autor se cade judecat în globalitatea acțiunii sale, nu-i aşa?

L.A.: A nu face binele echivalează cu a face răul, pentru Dante. Şi pentru judecata morală, în general. Dacă Patapievici se vrea un moralist, nu-şi poate permite să fie *tepidus*, căldicel. O spun şi *Scripturile*: "Ştiu faptele tale: că nu eşti nici rece, nici în clocot. O, dacă ai fi rece sau în clocot! Dar fiindcă eşti căldicel, nici rece, nici în clocot, am să te vărs din gura Mea".

G.G.: Cred că noi, cei care sîntem de regulă pro-Goma, sau dorim cel puțin o discuție leală a paginilor lui Goma, avem dreptul moral de a regreta tăcerea lui Patapievici într-o chestiune fierbinte, cu atît mai mult cu cît de atîtea alte ori el s-a dovedit dispus să discute chestiunile fierbinți şi să emită nişte puncte de vedere demne.

L.A.: Eu l-aş aştepta pe Patapievici cu opinii casante şi tranşante de condamnare nu a postmodernismului democratizant, a egalității de şanse şi a deschiderilor sociale, ci împotriva unor ierarhii înțepenite, a unei aristocrații ce poate părea dubioasă. Patapievici, cînd o porneşte pe drumul deschis de Păltinişul lui Noica, se împotmoleşte într-un flagrant anacronism. Un asemenea model poate fi privit ca o bizarerie, ca o dovadă de excentricitate, dar în nici un caz ca o propunere viabilă pentru timpul nostru.

G.G.: În ce-l priveşte pe Patapievici, aş dori ca el să se pronunțe – dacă nu-i cer prea mult – şi asupra mentorilor săi, Pleşu şi Liiceanu. Evident, în afară de recunoaşterea

firească a calităților lor şi a ralierii la unele din pozițiile lor, să le poată eventual detecta şi punctele vulnerabile. Măcar cele ce se văd cu ochiul liber. Atunci într-adevăr Patapievici ar da dovada unei corectitudini care s-ar impune şi care i-ar omogeniza decisiv demersul.

O.P.: Dacă tot îl țintuim pe Patapievici la crucea corozivă a judecății noastre, ceea ce – repet – nu intenționam de altfel să fac, aş zice doar că cel mai deranjat am fost, la rîndul meu, de atitudinea pe care a avut-o față de aşa-numita "minoritate imperială", referitor la maghiari. Era acolo, în acea sintagmă, o suficiență, o trufie, o gogomănie românească vanitoasă, care mie îmi displăcea.

G.G.: Un mic-provincialism românesc de prost gust – bine că mi-ați amintit acest aspect oricum vulnerabil al discursului lui Patapievici!

O.P.: Însă n-aş vrea să ne despărțim de Patapievici…

L.A.: …zîmbind…

O.P.: …nici zîmbind, nici plîngînd…

G.G.: *Ridendo castigat mores*, totuşi.

L.A.: *Sorridendo castigat mores*…

O.P.: Adică rîsul castrează umorile… În orice caz, ideea era să-l lăsăm în pace pe Patapievici, care are o carieră strălucită. Nu mă deranjează, pentru că este un real talent, sînt de acord cu dumneavoastră, dar aveam un dinte împotriva stilului de promovare practicat cîteodată de unele cercuri din Bucureşti.

G.G.: Aş vrea să adaug ceva care ar putea să aibă aerul unei paranteze, fără a fi totuşi astfel. Dacă Patapievici este atît de mediatizat, atît de cunoscut, atît de comentat, ce putem spune despre un autor extrem de substanțial şi de interesant şi de onorant prin opțiunile sale, care nu mi se pare mai prejos, dar care este mult mai puțin în atenția publicului şi al cărui nume este Luca Pițu. Ce părere aveți, dragi confrați?

O.P.: Am onoarea să mă număr printre oamenii cu care Luca Pițu pare să schimbe cîteva cuvinte cu plăcere şi cu umor. Prețuiesc foarte mult umorul lui. Cred că e un unicat.

G.G.: Nu este oare o nedreptate, această denivelare de apreciere a celor două personalități tinere contemporane?

L.A.: Luca Pițu cu siguranță are un nonconformism şi un jemanfichism zîmbitor care lui Patapievici îi lipsesc cu desăvîrşire. De altminteri, critica pe care i-o aduceam adineaori unui pontif clujean i se potriveşte ca o mănuşă şi lui Patapievici: mi se pare complet lipsit de simțul umorului, de componenta ludicului. Dacă unii spuneau pe vremuri că se tem de omul unei singure cărți, eu mă tem de intelectualul, de gînditorul, de scriitorul care nu ştie să zîmbească.

G.G.: …cu un singur registru sufletesc, supărător, limitativ. Paleologu cel cu frivolitatea-i filosofică (panaş aristocratic în paradoxală asociere cu naturalețea) v-ar aplauda cu siguranță.

L.A.: Poate aici se potrivesc cei doi, Liiceanu cu Patapievici, patinează ambii pe acelaşi patetism exacerbat, lipsit complet de seninătate şi zîmbet. Or excesele în acest domeniu pot duce la prost-gust şi la depreciere, la devalorizare.

G.G.: Riscă să alunece în clovnerie. Există imaginea clovnului alb, țeapăn, solemn, aulic…

O.P.: Buster Keaton.

G.G.: Exact. Gravitatea în exces, compactă, riscă a aluneca în automatismul hazliu. Se desubstanțiază devenind o poză, căzînd în contrariul său.

L.A.: Revenind la Luca Pițu, el are în plus față de cele două nume anterior amintite tocmai seninătatea, plăcerea jocului, în general, a jocului scriiturii, în special. Se joacă mai ales cu stilul, dar şi cu tematica. Însă calitatea sa fundamentală îşi subsumează şi micul reproş ce i s-ar putea face. În ceea ce mă priveşte, consider că întîi de toate trebuie să exprim şi doar pe urmă să mă joc. Luca Pițu de multe ori întîi se joacă şi apoi exprimă.

G.G.: Nu ştiu dacă e chiar aşa. Este, cum să zic, o dorlotare de scriitor care totuşi are nişte idei şi poziții foarte ferme, ce se înscriu în perimetrul unei moralități căreia nu-i pot – cel puțin deocamdată – găsi vreo scădere.

L.A.: Fără îndoială, judecata civică a lui Luca Pițu este admirabilă şi ireproşabilă.

O.P.: Şi e un stilist.

L.A.: Este un mare stilist, cu siguranță.

O.P.: Aşadar şi ca scriitor este viabil, este inconfundabil, este… magistrul din Cajvana.

G.G.: Domnule Pecican, cu Luca Pițu ne-am îndreptat în mod firesc spre polul pe care l-am neglijat pînă acum al discuției noastre, şi anume spre cazurile pozitive. Hai să ne gîndim la cei care au reprezentat cu demnitate conştiința noastră critică şi implicit civică, începînd cu oamenii exilului: Monica Lovinescu şi Virgil Ierunca, Paul Goma şi Dorin Tudoran, Bujor Nedelcovici şi alții, continuînd cu cei din țară, care de asemeni n-au făcut concesii. L-am amintit pe M. Nițescu. I. Negoițescu a trăit cea mai mare parte a vieții sale defel uşoare în România, dar şi-a sfîrşit zilele în exil. Cu îngăduința dumneavoastră îi amintesc şi pe scriitorii care, desigur, sînt pe alocuri discutabili, însă, din fericire, cîtuşi de puțin neglijabili, eminenții Alexandru Paleologu şi Alexandru George. Lista rămîne deschisă – dar nu prea mult.

L.A.: Şi Gheorghe Grigurcu!

G.G.: Vă mulțumesc!

"Cei care au trecut prin închisoare sînt cu precădere nişte victime"

O.P.: Fiindcă tot vorbim despre destine, biografii, traiectorii şi impasurile lor, poate că n-ar strica să abordăm această chestiune oferită pe tavă de Adrian Păunescu în mania nouă şi răsturnată a dosariadelor, chestiunea colaboraționismului bardului care a fost Ştefan Augustin Doinaş. De altfel el n-a fost singurul menționat, e vorba şi de Ion Caraion, care cu ani în urmă, prin pagini de jurnal – într-o manieră ciudată ajunse la redacția revistei *Săptămîna* – figura printre oamenii care fac un joc dublu, denigrînd, scuipînd mîna care îl mîngîiase, respectiv pe Monica Lovinescu şi pe Virgil Ierunca. Lucrurile sînt mult mai complexe, îmi amintesc că acum un an sau doi, un istoric ca Dan Amedeo Lăzărescu a fost adus în fața națiunii de Cristian Tudor Popescu la televizor şi spurcat ca un colaboraționist infect.

L.A.: Dar şi de către Dinescu, de altminteri…

O.P.: Şi de către Dinescu.

G.G.: Paleologu a avut parte de un tratament similar, dacă nu mă înşel.

L.A.: Din partea lui Țepeneag, care i-a reproşat sinceritatea de a-şi fi confesat colaborarea cu Securitatea…

O.P.: Ignoram acest lucru. În orice caz avem deja o listă. E simptomatic că în fața publicului sînt aduse nume de scriitori, de oameni de cultură, în timp ce Ristea Priboi şi adevărații securişti, cei cu contribuții extrem de contondente la instaurarea climatului de suspiciune – poate nu totdeauna de teroare – dar de frică, nesiguranță şi mizerie, aceştia sînt lăsați deoparte. Nu se discută, practic. Nici măcar acum, după ce Marius Oprea a publicat deja două cărți de documente şi au mai apărut între timp altele, care cuprind organigrame ale Securității, nume şi prenume, dezvăluie proceduri etc., nici măcar acum lumea nu are curajul sau pur şi simplu nu consideră convenabil să discute despre asta. În schimb s-a făcut mare tapaj despre colaboraționismul autorilor menționați. Ce părere aveți, domnilor?

G.G.: Trebuie să ținem cont în primul rînd de circumstanța că acest colaboraționism extrem, acut, care este cooperarea cu Securitatea a unor scriitori şi intelectuali de seamă ai noştri, nu s-a produs de cele mai multe ori din inițiativa, sau cu bucuria, sau chiar cu acceptul acestora, ci a avut loc ca rezultat al unei poziții de şantaj, amenințare şi chiar de teroare. Fără îndoială, Ion Caraion nu a avut o conştiință comunistă. Fără îndoială, Ştefan Augustin Doinaş nu a avut un suflet de delator. Dacă au fost siliți să devină astfel, trebuie în primul rînd să ținem seama de maşina monstruoasă a Securității, care le-a mutilat conştiințele, le-a desfigurat viețile. Apoi trebuie să stabilim în ce măsură ei au dat informații importante sau minore călăilor lor, în ce proporție au făcut sau nu rău semenilor lor. Oricum, cei care au trecut prin închisoare sînt cu precădere nişte victime. Iar faptul că au ajuns postum oameni de talia lui Ion Caraion şi Ştefan Augustin Doinaş, sau în prezent Alexandru Paleologu şi Dan Amedeu Lăzărescu să figureze drept informatori dovedeşte vitregia unei istorii şi distorsionarea dramatică a unor biografii. Mă mai gîndesc şi la următorul lucru: de ce aceşti străluciți intelectuali, oameni în vîrstă, care au trecut, cei mai mulți, prin închisori (iar Ion Caraion, asemeni lui Dostoievski, a fost şi condamnat la moarte), de ce ei sînt arătați cu degetul ca nişte Iude şi nu cunosc nici un caz analog în tabăra numeroasă a guvernanților, a parlamentarilor, a liderilor centrali şi locali ai partidului de guvernămînt? De ce nici unul din scriitorii care s-au afiliat puterii restauraționiste – fie din rîndul aşa-zişilor disidenți, fie chiar din rîndul celor care au fost aserviți în mod nemijlocit şi neruşinat propagandei totalitare, nu a fost

analizat şi sub raportul posibilelor şi mai mult decît probabilelor relaţii cu poliţia politică? De ce?

L.A.: Aş vrea să spun cîteva cuvinte pe această temă. Mă gîndesc că după 1990, cînd vocea extrem de critică a scriitorilor deranja puterea fesenistă, în contextul în care se tot vorbea despre economie de piaţă, privatizare etc., s-a hotărît să se demareze privatizarea. Unde? Păi în cultură! Şi ca atare cultura s-a prăbuşit, pentru că statul şi-a retras sprijinul financiar, preţurile au luat-o razna, hîrtia s-a scumpit peste noapte…

G.G.: Onorariile au secat!

L.A.: Onorariile au dispărut şi au fost luni întregi, în prima jumătate a anilor ‘90, cînd n-a mai apărut nici o revistă culturală, tocmai datorită acestei crize artificial create. Cred că acum asistăm din nou la o criză artificială, în care ni se spune: ah, vreţi informatorii, vreţi lista colaboratorilor cu Securitatea? Bine, hai să “privatizăm” problema. Iată, vine micul investitor (mic ca anvergură morală şi gigantic ca statură) Adrian Păunescu şi scoate nişte dosare de sub şezut. Eu nu cred în această campanie în care Păunescu ne spune nouă cine au fost informatorii. De mult ar fi fost de datoria statului să permită ca scoaterea la lumină a colaboraţionişţilor să se facă în mod instituţionalizat, legiferat, temeinic, nu în funcţie de ranchiunele personale ale unor indivizi discreditaţi. Trebuia văzut în mod limpede cine a fost, ce a făcut, să se publice dosare în facsimil, nu să se arunce vorbe pe culoarele Parlamentului, şoapte pe sub surtucul ponosit şi aşa mai departe. Iată, s-a spus despre Doinaş sau despre Caraion că au fost colaboratori ai Securităţii. N-am văzut reproduceri ologrefe ale semnăturilor lor, dosare cu informaţiile pe care le-au oferit. Vreau să le văd şi abia după aceea voi putea să mă pronunţ în sensul respectiv. Nu cred că aceasta este adevărata desconspirare a colaboratorilor Securităţii, cînd Păunescu şi Cristoiu şi Vadim Tudor vin cu dezvăluiri… Accesul la dosare trebuie să-i aparţină în mod liber oricărui cercetător onest şi independent, care să publice facsimile cu dosare şi documente edificante. Abia după aceea se pot trage concluzii. Pînă atunci, toate aceste zvonuri, din punctul meu de vedere, reprezintă doar calomnii.

G.G.: Trebuie refăcute biografiile autorilor, ei trebuie situaţi în împrejurările concrete în care au fost siliţi să facă anumite lucruri – în mod evident, în cazurile citate, împotriva conştiinţei lor – pentru că, aşa cum spunea undeva Nicolae Steinhardt, ceea ce

s-a făcut sub teroare nu exprimă ființa şi nu poate sta la baza unei condamnări a oamenilor în cauză. Pe de altă parte, această răfuială a unor indivizi ca Păunescu împotriva celor care au reprezentat poziția opusă nu este decît încă o manevră a noului-vechi regim şi a mîinii sale lungi, care a fost şi este Securitatea, o reglare de conturi, de-o perfidie şi cruzime mafiotă, cu adversarii săi. Mi se înfățişează mai mult decît suspect – dureros şi revoltător – faptul că se încearcă scoaterea din uz moral a unor persoane ce alcătuiesc floarea intelectualității româneşti.

L.A.: Vreau să vă dau un exemplu despre ce înseamnă să privim nuanțat această problemă. Eu îl cred pe Ion D. Sîrbu care spune – uneori implicit, alteori perifrastic – că Doinaş n-a fost chiar exemplar în perioada detenției, că are motive să-l bănuiască şi după aceea. Îl cred pe Ion D. Sîrbu şi probabil că Doinaş are anumite pete în biografie. Dar nu-l cred pe Adrian Păunescu, atunci cînd îmi spune acelaşi lucru despre Doinaş! De pildă eu îl cred pe Paul Goma, atunci cînd ne spune în *Culoarea curcubeului* că în timpul anchetei de la Securitate, din 1977, şi-a văzut dosarul, iar în interior figurau note informative şi caracterizări ostile lui semnate de Alexandru Ivasiuc. Îl cred pe Goma. Dar cînd aflu de la Păunescu faptul că Ion Caraion l-ar fi turnat pe el la Securitate şi că Ion Caraion ar fi fost omul Securității, nu-l cred pe Păunescu. Asta este deosebirea! Din ce direcție ne vine informația![*]

O.P.: Sursa trebuie să fie credibilă.

G.G.: Să ne gîndim la următorul lucru. Aş propune un criteriu mai simplu şi poate mai util, pentru depistarea adevăraților şi nocivilor informatori, nu a celor improvizați într-un climat mai mult sau mai puțin tulbure. Acest criteriu este promovarea în carieră. Bunăoară Alexandru Ivasiuc, după ce a ieşit din închisoare, a devenit imediat funcționar la Ambasada Statelor Unite din Bucureşti. George Ivaşcu, după ce a ieşit din închisoare, a devenit şef al revistei *Contemporanul* şi a avut de asemeni alte funcții şi onoruri importante.

O.P.: În timp ce alții n-au avut nimic din toate acestea.

---

[*] În revista *E-Leonardo* nr. 4/2004, cercetătoarea Mariana Sipoş publică o tulburătoare *Declarație* a lui Ion Caraion prin care poetul refuza în anul 1967 să mai colaboreze cu Securitatea, ca urmare a puternicelor mustrări şi frămîntări de conştiință. [*Precizare L.A. din mai 2004*]

L.A.: Destinul personal, evoluția profesională a indivizilor pot fi un indiciu indirect legat de anumite compromisuri la care au fost dispuşi.

G.G.: De pildă Ion Caraion, în pofida acelor pagini descumpănitoare, foarte dureroase care au apărut sub semnătura lui în revista *Săptămîna*, a fost un tip suspectat, marginalizat, atacat în regimul trecut, deci nu corespunde principiului că un bun informator are parte de o recompensă din partea instituției care îl promovează şi care se foloseşte de el. Sau măcar de o promovare spre a putea fi exploatat cu randament superior.

L.A.: Eu nici în acest moment, cînd sîntem în ziua de 24 noiembrie 2003, nu sînt încredințat de faptul că paginile publicate de *Săptămîna* şi reluate cu "pompă" – de fapt cu dezonoare – de *România literară*, ar reprezenta note informative. Nu avem o dovadă a faptului că au fost semnate de Ion Caraion, există doar o dactilogramă, nu există dovada olografă…

G.G.: Au apărut totuşi şi nişte facsimile ale acestor texte.

L.A.: Facsimilele erau dactilograme! Nu erau manuscrise…

G.G.: …după cîte ştiu, erau chiar manuscrise, dar sigur, orice manuscris este pasibil de contrafacere.

L.A.: Conceptul de manuscris, dacă-l luăm *alla lettera*, înseamnă scris cu mîna.

G.G.: Da, au apărut scrise cu mîna, după cîte îmi aduc aminte!

L.A.: Au apărut nişte scrisori către un anumit Virgil – despre care s-a zis că era Ierunca, şi n-a fost Ierunca, era alt Virgil – s-au publicat tot felul de combinații, iar textele preponderent acuzate ca fiind note informative erau în realitate nişte dactilograme, nu erau nicidecum scrise cu mîna de Ion Caraion! Dovada lipseşte în continuare! Tot aşa cum nu-l cred pe Păunescu atunci cînd îl acuză pe Caraion, nu-l cred nici pe Mihai Pelin, care vine să-mi spună aceleaşi bazaconii. Pelin n-are ce căuta să-mi vorbească despre informatori! Cum să-mi deconspire mie Securitatea un om cu trecutul şi prezentul lui Pelin?!…

G.G.: Pelin, în mod predestinat, lasă un gust amar!

L.A.: Pot să conced că, eventual, fragmentar, pagini în urma cărora Monica Lovinescu, Virgil Ierunca, Paul Goma se vor fi putut simți jigniți la publicarea lor – pe alocuri, stilistic vorbind, aduc a scriitura lui Ion Caraion. Este o ipoteză, o probabilitate.

Dar nu avem o dovadă că el le-a scris cu adevărat! În al doilea rînd: nicidecum nu avem proba clară, pînă în acest moment, că el le-ar fi scris cu scopul de a furniza o delațiune la Securitate! Putea fi vorba de un jurnal cu însemnări malițioase, acre, pe alocuri chiar respingătoare, repugnante, un jurnal personal, în legătură cu conținutul căruia fiecare autor are libertate de conştiință şi trebuie să răspundă în fața propriei conştiințe. Dar – subliniez: să consemnezi anumite lucruri într-un jurnal intim, iar apoi să-ți fie publicate aceste însemnări, fără consimțământul tău ca autor, ba chiar împotriva voinței tale, drept delațiuni deliberate pe lîngă poliția politică, distanța este de la cer la pămînt! Repet: toată discuția se face pe nisip mişcător, nu avem dosare, nu avem copii olografe, nu avem semnături, avem speculațiile lui Pelin, avem speculațiile lui Păunescu. Indivizii încearcă să ne inducă în eroare cu tot dinadinsul. Am şi o dovadă în acest sens. În 1995 am publicat un amplu text polemic în paginile centrale ale *României literare*, în care protestam împotriva unei manevre a *Adevărului literar şi artistic*. Vă reamintesc contextul politic: Paul Goma tocmai îşi anunțase candidatura la Preşedinția României. Eram curios cine va sări primul să ponegrească faima incontestabilă a fostului mare disident. A fost Cristian Tudor Popescu. A fost revista *Adevărul literar şi artistic*. Printre materialele publicate s-a aflat o delațiune semnată de Alexandru Ivasiuc. Am comentat aceste texte, le-am interpretat, am dovedit în ce măsură ele nu au suport şi credibilitate. Un an mai tîrziu s-a tipărit *Cartea albă a Securității*, volumul 5, care se ocupa de scriitori şi apărea sub "îngrijirea" lui Mihai Pelin. Ce găsesc într-o notă finală? "Paul Goma s-a obstinat să-l prezinte pe Alexandru Ivasiuc drept colaborator al Securității. Sîntem în drept să precizăm [?!] că Alexandru Ivasiuc nu a avut această calitate." Adică după ce Goma a citit cu ochii lui nota informativă în propriul dosar de la Securitate, după ce *Adevărul literar şi artistic* a publicat-o cu semnătura în clar şi după ce eu am analizat-o în *România literară*, vine Pelin şi îmi spune că nu se confirmă… Aceştia sînt "cercetătorii" pe care să punem temelie?! Pelin? Păunescu? Vadim Tudor? Să ne scutească!

G.G.: Deci lucrurile se leagă. Ivasiuc a fost nu întîmplător unul din pionii acelei tentative de "purificare" a ideologiei, a racordării ei la nişte repere culturale, cu scopul ca politica partidului să se poată realiza cu un spor mai mare. Ivasiuc – aşa cum spuneam – a fost nu numai angajat la Ambasada Statelor Unite din Bucureşti, la foarte scurt timp de la eliberarea sa din detenție, ci şi orientat pe pista unei ideologizări, într-o etapă

“superioară” care urmărea atragerea intelectualilor, un fel de spălare a chipului regimului de păcatele sale din trecut, păcate în realitate indelebile.

L.A.: Cine ne vorbea despre farmecul intelectual şi despre subtilităţile filosofice ale marxismului? Despre modernitatea gîndirii lui Marx şi despre voluptăţile marxiene din România ceauşistă? Răspuns: interminabilele episoade din pagina 2 a *României literare*, lungite pînă la exasperare de adorabilul Saşa Ivasiuc.

O.P.: Pînă la urmă, destinul – aşa cum se aplică el, în perioada comunistă şi chiar postcomunistă – locului unde ne aflăm, al României, al scriitorilor şi al oamenilor publici, pare destul de complicat. Totuşi din acest ghem se ţesc cîteva fire şi ele pot fi urmate. Moralitatea e posibilă în literatură şi în conduita zilnică, în viaţa publică. Pe de altă parte există scriitori aparent mici care devin tot mai mari, există scriitori odinioară mari care devin tot mai puţin vizibili, pe zi ce trece. Cred că noi, în cîteva luări de cuvînt din cadrul acestei convorbiri, am evidenţiat relieful, uneori abrupt şi accidentat, al acestui peisaj uman.

G.G.: Chiar dacă aderăm la aceleaşi principii şi idei generale, opiniile noastre pot fi – şi sînt *de facto* – individual diversificate în jocul lor caleidoscopic. Eu unul resping uniformizarea, oricît de seducătoare alibiuri ar prezenta. N-ar putea suporta nici o uniformă pielea mea prea sensibilă!

L.A.: Acuza predilectă care li se aruncă puţinilor gînditori ce mai încearcă să aplice o reflecţie morală asupra contemporaneităţii este că operează cu o judecată în alb şi negru. Vă rog, dragi cititori, să daţi paginile înapoi şi veţi observa toate culorile curcubeului în discuţiile noastre. Nici pomeneală de alb şi negru. Toate nuanţele pe care le-am aşezat pot fi deplasate într-o direcţie sau alta, exagerate sau diminuate, dar există o confruntare de păreri între noi, puteţi lesne observa că nu sîntem fixaţi pe aceleaşi detalii. Sîntem foarte departe de un banal alb şi negru. Foarte departe.

O.P.: În orice caz n-am fost niciodată ranchiunoşi sau de rea-credinţă.

G.G.: Sîntem acuzaţi de tendenţionism, dar cred că singurele tendinţe care ne-au animat – în pofida faptului că vom fi greşit uneori, întrucît eroarea este umană – au fost dorinţa de a restabili adevărul şi de a aplica un principiu justiţiar acelor fapte care în mod vădit se abat de la prescripţiile morale.

L.A.: Pentru cine a uitat cumva, “justițiar” provine de la “just”, “justiție”. Sînt cuvinte de care noi nu ne ruşinăm.

G.G.: Ni se mai spune: cine sînteți voi, să faceți dreptate? Putem replica: dar cine sînteți voi să ne împiedicați a face, după puterile noastre, dreptate? Îmi aduc aminte că Joubert definea justiția drept “adevăr în acțiune”…

(Cluj, 24 noiembrie 2003)

VI. CLUJUL CA BIOGRAFIE

“Clujul are calitățile unei capitale”

O.P.: Dacă e să vorbim despre Cluj, îmi dau seama că, dintre noi trei, domnul Gheorghe Grigurcu a venit aici primul. Ce anume vă leagă de Clujul acesta pe care îl evocați mereu, în diverse ipostaze: literar, cultural, biografic?

G.G.: Da, am venit primul şi am şi plecat primul, ceea ce este o performanță a biografiei mele. Vă mărturisesc neted că acest oraş mi-a plăcut ~~foarte mult~~ enorm. Mai precis, mi-a plăcut cel mai mult din toate orașele pe care le-am cunoscut. Mi s-a părut o frustrare care dăinuie, faptul că nu am putut nici înainte de 1989, nici după aceea să revin la Cluj decît în calitate de vizitator pentru foarte scurte răstimpuri.

L.A.: Ce credeți că are mai deosebit Clujul, în comparație cu alte orașe pe care le-ați cunoscut?

G.G.: Poate că reprezintă un echilibru salutar între centru şi provincie. Clujul are calitățile unei capitale, fără să aibă, de pildă, defectele Bucureştiului. Este un oraş puternic intelectualizat, un oraş cu personalitate, însă nu are extinderea mare şi nici aspectele pestrițe care grevează asupra Bucureştiului, echivocul său levantin pe care în stările de bună dispoziție îl atribuim zodiei mateine. Evident că în cazul meu a contat şi vîrsta la care am debarcat la Cluj, o vîrstă adolescentină, cu experiențe care nu se uită şi care sînt în măsură a modela personalitatea şi a-i determina nişte valențe afective. A fost poarta mea de intrare în lume, la 18 ani. E un prag decisiv, cînd iei cunoştință de tine în raport cu ambianța, dar şi într-un sens intrinsec, cînd binele şi răul se disociază adesea cu totul altfel decît în preceptele pedagogice, prin dramatismul realității. Alături de anii copilăriei, cei petrecuți la Cluj constituie perioada cea mai marcată de frumusețe şi mister a vieții mele.

O.P.: Ascultîndu-vă şi încercînd implicit să mă raportez rațional, motivat şi argumentat la acest oraş în care am ales să trăiesc înainte chiar de a veni cu totul în Cluj, îmi dau seama că după 1990 – pentru că mai devreme situația a fost puțin altfel – cel mai mult mi-a convenit o anume tensiune culturală pe care am simțit-o aici. Mai întîi, între

cei refuzați şi cei acceptați, aşadar între un soi de cultură oficială şi una *underground*, sau în orice caz marginală. Apoi mi s-a părut importantă această ecuație tensională care nu apărea ca evidentă la început, dar s-a profilat tot mai mult ulterior, între Primărie (adică centrul civic) şi Universitate (ca un alt pol cultural al oraşului), dar şi între Universitate şi alte instituții culturale. Fiindcă, iată, au fost şi chestiuni mult mai puțin elegant rezolvate, de pildă conflictul patrimonial dintre Filarmonica din Cluj şi Universitate. Filarmonica s-a văzut silită să bată în retragere. Probabil pentru moment. Apoi, mi se pare că în Cluj cultura e mereu la ea acasă, fiind, totuşi, mereu în criză. Dacă te uiți pe fereastră, vezi ba artiştii de la Operă intrînd în greva foamei; ba o criză majoră care îi obligă pe actorii de la Teatrul Național din Cluj să se revolte şi să-l schimbe pe director; ba trupa înfuriată de la Teatrul de Marionete încercînd să iasă în stradă împotriva propriului director şi aşa mai departe. Lucrurile acestea sînt oarecum evidente. Totodată, insurgența actorilor, a cîntăreților şi a instrumentiştilor merge oarecum în contrasens cu ceea ce se întîmplă pe la reviste. Revistele mor cu grație, încet, iar uneori renasc gata moarte. Se schimbă echipele, dar revistele rămîn aceleaşi. Sau cîteodată reapar şi mai penibil. Cauzele sînt diverse şi le putem analiza, dacă vreți. Poate nu veți fi de acord cu mine. Dar am acest sentiment frustrant că, deşi există o sumedenie de reviste culturale, cu adevărat o mulțime, dacă stau să le readuc din memorie inclusiv pe cele care au dispărut din 1990 încoace, totuşi ele nu reuşesc să creeze un climat de efervescență. Emulația spirituală rămîne colaterală în raport cu principalele redacții clujene.

G.G.: În ceea ce priveşte tensiunea care stă la baza culturii clujene, pot să îmi aduc aminte de împrejurarea că am trăit în Cluj în perioada anilor ‘50, adică atunci cînd această tensiune a atins cote maxime, cu toate că era oarecum subterană, fiindcă nu există mărturii ale ei în presă. Erau anii cei mai negri ai realismului socialist şi ai ideologizării forțate, cînd învățămîntul universitar a fost epurat de oamenii cei mai valoroşi şi cînd literatura se rezuma doar la o mînă de poeți improvizați sub semnul propagandei, sau la cîțiva oameni mai în vîrstă care au aderat la acelaşi carnaval propagandistic.

O.P.: Dar, iertați-mă, semăna oare Clujul despre care vorbiți cu imaginea sa din *Cel mai iubit dintre pămînteni* de Marin Preda?

G.G.: Nu cred. Vreau să spun însă că în Cluj coexistau nişte oameni urcați la catedră cu trese politice, alături de mari personalități pe care le-am cunoscut. Cel mai

mare noroc al vieții mele a fost apropierea de Lucian Blaga, cu care am stat de vorbă de nenumărate ori îndelung şi care mă socotea – mai în glumă, mai în serios – ca fiind ultimul lui student. Blaga a fost modelul suprem şi principalul stimulent al activității mele intelectuale din prima tinerețe. Mi-a fost profesor D.D. Roşca, filosoful constrîns la rolul de profesor de pedagogie într-o facultate ideologizată, în care trebuia să predea după şabloane sovietice (faimosul manual al lui Kairov). De asemenea l-am cunoscut şi am stat de vorbă adesea cu Eugeniu Sperantia, marele sociolog, profesor de drept, eseist şi poet simbolist, care purta plete lungi, albe şi o lavalieră foarte decorativă. Era un personaj cu totul aparte al Clujului în acel moment. Atît de decorativ încît unii îl confundau cu Blaga! Paşii mi se încrucişau uneori, cînd mergeam spre cursuri, cu cei ai lui Ion Agârbiceanu, care urca agale spre locuința sa de pe dealul Feleacului. Pe culoarele Universității îl întîlneam pe istoricul David Prodan, iar în preajma lui Blaga, la Biblioteca Universității, i-am cunoscut pe cîțiva apropiați ai acestuia: istoricul Pompiliu Teodor, folcloristul Ion Muşlea, esteticianul de mai tîrziu Al. Husar. Am mai cunoscut cîțiva medici celebri, din vedere numai, dar îi zăream deseori şi pe stradă, şi în localuri, unde se întîmpla să luăm masa alături – cum ar fi, de pildă, Iuliu Hațieganu, Ion Goia, Valeriu Bologa, Silviu Roşu, Grigore Benetatto, Eduard Pamfil. Cu acesta din urmă am stat de vorbă şi am fost ulterior coleg şi prieten de redacție cu fiul său, graficianul şi criticul de artă plastică François Pamfil. Am avut onoarea de a fi dați afară din redacție, din motive politice, în acelaşi moment…

O.P.: Ce redacție era?

G.G.: Redacția revistei *Familia*, în 1974. Desigur aş putea continua cu poeții de la *Steaua*, care pe atunci erau păstoriți de A.E. Baconsky, de asemenea o figură atracțioasă a Clujului, care avea locuința acolo unde astăzi sînt birourile filialei Uniunii Scriitorilor. Baconsky era considerat un fel de arbitru al eleganței. Era probabil bărbatul cu cele mai multe haine frumoase în Clujul indigenței, al cenuşiului, al mizeriei. Țin minte că avea atîtea costume – într-un timp în care un salariat cu greu îşi putea schimba garderoba la cîțiva ani o dată şi umbla cu haine peticite – încît îşi permitea să iasă pe stradă în ploaie, fără umbrelă, cu un costum abia scos de la croitor. El le-a imprimat de fapt steliştilor conştiința unui corp de elită care mergea şi pînă la o grijă deosebită pentru vestimentație, ce se regăsea în ținuta unor Gurghianu, Felea şi care mai transpare şi astăzi în eleganța lui

Aurel Rău. Se cuvine să specific că, deşi a fost revista în care am debutat şi care m-a publicat (cu parcimonie!) în anii studenției, *Steaua* de atunci nu m-a tratat deosebit de prietenește. Să fi fost la mijloc fatuitatea lui A.E. Baconsky, în impact cu sfiala mea? Să fi fost o anume gelozie a steliştilor pentru relația mea privilegiată cu Blaga? Ori mai cu seamă iritarea lor față de o laudă la superlativ pe care binevoise a mi-o aduce autorul *Spațiului mioritic* şi care avea o circulație orală? În orice caz, nu mă simțeam defel la largul meu intrînd în sediul de atunci al revistei, pe strada Horea, unde de regulă eram anunțat că mi se amînă tipărirea unei poezii ori a unei recenzii. La terminarea facultății, în 1958, bineînțeles că *Steaua* nu m-a primit în sînul său, ca redactor, aşa cum mi se promisese şi cum, cu naivitate, crezusem. A fost angajat în acel moment un critic, socotit o mare speranță, însă care de vreo două decenii nu mai produce aproape nimic. Ba chiar am fost silit să-mi întrerup colaborarea la periodicul clujean, care într-un moment greu pentru mine mi-a întors spatele… Mi s-a acordat iarăşi atenție după mai mulți ani cînd, devenind redactor al revistei *Familia*, redevenisem peste noapte credibil sau poate chiar mai… talentat. Sinuozitatea raporturilor mele cu dl. Aurel Rău constituie un capitol aparte al memoriei mele. Oricum, ce rost are să mă mai gîndesc la o colaborare ce nu s-a realizat, dar ar fi putut schimba cursul vieții mele?

L.A.: Este un Cluj aproape mitologic, despre care avem semnale doar din lecturile noastre şi din intervenții memorialistice disparate.

G.G.: Am fost martorul a ceea ce era Clujul anilor ‘50. O urbe plină de vestigiile epocii interbelice şi chiar ale uneia mai vechi, imperiale. Mai circulau birjele, cu cîteva stații fixe, la gară, în Piața Mihai Viteazul, care era pe atunci una de zarzavaturi şi păsări etc. Restaurantele răsunau de melodii cu alură vieneză şi budapestană, unii lăutari (precum celebrul Halász) şi chelneri bătrîni datau din primele decenii ale veacului. Îmi amintesc şi de un frizer cu stufoase mustăți albe, foarte decorativ, cu atelierul situat la parterul clădirii ce adăposteşte azi redacția *Stelei* şi care şi-a început de bună seamă lucrul pe vremea lui Franz Iosif… Locuitorii Clujului formau o masă urbană compactă – unele familii de muncitori puteau proba un lung şir de onorabili înaintaşi în aceeaşi branşă şi în acelaşi topos – pe care vremea de vitregii a “măreților prefaceri socialiste” n-o putea penetra cu uşurință. Se percepea o solidaritate tăcută dar eficientă cu trecutul. Sărăcia generalizată însoțită de-o tristă resemnare dădeau oraşului un aer de noblețe.

L.A.: Dați-mi voie să remarc că – spre deosebire de domniile voastre – eu sînt un clujean născut, nu făcut…

G.G.: Eu nu sînt de nici un fel, adică sînt un soi de intrus în această convorbire.

L.A.: Dumneavoastră sînteți un clujean des-făcut. Ovidiu Pecican poate că este un clujean făcut…

O.P.: Mă încadrez la categoria "vinitură", cum se zice prin părțile Aradului; venetic; clujean doar prin adopțiune (în sensul că eu am adoptat Clujul).

L.A.: Eu sînt clujean născut. Cu avantajele şi dezavantajele sale. Poate că este mai norocos cel care vine în Cluj, se stabileşte aici, îşi caută nişte puncte de reper, o grupare la care să se afilieze, nişte mentori pe care să-i admire. Eu unul m-am născut aici. E drept că m-am născut într-un subsol igrasios, într-o familie de muncitori. Intelectualitatea şi cărțile reprezentau realități de pe altă lume, care n-aveau nici o tangență cu primii ani ai biografiei mele. Dar Clujul mi-a intrat în toți porii. Arhitectura sa, atmosfera sa, lumea cu un temperament paşnic, aşezat, cu viața care se scurgea încet de pe o zi pe alta, fără bruscări inutile, fără cuvinte rostite pe un ton prea ridicat, dar cu fraze exprimate în mai multe limbi. Clujul pe care l-am cunoscut vorbea foarte mult limba maghiară, pe care o stăpînesc şi o folosesc eu însumi în familie, dar se mai auzeau adesea şi cuvinte în germană. Pe scurt şi esențial exprimînd acest sentiment, eu n-am simțit nevoia de a-mi căuta puncte de afiliere, am încercat să mă ridic înspre cultură întîi în patru picioare, apoi în două…

G.G.: În trei picioare nu a fost o etapă?

L.A.: Etapa în trei picioare va surveni probabil peste cîteva zeci de ani.

O.P.: Părerea mea e că acum tu stai doar într-un picior în cultura română.

L.A.: Da, eu țopăi într-un picior… țop-țop…

G.G.: Să nu ne gîndim la Tudor Țopa…

O.P.: Nici la țoape…

G.G.: Şi nici la țopîrlani!

L.A.: …ca atare cunoştințele mele în ce priveşte personalitățile culturale ale Clujului care au rezistat cu demnitate, cu fruntea sus şi cu perseverență la gerul stalinist, informațiile mele sînt lacunare, fragmentare, dar asta nu mă împiedică să admir personajele respective din depărtare. Ceea ce am cunoscut în schimb a fost Clujul

intelectual al anilor ‘80, Clujul studenției mele, unde predominau figurile literaților între două vîrste, personalități de prim rang care ne impresionau: soții Ioana Em. Petrescu şi Liviu Petrescu, Marian Papahagi, precum şi mai vîrstnicii D.D. Draşoveanu, Teodor Boşca, Mircea Zaciu etc.

G.G.: Dați-mi voie să evoc faptul că, student fiind la Cluj, l-am cunoscut pe elevul de 14 ani Ion Pop, care m-a frecventat cu regularitate pînă la terminarea liceului. (Legătura noastră se explică prin faptul că familia sa provenea din aceeaşi localitate – Mireşul Mare – din care erau originare şi gazdele mele, Grigore Dunca, fost preşedinte al Tribunalului Cluj şi sora sa, Eleonora Balint, fostă profesoară de matematică, tipici inteligheți transilvani din generația veche, oameni minunați, cărora le păstrez cea mai luminoasă amintire.) Impresionat de dorința de lectură a adolescentului Ion Pop, i-am pus la dispoziție cărțile mele “neortodoxe”, astfel încît a avut prilejul de-a-i citi, probabil în premieră şi întîmplător prin mijlocirea mea, pe Blaga, Arghezi, Călinescu, Stelaru, Tonegaru etc. Într-o bună zi, i-am propus să mă însoțească la facultate. A intrat alături de mine pentru prima oară în incinta instituției în care i-a fost dat a ajunge profesor şi decan! Neprevăzute sînt căile Domnului, nu-i aşa? Am avut din această pricină necazuri. Am fost tîrît în fața decanului, sub acuzația că am introdus “persoane străine” în Universitate de către un fel de administrator cu negru renume de polițai politic, pe numele său Catarig, care, legîndu-se indirect de Jean Pop, se vede că n-avea deloc darul profeției…

L.A.: …Intelectuali străluciți existau şi pe vremea studenției mele. Problema era cu realitatea care împresura totul şi bloca inițiativele, personalitățile, le nedreptățea, le marginaliza. Comunismul îşi pusese amprenta dureroasă pe destinele individuale.

G.G.: Domnule Laszlo, scuzați-mă un moment. Ați spus că în Clujul anilor ‘80 au fost personalități marginalizate. Eu am cunoscut asemenea personalități în anii ‘50, pe care le-am amintit în parte. Vă rog să precizați care erau aceste personalități marginalizate în perioada studenției dumneavoastră, dacă se poate.

L.A.: Da, încercam să dezvolt în altă direcție argumentația mea. În sensul că, în anii ‘80, sistemul comunist era deja bine implantat. Nu mai avea supape atît de numeroase. Nu mai permitea debuşeuri. Era etapa în care dacă nu făceai un oarecare zig-zag de conivență cu oficialitățile, sfîrşeai aruncat complet în lături. Nu am avut norocul de a cunoaşte personalități marcante care să fi acceptat cu stoicism şi deliberare

marginalizarea totală. Soluția adoptată de mai toți literații Clujului a fost cea a unei conviețuiri pașnice cu sistemul. Ca atare realitatea era foarte lunecoasă, deoarece personalitățile erau foarte lunecoase. Observația este valabilă chiar și pentru unii din cei pe care i-am numit adineauri. Marginalizarea de-a lungul anilor '80 a fost foarte diferită, în comparație cu teroarea trăită în anii '50: a fost îndeosebi rezultatul rivalităților personale, tranșate cu sprijinul ocult al partidului și al Securității. Era palpabilă contraselecția operată de sistemul comunist, care încuraja elementele docile, mediocre, și în schimb punea obstacole profesionale în calea unor capacități. Marian Papahagi a fost blocat pe poziția de asistent universitar timp de aproape douăzeci de ani, pînă la revoluție, deși ne repeta cu obidă că el singur a scris și a publicat mai mult decît tot restul catedrei din care provenea! Soții Ioana și Liviu Petrescu erau abia lectori universitari. În schimb mulți troglodiți erau profesori în toată legea. Refugiul pentru care au optat cei mai descurcăreți, în asemenea circumstanțe, a fost ca ei înșiși să se organizeze și cred că astfel s-a născut *Echinoxul*, care a fost o tentativă de opoziție – pînă la un punct – în fața ideologiei opresive și a injustei selecții valorice.

O.P.: Nu știu dacă "opoziție" e chiar cuvîntul potrivit. Încercau să facă o breșă.

G.G.: Voiau să se diferențieze.

L.A.: Trebuie adăugat că *Echinoxul* însuși a fost puternic infiltrat cu elemente…

G.G.: …dubioase?

L.A.: …da, disolutive, care jucau pe mai multe fronturi. Am văzut *Echinoxul* ca pe o solidarizare a intelectualilor ce încercau să prezerve dorința lor de profesionalism, în acel context politic nefericit.

G.G.: Credeți că se poate vorbi de o rezistență prin cultură, ilustrată de grupul de la *Echinox*?

"Clujul este pentru mine totul, în afară de intelectualii săi"

L.A.: Asta ar fi partea bună a *Echinoxului*! Dar am perceput cu oarecare stridență și partea sa negativă. Cine știe, poate datorită firii mele cîrcotașe, rebele, poate apartenenței mele sociale, a originii mele de maghiar, care se acomodează cu mai mare

dificultate la valsul social, sau nu se acomodează deloc, cu siguranță nonconformismului şi spiritului meu polemic – nu ştiu căruia dintre aceste motive i se datorează faptul că nu am putut să mă includ în *Echinox*. Nu am fost invitat să ader, nu m-am zbătut să fac parte. Sînt printre puținii, dacă nu chiar singurul literat clujean format în anii '80 care n-am fost echinoxist. N-am absolut nimic cu *Echinoxul*, nici în clin, nici în mînecă! N-am făcut-o din spirit de frondă. Aşa s-a nimerit. Dar am avut de suportat consecințele. Stînd pe margine şi privind, am remarcat faptul că *Echinoxul*, după ce că s-a constituit ca un organism de autoprotecție împotriva, sau alături de sistemul comunist, oferea totodată membrilor săi imunitate împotriva ne-membrilor, împotriva personajelor incomode. Eu am ajuns la un moment dat în conflict acut cu unul din mentorii *Echinoxului*, unul din pontifii săi, Marian Papahagi, în circumstanțe pe care le-am detaliat în cărțile mele. Pe neaşteptate m-am pomenit într-o împrejurare în care n-am avut posibilități de opțiune. Mi s-a impus un anumit traseu, pe care a trebuit să înaintez. Desigur, neînțelegeri, disensiuni, puncte de vedere diferite există peste tot. Nu asta m-a surprins. Ceea ce m-a uluit, în schimb, a fost să văd cum echinoxiştii, chiar în perfectă necunoştință de cauză, chiar fără să se întrebe ce s-a întîmplat, de partea cui se află adevărul, cine a acționat legitim şi cine a acționat abuziv, s-au mobilizat ca un corp punitiv, dovedind o mare solidaritate, dar împotriva victimei! M-am trezit în ipostaza în care, intrînd în conflict cu un echinoxist, am avut de înfruntat şi de îndurat ostilitatea cvasi-generalizată a literaților clujeni, care s-au năpustit în haită asupra mea. Eu unul am perceput *Echinoxul* ca pe o asociație ostilă mie. Extrapolînd, am perceput intelectualitatea literară clujeană ca pe o breaslă care mie personal nu-mi putea oferi decît surprize neplăcute. Pentru mine Clujul este locul unde m-am născut, este singurul loc unde pot să trăiesc (n-aş putea trăi nicăieri în altă parte!), Clujul este centrul vechi al oraşului, sînt casele, sînt străzile, sînt diversele limbi străine sau materne pe care le mai aud în timpul plimbărilor mele solitare – dar nu sînt în nici un caz scriitorii de la fața locului. Eu în Clujul acesta mă simt mai singur decît dacă poimîine m-aş muta în Australia. Şi totuşi nu pot pleca de aici! Clujul este pentru mine totul, în afară de intelectualii săi.

G.G.: Aş vrea să vă mai pun o întrebare. Ați spus că v-ați simțit, în raport cu echinoxiştii, *extra muros*. Mai există colegi ai dumneavoastră de generație în aceeaşi situație la Cluj? Deci neechinoxişti?

L.A.: Din cîte cunosc, nu.

O.P.: Ba da, mai sînt. Aici îngăduiți-mi să-l corectez pe colegul Laszlo. În anii ‘80 eu am debutat în Cluj la revista *Napoca Universitară*, care nu era un periodic cu orientare doar literar-culturală, ca şi *Echinoxul*, ci era menit oarecum să dea o imagine a vieții studenţeşti în general, după tipicul chiar al revistei omonime, *Viața Studențească*. Ei bine, acolo s-au afirmat o serie de scriitori, poate mai puțin importanți, veți spune. Eu l-aş cita acum, la mare repezeală, pe Demostene Şofron, colegul nostru de la *Adevărul de Cluj*, ziarist. Aş zice că are frumoase traduceri de versuri din lirica anglo-saxonă. Nu-l văd deloc ca pe un marginal, ca pe un literat mai puțin interesant, numai pentru că n-a fost la *Echinox*. De altfel, în calitate de fost echinoxist – am fost acceptat în redacție deşi nu mă recomandase nimeni, am mers eu aşa, cu o neobrăzare pe care probabil între timp mi-am transformat-o în stil, cine ştie –, vreau să vă spun că au existat conflicte şi între *Echinoxuri*. După cum ştiți, la începutul anilor ‘80 tripleta Pop-Papahagi-Vartic a fost schimbată – eu zic că abuziv – de către conducerea de partid a Universității, şi în locul ei s-a instalat o altă tripletă, din care pînă la urmă activ a rămas filosoful Aurel Codoban.

L.A.: Adică profesorul de filosofie Aurel Codoban…

O.P.: Mă rog…

L.A.: Nu de alta, dar se face frecvent această extrapolare. Ce? Dacă eşti profesor de pian înseamnă că eşti neapărat Ludwig van Beethoven?

O.P.: Părerea mea este că Aurel Codoban chiar e filosof. Are contribuțiile sale în domeniu, dacă nu dăm o accepțiune foarte înaltă cuvîntului “filosofie”. La urma urmelor, termenul mărturiseşte doar despre “dragostea de înțelepciune”.

L.A.: Dacă nici filosofia nu are o accepțiune înaltă, atunci ce anume ar putea-o avea?

O.P.: Săraca a fost transformată acum, în ultimul secol, într-un *pensiero debole* şi în orice altceva mai vrem, Cenuşăreasa tuturor disciplinelor umaniste. A fost pragmatism, a fost materialism…

G.G.: Este aci un joc terminologic, pentru că, desigur, filosof înseamnă creator, mai mult sau mai puțin, pe cînd profesorul de filosofie sau omul cu studii de filosofie este la nivelul cuiva care asimilează şi colportează nişte cunoştințe, deci se află indiscutabil pe o treaptă valorică mai joasă. Dar întrucît limba nu este totdeauna foarte perfecționată,

noi folosim uneori cuvîntul “filosof” acolo unde el poate părea uşor excesiv sau chiar de tot excesiv. Nu am în vedere textele lui Aurel Codoban, ci mă refer doar la sensurile pe care le poate avea noțiunea de “filosof”.

O.P.: Da. Să revenim. Între cei care au fost echinoxişti în vremea primei triplete şi cei care au rămas în redacția *Echinoxului* s-a creat o răceală. N-aş merge mai departe în a remarca un conflict, fiindcă nu cred că aşa ceva a existat. Dar o răceală s-a instalat şi n-am avut niciodată sentimentul – eu, care m-am numărat printre membrii acestei generații de tranziție – că cei dinaintea mea m-ar fi protejat în vreun fel. Acele ziduri, care se văd foarte bine din exterior, devin volatile în interiorul redacției. Însă e adevărat că există un spirit corporatist al *Echinoxului*. L-am constatat şi acum, la aniversarea a 35 de ani şi mi-am permis să formulez cîteva rezerve cu privire la tipul de antologie pe care o încearcă *Echinoxul* atunci cînd priveşte în urma sa. Ar trebui să-i asume şi pe marginalii săi – eu eram un marginal; ca istoric şi fără o formație filologică, scriam în mod predestinat tot felul de articole de umplutură, care nu erau nici rizibile, nici degradante, dar nu rămîneau ilustrative pentru ceea ce aş fi dorit sau aş fi putut să fac. *Echinoxul* trebuie de asemeni să-şi asume cu curaj şi hotărîre eşecurile. Atunci cînd vorbeşte despre calitatea morală a membrilor săi, *Echinoxul* va trebui să se uite şi spre Ion Cristoiu, de pildă, care numai un personaj de înaltă etică nu-mi apare. Există de asemeni mari promisiuni care nu s-au metamorfozat în producții consistente. Oameni care au preferat să emigreze, ori s-au apucat de activități lucrative. Vreau să mai adaug încă o observație. *Tribuna*, care pe atunci era puternică, măcar prin faptul că era prin excelență săptămînalul cultural al Transilvaniei, precum şi prin faptul că se bucura de protecția zeilor momentului (D.R. Popescu şi echipa lui) – revista a coincis de fapt cu echipa amicilor lui D.R. Popescu, un fel de societate de castă – *Tribuna* îl disprețuia şi îl persifla atît pe profesorul Zaciu, care era privit neoficial ca mentorul prin excelență al *Echinoxului*, cît şi pe echinoxişti.

G.G.: Zaciu era mentorul mentorilor *Echinoxului*!

O.P.: Iată! Şi mai frumos…

G.G.: Avea o poziție cu totul privilegiată. Cît priveşte *Tribuna*, aceasta a apărut în 1957, cînd eram student în ultimul an, cu intenția – după cum aveam pe atunci simțămîntul – a unei contraponderi a *Stelei*, bănuită de “evazionism”.

L.A.: Există fraza faimoasă cu care îşi începe Marin Preda unul dintre romane: "Un țăran dacă vine la Bucureşti, tot țărani caută". Cam aşa se întîmplă şi în cazul nostru. De cîte ori citesc vreun echinoxist, critic literar, mă uit ce alt echinoxist mai laudă!

O.P.: Şi funcționează?

L.A.: Funcționează fără greş! În cadrul spiritului corporatist la care te-ai referit şi pe care l-am simțit pe pielea mea, al solidarității sociale cu orice preț, fără nici o limită şi în detrimentul oricărui bun simț, un alt năravpenibil al echinoxiştilor avea să fie dus la sublim, în aceşti ultimi ani, de gruparea de la *Observator cultural*. Cînd citesc cronici sau recenzii în revista bucureşteană, aştept să văd ce alți optzeciști mai sînt lăudați pe acolo. Ei sînt incapabili de a remarca pe alții, care nu fac parte din tagma lor. De parcă literatura română înseamnă doar ei, verişorii, cuscrii şi cumnații. Vreau totuşi să subliniez că echinoxiştii au fost cei care au lansat, cu vreo douăzeci de ani mai devreme, această modă după care existăm doar noi şi-ai noştri, ceilalți muriți ca proştii! Dacă priveşti *Echinoxul* din direcția Clujului, are o aromă de *La Famiglia* mafiotică, parcă e-n toți şi-n toate, e Alfa şi Omega. Însă dacă examinezi viața literară din direcția Bucureştiului, dacă începi să reflectezi de la nivel național asupra literaturii române contemporane, dinspre *România literară*, *22* şi celelalte reviste cu adevărat influente, atunci *Echinoxul* se reduce treptat pînă spre zona dispariției. Prea puține se cunosc despre soarta sa. Echinoxiştii mai publică intermitent, pentru a se lăuda reciproc, sporadic, uneori, dar sînt resimțiți ca un organism străin. Îndrăznesc să afirm că probabil spiritul corporatist, ducînd la straşnice exagerări în judecățile de valoare pe care şi le schimbă între ei – echinoxiştii se complimentează unii pe alții fără cea mai palidă umbră de ruşine – conduce la o flagrantă autodiscreditare. Ei sînt tratați cu o condescendență tot mai transparentă de către ceilalți literați, ca nişte copii care nu trebuie tulburați în jucăriile lor cu biluțe şi cubulețe: oricum nu prezintă importanță…

G.G.: Dați-mi voie să spun ceva în imediată legătură cu ceea ce a afirmat prietenul Laszlo… Eu aparțin unei alte generații. Clujul m-a exclus la vreme, aşa că nu pot să vorbesc despre *Echinox* şi echinoxişti din interiorul fenomenului sau din proximitatea condiției de cetățean al oraşului. Aş vrea să indic o origine a acestui curent, care are o anumită exclusivitate remarcată de Laszlo Alexandru, pe care nu am motive să-l contest, întrucît dînsul este desigur un bun cunoscător al problemei. Şi anume: vorbind

despre mentorii *Echinoxului*, ne-am referit adineauri la o personalitate care poate fi socotită un supra-mentor, un mentor al mentorilor, adică profesorul Mircea Zaciu. Domnia Sa, care mi-a fost şi mie profesor, a selectat din rîndul studenților săi pe cîțiva, pe care i-a ajutat enorm pe tot parcursul carierei lor, ce a evoluat şi în spațiul universitar, şi în cel publicistic, şi în cel literar. Ei au format nucleul *Echinoxului*. Sînt, evident, oameni de valoare, oameni care s-au înscris într-un etaj important al literaturii române actuale. Numele lor este bine cunoscut. În aceeaşi măsură, profesorul Zaciu a lăsat la o parte alți studenți…

L.A.: …a dat la o parte…

G.G.: Pot să spun aşa, cu o nuanță mai brutală, că a dat la o parte alți studenți care au fost siliți să se afirme cu mult mai mari dificultăți şi mult mai tîrziu. Cutez să mă înscriu în rîndul lor. Mircea Zaciu a fost un profesor vitreg pentru mine (dacă se poate vorbi de părinți vitregi, de ce să nu putem vorbi şi despre un profesor vitreg?). Fără nici un motiv aparent, m-a privit cu extremă răceală, atît în anii în care i-am fost student, cît şi în anii ulteriori. Niciodată nu a scris despre mine – decît în *Jurnal* nişte rînduri peiorative, aşa încît la ultima noastră întîlnire, cînd a vrut să-mi adreseze cîteva cuvinte, probabil amabile, i-am spus: "Domnule Profesor, mi-e frică să vorbesc cu dumneavoastră, pentru că nu ştiu cum mă veți răstălmăci, sub ce unghi caricatural mă veți înfățişa în paginile *Jurnalului* dumneavoastră". Era ziua în care domnul Zaciu primise, în cadrul unei ample solemnități, titlul de cetățean de onoare al Clujului, din mîna primarului Funar. Aflîndu-mă acolo, l-am felicitat în cursul unei scurte alocuțiuni subliniind circumstanța neaşteptată că felicitarea vine din partea unui ins care, în decursul unei vieți, n-a dobîndit nici măcar calitatea de simplu cetățean al falnicului oraş… Îl admir şi îl apreciez pe profesorul Zaciu în perspectiva eternității în care s-a situat acum. Nu am dat curs unor mîhniri personale. Pot să ofer în acest sens un exemplu. Am scris nu o dată despre cărțile sale, între altele o serie de cronici literare la volumele *Jurnalului* său, am scris de aşa manieră încît profesorul Zaciu mi-a mulțumit de fiecare dată prin scrisori lungi, de calde aprecieri şi fără rezerve. Ceea ce înseamnă că m-am străduit să-mi păstrez obiectivitatea critică, nu-i aşa? Făcînd un bilanț al raporturilor mele cu Mircea Zaciu, nu cred că pot găsi vreo vină care să mă apese în ceea ce priveşte calitatea lor

dezamăgitoare. Profesorul Zaciu – ca să mă refer la ceea ce am început în prezenta intervenție – a selectat un nucleu al echinoxiştilor. Nu ştiu după ce criterii…

L.A.: Vă spun eu imediat după ce criterii…

G.G.: În orice caz, eu m-am simțit un frustrat, un exclus, şi regret că nu-l pot socoti pe profesorul meu, altminteri cu totul remarcabil, pe istoricul şi criticul literar important Mircea Zaciu, drept un om care m-ar fi ajutat în realizarea mea intelectuală precum şi în viață – decît indirect, prin impersonalitatea lecturii textelor sale. Însă din rîndul profesorilor pe care i-am avut la Cluj, țin să-i menționez acum pe cei cărora le-am păstrat o amintire frumoasă, anume Ion Breazu, Henri Jacquier şi, în fruntea tuturor, Ilie Tcaciuc-Racoveanu, profesor de literatură universală, descendent din nobilimea bucovineană, un italienist care a lucrat în diplomație în Italia (în felul acesta ar putea să atragă eventual atenția retrospectivă a prietenului Laszlo Alexandru), un om deosebit, de o mare cultură, cu maniere alese şi cu o generozitate care se deosebea frapant de felul în care am fost tratat de profesorul Mircea Zaciu. Era un **domn** desăvîrşit. Modest şi surîzător, ne oferea un reflex al societății interbelice, al "lumii bune" dintr-o epocă apusă, a cărei nostalgie o aveam în toiul năpraznic al ideologizării. Mă invita la el acasă, pe strada Voltaire, iar cînd ne întîlneam în vacanțe la Bucureşti, cutreieram împreună anticariatele. Domnul Tcaciuc e cel ce m-a dus prima oară la Capşa, dîndu-mi discrete indicații de etichetă. După cum am aflat din revista *Lumea liberă*, s-a stins din viață recent ca nonagenar, departe de patrie. În treacăt fie spus, profesorul Zaciu se referea la fostul său coleg cu un dispreț ce m-a întristat…

L.A.: Am exprimat pînă acum două rezerve la adresa grupării clujene: delegarea judecății individuale în folosul grupului (pe modelul: "duşmanul amicului meu devine duşmanul meu") şi faptul că un echinoxist, atunci cînd publică la Bucureşti, tot alți echinoxişti laudă. (Dacă mă uit mai bine, cele două obiecții se reduc la aceeaşi rădăcină.) Un alt cap de acuzare pe care țin să-l exprim aici răspicat pleacă de la însăşi denumirea mişcării. Echinoxul este momentul de echilibru între zi şi noapte, perioada în care ziua şi noaptea sînt la fel de lungi. După cum îmi mărturisea – şi ne mărturisea tuturor, în timpul studiilor mele universitare – profesorul Marian Papahagi, întemeietorii au încercat să găsească un punct de echilibru între bine şi rău, între adevăratele valori culturale şi dezastrul comunist cotidian. Atitudinea aceasta de echilibristică a echinoxiştilor e

profund discutabilă şi s-a transformat cu timpul într-o ştampilă mentală. Eu unul consider că nu se poate găsi un punct de mijloc între bine şi rău. Poți să fii de partea răului sau, dacă nu, trebuie să fii de partea binelui. Din păcate percep spiritul echinoxist ca pe un punct la jumătatea scalei etice. Ei respingeau – pe cît posibil, pe cît li se permitea – "răul" dezlănțuit al aberației comuniste, dar nu aveau curajul de a aborda cu toată hotărîrea "binele" anticomunismului, binele militantismului social. Căutau un punct nedefinit, un *no man's land*.

"Să te revolți că există prea mult curaj în jurul tău…"

G.G.: Nu vă temeți că veți fi acuzat de maniheism din nou? E o acuzație pe care o auzim adesea…

O.P.: Tocmai mă pregăteam eu s-o exprim…

L.A.: Între bine şi rău nu există un punct de echilibru! Dacă mă plimb pe stradă seara şi văd nişte derbedei care bat o bătrînică şi-i smulg poşeta din mînă, nu pot să spun că sînt neutru şi nu mă amestec: doar privesc scena. N-o bat pe bătrînică, deci nu comit răul. Dar nici nu doresc s-o ajut, pentru că sînt, chipurile, neutru… În clipa aceea, de fapt, mă situez de partea celor care o brutalizează pe babă! Între bine şi rău nu poate exista un punct de echilibru! Acest neadevăr ontologic s-au străduit echinoxiştii să-l impună ca stil, să-l vîre în gîndirea intelectualilor clujeni şi, prin extrapolare, a intelectualilor ardeleni. Au încercat să li-l introducă în mentalitate, să-i şcolească, să-i antreneze în direcția acceptării morbului, a falsei idei că poate exista un echilibru între adevăr şi fals. Neutralitatea cu pricina, asumată cu deliberare, de fapt nu era inocentă, ci era deschizătoare de prolifice cariere universitare, de interesante cariere în lumea scriitoricească…

G.G.: Ce rol a jucat profesorul Zaciu în formarea unei asemenea mentalități? Fiindcă am impresia că vreți să ne mărturisiți ceva în această direcție…

L.A.: Nu doresc să focalizez demonstrația pe profesorul Zaciu. Ceea ce exprim aici cred că reprezintă o trăsătură generală a grupării echinoxiste. Eu n-am conştientizat-o, desigur, în momentul studenției mele, cînd aveam o gîndire fragedă, eram mult mai

naiv decît reuşesc să par în prezent. Nu-mi erau pe atunci clare toate aceste lucruri. Este de la sine înțeles, întrucît altora nu le sînt clare nici acum şi mă văd eu nevoit să le explicitez. Constat însă că în momentul de față majoritatea revistelor de cultură transilvănene, dacă nu cumva toate, fără excepție, se află sub protectoratul sau sub conducerea directă a echinoxiştilor. Nu de puține ori văd propagată, în mod explicit sau implicit, în revistele lor această teorie că poate exista un punct de echilibru, că putem să ne prefacem a nu vedea răul, căci atunci vom face binele! De fapt este o viclenie destul de ieftină. Pînă la urmă, dacă vrem să-i spunem pe nume, e vorba chiar de o laşitate. Prin intermediul laşității respective se cumpără sau se dobîndesc diverse favoruri sociale. *Echinoxul* a fost de cele mai multe ori o rampă de lansare în vederea acaparării unor privilegii. Echinoxiştii au pus stăpînire pe punctele nodale ale vieții culturale ardelene din acest moment.

G.G.: Nu vi se pare totuşi că folosiți un ton prea aspru? Echinoxiştii ar putea să dea următoarea replică: noi am fost cei mai buni. Alții nu au fost mai buni decît noi, sau la nivelul nostru, în mediul clujean, deci era normal ca noi să ocupăm nişte posturi, să avem nişte privilegii care decurg din înzestrarea, din calitățile şi din munca noastră.

L.A.: Un intelectual care este cu adevărat foarte bun mizează pe calitățile sale reale şi nu recurge la subterfugii pentru a elimina din competiție alți intelectuali, poate la fel de buni, sau apropiați lui. Cred că mulți echinoxişti au anumite complexe care îi îndeamnă spre lovituri de culise (uneori spectaculoase, ce-i drept). Spuneați acum cîteva minute că vă scapă motivul pentru care profesorul Zaciu i-a îndepărtat pe unii – v-ați dat pe dumneavoastră înşivă ca exemplu – şi i-a apropiat pe alții…

G.G.: Exact!

L.A.: Păi, criteriul principal de selecție, dacă privim retrospectiv, consider că a fost următorul. Au fost foarte potriviți – pentru profesorul Zaciu – oamenii care prezentau abilități echilibristice între bine şi rău! Cei care alunecau tranşant spre rău şi deveneau securişti, activişti de partid sau ceauşişti erau reprobați sarcastic, devastator în *Jurnalul* (din această perspectivă) minunat al lui Mircea Zaciu. (Aici putem găsi cu adevărat marile sale calități scriitoriceşti!) Dar se omite că exista şi celălalt talger al balanței, oamenii care încercau să opteze pentru bine. Ei au fost de asemenea dați la o parte, au fost ridiculizați, carierele lor au fost obstrucționate sau chiar retezate de aceiaşi mentori

ai *Echinoxului*. Deranja enorm această categorie, deoarece ar fi putut oferi un incomod punct de referință!

G.G.: Mai dau un exemplu, dacă îmi permiteți. E drept că datează dintr-o perioadă pre-echinoxistă, însă e grăitor pentru relativitatea criteriilor pe care se bizuia selecția în mediul clujean. Am avut un coleg minunat, cu un an mai în vîrstă decît mine la facultate şi cu doi ani în calendar: Vasile Latiş. A fost cel mai înzestrat coleg pe care l-am cunoscut în timpul tinereții mele, dar nici Mircea Zaciu şi, din păcate, nici ceilalți profesori nu i-au dat atenția cuvenită. Socoteam – şi n-am nici acum impresia de-a fi greşit – că ar fi putut deveni o personalitate de talia lui Cioran, Eliade ori Noica. Avea – în oralitate, dar şi în însemnările de jurnal – scînteieri de geniu. S-a pierdut într-un soi de semi-anonimat, la Tîrgu Lăpuş, ca profesor de limba latină la liceul de acolo, iar în ultima vreme a devenit cadru universitar la Institutul din Baia Mare. Cred că Vasile Latiş merita o cu totul altă soartă, iar turnura dezagreabilă, tristă, a vieții sale presupun că a avut între cauze şi atitudinea de neînțelegere şi de răceală excesivă din partea profesorilor săi, inclusiv Mircea Zaciu, care ne-a predat literatură română contemporană şi care ar fi fost cel mai indicat să înțeleagă, să ocrotească şi să ajute un asemenea element. Nu pot a nu menționa, în acest context, şi pe un alt dascăl de literatură care ne-a reprimat, malițiosul şi sterilul Iosif Pervain. Pescuitor în apa tulbure a acelor ani, ajuns decan, a găsit cu cale a mă… exmatricula pentru cîteva absențe nemotivate la fastidioasele ore de marxism-leninism. Sancțiunea a fost ridicată doar după ce Blaga a intervenit în favoarea mea, făcîndu-i în persoană o vizită acelui domn prezumțios al cărui nume reprezenta anagrama verbului… a parveni.

L.A.: Sigur că pentru un student, un tînăr încă necopt, în formare, care trebuia să compare, pe de o parte, grosolănia, murdăria comunismului atoatetriumfător şi, pe de altă parte, spiritul intelectual rafinat, sensibil, subtil, ironic, ludic pe care îl propunea *Echinoxul* (aveau şi o puternică trăsătură ludică – e admirabil acest lucru!)…

G.G.: …dat fiind hazul endemic al ardelenilor! În pofida reputației lor de beoțieni, care nu se susține deloc!

L.A.: Evident că, avînd de ales între cele două variante, marea majoritate a tinerilor a optat să se afilieze *Echinoxului*. Adeziunea respectivă le-a oferit protecție, ceea ce a fost formidabil. Dar, pe de altă parte, le-a impus o anume *forma mentis*. Le-a cerut să

jure pe cultură, pe estetic şi să treacă sub tăcere eticul. I-a învățat că e bine să fii lunecos, pentru că atunci vei creşte în carieră. Că e bine să-i ții departe pe cei prea gălăgioşi în a-şi proclama adevărurile, cei care nu sînt dispuşi să negocieze valorile etice: aceştia deranjează, produc disconfort. *Echinoxul* a creat intelectuali interesanți, cu numeroase straturi de egocentrism suprapus, dar n-a creat…

G.G.: …caractere…

L.A.: …nici o personalitate civică. E interesant să medităm asupra acestui lucru. La fel cum, în "şcoala" de la Păltiniş, mentorul Noica a insistat pe formarea ideatică, filosofică, a învățăceilor săi, dar îi certa aspru, îi reproba atunci cînd aveau accese de militantism şi de exprimare civică directă.

G.G.: Acum cîteva seri, doamna Monica Lovinescu îmi spunea la telefon un lucru la care m-am gîndit şi eu şi care mi-a întărit în felul acesta propria convingere. Anumite serii de tineri autori s-au format într-un spirit defetist, lipsit, după cum spunea Laszlo Alexandru, de vlagă civică, în ultimă instanță prezentînd o carență de moralitate, pentru că ei au fost modelați la rîndul lor de oameni care au făcut compromisuri. Este un lanț al compromisurilor! Nici profesorul Zaciu nu a fost o pildă de curaj civic, nu a fost o uşă de biserică, întrucît şi-a început cariera în nişte împrejurări destul de tulburi… *Jurnalul* său, pe de altă parte, deşi un document virulent împotriva compromisurilor epocii de aur, nu implică un protest explicit al său, care să se fi rostit în timpul respectivei epoci. A fost o literatură de sertar, prudentă, care nu reuşeşte să mascheze circumstanța că autorul ei a fost totuşi un privilegiat, un om care a făcut o carieră universitară rotundă…

L.A.: A călătorit în patru orizonturi…

G.G.: A călătorit în patru orizonturi şi se plîngea de comportările unor confrați ideologizați şi demonizați pentru intențiile carieriste, de pe poziția nu a unei victime, ci a unui om care ducea o existență şi profesională, şi intelectuală suficient de confortabilă. Aşa încît virulența sa poate fi, măcar în parte, pusă pe seama unor umori şi reglări de conturi personale.

L.A.: Ne-am referit într-un dialog al nostru anterior la perversitatea profesorului Nae Ionescu, ce îşi împingea cu bună ştiință învățăceii pe calea ideologiei extremiste, criminale şi a abuzurilor rasiste. Am zis că a fost un caz limită, în care un profesor, în loc să îndemne spre bine, a îndemnat spre rău. O formă oarecum atenuată, dar tot perversă,

cred că se poate identifica şi în această şcoală a maeştrilor *Echinoxului* care, cum spunea Gheorghe Grigurcu, şi-au găsit loc la catedra universitară pe baza prudenței. De compromisuri răsunătoare a fost nevoie mai ales în anii ‘50. Apoi a fost suficientă prudența.

G.G.: Deci a doua generație a compromisului este prudența, nu?

L.A.: Foarte probabil. După ce şi-au ocupat locurile la catedra universitară, pentru a-şi găsi o scuză propriilor defetisme, s-au considerat datori să-şi formeze studenții în aceeaşi pastă, după aceeaşi plastilină, adică defetişti, la mijloc de bine şi rău, carierişti! Noi acum asistăm la dominația difuză, în viața culturală ardeleană, a “valorilor echinoxiste” (o spun cu toată ironia cîtă încape în această sintagmă). Va trebui să aşteptăm formarea următoarei generații. Deja şcoala *Echinoxului* este mult diluată. Societatea, după ‘89, a explodat în numeroase centre de influență şi de putere. Cred că echinoxiştii trăiesc o acută criză de conştiință, pentru că valorile lor străvezii suferă pierderi pe toate fronturile. Influența nefastă, din punct de vedere etic şi civic, a *Echinoxului* este într-o puternică degringoladă. Peste cîțiva ani rezultatele sale se vor stinge.

G.G.: Mai dau un exemplu de intelectual clujean care nu a fost în orbita *Echinoxului* (e drept că şi el era pre-echinoxist!), coleg de an de studenție al meu, şi anume profesorul Vasile Fanache, ale cărui studii despre Caragiale, Bacovia şi unul recent de tot consacrat lui Lucian Blaga mi se par remarcabile. Ce părere aveți despre acest caz?

L.A.: Vasile Fanache mi-a fost profesor în facultate. Cursurile lui se remarcau prin dezlînare şi talentul de a bate apa în piuă, insistența de a rosti truisme flagrante pe un ton complice şi şugubăț, fără a comunica lucruri măcar interesante, deşi îşi adjudecase cursul magistral despre I.L. Caragiale. Bietul Caragiale ar fi meritat o soartă mai bună! Îmi amintesc că scrierile lui despre Bacovia au fost făcute praf şi pulbere la apariție de către cronicarii literari, cu argumente foarte solide, iar Fanache însuşi mi se pare un intelectual fanat şi răsuflat.

G.G.: Aci opiniile noastre nu coincid. Nefiind niciodată apropiat de Fanache şi, *hélas*, nici de răuvoitorul Pervain ce se pare că l-a susținut, n-aş putea fi acuzat de-o subiectivitate deformantă…

O.P.: Acum vă invit să faceți o mică pauză de ascultare. Îmi îngăduiți să revin după o jumătate de oră de tăcere în discuție. Am să tulbur puțin concordia acestui dialog fiindcă…

L.A.: Tu eşti echinoxist!

O.P.: Domnul Laszlo şi domnul Grigurcu par să se înțeleagă foarte bine în verdictele antiechinoxiste pe care le dau. Eu sînt radical împotriva a ceea ce am auzit! Există un impact între două ipoteze de lucru pe care colegul Laszlo, aci de față, le-a enunțat. Mai întîi că *Echinoxul* este răul tuturor relelor defetiste, iar apoi că nici nu e chiar aşa de important, e aproape nesemnificativ în contextul întregii noastre literaturi. Domnilor, dacă e o bagatelă *Echinoxul*, de ce vorbim despre el? Dacă nu, dacă e atît de important, haideți să vorbim mai nuanțat!

L.A.: Ca să mă explicitez: este o bagatelă din punct de vedere literar şi este un rău din punct de vedere etic!

O.P.: E o opinie. Eu nu cred asta. Dacă punem toate aceste lucruri în cîrca unei biete reviste studențeşti, ceea ce pînă la urmă *Echinoxul* a fost, atunci…

L.A.: A pornit de la o revistă, de unde a iradiat într-o mişcare, de unde a iradiat într-o mentalitate.

O.P.: Dar dacă a iradiat într-o mişcare, înseamnă că a avut mai multă forță decît îi recunoaşteți.

L.A.: Forță a avut, indiscutabil! O forță şchioapă.

O.P.: Nu ştiu dacă a fost şchioapă. Dar să fii şchiop în țara invalizilor nu e rău!

L.A.: Da, însă noi acum stăm deja în două picioare şi privim în urmă de pe o poziție de normalitate…

G.G.: Am şi eu impresia că imaginea echinoxismului a fost prea de tot întunecată. Oricît îi găsim cusururi şi limite, trebuie să ținem seama de faptul că discutăm despre o mişcare culturală reală, de-o amplitudine ce n-ar putea fi contestată. Cărturărie, talent, trudă se află la baza ei, chiar în lipsa unor caractere exemplare, dar care nici nu s-au aflat în fruntea decăderii.

O.P.: E foarte simplu să formulăm rechizitorii în anul 2003, în loc să fi vorbit atunci despre aceste lucruri! Arătați-mi, vă rog, revista care a produs disidenți pe bandă rulantă. Care să fi produs o mişcare de împotrivire. Probabil vă gîndiți la Palatul

Mogoşoaia, unde viitorul disident Mircea Dinescu bea sistematic cu Marin Preda, înainte de a se pregăti pentru marele lui protest (pe care de altfel îl respect).

G.G.: Vă dau un exemplu de revistă care a produs mari disidenți: *Agora*! Unicul număr a apărut în 1947, a fost condusă de Ion Caraion alături de Virgil Ierunca şi a publicat o serie de oameni despre care putem vorbi şi azi, de pildă Paul Celan. Un moment important al presei literare româneşti, deşi s-a redus la un singur număr publicat.

O.P.: Fără îndoială.

L.A.: Dacă e să fim sinceri pînă la capăt, aşa este, Dinescu bea spectaculos la Palatul Mogoşoaia…

G.G.: Se făcea că bea, după cum mai tîrziu i s-a cerut să se prefacă a scrie…

L.A.: Da, celebra frază: Mircea, fă-te că lucrezi! Toate acestea sînt adevărate. Dar, în planul activismului civic a făcut mai mult decît toată gruparea *Echinox* la un loc. Iar în plan poetic…

G.G.: Hai să nu-l idealizăm excesiv pe acest foarte înzestrat poet…

L.A.: …este mult în fața oricărui poet echinoxist!

G.G.: …ci doar să-l prețuim, neuitînd de coasta sa de simpatic şmecher național! Aşa s-a vrut şi Sorescu! Se vede că avem mereu nevoie de cîte un autor într-o atare poziție. Mai înainte de Sorescu a fost Topîrceanu, mai înainte de Topîrceanu…

O.P.: Colegul Laszlo are luptele lui şi are propriile criterii de evaluare. Eu nu zic că ar trebui să trecem cu vederea peste criteriul etic. Dar ar trebui să nu uităm că singurul opozant la regim pe care mi-l amintesc înainte de 1989 este Paul Goma! Toate ar fi bune şi frumoase, dacă nu am fi în contradicție. Pe de o parte vorbim despre un *Echinox* care aproape că nici n-a contat în contextul literaturii române, pe de altă parte vorbim de o bună bucată de vreme despre el, găsindu-i toate defectele cu putință. E o inadvertență.

L.A.: Anumite defecte, nu toate…

O.P.: De acord. Rămîne să stabilim care sînt acestea şi mai ales să nu vorbim despre tot *Echinoxul* şi despre toți oamenii care alcătuiesc gruparea.

G.G.: De exemplu eu certific faptul că domnul Laszlo nu i-a acuzat pe echinoxişti de pedofilie… Deci nu a vorbit de toate defectele posibile care ar apăsa asupra *Echinoxului*!

L.A.: Şi eu certific că domnul Grigurcu m-a înțeles corect…

O.P.: Domnilor, sînt copii prin preajmă? Sau ce se întîmplă?

L.A.: Lăsați copiii să vină la noi!

G.G.: Nici măcar Michael Jackson nu este pe micul ecran, deşi acum, în timp ce ne desfăşurăm discuția, privim la un televizor fără sunet…

L.A.: Dar el nu e echinoxist…

O.P.: *Echinoxul* nu are nevoie de apărarea mea, el se apără singur. Dacă s-a constituit într-o grupare care a dat talente ce au convins, pînă una alta, o bună parte a criticii literare, înseamnă că este un fenomen viabil. Măcar în dimensiunea sa estetică. Dacă ne referim la dimensiunea etică, fără îndoială că au existat compromisuri, chiar abateri grave de la Etică. Dădeam exemplul lui Vasile Sav, care o dată ajuns cenzor revuistic, a avut grijă să-şi cenzureze vineri propriile poezii pe care le dăduse spre publicare marți!

G.G.: Dar pe Sfîntul Augustin nu l-a cenzurat – pe care l-a tradus cu hărnicie?

O.P.: Ar trebui să-l întrebăm pe domnul Augustin Buzura.

L.A.: Pe Sfîntul Augustin Buzura…

O.P.: Nu doar fiindcă se numeşte tot Augustin, ci pentru că erau colegi de birou (la *Tribuna*, nu la cenzură!) pe vremea aceea. Asemenea exemple sînt menite să relativizeze puțin lucrurile. Nici n-aş agrea ideea că *Echinoxul* a fost o şcoală a carieriştilor. Păi atunci ce se întîmpla la Partid, dacă dincoace făceai carieră?

G.G.: Era o paralelă între Partid şi anumite cariere culturale!

L.A.: Aici se făcea carieră în cultură, dincolo se făcea carieră în politică.

O.P.: Dar nimeni nu te angaja numai pentru că erai echinoxist!

L.A.: Se dădea telefon…

O.P.: Nu ştiu. Eu n-am primit nici un telefon, dar nu cred…

L.A.: Tu ai fost printre foarte puținele excepții. De asta şi stăm de vorbă: ai această dezinhibiție argumentativă. Eşti unul dintre cei doi-trei echinoxişti marcați într-o măsură nesemnificativă de mentalitatea pe care am încercat să o descriu.

O.P.: Nu cred… Repet… N-am dovezile… Nu ştiu… Măcar statistic dacă am şti cîți dintre echinoxişti s-au ratat – şi cred că cei mai mulți s-au ratat, din nefericire… Unii pierzîndu-şi vocația, alții emigrînd, alții făcînd tot felul de alte ocupații. Iar dintre ceilalți, cîți au ajuns într-adevăr într-un vîrf oarecare al piramidei sociale? La un moment dat,

Alex dragă, ceea ce spuneai tu semăna a scenarită, cu mania complotului, *Echinoxul* tentacular… Mă gîndesc la obsesia asta a faptului că anumite evoluții se datorează unui scenariu prealabil, au la bază nişte complotişti. Eu nu cred că astfel s-a întîmplat de au ajuns nişte echinoxişti în vîrful unor redacții. Uneori nici nu sînt la vîrf, sînt pur şi simplu în componența acelor redacții. Printre ele se numără şi reviste în care tu ai găsit un punct de sprijin, măcar la un moment dat. Îmi amintesc că ai publicat o ediție Goma, dacă nu mă înşel, la Oradea, la *Familia*. Ai avut o colaborare bună acolo, nu?

L.A.: În special cu Florin Ardelean care n-a fost echinoxist, din cîte îmi amintesc.

O.P.: Iată un alt scriitor care într-adevăr s-a format la Cluj fără să treacă prin vămile *Echinoxului*. Am fost coleg cu el la *Napoca Universitară*. Era unul dintre liderii acelei generații.

L.A.: Din păcate i-am pierdut urma de cîțiva ani.

O.P.: Îi doresc să se fi îmbogățit!

L.A.: Nu mai figurează nici în redacția *Familiei*, care s-a cumințit brusc după plecarea lui Florin Ardelean.

O.P.: Să fi fost doar el insurgentul?

G.G.: Dar e Ion Simuț acolo, cel mai mare insurgent…

L.A.: Echinoxistul cu majusculă!

G.G.: …întrucît el s-a ridicat împotriva propriei redacții, ceea ce este un caz unic în revistele literare din România în ultima vreme, după cîte îmi amintesc. Aşa că nu-l puteți acuza pe domnul Simuț de pasivitate!

L.A.: El a fost un insurgent în numele obedienței! A fost revoltat că revista la care lucra era prea revoluționară…

G.G.: Ce frumos paradox!

L.A.: Da, aşa ceva este chiar nemaipomenit. Să te revolți că există prea mult curaj în jurul tău…

G.G.: Am putea afirma că Simuț, cirac declarat al lui Paul Georgescu, recurge la o "negație a negației", deci se întoarce la punctul de vedere conformist! Scoțînd cîteva mîrîituri îndată după '89, din dorința de-a fi luat drept tigru, a apărut ulterior doar în ipostaza de şacal. Se mai întîmplă!

“Sîntem departe de a avea un peisaj corect refăcut al acelor vremuri”

O.P.: În orice caz, aş combate de pe alte poziții opiniile anterioare, pentru bunul motiv că *Echinoxul* era doar o revistă studențească, neavînd nici puterea revistei *Steaua*, condusă de un membru al Marii Adunări Naționale, poetul atît de stilat Aurel Rău, nu avea nici poziția de agreat al regimului ca rectorul de atunci al Universității, domnul Ionel Vlad (toți îl ştiam de Ion Vlad, dar odată, cînd am fost duşi cu turma la o manifestație prilejuită de venirea lui Nicolae Ceauşescu la Cluj, în Piața Mihai Viteazul, l-am auzit prezentat de la tribuna oficială ca fiind tovarăşul rector Ionel Vlad, deci diminutivul nu-mi aparține).

G.G.: Asta ține de comedia numelor! “Marele bătrîn” C. Daicoviciu îl numea pe Mircea Zaciu… Zaci!

O.P.: Aşadar sîntem departe de a avea un peisaj corect refăcut al acelor vremuri, dacă rămînem cu discuția doar la cazul *Echinoxului*. Asta nu vrea să însemne că, acolo unde constatăm abateri de la etică, n-ar trebui să le sancționăm. Dar cînd ați spus că nici un poet al *Echinoxului* nu s-a dovedit animat de spirit civic, iarăşi vă înşelați. Am să vă reamintesc cazul regretatului meu prieten…

G.G.: Augustin Pop!

O.P.: …da, Augustin Pop, care a mers special în Polonia pentru a-l întîlni pe Lech Walesa. Eu am văzut fotografia lui Walesa cu autograful pe care i l-a dat lui Augustin Pop. I-am luat şi un interviu lui Augustin pe care, după moartea poetului, l-am publicat parțial în revista *Tribuna*. Partea a doua a interviului este încă inedită. El povesteşte despre toate acele manifestații ale Solidarnosc la care a fost prezent.

L.A.: Augustin Pop a participat în mod direct şi la Revoluția din decembrie 1989, i-a îndemnat pe insurgenți, le-a citit din poeziile sale în momentele de acalmie. Am avut o mare stimă pentru Augustin Pop, cu care am fost în calde relații de amiciție. L-am regretat enorm cînd am aflat despre decesul lui. Îi port o amintire luminoasă şi cred că este excepția răsunătoare care confirmă regula privind defetismul civic al echinoxiştilor.

G.G.: Nu! E vorba de o altă excepție, după părerea mea, şi anume faptul că domnul Laszlo Alexandru apreciază un poet, dînsul situîndu-se la o distanță igienică față

de poezie, care, după cum ştim de la Platon, este delirantă şi merită a fi eliminată din cetate…

L.A.: Nu urăsc poezia…

G.G.: Nu am spus că o urîți. Am spus că vă aşezați la o distanță igienică față de poezie…

O.P.: Asta nu-l împiedică să vă citească poemele.

G.G.: Nu ştiu.

L.A.: O să vă răspund cu o butadă a lui Ion D. Sîrbu, care scria plin de umor: "Am intrat treaz într-o expoziție de artă modernă. M-am făcut că înțeleg. A doua zi, am intrat pilit în aceeaşi expoziție. Jur că am înțeles totul". Mărturisesc că citind anumite poezii ale contemporanilor mei, încerc sentimentele lui I.D. Sîrbu. Dacă n-am o priză directă şi spectaculoasă față de poezia ultimelor săptămîni, în schimb cred că nu-mi lipseşte glanda pentru poezia consacrată, de pînă la jumătatea secolului XX.

O.P.: Ce să facem. Nimeni nu-i perfect. Cînd spun asta mă gîndesc la poeți, care continuă să scrie…

G.G.: Aş vrea să precizez un lucru în legătură cu *Echinoxul*. Dau prioritate opiniilor dumneavoastră, pentru că, aşa cum am spus, am fost absent din spectacolul literar clujean, din motive independente de voința mea, de la finele anilor '50. Sînt un simplu cititor de la o distanță cîteodată, recunosc, melancolică, al unor cărți şi reviste. Dumneavoastră care ați fost aci nişte actanți nu numai în spirit, ci şi în trup, care cunoaşteți mult mai multe lucruri colectate din atmosfera oraşului, din sfera sa biografică şi anecdotică, evident că aveți motive mai solide şi mai numeroase de a aprecia acest fenomen literar care este *Echinoxul* în intimitatea lui.

O.P.: Nu ştiu. Uneori distanța e un avantaj pentru critic.

L.A.: De acest lucru nu şi-a dat seama Petru Poantă, care şi-a publicat recent hagiografia intitulată *Efectul "Echinox" sau despre echilibru*. Curat echilibru, coane Petrică: între bine şi rău (deci "binişor"), între alb şi negru (deci "cenuşiu"), între naționalism şi comunism (deci "carierism"), între noi şi ai noştri (deci "cumetrism").

G.G.: Am citit şi eu cartea confratelui Petru Poantă. Dincolo de faptul că e bine scrisă – nu pot a nu releva unele portrete şi caracterizări ce denotă har literar – m-a contrariat atitudinea conformistă, fobia față de revizuiri, identificarea de-politizării

inevitabile cu “sociologismul reacționar” (sic!), o lamentabilă taxare a anticomunismului drept o “sursă a celebrității şi a prosperității, o altă sursă a demagogiei”. Ce înseamnă acestea? Nu altceva decît că exegetul în cauză, cronicar dar şi parte integrantă a *Echinoxului*, agravează dosarul lui cu semnele defetismului şi ale conservatorismului. Din păcate, postideologia îşi are, ea, demagogia ce se rățoieşte la interlocutori, acuzîndu-i, fireşte, de… demagogie!

L.A.: Ei, da. Funcționarul de azi al regimului Iliescu face respirație artificială ceauşismului auroral din anii ‘60-‘70, fiindcă a tolerat editarea revistei *Echinox*!

O.P.: Dar în continuare voiam să vă invit să ne îndreptăm privirile spre celelalte părți ale Clujului de atunci, ale Clujului anilor noştri, de după 1989, dacă vreți. Ar trebui să remarcăm, în spiritul unei întrebări pe care ați adresat-o mai înainte, domnule Grigurcu, silueta exemplară a Doinei Cornea. Domnia Sa a fost, în a doua jumătate a anilor ‘80, spiritul vertical prin excelență. Îmi amintesc cum se încerca discreditarea acestei distinse profesoare pe motiv că n-ar fi produs o literatură de specialitate, în calitatea sa de universitar. În schimb, cînd am avut privilegiul să fiu condus la Domnia Sa acasă şi să-i fiu prezentat împreună cu un alt coleg şi amic, am primit în dar ceea ce atunci părea un samizdat, traducerea profesoarei din cartea de dialoguri a lui Mircea Eliade…

L.A.: *Proba labirintului*…

O.P.: Exact. A şi apărut ulterior, la Editura Dacia, chiar în 1990. Vă asigur că asta s-a întîmplat înainte de a fi pusă sub interdicție, abia fusese izgonită de la Universitate – ce an putea fi? 1985? 1986? Nu doar că era deconcertant de deschisă, într-o lume a suspiciunii – asta m-a şocat la o femeie atît de firavă şi pe care nici vocea n-o servea foarte bine (avea o stîngăcie şi o anume stridență); iertată să-mi fie orice alunecare a modului în care o evoc, fiindcă nu doresc să fiu deloc peiorativ, dimpotrivă, vorbesc cu mare admirație despre dînsa – a fost un caz exemplar! Era atît de ciudată în contrastul pe care îl etala între fermitatea de atitudine şi prezența ei fizică firavă, încît o vreme nici n-am mai frecventat-o. Nu mi-am pus problema să mai merg acolo: părea coborîtă din lună în această lume de oameni care făceau cozi pentru a se aproviziona, se aranjau făcînd toate compromisurile, dacă nu cu Partidul, în orice caz…

G.G.: …dacă nu cu Partidul, atunci măcar cu Securitatea!

O.P.: Păi nu?! Totuşi! Cred că Doina Cornea merită un loc distinct, mai ales că şi la Revoluție a venit în piață – nu chiar inițial, asta s-a întîmplat parcă în dimineața de 22 decembrie – şi din acel moment a fost o prezență de prim plan.

G.G.: Pe Doina Cornea am cunoscut-o mai întîi, evident, prin intermediul postului de radio *Europa liberă*. Ulterior am avut marea bucurie de a o întîlni şi de-a vorbi în zilele fierbinți ale primăverii anului 1990 alături de Domnia Sa de la balconul Universității din Bucureşti. Consider că Doina Cornea este o răscumpărare absolută, divină, a tuturor laşităților şi turpitudinilor de aici. Domnia Sa este o figură luminoasă, care contrabalansează nu numai Clujul cultural reticent, ci şi torpoarea intelectualității româneşti în genere, a celei rămase în țară, pentru că altminteri sigur că am putea vorbi despre Monica Lovinescu, Virgil Ierunca, Paul Goma, I. Negoițescu şi aşa mai departe.

L.A.: Am fost student pînă în vara lui 1989. Oarecum necunoscător în ale realităților, abia atunci deschideam ochii spre lume. Ce face un student, cînd nu ştie? Îşi întreabă profesorii! Vă pot relata o situație autentică. Într-o conversație între patru ochi cu profesorul Marian Papahagi, cu care mă aflam pe atunci în cele mai apropiate şi călduroase relații (îi făceam vizite acasă, îmi împrumuta cărți, exista o colaborare strînsă), într-o discuție deci care a avut loc la biroul său din facultate, în faimosul cabinet 120, l-am întrebat ce părere are despre cîteva nume pe care le auzeam des pronunțate la *Europa liberă*. Întîi m-am interesat în legătură cu Paul Goma. Mi-a spus despre Goma că este un individ total lipsit de talent şi care face gălăgie ca să se afle în treabă şi să atragă atenția asupra lui însuşi.

G.G.: De necrezut!

L.A.: Apoi l-am întrebat ce părere are despre Doina Cornea. Mi-a spus că este o femeie exaltată, care habar n-are ce se întîmplă în jurul ei, jură doar pe Mircea Eliade şi Emil Cioran, a rămas înțepenită în cultura română la perioada interbelică, ignoră total ce se scrie şi se publică în prezent, că e în general o persoană de care e bine să te fereşti şi pe care să n-o iei prea tare în serios. (Îmi amintesc de asemeni un alt nume în legătură cu care i-am cerut părerea: Nicolae Balotă. În acest caz Marian Papahagi părea înclinat spre indulgență, datorită anilor grei de puşcărie pe care îi avusese de îndurat, de-a lungul comunismului, scriitorul exilat şi care justificau anumite lucruri.)

G.G.: Asta în ce an se întîmpla, domnule Laszlo?

L.A.: Păi ia să vedem: m-am transferat la secția de italiană în 1986, în orice caz mi-a mai trebuit vreun an pînă să ne apropiem puțin, deci cam prin 1987 sau 1988. Situația este riguros autentică, a fost o conversație între patru ochi, sigur că n-am martori pentru ea, dar îmi pun în balanță credibilitatea propriei persoane, cînd fac această rememorare.

G.G.: Observația dumneavoastră dă o pondere specială rezervelor pe care le-ați exprimat cu privire la orientarea intelectualității clujene. Cu siguranță face dificilă o tentativă de disculpare a acestei intelectualități în epoca de aur, inclusiv către sfîrşitul ei.

L.A.: I-am dat crezare parțial profesorului meu în opiniile sale fiindcă, repet, nu eram în măsură atunci să-l cunosc în profunzime şi nici să pricep anumite lucruri, din lecturi, din reflecție personală, din experiență proprie. Eram la vîrsta la care, ca elevi, ca studenți, ne apropriem universul pe calea directă a cuvintelor rostite de magiştrii şi dascălii noştri. În legătură cu Paul Goma, rezervele mi s-au spulberat în 1990, cînd am reuşit să cumpăr şi să citesc volumul *Din calidor* publicat la Editura Albatros şi cînd mi-am dat seama ce talent uriaş are acest om şi acest scriitor, ce gîndire originală şi îndrăzneață, cîtă dexteritate în manevrarea limbii române! În ceea ce-o priveşte pe Doina Cornea, am nutrit pentru Domnia Sa o stimă din depărtare, fără a încerca s-o vizitez. Asta nu m-a împiedicat să particip la revoluție într-un alt cartier al oraşului Cluj, anume în Mănăştur, în seara de 21 decembrie, şi astfel poate că mi-am răscumpărat anumite momente anterioare de ezitare. Am continuat să-i păstrez o mare admirație, o fierbinte stimă, mai mulți ani la rînd, pînă cînd a venit la putere Emil Constantinescu şi a blocat cu deliberare – printre altele – procesele privind aflarea adevărului despre Revoluție. S-au publicat mărturii cutremurătoare de la Cluj ale unor participanți la evenimente, care relatau în legătură cu morții şi cu cei care trăseseră, existau declarații şi confesiuni ale ucigaşilor. Îmi amintesc perfect că în seara de 21 decembrie 1998 s-a transmis la BBC un interviu în care Doina Cornea îi lua apărarea lui Emil Constantinescu, îi justifica elanul temporizator, iar pe cei care insistau în direcția pedepsirii vinovaților îi acuza de nerăbdare, de pripeală, de interese oculte etc. Pentru mine a fost o enormă decepție să aud cu urechile mele opiniile respective ale Doinei Cornea. Am simțit o sfîşiere personală în acele momente. Dacă distinsa doamnă ținea cu tot dinadinsul să-i ierte pe cei ce au torturat-o şi au umilit-o, avea dreptul s-o facă în mod individual, dar în numele cui oferea

Domnia Sa un cec în alb tuturor criminalilor din decembrie?! I-a fost dînsei ucis vreun membru al familiei, pentru a-şi permite să abordeze, de pe o poziție atît de revoltătoare şi pe un ton atît de combativ, subiectul cu pricina?! Dezamăgirea mea a continuat să sporească, după ce Doina Cornea i-a replicat într-o epistolă lui Paul Goma, care îi reproşase rateurile flagrante de apreciere de după 1989. Mi s-a părut penibilă viclenia de argumentație a fostei disidente, care scotea de la naftalină complexul "salamului cu soia" şi i-l servea reîncălzit protestatarului parizian. A mai scăzut încă o treaptă în ochii mei…

G.G.: Desigur şi-n ochii altora.

O.P.: Nu că Paul Goma şi-ar alege cuvintele atunci cînd îi bălăcăreşte pe alții.

L.A.: E adevărat. Dar una e să foloseşti cuvinte violente şi cu totul altceva să recurgi la argumente înşelătoare. Îndemnul Doinei Cornea să mergem cu toții şi să-l votăm într-o veselie pe Ion Iliescu, în 2000, a însemnat pentru mine doar bomboana pe colivă. Va să zică raportarea mea la Doina Cornea este tensională, extrem admirativă pînă la un moment dat, atîta timp cît a fost o luptătoare civică, şi de enormă decepție în etapa cînd a încercat să devină o luptătoare politică. Eşecul ei a fost răsunător cînd s-a chinuit să-l susțină pînă în pînzele albe pe nenorocitul de Emil Constantinescu.

G.G.: Eu socotesc că Doina Cornea trebuie cotată în primul rînd ca o foarte importantă figură a luptei anticomuniste. Ceea ce a spus ulterior despre Emil Constantinescu este o eroare, este o eclipsă de conştiință, fără îndoială, dar care nu poate să pună în cumpănă atitudinea ei curajoasă de la început, cea care o fixează cu un rol foarte important în lupta anticomunistă şi implicit o înscrie în rîndul femeilor eroice din istoria noastră, care începe, să zicem, cu Ana Ipătescu.

L.A.: Asta este indubitabil. Cuvintele mele nu doreau să-i ştirbească eroismul, ci doar să-i nuanțeze portretul. Ne-am înțeles în anteriorul episod al conversațiilor noastre că ne vom strădui să nu judecăm în alb şi negru, ci vom oferi nuanțe, pentru a îmbogăți receptarea.

"Un personaj al frondei"

O.P.: Un alt personaj pe care mi-l amintesc eu încă din anii ‘80 avea parte de o aură de mister şi de prestigiu, alături de Doina Cornea într-un fel şi de profesorul Mircea Zaciu într-alt fel. Este vorba desigur de Adrian Marino, despre care noi am mai povestit. Domnul Marino s-a remarcat printr-o includere rapidă şi pasională în viaţa politică, de partea P.N.Ţ.C.D., răspunzînd probabil unei vocaţii anterioare a d-sale. A fost perceput în Cluj ca un personaj al frondei, nu a consimţit la nici o formă oficializată de existenţă culturală. Domnia Sa a fost implicat şi în viaţa publicistică, patronînd împreună cu Doina Cornea, ca nişte spirite directoare, o gazetă cotidiană. Vorbind despre Clujul cultural şi civic, nu-l putem trece cu vederea, mai ales că existau anumite zile, dacă am înţeles bine de la unii colegi ai noştri, cînd domnul Marino **primea**. În stilul nobilimii franceze, nu întreţinea un salon, dar în orice caz **primea**. Am fost invitat în cîteva rînduri, mult după 1990, dar se pare că zilele respective existau şi înainte de această dată. E interesant aşadar, pentru că un om care aparent stătea în turnul de fildeş avea nişte conexiuni clare în lumea culturală a Clujului. În acelaşi timp se interesa foarte mult de actualitate şi de perspective. După 1989 l-am auzit în repetate rînduri dînd interviuri, avînd intervenţii la BBC şi fiind solicitat ca un om cu capacitatea de a înţelege în profunzime lucrurile. Remarc tot aici cărţile pe teme de europenistică ale domnului Marino, care împreună alcătuiesc o pledoarie la fel de pasionată pentru integrarea României în Europa.

G.G.: Domnul Marino este neîndoielnic unul din cei mai importanţi cărturari români la ora actuală şi nu numai. Dar putem să ne îndoim asupra eficienţei Domniei Sale în epoca de aur, pentru că pe atunci, scriind mult, călătorind foarte mult, chiar enorm, nu a schiţat nici un fel de atitudine împotriva regimului, ba dimpotrivă, părea să se fi acomodat cu gîndul că prin discreţie, prin pasivitate, va obţine nişte avantaje personale din partea oficialităţilor. În cărţile domnului Marino nu găsim nici o critică a regimului comunist, în schimb găsim încercări de justificare – este drept, destul de alambicate – a naţionalismului comunist. În loc de a vorbi de o integrare mondială, de o globalizare culturală, domnul Marino a pedalat pe un etnocentrism al popoarelor mici, care evident rima cu poziţia de aşa-zisă independenţă a dictaturii de la Bucureşti şi rima cu antioccidentalismul lui Constantin Noica, pe care Marino ulterior nu a ezitat a-l execra. Erau două tendinţe care mergeau în sens convergent, una în numele unei dezirabile afirmări a popoarelor mici, alta în numele unui naţionalism cu rădăcini arhaice,

conjugat cu disprețul față de Occidentul îmbuibat, față de Germania untului (din celebrul text al lui Noica). Ce a făcut domnul Marino după 1989? S-a disociat de Noica, un fel de rival în sfera supremației intelectuale, s-a înscris în P.N.Ț.C.D., a scris o serie de articole de bun simț cu privire la necesitățile primenirii politice, morale şi sociale a României, însă totul în limita unui program iluminist, deci îngust raționalist (*id est*, materialist şi utilitarist) şi îndrăznesc să spun desuet, în sensul în care iluminismul este socotit ca atare în eseistica occidentală, la ora actuală.

O.P.: Ba chiar şi de dumneavoastră!…

G.G.: Cu bunăvoința dumneavoastră, da!

O.P.: Adică am văzut în textele pe care le-ați semnat că ați combătut această idee, susținînd că Europa nu-i doar rațiune şi spirit cartezian.

G.G.: Evident, pe linia unei bibliografii fie şi modeste. Postmodernismul e văzut ca o lichidare a iluminismului bizuit pe o idolatrizare a rațiunii, legată, după cum arată Michel Foucault, de un sistem al dominației. "Puterea rațiunii – avertiza filosoful francez – este o putere sîngeroasă", întemeind, în excesul său, totalitarismele. Rațiunea în sine împinsă la extrem se asociază cu o putere dusă la extrem, incontrolabilă.

L.A.: Iertați-mă, dar consider enorm tîmpită această idee a lui Foucault, dacă a fost exprimată sub asemenea formă! Marile crime ale secolului XX s-au petrecut sub imboldul – tocmai – al iraționalului, al fanatismului, al minciunii şi al patimii necontrolate de stavila rațiunii. Stalin, Hitler, Mao şi Ceauşescu nu s-au declarat niciodată, din cîte ştiu, mari admiratori ai lui Descartes… Puterea dusă la extrem se sprijină pe complicitatea necunoaşterii, a ignoranței, nicidecum pe rațiunea exclusivistă! S-a numărat cumva şi Michel Foucault printre elevii preferați ai lui Nae Ionescu, de lasă să-i scape sofisme atît de jenante?! Nu rațiunea în sine poate fi vinovată de vreun exces, ci, eventual, folosirea sa defectuoasă. E ca şi cum am deplînge inventarea focului, pentru că în ziua de azi există prea multe incendii! E suficient să dotăm în mod adecvat serviciul de pompieri… Rațiunea folosită în mod eronat poate fi combătută de asemeni cu sprijinul rațiunii, în nici un caz pe calea patimii şi a dogmatismului! Iar bibliografia care vede postmodernismul (un curent prin excelență polimorf, tolerant şi conciliant al extremelor) ca pe un gropar al iluminismului este nu doar modestă, ci chiar deplorabilă, indiferent că

provine din orient sau din occident… Dar să revenim cu discuția asupra neo-iluministului nostru clujean.

G.G.: La chestiunea iluminismului mă voi întoarce. Deocamdată să-l comentăm pe domnul Marino. Domnia Sa, după părerea mea, prezintă o mare insuficiență paradoxală. În ce sens? Domnia Sa se doreşte enciclopedist, posesorul unui orizont foarte larg, care să integreze toate datele culturii, însă tocmai această tendință de cuprindere a tot şi a toate îi scoate în evidență limitele. Adică domnul Marino este un raționalist nu numai cuminte, ci şi exclusivist, care înlătură din cîmpul Domniei Sale mitul, stilul, metafora, poezia, "literatura", ceea ce pînă la urmă înseamnă eliminarea nucleelor literaturii înseşi. Nu e oare bizară o atare cercetare a literaturii, efectuată de un autor care se declară textual puțin interesat de obiectul său de studiu (s-ar vrea ideolog şi politolog) şi care se dovedeşte frigid față de acesta? Pornind din trunchiul călinescian, domnul Marino ajunge la antipodul viziunii călinesciene, adică la o expulzare din demersul său a oricărei forme de literatură, a oricărei forme de creație. Domnul Marino continuă în felul acesta – bineînțeles în planul Domniei Sale de demnitate intelectuală – despiritualizarea de care s-a izbit cultura română în regimul anterior şi nu întîmplător Nicolae Steinhardt deplînge această opacitate a lui Adrian Marino față de factorul transcendent, față de metafizică, de religie, de spirit. Îndrăznesc a afirma că domnul Marino este un superb infirm cultural, pentru că lipseşte viziunea Domniei Sale asupra culturii de unul din polii acesteia, care este polul spiritual. Uriaşa adiționare de date, geniala – dacă vreți – factologie a domnului Adrian Marino este unidirecționată şi, în felul acesta, eu cred că nu reprezintă o soluție pentru viitor, ci o fundătură culturală a ceea ce ar fi trebuit să fie o viziune mult mai cuprinzătoare asupra ființei umane ca integritate, care să cuprindă atît polul rațional, cît şi cel spiritual.

L.A.: Ați rostit cuvinte foarte aspre. Aş spune că sînt de acord cu dumneavoastră, dar invers! Adică exact pe dos față de ceea ce ați spus dumneavoastră. Ați identificat, dacă nu mă înşel, două etape distincte ale lui Adrian Marino, una înainte de 1989, cealaltă după 1989. Ponderea acuzațiilor dumneavoastră s-a concentrat pe a doua parte. Eu mi-aş concentra obiecțiile pe prima etapă. Ați afirmat că Adrian Marino nu s-a pronunțat în mod deschis împotriva regimului comunist şi prin aceasta a păcătuit, nu s-a ridicat la o anumită înălțime a datoriei sale de intelectual. Cred că reproşurile pot merge

mai în profunzime. Nu doar că nu s-a ridicat împotriva comunismului, dar, prin preluarea conducerii revistei *Cahiers roumains d'études littéraires*, Marino făcea un serviciu propagandistic extern. El cu bună ştiinţă s-a pus în slujba regimului, care trebuia să exporte, ambalată frumos, o falsă realitate privind gloria şi triumful în care se lăfăia cultura română, cînd de fapt adevărul stătea cu totul altfel. Adrian Marino s-a văzut confruntat cu o extrem de puternică acuzaţie din partea exilului militant parizian, care a identificat în el un fel de agent de influenţă al Bucureştiului. Marino a fost ţinut la distanţă pentru că, să ne amintim, una din ţintele cele mai rîvnite ale regimului comunist în exil a fost Mircea Eliade. Statura sa ştiinţifică răsunătoare stîrnea dorinţe de acaparare, regimul şi-a propus să-l cîştige de partea sa, pentru a-l transforma într-un agent propagandistic al lui Ceauşescu. Şi atunci spre Mircea Eliade a fost trimis Noica – un bun prieten al său, care l-a invitat să vină în ţară, a făcut lobby, a încercat să atenueze asperităţile ideologice ale regimului comunist în ochii lui Eliade. Un alt emisar *sui generis*, de o factură cu totul aparte, a fost Adrian Marino care a scris o carte întreagă…

G.G.: *Hermeneutica lui Mircea Eliade*…

L.A.: Exact. Se pare că şi-a adăugat vocea la cea a altor trimişi care insistau pe lîngă Eliade spre a-l îndupleca. Păunescu a activat de asemeni prin zona respectivă (ba parcă şi Mircea Micu).

G.G.: Vai de mine! Dar Vadim Tudor nu l-a abordat?

L.A.: Probabil că nu. Dar Eliade i-a dat un interviu uriaş lui Păunescu – a fost imparţial, că şi el era român…

G.G.: Mi se pare una din cele mai mari enormităţi ale culturii româneşti imaginea lui Eliade stînd de vorbă cu Păunescu.

L.A.: Adrian Marino, *a modo suo*, a încercat o captare a lui Eliade şi o aducere a lui în ţară. Ceea ce a stîrnit indignarea Monicăi Lovinescu, a lui Virgil Ierunca, a lui Eugen Ionescu şi a lui Marie-France Ionesco, care l-au tratat cu răceală pe Marino, ca pe un emisar oficial al comuniştilor. Va să zică aş fi mai aspru cu Adrian Marino, în ceea ce priveşte perioada dinainte de 1989. Dumneavoastră l-aţi acuzat că n-a făcut binele. Eu aş semnala că probabil a fost părtaş la facerea răului.

O.P.: Iar după 1989?

L.A.: În această etapă, domnul Grigurcu l-a tratat cu excesivă asprime, punînd în cauză raționalismul său…

G.G.: Care a fost prezent tot timpul, nu numai după 1989! Un raționalism exclusivist, ducînd indenegabil la o îngustare de perspectivă. Un procustianism mascat de o fastuoasă erudiție, de un pletoric discurs teoretizant.

L.A.: …eu m-aş referi la el cu mai multă blîndețe, pentru că a ştiut să încline spre calea opoziției anticomuniste…

G.G.: Avea de ales?!

L.A.: Dar desigur! Ar fi putut să se înroleze alături de Iliescu!

O.P.: Şi eu aşa zic…

G.G.: Ar fi fost o compromitere totală! El este un om destul de inteligent.

L.A.: Spectrul politic e foarte larg în ziua de azi. Ar fi putut avea o opțiune catastrofală, spre care din fericire nu s-a îndreptat.

G.G.: Păi uite – Buzura ce-a făcut? Eugen Simion ce-a făcut? Cine-i mai stimează azi, în afară de cîțiva bieți neavizați şi bineînțeles de țuțării lor?

L.A.: Tocmai că au ales!

O.P.: Au ales puterea!

L.A.: Petru Creția cum de l-a ales pe Petre Roman?! Credeți că Adrian Marino n-ar fi putut găsi o variantă *soft* de arivism?!

G.G.: Cred că mai greu întrucît se găsea la final de partidă şi voia să încheie cu o parafă pozitivă.

L.A.: Iată că finalul de partidă al lui Petru Creția a survenit chiar mai devreme, fără ca respectivul, altminteri intelectual de calitate, să-şi facă scrupule excesive privind adeziunea sa politică pe ultima sută de metri. Va să zică după 1989 Adrian Marino a demarat o tentativă de reabilitare care trebuie subliniată.

O.P.: Şi eu zic că merită apreciat…

G.G.: Neîndoios, dar pe linia, cum ziceam, a unui iluminism bornat, mare generator de locuri comune, care, citit cu atenție, emite un son demagogic.

L.A.: A te disocia de Adrian Marino, cu argumente şi explicații, este un lucru. A te răfui cu măreția şi generozitatea gîndirii epocale a iluminismului este, însă, cu totul

altceva. În aspectul din urmă, consider că domnul Gheorghe Grigurcu se află într-o serioasă eroare.

G.G.: Tot ce se poate. Nimeni dintre noi nu e scutit de eroare! Dar critica iluminismului reprezintă în gîndirea contemporană o temă atît de amplă, atacată din atîtea puncte de vedere şi de atîtea condeie, încît am impresia că nu se cuvine a-l împovăra cu respectiva atitudine pe un nespecialist ca mine. În esență, e vorba nu de o repudiere a rațiunii în sine, ci a unei rațiuni exclusiviste, tiranice, tinzînd în devierea sa a institui un discurs unic, obligatoriu. De o degenerare a funcției raționale, care a stat şi la temelia pretinsei doctrine ştiințifice marxist-leniniste, fără drept de replică. Marx şi Lenin n-au fost oare socotiți drept campioni ai rațiunii în absolut? Peter Sloterdijk relevă că, fetişizînd cunoaşterea, iluminismul nu promovează decît cunoaşterea dintr-un anumit punct de vedere. Jean-François Lyotard studiază raporturile nu o dată malefice dintre cunoaştere şi putere. În scrierea lor, *Dialectica iluminismului*, Max Horkheimer şi Theodor W. Adorno reflectează asupra "iluminismului încremenit în teama de adevăr". Iar Mircea Eliade, încă în anii '30, deplora "feluritele manifestări ale mentalității masonice în lumea modernă (iluminism, marxism, teozofism, anti-istorism etc.)", precizînd că "mentalitatea masonică" în loc de-a judeca lumea "organic (coherent), o judecă simplist (constrîns, monovalent)", "în loc de a o judeca realist, o judecă abstract şi grosolan". Aşa încît, în cîmpul actualei dezbateri de idei, iluminismul nu e chiar un concept glorios. Nu e cazul să punem semnul egalității între iluminism şi rațiune, "rațiunea" iluministă fiind una de uz istoric, vădind limite (şi monstruozități!) specifice.

O.P.: Dar, domnilor, dacă lucrurile stau astfel – şi vedem chiar din aceste discuții în contradictoriu că stau foarte complicat – atunci, revenind la tema dialogului, să ne întrebăm ce se salvează din Clujul nostru?

L.A.: Adică ce mai rămîne, după ce totul a căzut?

O.P.: Da. Din Clujul interbelic îmi pare că a rămas *Gîndirea*, ca o siluetă redacțională. Dar aici ce se salvează?

L.A.: Din Clujul postbelic?

O.P.: Postbelic şi chiar postcomunist.

L.A.: O nostalgie… Un sentiment de amărăciune pentru ceea ce ar fi putut fi… şi n-a fost să fie… Amintiri… Singurătate…

O.P.: Eu zic să-l provocăm în final pe domnul Grigurcu la o confesiune: vă regăsiți în imaginea Clujului pe care o dă Negoițescu în memoriile sale din nefericire neterminate?

G.G.: Pentru mine Clujul rămîne un vis neîmplinit, o rană permanent deschisă. Un miraj sufocat ce poate că nu se va stinge de tot niciodată. Nu-mi aduc aminte pe moment ce spune Negoițescu despre Cluj, dar ştiu că a fost un împătimit de oraşul copilăriei şi al tinereții sale. Însă am impresia că totuşi Clujul se va repopula în chip ideal. Vă spun ceva ciudat în această clipă. Clujul mi se pare ca o scenă la terminarea unui spectacol. Decorurile au rămas. Actorii au dispărut. Regizorul nu mai este cunoscut. Şi această scenă straniu de goală, parcă ireală în încremenirea nefuncționalității sale, rămîne să fie umplută de oamenii unui alt spectacol, care se va desfăşura probabil cîndva, în cadrele altor destine. Nouă nu ne rămîne altă şansă decît de-a glosa, într-un mod mai mult ori mai puțin interesant, pe marginea propriilor noastre destine. Al meu e stigmatizat, după cum ştiți. Dumneavoastră, mai tinerii mei amici, aveți încă şanse de "recuperare". Poate chiar în perspectiva unui "Cluj etern", ceea ce vă urez din inimă.

(Cluj, 26 noiembrie 2003)

VII. REZISTENȚA PRIN CULTURĂ

“O expresie din limba de lemn a literaturii”

O.P.: Vom începe, domnilor, discuția noastră de azi, în noul meu birou de la etajul 3, prin a amenda ceea ce nici n-am început să enunțăm, sintagma…

G.G.: Rezistența prin cultură!

O.P.: Da. Cînd aud această sintagmă, mă apucă aproape instantaneu durerea de dinți. Cum să reziști, domnule, prin cultură? E posibil aşa ceva? Şi dacă e posibil să reziști într-adevăr prin cultură (şi nu pur şi simplu să trăieşti prin ea, să-ți filtrezi existența într-o manieră superioară), atunci de ce se foloseşte această expresie care sună groaznic? Parcă e în limba de lemn a literaturii noastre. Dar poate că mă înşel. Dumneavoastră ce părere aveți, domnilor?

G.G.: Fiind la etajul 3, nu înseamnă neapărat că discuția noastră va fi celestă, ci va fi, am presentimenul, foarte prozaică, întrucît avem de înfruntat cu adevărat o sintagmă-clişeu a limbii de lemn, care este “rezistența prin cultură”. Întrucît însă expresia este impozantă fie şi prin foarte frecventa ei circulație, nu putem s-o ocolim. Vom încerca pe cît posibil s-o luăm în serios, adică să detectăm realitatea care se află în spatele ei. Căci e la mijloc şi o realitate, indiferent cum o denumim. Vom începe prin a delimita – cum am mai făcut – cele trei perioade istorice în care s-ar putea vorbi despre o atare rezistență. Mai întîi este vorba de perioada proletcultismului torențial, de prin 1947 pînă prin 1965, cînd pur şi simplu nu era posibilă nici un fel de rezistență la suprafață. Apoi perioada 1965-1971, în care firava liberalizare a permis o anumită autonomizare a literaturii şi a artei. În fine, perioada 1971-1989, a reînghețului ce a succedat aşa-numitelor “teze din iulie”.

L.A.: Vă completez. Există a patra perioadă a “rezistenței prin cultură”, din 1989 pînă în prezent, cînd unii se ascund sub această formulă, invocă necesitatea neangajării în politic, pentru a-şi prezerva nişte posturi şi postúri privilegiate, pentru a manevra din culise soarta culturii.

G.G.: Fără îndoială. Voiam să ajung şi acolo, dar nu înainte de a poposi puțin asupra a ceea ce constituie domeniul acreditat în mod obişnuit al rezistenței prin cultură, adică al fenomenelor de pînă în decembrie 1989. Voi începe prin a nota două semne de întrebare care apasă asupra conceptului. În primul rînd, rezistența prin cultură se voia un fel de rezistență globală, un fel de opoziție la regim, care să reunească şi postura civică, şi postura politică, ceea ce desigur este un mare sofism, întrucît era vorba tocmai de o mască a insuficientei împotriviri pe plan civic şi politic. Deci era un truc prin care se camufla tocmai ceea ce nu au realizat scriitorii şi intelectualii noştri în relațiile lor, nu odată oportuniste şi laşe, dacă nu cumva de capitulare totală, față de regimul comunist. Al doilea semn de întrebare asupra sintagmei în discuție apare legat de maxima ei extensie. Dacă luăm în accepția sa perfid generalizatoare rezistența prin cultură, ea ar constitui o justificare, un alibi pînă şi pentru compromisurile cele mai impardonabile. Şi Călinescu, şi Sadoveanu, şi Arghezi, dacă s-ar afla printre noi şi ar fi chemați în fața unui tribunal inefabil, ar putea răspunde astfel: "Noi am scris în favoarea regimului, pentru că într-un fel sau altul trebuia să rezistăm. Rezistînd prin numele noastre pur şi simplu, am comis, e drept, acte de colaboraționism, dar în felul acesta am asigurat o verigă de legătură între literatura interbelică şi ceea ce a urmat".

O.P.: Ceea ce spuneți e, fără îndoială, întemeiat. Am auzit pînă astăzi de atîtea ori acest tip de justificare pe seama colaboraționismului clasicilor, încît mi se strînge inima la gîndul că există oameni care încearcă să le scuze demisiile atît de lamentabil. Practic, asta înseamnă să te îndoieşti de întreaga lor anvergură, să-i conteşti mult mai extins decît o facem noi. Una e să spui că Sadoveanu sau Călinescu au fost mari scriitori, deşi conştiințe discutabile, alta e să spui că e bine ce au făcut pe ambele planuri. În ultimă instanță, asta vrea să zică, nici mai mult, nici mai puțin, decît că te îndoieşti că opera lor e suficient de valoroasă pentru a rezista prin propria-i frumusețe, chiar şi dincolo de eşecul lor moral. Nimeni nu încearcă, de pildă, să facă din Ezra Pound sau Céline nişte campioni ai antifascismului. Ceea ce nu împiedică, totuşi, reeditarea lor şi recunoaşterea calității artistice a textelor pe care le-au semnat. Pentru a se ajunge însă aici şi cu clasicii noştri demisionari moralmente, examinarea corectă şi riguroasă a activității lor în integralitatea ei este, mi se pare mie, o etapă necesară, totuşi. Dar ascultîndu-vă, am suferit brusc o iluminare. Mi-am dat seama că poate greşim, poate ar trebui să vorbim în primul rînd de

rezistența **la** cultură, iar asta într-adevăr s-a atestat încă din vremea cronicarilor. Poporul nostru a rezistat la cultură cu mare dîrzenie şi într-o continuitate absolut detestabilă. În secolul al XVII-lea, Miron Costin remarca (după Grigore Ureche şi Simion Dascălul) că la noi lucrurile stau astfel pentru că țara e încă nouă, oamenii sînt de strînsură şi nu se dedau la ale cititului şi scrisului. Era o țară cu "obiceie" neaşezate. El însuşi se vedea în postura ciudată de a fi un poet experimentalist, atunci cînd scria *Viața lumii*. Dacă ar fi să atribui un sens acestei sintagme, "rezistența prin cultură", atunci m-aş gîndi la accepțiunea pe care le-o recomand studenților mei: rezistența fizică pe care o necesită orice lectură serioasă, cu creionul în mînă. Nu e la îndemîna oricui să stea douăsprezece ore într-o bibliotecă, pe scaun, să noteze, să mediteze la ceea ce citeşte şi scrie, să reia o lectură. Pe cînd învățam pentru admiterea la facultate, pentru a mă concentra mai bine, patrulam prin casă. În acest fel am reluat, fără să o ştiu, tradiția peripatetică a filosofilor antici, semn, poate, că a citi mult şi bine înseamnă o întărire progresivă – dar constantă – a muşchilor fesieri, a celor dorsali, a musculaturii picioarelor. Nu e uşor să-l citeşti pe Thomas Mann, îți va fi totdeauna mai uşor să-l citeşti pe Pavel Coruț, nu? E destul de dificil să ai un *tête à tête* cu Dostoievski sau cu Tolstoi, e mult mai uşor să citeşti un poem drăgălaş de Mircea Dinescu sau chiar de Nichita Stănescu, pe care-l văd că revine într-o modă ciudată. În felul acesta, da, putem discuta despre rezistența prin cultură. Însă totuşi rezistența **la** cultură – în condițiile în care partidul-stat introduce T.V.A.-ul pe carte, în contextul în care omul de rînd nu-şi poate permite să-şi cumpere volumele la care rîvneşte (şi este îndepărtată o dată în plus o masă de potențiali cititori de cărțile din vitrină) –, asta mi se pare absolut demn de a fi adus în discuție.

L.A.: Elementul care oferă siguranță, dă legătura lui Anteu cu pămîntul, în activitatea noastră de cercetători, este recursul la cronologie. Pe acest fundal va trebui să ne proiectăm ipotezele de lucru. Dacă luăm conceptul discutat şi-l transplantăm în context temporal, trebuie să reexaminăm etapele amintite de domnul Grigurcu. În anii '50, rezistența prin cultură eu zic că a reprezentat o dovadă de curaj. În proletcultismul delirant, care punea în pericol chiar evoluția biografică a marilor artişti, prin cultură au rezistat spirite alese precum Lucian Blaga, scriind *Luntrea lui Caron*, sau Vasile Voiculescu, autorul lui *Zahei orbul*…

G.G.: Şi *Ultimele sonete închipuite*…

L.A.: Da. Pentru acea perioadă apăsătoare, rezistența culturală a constituit un gest aproape eroic. În etapa următoare, cînd civismul şi-a putut face loc deja în activitatea scriitorilor, cînd s-a făcut auzită vocea protestatară a unor Paul Goma, Dorin Tudoran, iar apoi Dan Deşliu, Mircea Dinescu etc. (mă refer la anii '70-'80), rezistența prin cultură a echivalat cu o neutralitate sinonimă cu complicitatea în favoarea puterii. Conceptul respectiv însemna că eu, scriitorul, nu mă ocup de viața politică şi de realitatea cotidiană, îmi ascund capul în literatură, mă prefac a nu vedea ce se petrece în jurul meu, nu le dau nici un sprijin altor colegi scriitori care încearcă să nuanțeze aberația comunistă şi îmi văd doar de propria operă. Era o neutralitate vinovată. După 1989, cînd situația este diametral modificată, iar scriitorii au chiar datoria de a ocupa locul rămas liber al civismului, al militantismului democratic, al luminării maselor, a continua să clamezi necesitatea rezistenței prin cultură echivalează deja cu o poziție reacționară. Este sinonimă cu defetismul, cu ipocrizia şi chiar cu laşitatea. Iată cum unul şi acelaşi concept – rezistența prin cultură – trebuie examinat în funcție de contextul cronologic în care acționează şi trebuie judecat în mod foarte nuanțat şi diferit.

G.G.: Aş menționa cîteva fenomene care trădează lipsa de seriozitate în multe situații a ceea ce numim rezistența prin cultură. Şi anume, acele manevre ale oficialității prin care ea a încercat a-şi atrage scriitorii creîndu-le iluzia unei anumite libertăți. Să ne gîndim, bunăoară, la "romanul obsedantului deceniu". Inaugurat de filmul lui Titus Popovici, *Puterea şi adevărul*, la care au subscris cîțiva prozatori cunoscuți ai perioadei…

L.A.: Chiar Marin Preda…

G.G.: Între care Marin Preda, Țoiu, D.R. Popescu…

O.P.: Sălcudeanu…

G.G.: Sălcudeanu, Buzura, toți aceştia dădeau impresia că regimul îşi acceptă propria critică, în spiritul societății democratice. De fapt era vorba despre o încercare – mai mult sau mai puțin abilă – a noului dictator de a se despovăra de orice vinovăție politică: tot ceea ce s-a petrecut rău în comunismul românesc era pus pe seama predecesorului demonizat, Gheorghiu-Dej. Altă manevră de acest tip a fost estetismul, care îngăduia o anume libertate a viziunii lirice în speță, subscrisă de Nichita Stănescu şi alți reprezentanți ai generației '60 – generație ce a cunoscut o anume scindare, pentru că

doar o parte a ei a fost acceptată de regim şi oficializată –, un estetism care nu însemna, cum cred unii, o negare a ideologiei partinice, a materialismului dialectic, ci era doar o supapă de eliberare a tensiunii critice, care se afla în conştiinţele literare. O altă manevră a constituit-o revenirea la tradiția interbelică, posibilă după 1965, cu aerul că literatura română are o creştere organică, de parcă nimic nu i-a împiedicat evoluția, totul este în regulă, ocultîndu-se circumstanța că de fapt nu erau reconstituite condițiile de libertate de conştiință deplină în care s-au manifestat interbelicii.

O.P.: Nu pot decît să revin cu obstinație la ceea ce ziceam mai înainte: eu nu cred într-un asemenea concept! Rezistența ori e rezistență adevărată – şi atunci vorbim despre un caz cum e al istoricului Marc Bloch (întemeietor alături de Lucien Febvre al Şcolii Analelor), care atunci cînd Parisul a fost cucerit, s-a retras în Rezistență şi a şi murit executat de nemți (deşi era om de cultură şi scrisese cărți care pînă azi rămîn valoroase) –, ori altfel nu văd cum am putea califica diversele grade de dialog cu autoritatea ce impunea ideologic un anume gen fezabil de literatură, altfel decît ca atare: colaboraționism. Eu nu spun că toți scriitorii trebuiau să se resemneze şi să meargă pe şantierele patriei…

L.A.: Cum îi îndemna Nichita Stănescu!

O.P.: De pildă. Nici nu spun că a fost un caz fericit cel al lui Arghezi, care stătea în poartă la Mărțişor şi vindea fructe…

L.A.: Cireşe…

G.G.: Vindea cireşe în aşteptarea "timpurilor noi"! Care au venit pentru el în chipul cel mai mănos.

L.A.: Dar nu ca pentru Charlie Chaplin! Deşi semăna cu Chaplin în caraghioslîcul aservirii comuniste!

G.G.: La senectute. Aş vrea să punctez faptul că în genere rezistența prin cultură e ilustrată de nişte autori care nu dovedesc nici pe departe o omogenitate a atitudinii lor, o puritate a conştiinței şi a conduitei lor. Aş aminti doar cîteva nume: Marin Preda, Nichita Stănescu, Ioan Alexandru, Ion Gheorghe, Augustin Buzura, C. Țoiu…

O.P.: Octavian Paler…

G.G.: Nicolae Balotă şi aşa mai departe. Enumerarea poate continua.

“Refuz să înțeleg exclusivismul revizionist”

O.P.: Dacă îmi îngăduiți, m-aş întoarce la anumite afirmații anterioare ale dumneavoastră. Spuneați că după momentul de reviriment de la mijlocul epocii socialiste, adică anul 1965, s-a introdus ceva care aducea a liant cu epoca interbelică, fiind asta o întoarcere la normalitate. Dar normalitatea eu n-o constat nici pînă azi, cînd epoca interbelică este recuperată cu surle şi tobe. Căci ce anume era normalitate, în afară de libertatea cuvîntului şi a presei (într-o anumită perioadă a interbelicului, nu de-a lungul întregii epoci!), ce anume era acolo expresie a libertății şi a democrației, în afară de dreptul la ceartă? Dacă mă uit la dezbaterile ideologice de atunci, la coloratura lor, nu sînt deloc entuziasmat văzînd că unii vor să reabiliteze şi să copieze ceea ce este de nereabilitat şi de necopiat. Nu cred, de pildă, că opțiunea extremistă a generației Eliade & Co. este de urmat! Nu cred nici în ortodoxismul exacerbat de la revista *Gîndirea*! Nu cred nici că ar trebui să fim cu toții urmaşii lui Alexandru Sahia şi ai revistei proletare *Bluze albastre*! Nici nu mi se pare că literatura noastră ar trebui să-şi ia ca punct nou de pornire *Poemul invectivă* al lui Geo Bogza. Toate aceste probleme reziduale – cărora eu le resimt refluxul răsfoind la întîmplare vreo revistă literară de azi, cînd dau pagină după pagină şi cu greu găsesc ceva interesant prin autenticitatea discursului ori prin mizã – am impresia că toate ni se trag, pe de o parte, dinspre scurtimea culturii noastre moderne (are o sută şi ceva de ani, dacă stăm bine şi sever cu gîndul la ea), pe de altă parte din pasiunea poate latină, poate balcanică, de a balansa între extreme (dar nişte extreme care trag mai mult într-o parte, totuşi). Adică între extrema dreaptă şi extrema foarte dreaptă. Sîntem tradiționalişti prin excelență. Dacă ne uităm la avangardă, o vedem mai mult cosmopolită, de asemeni datorită faptului că unii dintre autorii ei erau evrei – ceea ce-i excelent, au adus propria lumină în literatura noastră, au venit cu propuneri înnoitoare –, dar adevărata problemă cu ea este că a contestat nu o opțiune sau alta a literaților, vreun curent sau vreo ideologie, ci însăşi ideea de literatură aşa cum se constituise ea pînă atunci. Or, din acest punct de vedere, avangarda noastră mergea mînă în mînă cu stînga radicală, cu anarhismul, mi se pare. Există, deci, în cultura noastră, această problemă, pe care într-un text de-acum faimos, publicat nu foarte demult în revista *Dilema*, o exprima

Tamás Gáspár Miklós cu multă pregnanță: unde este spiritul democratic şi liberal, într-un sens mai larg, al intelectualului român? Unde este calea de mijloc solidă şi calmă, ferită de excese tragice? El e mereu grăbit, chiar dacă nu e obligat de nimeni, să se apropie de fesele puterii. De unde acest reflex al scriitorului român de a se refugia în slujbulițe, în burse, în case de creație, în comodități, în facilități? Aici este o problemă. Fără a face pe arhanghelul care vrea să pîrjolească totul cu spada lui de foc, am nevoie de nişte repere luminoase. Din păcate ele nu sînt foarte numeroase. Mă bucur că printre ele există Lucian Blaga, deşi chiar şi el s-a simțit bine în diplomația lui Carol al II-lea, cu ajutorul unor rubedenii ale sale prin Cornelia Blaga etc. Mă tem că avem de-a face cu o intelectualitate care are un permanent reflex de slugărnicie, chiar şi atunci cînd încearcă să stea dreaptă în picioare.

L.A.: E foarte adevărat ce spui. Aş vrea să subliniez că este esențial, atunci cînd vrem să urmăm o cale dreaptă, să ne stabilim corect punctele de reper. Subscriu pe deplin la cuvintele tale: rapelul la interbelic poate fi tulbure şi discutabil, pentru că însuşi interbelicul este polimorf şi propune mai multe direcții ideatice…

G.G.: E normal, deoarece într-un climat democratic există o pluralitate de manifestări ale conştiinței şi creației. Este greu să le reducem la o "cale de mijloc" care nu e neapărat o "cale regală". Oricît de pretențioşi am fi, interbelicul reprezintă, în pofida inevitabilelor sale scăderi, punctul maxim atins atît de creația românească (e adevărat că la o cotă la fel de înaltă s-a situat şi perioada junimistă), cît şi de climatul democratic al obştii noastre. E pentru noi un etalon şi un factor al fascinației.

L.A.: Da, însă rapelul la interbelic realizat în anii '60, '70 şi '80 nu era nicidecum polimorf şi nuanțat! Era mai degrabă un fel de dorință mecanică…

O.P.: …mitizantă…

L.A.: …da, o aspirație spre un orizont mai luminos din trecut. Această reevocare era lipsită de orice accente critice şi de disociere. Cel care ar fi îndrăznit în anii '70 sau '80, de pildă, să exprime în țară rezerve la adresa lui Mircea Eliade ar fi fost lapidat…

O.P.: …fiind considerat ultracomunist, "pe linie", de către intelectualii ce încercau să se opună culturii oficiale.

L.A.: Sigur că da. Comuniştii erau cei ocupați cu eliminarea lui Eliade, cu interzicerea lui. Era inevitabil ca după '89 să apară o prima etapă, de revalorificare, de

repunere în circulație a textelor lui Eliade. În această a doua etapă de după 1989, cînd unii ne permitem deja să ne îndoim de înaltul spirit civic al lui Mircea Eliade, sîntem priviți cu suspiciune şi cu sprîncenele ridicate. E vorba de rezervele cîtorva partizani discutabili ai autorului comentat. Dar nu în această direcție voiam să insist. Aminteam adineauri că în etapa comunistă s-a făcut un rapel la interbelic, care pe linia sa pozitivă proclama independența culturii față de social şi față de politic. Eu mă întreb – cu naivitate – de ce nu s-a încercat instaurarea unei legături cu celelalte mişcări din estul european? De ce scriitorii români preferau să se uite înapoi la anii '30 şi la E. Lovinescu? Sau înapoi la secolul al XIX-lea şi la Titu Maiorescu? Nu le era oare mai comod să privească spre Cehoslovacia contemporană lor? Să vadă că Václav Havel nu accepta interzicerea libertății cuvîntului. Să vadă că alți intelectuali est-europeni preferau să spele vitrine, decît să exprime jumătăți de adevăruri, pentru a nu strecura, împreună cu ele, şi minciuni înjumătățite. Cultura română se sincronizează va să zică mai uşor cu secolul al XIX-lea sau cu proteica etapă interbelică, decît cu estul european contemporan?! Mi se pare o ciudățenie şi – pînă la urmă – chiar un imens sofism cultural, legat de identificarea corectă a punctelor de reper.

G.G.: Să schițez mai întîi o explicație (care nu e şi o scuză!). Priveam înapoi spre tradiția noastră pentru că era… a noastră, şi nu spre ce se petrecea în Cehoslovacia sau Polonia, cu care cultura autohtonă n-a întreținut niciodată raporturi foarte importante. Aş avea de adăugat apoi faptul că Mircea Eliade, Emil Cioran, Constantin Noica şi ceilalți reprezentanți ai generației '30 era normal să fie puşi în discuție, din mai multe unghiuri, după 1989, şi este bine că sînt scoase în evidență, în chip documentat, concesiile pe care le-au făcut extremei drepte. Bineînțeles că şi aci sînt unele accente excesive, de pildă scrierea doamnei Alexandra Laignel-Lavastine sau a lui Daniel Dubuisson, care aplică asupra acestor creatori o grilă ideologică, adică îi procustianizează, îi reduc la un raport exclusiv cu politicul, în vreme ce ei au fost filosofi, eseişti, istorici, scriitori, iar politicul nu-i circumscrie şi nu-i epuizează în nici un caz. Complexitatea activității lor se cuvine abordată prin pluralismul corespunzător al interpretării. Din păcate însă observațiile lui Dubuisson au o platformă marxizantă mistificatoare. O mostră: "Cu o frumoasă unanimitate, de la Platon la Heidegger, gînditorii Ființei s-au aşezat totdeauna de partea regimurilor totalitare (de la oligarhia spartană la *Reich*-ul nazist)". Iată o splendidă

reducție a filosofiei la politică, ce-ar fi făcut mîndria facultăților de filosofie sovietice! Dar războindu-se cu "tradițiile intelectuale antimaterialiste şi antidemocratice" (asocierea pare de la sine înțeleasă), eseistul francez uită a spune că "tradițiile" contrare, "materialiste şi democratice", de felul celor reprezentate de iluminism, de Marx şi de Engels, au stat la baza celui mai cumplit totalitarism pe care l-a cunoscut istoria. Falaciosul său umanism speculativ se dezumflă brusc…

L.A.: Dintotdeauna am avut impresia, consolidată prin lecturi, că iluminismul a adus cu sine "luminile", adică alfabetizarea, accesul extins la cultură, redactarea de gramatici şi lexicoane, gîndirea liberă, debarasată de dogmatism, o viață mai uşoară şi mai civilizată. Că iluminismul ar fi adus cu sine şi vreun "cumplit totalitarism", cum susțineți dumneavoastră, este pentru mine – şi nu numai pentru mine – o nebuloasă. Iar Marx şi Engels sînt la fel de iluminişti pe cît a fost şi Ceauşescu de progresist… În altă ordine de idei, vreau să observ că i se face o mare nedreptate în ziua de azi lui Norman Manea, care a publicat un eseu cumpănit, echilibrat şi chiar folosind un ton respectuos, nuanțat, la adresa lui Mircea Eliade: *Felix culpa*. Cu toate acestea, textul său este injuriat şi acuzat de diverse impietăți imaginare, de către personalități culturale de prim rang pe linia revizuirilor. Mă gîndesc la venerabila Monica Lovinescu sau la atît de acerbul Paul Goma, care nu obosesc a-l biciui pe romancierul exilat pentru curajul de-a fi fost inițiatorul discuției dezinhibate, din presa liberă românească, în jurul colaboraționistului Eliade. Insist şi subliniez că Norman Manea a avut o intervenție foarte cuviincioasă şi decentă, sprijinită pe numeroase citate din textele autorului interbelic. Continuă să mă surprindă eforturile Monicăi Lovinescu de a-l discredita pe Norman Manea. Domnia Sa a fost şi prima care şi-a ridicat vocea împotriva lui în revista *22* şi îşi prelungeşte dezlănțuit atacul în jurnalele ce văd azi lumina zilei, precum şi în diverse intervenții publicistice. M-am disociat net de Paul Goma pe tema respectivă – iar asta a dus chiar la ruptura dialogului dintre noi, încheiat în coadă de peşte şi publicat, atîta cît a fost, în volumul meu *Orient Expres* – în momentul în care autorul parizian a încercat un şir de sofisme satirice vizînd biografia lui Norman Manea (prietenia cu Moses Rosen, lipsa protestului deschis împotriva comunismului), cînd noi discutam atunci subiectul Mircea Eliade! Este trist că, în perioada noastră, anumite personalități specializate în revizuirile "de stînga", adică în condamnarea compromisurilor procomuniste ale unor colegi de condei, rămîn

insensibili la compromisurile “de dreapta”. Am dat deja două exemple din loja imperială: Monica Lovinescu, Paul Goma. În contrapartidă, întîlnim nume de asemeni răsunătoare, specializate în demascările spre dreapta şi care sînt insensibile la derapajele de stînga. Printre cei mai de vază îmi vine în minte numele lui Zigu Ornea. E vorba de o parțializare, de un tratament unidirecțional al revizuirilor, care pe mine de mai multă vreme mă pune pe gînduri şi mă umple de mirare.

G.G.: Are toată dreptatea domnul Laszlo. Sigur că este nevoie de o privire globală, sintetică, asupra erorilor moral-politice săvîrşite de scriitorii şi cărturarii noştri în secolul recent încheiat. Totuşi, sînt nişte lucruri mai complexe, care nu cred că le pot fi reproşate frontal Monicăi Lovinescu sau lui Paul Goma. Aceştia, vorbind despre Norman Manea, un autor întrutotul respectabil, s-au mirat de faptul că o dată ajuns în Occident, în loc de a vorbi despre regimul comunist şi despre scriitorii numeroşi, unii încă în viață, care l-au slujit, şi-a început critica retrospectivă cu Mircea Eliade (autor ce aparține unei perioade mai vechi şi s-a îndepărtat de mai multă vreme de erorile tinereții sale). În acelaşi timp, Norman Manea a ocolit cu schepsis să se pronunțe asupra unor scriitori precum Marin Preda, Eugen Jebeleanu, Geo Bogza, Maria Banuş, Nina Cassian, Al. Ivasiuc, Ov. S. Crohmălniceanu, Paul Georgescu, Nichita Stănescu, Ioan Alexandru, Ion Gheorghe, Adrian Păunescu, D.R. Popescu şi atîția alții. Aşadar şi el poate fi acuzat de o unilateralizare a criticii compromisurilor. Voiam să mai spun ceva. Oricum, ne surprinde împrejurarea că acum, cînd avem pagini întregi de revistă despre Eliade, Cioran, Noica – deci despre intelectualii care au semnat un pact, la un moment dat, cu extrema dreaptă – nu avem deloc discuții asupra compromisurilor celor pe care i-am amintit, mai apropiați de noi şi cu o vinovăție încă atît de “fierbinte”, într-un climat în care urmările ei n-au încetat a se propaga…

L.A.: Domnule Grigurcu, vă contrazic. Nu avem pagini întregi despre compromisurile lui Mircea Eliade şi Emil Cioran! Puținele ecouri ce răzbesc ici şi colo sînt imediat minimalizate şi sancționate drastic, pe un ton autoritar, de către Monica Lovinescu şi alte nume de prim rang. Din acest punct de vedere, lucrurile stau diferit.

G.G.: Nu ştiu dacă am mai abordat chestiunea la modul general în cursul discuțiilor noastre, dar simt nevoia să revin, chiar dacă… deschid uşi deschise. Din punct de vedere moral, atît extremismul de dreapta cît şi cel de stînga au fost nişte

monstruozități, însă din punct de vedere istoric, magnitudinea catastrofei comuniste a rămas fără pereche. N-a produs ea oare cele mai teribile hecatombe şi n-a avut oare cea mai mare durată? Comunismul reprezintă Răul originar, căci, aşa cum afirmă profesorul american Richard Pipes, bolşevismul a furnizat nazismului modelul statului poliţist, în frunte cu un partid unic. Aşadar de la comunism se trag tragediile majore ale secolului XX! A ne ocupa de studierea şi sancționarea lui nu constituie ~~oare~~ cumva o prioritate, o urgență? Cu atît mai vîrtos cu cît efectele nu i s-au epuizat nici pe departe, cu cît sîntem în bună măsură sub o cîrmuire… necomunistă exercitată de comunişti. A ne ocupa acum doar de nazism şi nu de comunism, în primul rînd de comunism, ar fi ca şi cum am deretica doar încăperile din spate, anexele unei locuințe, lăsîndu-le pe cele din față, în care locuim efectiv, în dezordine şi murdărie.

O.P.: Mă tem că din cuvintele dumneavoastră, domnule Grigurcu, cineva neatent ar putea înțelege că fascismul a fost mai puțin nociv decît comunismul, pentru că nu el a inventat partidul unic şi pentru că s-a terminat mai repede. Or, lucrurile nu stau, cred, chiar aşa. Extrema dreaptă a instaurat pentru prima oară în România un regim de dictatură personală, dublat de existența unei singure forțe politice (mă refer la Frontul Renaşterii Naționale al regelui Carol al II-lea). Cît despre caracterul pasămite mai puțin toxic al fascismului – folosesc termenul nu doar cu referire la Italia, ci, prin extensie, înglobez în el şi hitlerismul, legionarismul ori alte mişcări nutrite de acelaşi tip de ideologie –, întrucît el nu s-ar fi înstăpînit asupra lumii tot atît de îndelung ca şi comunismul, eu zic că proiectul aberant al Soluției Finale, dorința de a duce la dispariție evreimea în totalitatea ei, egalează şi chiar întrece în intensitate lichidările întreprinse de comunism într-o etapă cronologică mai amplă. Din acest punct de vedere împărtăşesc şi eu opinia că nu putem compara Shoah, unde oamenii erau predestinați dispariției fără vreo vină, fie ea şi inventată, doar pentru că se născuseră evrei, cu Gulagul, unde oamenii ajungeau pentru vinovății ideologice poate scornite, dar totuşi explicabile şi argumentabile rațional.

G.G.: Sînt convins că nici în glumă, dar cu atît mai puțin pe un portativ serios, n-am putea atribui Gulagului fie şi o nuanță de "argumentație rațională". Iar a stabili o ierarhie între clasele de genocid nu-mi închipui că va sta vreodată în preocupările noastre…

L.A.: Aş vrea să nuanţez cuvintele mele de adineauri, fiindcă probabil nu m-am exprimat suficient de limpede. Pot pricepe şi accepta faptul că unii intelectuali au o anumită sensibilitate, orientată într-o anumită direcţie. O pot înţelege pe Monica Lovinescu, dacă mă gîndesc că o viaţă întreagă s-a luptat cu extremismul comunist, să fie unidirecţionată, să fie fixată pe revizuirile "la stînga". Este normal să fie aşa. La fel îl pot înţelege pe Paul Goma – care s-a luptat zeci de ani cu imbecilităţile comuniste şi a avut de pătimit de pe urma lor. De asemeni este normal ca Zigu Ornea sau Norman Manea – care aparţin minorităţii evreieşti atît de glorioase în literatura română – să fi rămas foarte sensibili, din perioada interbelică încoace, la alunecările violent extremiste de dreapta, ilustrate de Mircea Eliade şi companionii săi. Fiecare revizuieşte în primul rînd acolo unde îl doare…

G.G.: …unde e sensibil. Se resimt, cum cu justeţe precizaţi, anumite experienţe care forjează anumite "competenţe".

L.A.: Toate acestea pot să le înţeleg! Ceea ce nu pot să accept este intoleranţa revizuitorilor înşişi, care atunci cînd îşi apleacă atenţia într-o anumită direcţie, se străduiesc din răsputeri să interzică direcţia opusă de studiu. N-o înţeleg pe Monica Lovinescu, atunci cînd îl biciuieşte pe Norman Manea! Nu-l înţeleg pe Zigu Ornea, atunci cînd solicită interzicerea cărţii polemice *Româneşte* de Virgil Ierunca! Refuz să înţeleg exclusivismul revizionist pe care îl practică cele două tabere lansate în bătălie!

O.P.: Iar eu nu te înţeleg pe dumneata, Alex, care ai fost înjurat şi la stînga, şi la dreapta, iar mai nou eşti înjurat şi sub pseudonimul "Pecican"…

L.A.: Adică?

O.P.: Un tînăr literat din revista *Luceafărul* confundă afirmaţiile tale cu ale mele şi mi le pune în cîrcă mie. Sigur că i-ai dat un răspuns, dar iată pînă unde se ajunge cu contestarea. Pînă la confuzii…

L.A.: Te invit şi eu pe tine să publici de azi încolo sub pseudonimul Laszlo Alexandru… Dar numai lucruri fundamentale, cu bibliografie amplă şi note de subsol…

G.G.: Acum, dacă reluăm firul cu care am pornit discuţia noastră, în ce măsură putem vorbi despre o rezistenţă prin cultură după 1989? Prin prisma următoarei situaţii: atîta vreme cît există o putere politică, administrativă, care defavorizează cultura, în mod automat se produce o reacţie defensivă a culturii. Această reacţie, în mod firesc, se

complineşte cu o rezistență civică, ce se produce sub condeiele unor scriitori actuali ai noştri, din țară şi din diaspora, pe care nu-i mai numesc, fiindcă sînt bine cunoscuți. Nu foarte numeroşi, totuşi. În acelaşi timp, apar nişte fenomene care continuă diversiunile la care m-am referit adineauri, cum au fost "liberalizarea", "estetismul", "romanul obsedantului deceniu", "protocronismul" etc. Care sînt noile diversiuni? Sînt falsele neutralități, care poartă numele de "echidistanță" şi "apolitism", promovate ca din întîmplare de inşi cu o reprezentativitate oficială, remunerați cu mult peste medie, şi de trena lor de susținători ce se mulțumesc cu resturile festinului. Sînt formule de aparentă obiectivitate, de conjecturală justiție, însă în realitate sînt destinate să înăbuşe conştiința, să eludeze o critică mai penetrantă şi mai curajoasă, care să aibă în vedere nu numai cazurile izolate de compromis sau dificultate în care ajunge creația, ci şi contextul, şi ansamblul cu componentele sale politice şi postideologice. Asistăm deci la o încercare de deturnare a conştiinței intelectualității de la obiectivele normale ale criticii cu care operează, în favoarea unei puteri care, în mod tot mai evident, moşteneşte şi continuă ideologia, prin oamenii săi, prin mentalități, prin instituții.

L.A.: Problema este mult mai tranşant şi mai clar enunțată în următoarea formă: fripturismul unora se maschează sub terminologia rezistenței prin cultură. Unii se dau cu diverşi preşedinți şi prim-miniştri, cerşesc şi obțin fonduri şi sinecuri, după care se prefac a fi neutri, independenți şi mari rezistenți.

O.P.: Şi mai derizoriu: unii se dau chiar cu primari!

L.A.: Cu primari naționalişti.

O.P.: Da, pe bani puțini… pupînd mîna unor consilieri efemeri…

L.A.: Ai zis "mîna". Apreciez delicatețea…

G.G.: Unii dau vina comportării lor în zigzag, sinuoase şi compromițătoare, pe context. Rămîne să vedem în ce măsură contextul îi obligă pe scriitori la compromisuri. În ce măsură contextul le poate scuza. Karl Popper vorbea despre o mitologie a contextului. Nu cumva noi exagerăm contextul? Nu cumva contextul este o falsă scuză a culpei noastre?

L.A.: Nu, domnule Grigurcu, vă răspund direct. Dacă ne gîndim la cuvîntul cronicarului (omul este sub vremi), să dea Dumnezeu să fie aşa! Pentru că acum vremurile merg foarte bine! Ne îndreptăm spre Europa, democratizarea vine peste noi,

civismul ne obligă să luăm cuvîntul. Dar anumiți confrați ai noştri, dimpotrivă, fac echilibristică **împotriva** vremurilor! Acesta e aspectul jenant al situației. Ei încearcă să **nu** fie sub vremurile care se îndreaptă spre democrație.

O.P.: În orice caz falimentul culturii noastre, un anume tip de faliment, devine vizibil atunci cînd auzi că într-un sat din Oltenia rudele mortului îi mănîncă acestuia inima după ce-l dezgroapă…

L.A.: Unde s-a întîmplat grozăvia?!

O.P.: Ai pierdut ştirea? De trei zile vuiesc ziarele. Sigur că pot veni folcloriştii să ne explice că tradițiile trebuie prezervate…

L.A.: Canibalism în toată legea!

O.P.: Nu, că au prăjit-o mai întîi şi au mîncat cenuşa… la o răscruce… a fost foarte interesant.

G.G.: Să avem şi noi canibalii noştri!

L.A.: Atunci trebuie să ne integrăm în Africa, nu în Europa.

G.G.: După canibalii din Ucraina şi din Germania.

O.P.: Totuşi, pentru oamenii de cultură ar trebui să fie un semn de întrebare. Nu mai vorbesc de Biserică, ce problematică de conştiință ar trebui să deschidă un asemenea caz. Dar nu, prin acele părți se pare că e o procedură aproape normală.

L.A.: Biserica e într-o lungă letargie – mă refer la Biserica Ortodoxă.

G.G.: Nu cumva este o întoarcere în trecut, dintr-o nostalgie a unui trecut care a fost atît de falsificat, încît oamenii sar peste cal şi ajung într-un trecut preistoric, unde canibalismul era în floare?

O.P.: …şi care nici măcar n-a existat!

G.G.: Să ne amintim şi de faptul că psihanaliza vorbeşte de retranşarea automată în trecut a conştiințelor traumatizate.

L.A.: E interesant de înaintat pe direcția sugerată de Ovidiu Pecican. Cu siguranță Biserica ar trebui să se afle pe primul plan al educării oamenilor, al impunerii unei conduite, al unei demnități. Din păcate, dacă mă uit spre Biserica Ortodoxă, ea este încremenită în propriul proiect, cu aceleaşi somități ceauşiste la vîrf, care cu seninătate şi dezinvoltură strîng mîna Papei, ca şi a lui Iliescu sau a lui Constantinescu sau a oricui va mai fi să fie…

G.G.: Şi a regelui Mihai.

L.A.: Da. Se perpetuează înghețul ante-1989 în rîndurile Bisericii Ortodoxe, care este larg majoritară, numeric vorbind. Pe de altă parte, Biserica Greco-Catolică, sărmana de ea, este izolată, cu credincioşii hăituiți, cu slujbele ținute în aer liber, prin parcuri şi pe străzi, mereu tîrîtă prin tribunale şi procese, pentru restituiri ba integrale, ba parțiale (poarta bisericii şi clanța). Nu are încă o siguranță a statutului, care să-i permită apoi desfăşurarea activității de educare a credincioşilor. Mă tem că societatea noastră se resimte – o spun din perspectiva unui gînditor…

G.G.: …a unui liber-cugetător (vorba lui Ion Iliescu)…

L.A.: …nu, nici chiar aşa, dar a unui gînditor care nu se îmbată cu apă rece, a intelectualului rațional, care cercetează legătura dintre cauză şi efecte. Resimt totuşi absența activității educative a Bisericii, în societatea de azi.

G.G.: Biserica Ortodoxă ilustrează la ora actuală o enclavă a regimului comunist, prin această nedreptate pe care o săvîrşeşte față de Biserica Greco-Catolică nerestituindu-i proprietățile, urgisind-o. Este de fapt o componentă a politicii restauraționiste pe care o promovează partidul de guvernămînt, care întîrzie nepermis de mult restituirea în genere a proprietăților, deşi legea ar obliga regimul să săvîrşească acest lucru. Este o anomalie nepunerea în aplicare a principiului democratic al restituirii proprietăților furate de comunişti. Mă gîndesc cu groază că timpul va trece peste generații şi mulți nu numai dintre proprietari, ci şi dintre fiii şi nepoții proprietarilor de drept nu vor putea să se bucure de restituirea bunurilor, care va veni în cel mai bun caz prea tîrziu. Astfel că adagiul "mai bine mai tîrziu decît niciodată" nu va fi de nici un folos. Va suna ca o ironie lugubră.

L.A.: Eu mă gîndesc în felul următor: va veni oricum Europa peste noi – că vrem, că nu vrem – şi ne va obliga să facem anumite lucruri, să restituim proprietățile, să ne democratizăm structurile din justiție, să ne îngrijim cu mai multă atenție de copiii orfani sau abandonați etc. Ceea ce mă îngrijorează însă este că e nevoie să vină alții ca să ne impună aceste lucruri. Îmi pun o întrebare, nu ştiu dacă doar retorică: oare fibra de românitate este chiar incomodată de ideea de democrație? de transparență? de pluripartitism? Este înclinată doar spre extreme, spre naționalisme şi spre limbajul arogant, arțăgos, țîfnos? Trebuie să vină vremurile istorice democratizante, care să

forţeze mîna conducătorilor politici, să determine modificarea mentalităţii electorale, ca s-o împingă spre democratizare? Cultura română, gîndirea românească să fie fascinate doar de autoritarism şi lipsă de democraţie?

G.G.: Fără îndoială că avem o asemenea înclinaţie, care derivă din epoca fanariotă, poate dintr-un substrat balcanic, dar care cu siguranţă a fost enorm augmentată de regimul comunist. Nu trebuie să ne mirăm că ne aflăm într-un impas de conştiinţă pe care Europa se străduieşte să ni-l corijeze. Eu zic că este un lucru bun faptul că anumiţi demnitari europeni le dau cu nuiaua peste mînă guvernanţilor actuali…

O.P.: Aţi zis "mînă"?

G.G.: Am vorbit eufemistic! Aşa încît aceştia, *volens nolens*, vor trebui să mediteze la conduita lor şi să mai dreagă pe ici pe colo cîte ceva. Incontestabil că nu ne putem aştepta de la actuala clasă politică la schimbări majore, am fi naivi dacă am nutri asemenea speranţe şi tot ceea ce putem spera este ca într-un viitor ceva mai îndepărtat lucrurile să meargă pe făgaşul normal pe care ni-l trasează instituţiile europene. Eu unul sînt de părere că ar fi mai utilă pentru noi, la ora de faţă, întreruperea negocierilor cu Uniunea Europeană decît continuarea acestor negocieri cu nişte politicieni în cel mai bun caz perfizi şi lipsiţi de voinţă de îndreptare, dacă nu pur şi simplu corupţi. N-am simţămîntul că aş fi antipatriot dorind ca aceşti politicieni să aibă parte de un duş rece ca gheaţa, episod ce pe termen mediu şi lung ar fi în favoarea poporului român. Nu stau oare ultracoruptele noastre structuri politice şi economice pe un strat de putregai? Un putregai cît ţara de întins? Miorița, sărmana, nu mai stă pe un picior de plai, ci pe unul de putregai!

O.P.: Este şi părerea analistului britanic Tom Gallagher, exprimată de curînd într-un interviu plin de opinii netrucate. O împărtăşesc la rîndul meu, să ştiţi. Cu toate acestea, îmi pare destul de clar în acest moment că U.E. şi S.U.A. preţuiesc mai mult nişte garanţi ai liniştii şi stabilităţii, fie ei şi corupţi, imorali, detestabili din punct de vedere etic, unor politicieni noi, mai profesionişti şi mai exigenţi cu partenerii, care tocmai prin acest fel de-a fi pot periclita interesele occidentale în regiune. Tare mă tem că, aşa cum atacurile de la 11 septembrie au atras, printr-un interesant reflex, ridicarea vizelor Schengen pentru români, aşa cum războiul din Irak a urgentat integrarea României în NATO, recenta reaprindere a conflictului din Kosovo va conduce la mult

visata integrare a României în U.E., cu toată corupția ei politico-administrativă, cu centralismul ei cinic şi cu lipsa ei de performanță economică. Vom intra în U.E. în 2007 cu baronii județeni în frunte! Revin însă pentru o clipă la considerațiile cu privire la Biserica Ortodoxă Română. Pentru a păstra echilibrul care, oricît de acid, caracterizează totuşi discuțiile noastre, aş atrage atenția asupra unui fapt oarecum recent, anume că Sfîntul Sinod al B.O.R. a decis ca preoții să nu se amestece în militantismul politic.

L.A.: E unul din puținele lucruri într-adevăr lăudabile pe care le-au decis în ultima vreme.

O.P.: Da şi zic că trebuie să-l subliniem, alături de atîtea alte lucruri care se cuvin revizuite.

G.G.: Spre a nu fi acuzați că abuzăm de culoarea neagră, hai să punem o trăsătură de lumină pe acest eveniment al vieții noastre publice.

L.A.: Culoarea neagră e culoarea sutanei…

O.P.: Vreau să dau şi un exemplu de tristă demnitate din viața pensionarilor. Doi oameni în vîrstă, soț şi soție din Timişoara, s-au sinucis, demn, pentru că nu aveau ce mînca. Aveau copii, n-au vrut să apeleze la ei, aceştia avînd ei înşişi o viață grea şi s-au sinucis lăsînd bilețelul lămuritor, cu declarația că nu mai sînt dispuşi să tolereze continuarea existenței în condiții de mizerie.

G.G.: Ceea ce se subînțelege este că nu i-ar fi votat pe Iliescu şi pe Năstase la proximele alegeri!

O.P.: Mă tem că nu, fiindcă, iată, nu mai aveau din ce să ajungă pînă acolo.

G.G.: Este vorba numai de un fapt divers, dar care ne poartă gîndul la numărul mare de drame şi chiar de sinucideri ce se înregistrează curent, pe fondul pauperizării generale a românilor. Episoade ce revărsîndu-se în statistică îşi pierd caracterul aleatoriu, devenind un indice tragic al situației de ansamblu.

“Unii confrați ai noştri au nostalgia cenzurii”

O.P.: Dați-mi voie să spun că, pe fundalul de dramă socială în care trăim, atunci cînd văd fonfăieli sclifosite de-ale scriitorilor şi de-ale altor artişti la televiziune sau prin

reviste, acest lucru îmi repugnă! Nu aş vrea să-i văd pe toţi scriitorii transformaţi în militanţi, activişti şi nici măcar deschizînd pensiuni pentru cerşetorii de pe stradă. Nu asta aştept de la ei. Dar aştept consolarea sufletească, aştept mai multă demnitate, aştept mai puţină îmbulzeală la premii, fiindcă premiile acestea vin şi ele dintr-un buget care ar putea fi folosit în altă parte, aştept să-i ajute pe colegii lor scriitori care beneficiază mai puţin de burse, de deplasări în străinătate pe banii Uniunii, care au nevoie de un salar suplimentar. Din păcate nu se întîmplă aşa ceva, sau nu într-o manieră suficient de pregnantă. Spuneţi-mi măcar un om de condei, un artist, pe cineva care să fi organizat spectacole de binefacere la noi: să-şi adune prietenii condeieri într-o sală pentru două ore şi din multele sau puţinele bilete vîndute, să cumpere pîine pentru aurolaci sau hăinuţe pentru micii cerşetori. Aşa ceva nu s-a făcut încă în România.

G.G.: Aş vrea să vorbesc aici, revenind la tema noastră principală, despre măsurile de constrîngere pe care le-a luat autoritatea prezentă faţă de scriitori şi intelectuali. În trecut aceste măsuri de constrîngere erau de două feluri. Pe de o parte era cenzura, care funcţiona mai abitir după ce a fost desfiinţată formal (deci trecută într-o discreţie care o făcea şi mai perfidă), pe de altă parte se manifestau măsurile de represiune administrativă faţă de indezirabili, care mergeau pînă la arestare, la condamnarea la închisoare, după cum se ştie prea bine. La ora actuală există nişte prelungiri, nişte transfigurări ale acestor factori coercitivi, pe care puterea le aplică, plină de bună dispoziţie, asupra scriitorilor. Cenzura politică, exercitată de stat, a fost cu bonomie înlocuită prin cenzura economică, manifestată prin sistarea subvenţiilor către scriitori, reviste şi instituţii de cultură.

L.A.: Vă nuanţez: sistarea către “o anumită parte” a scriitorilor…

G.G.: Evident! Voiam aci să dau un dureros exemplu personal. Revista *Columna* pe care am iniţiat-o la Tîrgu Jiu, în Amarul Tîrg, cum îi spun, şi care în mod firesc ar fi trebuit să-i bucure pe culturalii şi pe oficialii locului (pentru că, o declar fără falsă modestie, este prima revistă în acest colţ de ţară cu o rază de reflectare naţională) a capotat. Faptul că cele cîteva numere apărute pînă acum au întrunit mulţi scriitori şi critici, cărturari de prestigiu din ţară şi străinătate, nu i-a impresionat pe cei care ne puteau ajuta: ne-au purtat cu vorba, promiţîndu-ne nişte ajutoare care n-au venit, iar acum ne aflăm în pragul dispariţiei unei publicaţii care a fost întîmpinată în genere cu elogii, şi

în momentul în care s-a aflat că nu mai poate subzista, situația a iscat o serie de proteste, în ziare şi reviste din Capitală şi din provincie. Diriguitorii urbei şi ai județului, politicieni şi culturali care se bat cu pumnii în piept clamîndu-şi patriotismul local, şi-au dat pe față nu doar mentalitatea demagogică, ci şi reaua-voință, după toate probabilitățile de descendență comunistă, față de o revistă de elită, cu orientare democratică. A fost pentru mine o experiență aspră. Mica provincie e încă o mlaştină în care inițiativele culturale se îneacă fără excepție. În al doilea rînd, pentru că ne aflăm la capitolul măsurilor de intimidare a vocii scriitoriceşti, trebuie să menționez reînvierea cenzurii. Oricît ar părea de ciudat, sînt unii confrați ai noştri care se vede că au în sînge nostalgia cenzurii şi care încearcă a o regenera, adesea la publicații dintre cele mai onorabile, aşa cum am constatat chiar cu secvențe ale prezentului dialog, care n-au putut apărea în revistele în care am fi fost convinşi că vor fi tipărite. Uneori am avut parte de nişte împunsături "colegiale", din partea unor reviste dintre cele mai apreciate.

L.A.: Dacă pentru dumneavoastră "colegial" înseamnă să fim înțepați ironic şi, pe de altă parte, aceleaşi redacții să refuze a ne publica, atunci eu nu vă împărtăşesc blîndețea de apreciere… Colegial era să ne publice, iar apoi, dacă aveau disocieri, să le exprime.

G.G.: Fără îndoială. Aprecierea se poate modifica. Vorba ceea: văzînd şi apreciind…

O.P.: Remarc totodată – în contextul reapariției cenzurii – forul cel mai evident al său de manifestare, şi anume C.N.A., care a interzis deja, cu mare directețe, o serie de clipuri muzicale, a supus unor forme diverse de penitență cîteva posturi de televiziune şi, cazul cel mai flagrant, a desființat un întreg post de televiziune pentru că o singură emisiune a sa deranja. Mă refer la faimosul OTV.

G.G.: În acelaşi timp, C.N.A. este supus unei cenzuri – deci o cenzură la cenzură – din partea Parlamentului. Şi aci intervine sinistrul Adrian Păunescu, care este un fel de staroste al culturii României postdecembriste.

L.A.: Uneori controlul bunului simț şi al acurateții în comunicarea publică este binevenit! Printre cele mai admirabile lucruri pe care le-a făcut C.N.A. a fost să desființeze OTV! Aş fi făcut-o şi eu, cu ambele mîini şi fără să ezit nici o clipă, după ce la acest post de televiziune a fost invitat individul căruia nu mult i-a lipsit să mă împuşte

pe străzile Clujului, în timpul revoluției, şi care a avut neobrăzarea de a-i elogia în transmisiune directă pe criminalii din decembrie 1989 şi de a-i insulta pe cei care chiar au murit atunci sau care şi-au riscat viața. După cum acelaşi OTV a dat pe goarnă cîteva revoltătoare emisiuni descheiate la prohab, cu diverşi scandalagii care frizau codul penal. Pe deplin lăudabilă este şi decizia C.N.A. de a-l trimite la "căşile" sale pe Adrian Păunescu, în sfîrşit scutindu-ne astfel de bîlbîielile lui monologate din emisiunea "Antena îmi aparține". Cîteodată se pare că decența trebuie impusă cu forța în mesajul public românesc.

G.G.: Adică lucrurile sînt amestecate în privința C.N.A., pentru că a făcut şi mai bune, şi mai rele.

L.A.: Fără îndoială.

O.P.: Aş zice că e într-adevăr rău să laşi copiii să asculte pe Atomic TV o melodie în textul căreia survin expresii foarte devoalate.

L.A.: Sau să-i laşi pe adulți să-l urmărească pe Adrian Păunescu făcînd elogiul comunismului.

O.P.: Nu, asta n-a interzis-o nimeni, îl văd lăfăindu-se pe toate ecranele.

L.A.: L-ai văzut, dar de-acum încolo n-o să-l mai vezi!

G.G.: Elogiul comunismului nu este cumva tot un fel de drog? N-ar fi trebuit ca poliția, cu secția ei anti-narcotice, să intre în acțiune?…

L.A.: Nu. Tot aşa cum pe filmele pornografice apare bulina roşie cu inscripția 18 (se recomandă numai celor peste 18 ani), delirul lui Adrian Păunescu ar trebui să poarte bulina roşie cu inscripția 70!

G.G.: Da, este o idee. Acest Păunescu nu e doar o fantomă, *un revenant*, aşa cum îmi imaginam îndată după 1989, ci un pericol activ, un personaj de la care te poți aştepta practic la orice, ca într-un film horror. Bunăoară, dacă Iliescu ar fi executat din ordinul unui activist mai tînăr, dornic de a-i lua locul, aş paria că fugosul bard de la Bîrca – obişnuit a fi stîlpul de sprijin al cîrmaciului comunist aflat la putere – s-ar pune în slujba noului potentat.

O.P.: Reiau totuşi firul de unde l-am lăsat. Va să zică se cenzurează cuvinte care nu figurează nici măcar în dicționar, cu trimitere la organele sexuale, în schimb îl lăsăm bine mersi pe fostul ministru al Sănătății să plagieze ordinar. Îi mai lăsăm şi pe alții să

facă acelaşi lucru – primarul nostru îl acuză pe prefectul Clujului că ar fi plagiat cu ani în urmă, cînd îşi "scria" cărțile. Nu ştiu dacă noi le mai putem pretinde la şcoală copiilor să nu copieze, de vreme ce alții o fac spre gloria lor. Mă nedumireşte în acest caz şi Occidentul, care a dat îndărăt, timid, în cazul doamnei Puwak, ceea ce lasă impresia că lucrurile s-au muşamalizat, s-a ajuns la o înțelegere.

L.A.: Dar a fost demisă!

O.P.: E adevărat, a fost demisă, dar Occidentul a zis că totul era în regulă, de te şi întrebi de ce-a mai fost atunci demisă.

L.A.: Nu, acesta este un joc diplomatic de politețuri, dar rezultatul a fost atins, ea a fost îndepărtată.

O.P.: Iar în ce priveşte alte cazuri, lucrurile merg tot la fel, cu o discreție maximă. Editura franceză la care au apărut cărțile plagiate de colectivul coordonat de fostul ministru al Sănătății a spus că pînă la urmă n-a fost totuşi plagiat, deşi se vedea cu ochiul liber ce se întîmplă.

G.G.: Trebuie să ținem cont şi de-o anume condescendență a Occidentului în raport cu Estul, *id est* de o nepăsare față de ce se petrece la noi. Pentru demnitarii apuseni au semnificație exclusiv "liniile generale" ale situației noastre, detaliile fiind neglijabile.

L.A.: Să subliniem un principiu care pe mine m-a pus pe gînduri de mai mult timp. Funcționarii statului român din ultima jumătate de secol (dar poate şi mai demult), care greşesc sau comit chiar crime sînt sancționați, în cel mai bun caz, doar prin îndepărtarea din funcția publică, dar rareori pe cale penală. N-au fost pedepsiți Alexandru Drăghici şi Alexandru Nicolski, marii criminali sadea ai sistemului penitenciar, sancțiuni simbolice au primit cei din C.P.Ex. (s-a spus despre ei că erau în exercițiul funcțiunii şi li s-au descoperit brusc nişte incompatibilități medicale cu starea de detenție), nu sînt pedepsiți decît prin îndepărtarea din funcție ministrul Puwak, care şi-a umplut buzunarele cu bani de la Uniunea Europeană, şi ministrul Beuran, care a plagiat, după cum nu sînt decît destituiți diverşi funcționari județeni. În țara asta Codul Penal funcționează doar pentru muritorii de rînd, nu şi pentru notabilități.

G.G.: Pentru nomenclaturişti, fiindcă putem vorbi de o neo-nomenclatură, care a "progresat" adoptînd nu o dată un profil mafiot. Presa geme de mulțimea dezvăluirilor unor ticăloşii de care justiția nu se sinchiseşte.

L.A.: Da. Unii dintre cetățenii acestei țări sînt deasupra legii şi maxima pedeapsă pentru cineva care se află la putere este să fie împins mai pe lateral, dar nu mai mult de atît.

G.G.: Asta în comunism se numea "rotația cadrelor". Procedeul a intrat în anecdotă. E ca şi cum ai scutura ciorile dintr-un copac, iar ele s-ar aşeza "altfel", însă tot pe ramurile aceluiaşi copac.

L.A.: Pe de altă parte, prefectul despre care spuneai, Ovidiu Pecican, că a fost acuzat de plagiat, nici o problemă, el a fost acuzat şi de preşedintele C.N.S.A.S. că a fost colaborator al Securității.

G.G.: Am impresia că discuția noastră reprezintă un argument subiacent al faptului că "rezistența prin cultură" trebuie în mod firesc extrapolată asupra fenomenului social, moral şi politic.

L.A.: Rezistența prin cultură trebuie transformată într-o rezistență la incultură.

G.G.: Am ajuns să vorbim, va să zică, despre fenomene care ies din sfera culturii, dar care totuşi au legătură cu cultura, în sensul că-i modelează un cadru pozitiv sau negativ. Vom compune astfel un capitol de istorie contemporană a României, ceea ce se pare că n-ar fi tocmai țelul nostru.

L.A.: De ce nu? Faptul că ne-am referit, în mod implicit, la istoria de azi a României poate că îi va învăța pe alții "cum să facă din cuvinte lucruri" (*how to do things with words*).

O.P.: Dați-mi voie să dinamitez discuția noastră. Primim pe internet următoarele observații:

Dom' Profesor,

Ieri mi-ai sugerat să parcurg convorbirile voastre în trei (tu, Grigurcu şi Laszlo Alex.) ca să-mi lămuresc nişte chestii (...). În altă ordine de idei, vroiai nişte opinii. Păi, deşi n-am lecturat decît ¾ din ultima întîlnire, bănuiesc că celelalte nu se îndepărtează prea mult ca stil şi abordări. Uite ce cred eu, ca voce din public şi om semicult:

1. Cînd vorbiți despre principii generale îmi face plăcere să vă "ascult", dar cînd treceți la persoane, nu criticați ***decît persoana****, nu opera ei, rolul ei etc. (...)*

2. Discuțiile astea interminabile despre X şi Y nu mă conving deloc că cei care-i discută sînt mai breji. M-ar convinge mai degrabă nişte fapte. Nu vă plac acțiunile sau

atitudinile lui Cutare? Foarte bine, adoptați voi o atitudine mai bună! Simpla şedere pe scaun şi discutarea a ce nu ne place nu e cea mai constructivă atitudine posibilă. Lăsați lumea să deceleze faptele.

3. Dorința voastră de a spune adevărul întreg cu orice preț îmi aduce aminte de (...), care-ți trîntea nişte adevăruri peste ochi, de-ți pierea cheful de viață. Sigur că, în principiu, nu e corect să spui doar părțile bune şi să ascunzi părțile mai puțin reuşite din operele barzilor noştri, dar, zău, mai lăsați măcar unul-doi eroi acolo! Sînt extrem de necesari, crede-mă! Fă din Slavici erou, dacă ți-e mai drag decît Eminescu, dar nu-i zdrobiți pe toți. Dacă distrugi imaginea de perfecțiune, nu mai avem spre ce aspira. Spre defecte nu cred că vrea nimeni să aspire. (...)

L.A.: Semnat?

O.P.: Lumi!

G.G.: De la "Luminal"?

O.P.: O prietenă, tînără debutantă: Cristiana Teohari.

G.G.: Pe care am publicat-o eu în *Columna*…

O.P.: N-are importanță. Era o opinie. Lumea în primul rînd crede…

G.G.: Că noi huzurim, că sîntem un fel de nababi care nu mai putem de bine şi criticăm la nimereală pe unii şi pe alții…

O.P.: Se confundă critica şi statul pe scaun, pasivitatea. De parcă asta n-ar fi o acțiune, n-ar fi o implicare, cîtă vreme o girezi cu propriul nume în josul paginii, ieşind în arenă, încasînd palmele tuturor veniților şi neaveniților…

G.G.: Dar ce-ar fi aşteptat de la noi? Să punem mîna pe par şi să le dăm în cap celor care nu ne convin, ca să fim mai activi?!

L.A.: Nu, am impresia că aici e o problemă de esență, pe care trebuie s-o clarificăm. Din cîte înclin să cred, publicul larg, oamenii în general, cer de la gînditori, de la intelectuali, de la scriitori nişte programe de acțiune. Să li se indice calea pe care să meargă. Să li se propună perspective ideologice. Iar atunci aceşti gînditori, aceşti intelectuali sînt stimabili, sînt admirabili, devin demni de iubit. De aici enorma eroare seculară! Iată: Karl Marx şi Friedrich Engels au deschis nişte drumuri. Au indicat nişte căi. Lumea s-a năpustit într-acolo şi a ieşit un dezastru. Eu cred că este o eroare de principiu să aştepți indicații prețioase din partea altora. Cred că noi, în discuțiile acestea

în trei, dar şi în activitatea noastră individuală, ca polemişti, facem altceva, exact pe dos! Nu indicăm explicit pe ce cale **să meargă** cineva, ci insistăm pe unde **să nu meargă**! Subliniem defectele, erorile, care dacă ar fi urmate şi de alţii, ar duce probabil spre…

O.P.: …defecţiuni de parcurs…

L.A.: …spre deraieri. Probabil că deranjăm – ba chiar sînt convins de acest lucru – deranjăm personajele comode, care preferă să primească de-a gata, ronţăite, ideile directoare, indicaţiile geniale. Dar noi nu facem asta! Noi tragem semnale de alarmă, atunci cînd ni se pare că lucrurile nu funcţionează. Le lăsăm libertate de parcurs colegilor, contemporanilor noştri: intelectuali, gînditori, politicieni, partizani civici. Le dăm libertate de mişcare, dar le penalizăm erorile. Demersul nostru nu e înţeles, atunci cînd se pretinde că-i dădăcim. Nu ne-am propus aşa ceva! Noi vrem să semnalăm greşeala! Dacă din activitatea noastră va rezulta apoi şi proiecţia unui traseu personal, ea e doar… subcutanată.

G.G.: Corecţia erorilor se face în baza unor principii, fie şi subînţelese, a unui program, fie şi inclus. În cazul nostru aceste principii cred că sînt larg-democratice, programul nostru prevede şi chiar încurajează dialogul între gînditorii care, la modul cel mai natural din lume, nu pot avea opinii şi reacţii uniforme. Ne aşezăm în orice caz la antipodul programării ideologice şi a disciplinei de cazarmă.

O.P.: Un alt reproş era că nu ne ocupăm de operă, ci de biografie. Eu zic că ele nu pot fi separate!

L.A.: Cred că de fapt noi facem un pas în amonte. Opera este justificată, în enorma sa majoritate, de profilul autorului său. Pînă să critici sau să te disociezi de lucrurile discutabile din zece tomuri ale unui autor, e mult mai simplu să spui că el se numeşte Adrian Păunescu, sau Eugen Barbu, sau Corneliu Vadim Tudor. Din clipa aceea tomurile respective îşi pierd seriozitatea. De ce să mă afund pînă la gît în disecarea elucubraţiilor unui personaj lipsit din start de orice credit?! Primul element, cînd pun în balanţă întemeierea unor idei, este persoana celui care le-a enunţat! Cînd citesc un articol, mă uit mai întîi cine-l semnează, ca să-mi pregătesc orizontul de aşteptare. Întotdeauna se pleacă dinspre persoană înspre ideile exprimate. Niciodată ideile nu se constituie într-o bancă de date, suprapersonală, abstractă şi inefabilă, de unde fiecare pescuieşte cîte un fragment de gînd. Ideile le aparţin unor oameni. Oamenii sînt rezultatul unor opţiuni.

Cînd cunoaştem opțiunile, sau chiar deraierile biografice, ne este mai uşor să clarificăm, să argumentăm şi să explicităm alunecările lor ideatice. De cele mai multe ori – pot s-o afirm apăsat – sofismele, nedreptățile şi minciunile sînt răsfrîngerea directă a traseului biografic plin de serpentine. Ne este mai economic, atît ca demers cognitiv, cît şi ca demers scriitoricesc, să pornim luînd în considerare parcursul existențial al preopinentului. Rareori întîlneşti un om care să nu-şi modeleze, cu propriile gînduri, propria existență!

G.G.: Este o învinuire curentă care ni se aduce – şi cred că destul de ieftină – că ne ocupăm de om şi nu de operă. În realitate, noi nu ne ocupăm de un scriitor prin prisma strict biografică, ci ne ocupăm de el ca scriitor. Fie că avem în vedere o carte, un articol, un interviu, o declarație oarecare, criteriul nostru este cel textual, păcatul săvîrşit prin intermediul cuvîntului scris ori rostit. Nu ne interesează excesiv faptul că un scriitor ar fi fraudat fiscul, ar fi săvîrşit un adulter ori ar fi provocat scandal într-un loc public. Aparența că ne răfuim cu nişte biografii vine din faptul că aceşti autori sînt compromişi, că au semnat pactul cu diavolul, care le-a cerut conştiința specifică, scriitoricească. Numele lor este mînjit de compromis şi atunci sigur că, aşa cum spunea domnul Laszlo, se pare că ne referim la o biografie care, de fapt, este un aspect al contribuției textuale. Să mai adăugăm – cu riscul de-a fi avocați ai diavolului! – că ne aflăm într-o epocă în care textul îşi îngăduie totul. De exemplu, nu doar să dizolve întrînsul suveranitatea auctorială, să proclame, cum face Roland Barthes, "moartea autorului", ci şi să abordeze viața scriitorului ca pe-o ficțiune. Conform lui Barthes, biografiile lui Marcel Proust ori Jean Genet se cer citite "ca nişte texte"…

"O figură complexă şi amplu discutabilă"

O.P.: Sîntem noi mai buni decît autorii pe care-i criticăm? Să încep eu prin a răspunde că, în ce mă priveşte, nu mă consider deloc mai bun sau mai scutit de erori. Poate le-am făcut, poate urmează să le fac (necunoscute sînt căile Domnului!). În orice caz, eu cred că, în ultimă instanță, le fac un serviciu acestor scriitori, atunci cînd mă pronunț, fie şi critic, la adresa lor. În primul rînd le fac serviciul de a-i lua în seamă, de-a

arăta că sînt conştient de existența lor şi de-a le acorda suficientă importanță pentru a mă referi la opera sau la persoana lor. În al doilea rînd, sper că după ce se înfurie, după prima, a doua şi a treia zi de reacție umorală şi viscerală, aceşti oameni, în deplinătatea facultăților mintale, îşi vor pune, măcar în intimitatea lor, întrebarea dacă nu cumva am şi puțină dreptate. Şi poate că, întrucîtva, îi va ajuta în viitor (dacă vor recunoaşte, fie şi în sinea lor, o parte din întemeierea observațiilor mele) să-şi corecteze ceva din comportamentul lor sau din modul lor de a gîndi. Dacă nu, îi va ajuta să nu se simtă, cel puțin, singuri. Să ştie că au, măcar, un ins care-i citeşte cu o atenție, poate partizană (li se va părea), dar totuşi cu atenție. Şi cred că aceste servicii nu sînt puțin lucru într-o cultură văzută ca dialog potențial, în care tip de dialog pînă la urmă toți scriitorii se angajează. Noi nu scriem doar pentru noi sau pentru bucătărese. Scriem şi pentru colegii noştri, sperînd să avem un *feed back*.

G.G.: E un mai vechi sofism acesta: eşti mai bun sau cel puțin egal cu autorul pe care te încumeți a-l critica? Din ce punct de vedere? Critica dispune, precum justiția, de balanța sa insubstituibilă. Dacă s-ar coborî la o astfel de obiecție filistină, nimeni nu s-ar mai putea ocupa de Dante, Shakespeare sau Eminescu. Pînă şi geniul are menirea de-a se comunica, de-a se interfera cu conştiințele receptoare. Colivia intangibilității în care vor să-l închidă unii nu e decît un nonsens.

L.A.: Privitor la întrebarea pe care ți-o adresai şi ne-o adresai, Ovidiu Pecican, dacă sîntem noi mai buni decît cei pe care-i criticăm, ceea ce pot să spun cu toată fermitatea, s-o declar, este că pe cît sînt de critic cu alții, pe atît sînt şi de autocritic. Vreau să le asigur pe toate "victimele" mele că, înainte de a polemiza cu ele, am polemizat cu mine însumi, cu aceeaşi obstinație şi încrîncenare. (Doar că am făcut-o în adîncul propriului meu for de gîndire.) Pe de altă parte, țin să mai lămurim un lucru. Ați precizat, domnule Grigurcu, pe bună dreptate, că nu biografia de scandal stă în atenția demersului nostru critic, ci aceea intelectuală. Să dau şi un exemplu. Pe mine personal nu mă interesează, sau privesc cu destule rezerve şi repulsie remarcile ironice privitoare la anumite preferințe ale lui Mircea Zaciu, căruia i se impută năravuri mai neobişnuite. Eu unul nu sînt curios de aceste aspecte din existența fostului meu profesor, continuu să-l stimez pentru demnitatea figurii sale publice şi să-l admir pentru acuitatea sa stilistică din *Jurnal*, precum şi din diversele scrieri militante (cum e volumul *Lancea lui Ahile*).

Personalitatea sa de scriitor şi intelectual nu scade în ochii mei, din cauza unor asemenea zvonuri de culise. Va să zică nu voi lua în considerare un prezumat aspect al biografiei sale intime. În schimb voi ține seama cu toată seriozitatea de faptul că Mircea Zaciu se află, după toate probabilitățile, la temelia *Echinoxului*, i-a format pe liderii spirituali ai acestuia, a imprimat o anumită conduită şi un set de valori ale prudenței şi echivocului întregii mişcări ce a rezultat mai apoi. Nu voi face abstracție, în datele biografice ale lui Mircea Zaciu, de un asemenea aspect important al activității sale: faptul că a pus pe picioare o mişcare studențească, a dat naştere unei mentalități, a contribuit la apariția unei reviste culturale, la publicarea a numeroase opere literare, de-a lungul cîtorva zeci de ani de activitate publicistică literară transilvăneană (am dedicat un amplu fragment în dialogul precedent acestei teme şi n-aş dori să mai revin aici). Anumite elemente biografice legate de cultură mă interesează foarte mult, în timp ce altele, strict intime şi personale, nu mă interesează deloc. Cam aşa văd eu lucrurile.

G.G.: La Mircea Zaciu se poate vorbi de o anumită duplicitate. Figura lui aulică, rigidă, pe care a afişat-o multă vreme, a suferit două corective majore. Unul prin publicarea *Jurnalului* său, operă de altfel cu totul remarcabilă, atît sub aspect documentar cît şi sub aspect literar, însă care ne prezintă un autor prins într-o vastă rețea de intrigi, zvonuri, bîrfe…

O.P.: …"un autor prins într-o vastă rețea de intrigi, zvonuri, bîrfe" – Monica Lovinescu nu apare cumva tot aşa din *Jurnal*?

L.A.: Ba da! Pe deplin! E foarte interesantă această observație a ta!

O.P.: Nu în sensul că dînsa ar fi duplicitară, aş adăuga, eu n-o resimt ca duplicitară. O receptez însă ca pe un strateg, aşezat în fața unei hărți şi primind emisari din toate direcțiile. Încercînd să reconstituie cîmpul de luptă, dispunerea forțelor, direcțiile de atac.

G.G.: Evident că nu se poate stabili o similitudine foarte apăsată între cele două personalități atît de diferite ca destin şi ca rol în dramatica derulare a culturii noastre contemporane. Vreau să spun că, în primul rînd, Mircea Zaciu apare altfel din *Jurnalul* său, poate involuntar, ca un om amestecat într-un microcosm al vieții literare clujene şi al vieții literare româneşti în genere. Un al doilea corectiv pe care-l primeşte imaginea aceasta olimpică, statuar-pedagogică a lui Zaciu, rezultă din corespondența sa. Un prim

eşantion a apărut într-un volum omagial înfăţişat de Mircea Petean, iar un al doilea eşantion în volumul de corespondenţă cu Ion Brad. Aci profesorul Zaciu ni se înfăţişează subminat de tot felul de slăbiciuni, snobisme, mici interese – de la o zi la alta, de la un ceas la altul…

L.A.: Vă întrerup, domnule Grigurcu, venind spre întrebarea provocatoare a cititoarei noastre: ne interesează oare pe noi snobismele lui Mircea Zaciu?

G.G.: Nu m-aţi lăsat să termin şi voiam să ofer următoarea concluzie la mica mea intervenţie. Această duplicitate a lui Zaciu s-a răsfrînt în parte în textele sale de ordin aşa-zicînd secund – nu cele ale istoricului şi exegetului literar, ce-i alcătuiesc faţada, ci în textele memorialistului, ale epistolierului. În al doilea rînd, dacă vreţi (şi aci cred că vă fac plăcere, domnule Laszlo), în configuraţia morală a unei şcoli literare care, în ciuda meritelor sale cărturăreşti şi de scriitură, n-a excelat prin temeritate, militantism, delimitări tăioase.

L.A.: Privitor la comparaţia incitantă pe care o aruncai, Ovidiu Pecican, între strategul Monica Lovinescu şi strategul Mircea Zaciu, în exterior într-adevăr faptele sînt asemănătoare. Diferenţa izbitoare este însă că Monica Lovinescu îşi lansa mesajele spre Paul Goma, Ştefan Aug. Doinaş, Gabriel Liiceanu, Nicolae Manolescu şi alţi intelectuali de frunte ai culturii române contemporane, în timp ce Mircea Zaciu – cum o vedem din corespondenţa lui cu familia Brad – îşi lansa întrebările neliniştite, apelurile şi cererile de sprijin către Dumitru Ghişe, Ion Dodu Bălan, Dumitru Popescu “Dumnezeu”, Ion Brad…

O.P.: …Titus Popovici…

L.A.: …sigur că da – şi alţi corifei ai comunismului cultural. Strategi erau amîndoi, dar cred că activau pe tărîmuri destul de diferit nuanţate.

G.G.: Mă amuză nespus această ultimă precizare a domnului Laszlo, întrucît ea demontează încă puţin imaginea unui Mircea Zaciu de o superioritate absolută, pe care el şi-o montase şi pe care probabil o credea eternă. În raza acestei suficienţe a remarcabilului meu fost profesor intră şi atitudinea lui faţă de Blaga, care a fost constant – deşi pieziş – neprietenoasă şi minimalizatoare, din pricini pe care încă nu le cunosc, dar pe care probabil cercetarea literară ulterioară ni le va restitui.

O.P.: Sînt uimit totuşi, fiindcă Mircea Zaciu, din cîte îmi amintesc, a contribuit la recuperarea editorială a romanului postum al lui Blaga.

G.G.: Nu ştiam acest fapt, însă mă refer la diverse însemnări despre Blaga, în genere în fugă, şi de circumstanța că Mircea Zaciu nu s-a oprit niciodată mai pe larg asupra celui care a fost de departe personalitatea cea mai importantă a culturii româneşti din mîndrul Cluj şi nu numai.

L.A.: Nu cred că era o incompatibilitate de tip moral între cei doi, mai degrabă stingherea imaginea personalității şi modelul Blaga, ce eclipsa modelul Zaciu, pe care acesta din urmă voia să-l construiască şi să-l impună în ochii contemporanilor săi.

G.G.: Nu ştiu dacă asta ar fi explicația, dar ar reprezenta oricum o lipsă de umor din partea profesorului Zaciu să se măsoare cu modelul Blaga.

L.A.: Rămîne de văzut dacă Zaciu avea umor. Examinînd mai bine *Jurnalul* său, găsim aici doze masive de sarcasm. El dovedeşte o incontestabilă virtuozitate în manevrarea satirei. Dar comicul acela inocent şi senin nu cred că-l avea, sau eu nu l-am detectat în scrierile sale.

G.G.: Pare să fi fost lipsit de inocență. Era un intelectual de tip demonic.

L.A.: Nu ştiu dacă nu cumva este exagerat epitetul.

G.G.: Dacă ne referim la paginile lui polemice şi pamfletare, cred că nu. Dar era un demon nu de dimensiuni foarte mari, drept care nu şi-a permis o satiră generalizată şi un pamflet extins, care să-i angajeze cariera şi viața în vîltoarea lui, n-a riscat foarte mult. Diaristica sa de sertar se asocia cu o figură publică prezumțioasă şi cosmetizată, cu un aer țeapăn de manechin ce se doreşte într-o vitrină.

L.A.: Un pătimaş era cu siguranță.

O.P.: Dacă ar fi fost un demon, nu s-ar fi putut apropia de sutana părintelui Ion Agârbiceanu.

L.A.: *Vade retro Satana!*

G.G.: Demonii au comportări şi transfigurări imprevizibile.

L.A.: Cred totuşi că e o uşoară exagerare în aprecierile noastre. Dar Mircea Zaciu rămîne o figură complexă şi amplu discutabilă. Orice caracterizare unilaterală şi monocromă a sa l-ar falsifica. Este extrem de incitant nu numai datorită faptului că biografic am avut toți trei anumite tangențe cu personalitatea sa apăsată, dar şi pentru diversitatea lui de interese şi preocupări, pentru straturile supraetajate ale persoanei sale care ni se dezvăluie, iată, pe măsură ce înaintăm în timp şi apar diverse cărți. Sînt sigur că

el n-ar fi permis publicarea volumului de corespondență cu Ion Brad (apărut nu de mult la Editura Curtea Veche din Bucureşti), un document spectaculos care-i înfățişează fără milă toate ridurile: Zaciu văzut din culise…

G.G.: …*par lui-même*...

L.A.: …cum nu i-ar fi plăcut să fie văzut. El inclusiv în *Jurnal* are un rol al său, ca să nu mai vorbim de celelalte scrieri publicistice. Îşi construieşte un personaj aulic şi aristocrat, căruia se străduieşte să-i rămînă fidel. Pe cînd în aceste scrisori către Ion Brad iese la iveală un Zaciu de multe ori surprinzător, mărunt, plîngăcios, pîrîcios, invidios pe alții, combinatorist, care face din țînțar armăsar, care îşi vîră în minte diverse fandacsii şi se tînguie pe marginea lor, iar apoi fandacsiile desigur nu se împlinesc etc. Rezultă de aici o figură destul de crudă, ce restituie însă o latură deloc neglijabilă a personalității lui Mircea Zaciu.

G.G.: Este încă o dată distractiv că Zaciu, care era un tip cu o ținută vestimentară foarte supravegheată…

L.A.: Nu cumva i se trăgea de la A.E. Baconsky?

G.G.: …modelul poate să fie A.E. Baconsky, un dandy al Clujului…

O.P.: …un demon al Clujului…

G.G.: …un dandy – dar era şi un demon dacă vreți, unul minor – al Clujului anilor ‘50. Un personaj pitoresc la culme în nota sa infatuată, un clovn alb ce se plimba elegant şi sfidător, aidoma lui Petru Dumitriu, pe sîrma întinsă peste abis a “realismului socialist”. Profesorul Zaciu l-a urmat în bună măsură în această ținută îngrijită şi scorțoasă, care rima cu atitudinea sa umorală, de autoritate intangibilă. Această persoană apare în corespondență nu numai fără un costum impecabil, ci uneori chiar şi fără cămaşă, doar în maieu. Lăsînd gluma la o parte, eu subscriu desigur la considerațiile prietenului Laszlo, conform căruia este vorba de un scriitor important, de o personalitate de rang înalt a culturii noastre, însă care devine cu atît mai incitantă cu cît descoperim în constituția ei nişte straturi imprevizibile, policrome, ce dau naştere la diverse interpretări care probabil îi vor prelungi vitalitatea. Nu-l negăm, nu-l “demolăm”, Doamne fereşte, ci îi semnalăm în chip, sper, obiectiv insuficiențele, ne mărturisim dezamăgirile ce ni le-a provocat. Una din aceste dezamăgiri e comportarea sa de după ‘89, neaşteptat de conformistă, cînd l-am surprins scăldîndu-se în ape eugensimioneşti, recuzînd revizuirile,

chiar şi sub pretextul (incredibil pentru un istoric literar) că "despre morţi nu se cade să vorbeşti de rău". Oare de ce s-a dezumflat aşa?

O.P.: Ce-mi place mie la Mircea Zaciu este că a făcut o figură aparte prin Cluj. Cu umbrela lui, cu ţinuta impecabilă pe care cu har aţi evocat-o împreună, ba însoţit cîteodată şi de cei trei comilitoni, Pop, Papahagi şi Vartic (mi-i amintesc şi acum prin faţa Librăriei Universităţii), ei au creat în ochii mei, la începutul anilor '80, cînd eram student la Cluj, iluzia că aici se întîmplă ceva în cultură. Însă că s-a întîmplat ceva mediocru, s-a întîmplat ceva deosebit sau nu s-a întîmplat nimic, rămîne de stabilit. În opinia mea, această pretinsă strălucire boantă a *Echinoxului* nu este chiar atît de boantă. Au apărut deja două monografii – a lui Petru Poantă şi a lui Nicolae Oprea – care spun altceva despre *Echinox*. Dar, oricîte ezitări civice am descoperi pe seama echinoxiştilor, nu cred că e drept ca ele să îi fie imputate profesorului Zaciu. La urma urmei vorbim aici de bărbaţi tineri şi, mai apoi, maturi, responsabili, fiecare, de gesturile lor publice, nu?! Pe de altă parte, remarc că multe lucruri existente în aşa-zisa Şcoală de la Tîrgovişte nu se ridică nici măcar la calitatea respectivă (e o opinie personală, pe care poate nu toată lumea o împărtăşeşte). În acelaşi timp Şcoala de la Tîrgovişte este pompată insistent în prim planul literaturii, iar calitatea morală a membrilor ei nu o discută nimeni, deşi unul dintre prozatorii care o ilustrează a lucrat bine mersi la cenzură o perioadă. Mai observ – ceea ce aţi remarcat vorbind despre Blaga şi Zaciu adineauri – că ardelenii nu ştiu să-şi apere şi să-şi impună valorile. Noi nu găsim loc pentru Slavici! Să-mi fie iertat acest partizanat, Slavici era de la Şiria, judeţul Arad, eu sînt arădean. Dar dincolo de datele biografice, care explică doar parţial iubirea mea pentru acest scriitor receptat mai discret, aş remarca faptul că a fost probabil unul dintre puţinii inşi din pleiada marilor clasici care şi-a urmat conştiincios cariera universitară, care a excelat nu doar în proză, ci a scris şi eseu, a fost publicist, memorialist şi a ştiut să fie un foarte bun prieten. Se vorbeşte mult despre prietenia Eminescu-Creangă. Se spune mai rar că a existat şi o prietenie Eminescu-Slavici, că, pînă una alta, Eminescu a locuit la Slavici, şi-a găsit acolo un adăpost, poate prea scorţos după gustul lui, prea *kaiserlich und königlich*…

G.G.: Nu-i plăcea Ecaterinei Szöke.

O.P.: Asta e! Preocuparea ei pentru ordine şi curăţenie, poate puţin rigidă, nu îi venea la îndemînă poetului boem şi burlac. Dar, la urma urmei, nu el se căsătorise cu ea,

ci Slavici, prietenul lui. Acelaşi Slavici, în memorialistica lui, pomeneşte cu multă bucurie despre prietenia care l-a legat şi de Eminescu, şi de Creangă.

"O pleiadă de autori central-europeni"

G.G.: Haideți să vorbim acum despre un lucru foarte delicat, cred că nu mă veți contrazice în această privință, şi anume despre opțiunea lui Slavici pentru Imperiul Austro-Ungar. O atitudine care le-a părut trădătoare unor contemporani ai săi, în frunte cu Nicolae Iorga şi Octavian Goga, dar care nouă ni se poate părea mult mai rezonabilă, în perspectiva istorică în care acest mare scriitor, ca şi Aurel C. Popovici, au intuit *avant la lettre* un fenomen ce se desfăşoară astăzi sub ochii noştri, şi anume integrarea europeană. Nu cumva Imperiul Habsburgic cel mult hulit, pe lîngă evidentele sale deficiențe, conținea şi o sumă de calități în germene ale unității europene spre care năzuim şi noi, românii? Nu cumva Habsburgii ocroteau o serie de calități morale ale unui stat civilizat şi îndeajuns de democratic pe care noi, după aproape un veac de la dispariția imperiului în cauză, nu izbutim încă să ni le constituim?

O.P.: N-am idee în ce măsură acest imperiu era aşa cum îl vedeți dumneavoastră astăzi…

G.G.: Sînteți istoric, trebuie să aveți o idee mai clară…

O.P.: Era o formulă retorică de introducere, fiindcă tocmai voiam să intru în chestiune! Dacă îl citim pe Kafka, vom vedea în Imperiul Habsburgic o birocrație terifiantă, un Castel inexpugnabil şi inaccesibil, o zonă a absurdului birocratizat. Acelaşi lucru îl vedem la Heimito von Doderer. Dacă îl citim pe autorul *Bravului soldat Svejk*, vom vedea acolo o patrie a delatorilor militarizați, un univers al războiului permanent, al suspiciunii şi, iarăşi, al absurdului…

G.G.: …burlesc.

O.P.: Da. Dacă îl citim pe Joseph Roth, autorul *Criptei Habsburgilor* şi al atîtor altor romane…

G.G.: *Marşul lui Radetzky*…

O.P.: …da, vom constata multă nostalgie, vom vedea o Vienă aburită, aproape ca-n picturile lui Klimt.

G.G.: Fastul melancolic al lui Klimt e una din slăbiciunile mele. Apropiindu-ne însă de zilele noastre, aş reaminti acea interesantă "biografie" a Dunării scrisă de Claudio Magris (ne-a vizitat spre sfîrşitul anilor '80, cînd l-am văzut în compania lui Umberto Eco la Uniunea Scriitorilor). De asemenea se cade neapărat menţionat distinsul nostru coleg de la Timişoara, Cornel Ungureanu, care nu osteneşte a investiga trăsăturile central-europene, pornind de la armoniosul Banal natal, căruia i se consacră cu o rîvnă ce conţine riscul de-a trece drept "provincială". A anunţat chiar apariţia unei cărţi intitulate (nostalgic?) *Europa Centrală – Geografia unei iluzii*, unde presupun că se răsfrîng nu doar umbrele, ci şi luminile Imperiului bicefal.

O.P.: Eu cred că toate lucrurile astea coexistau în Imperiul Habsburgic şi că Slavici, care-şi petrecuse o parte din tinereţe la Viena, nu avea cum să nu fie legat sufleteşte de *K. und K.* De altfel, va trebui să-l recuperăm pe Slavici ca prozator al acestei pleiade de autori central-europeni, cîtă vreme mi se pare că receptarea lui la Bucureşti s-a făcut precar, de un secol şi mai bine încoace; poate şi datorită faptului că eroii multora din prozele sale sînt ba maghiari, ba evrei, ba burghezi; în orice caz, mai puţin români sau ţărani, fie ei chiar şi ţărani ardeleni…

G.G.: Chiaburi. A fost demonizat de regimul comunist ca reprezentant al chiaburimii!

O.P.: Aşa este. Totodată această opţiune a lui Slavici ar trebui judecată în contextul unei întregi elite româneşti, nu doar din Ardeal, ci şi din Bucovina, care adera la un anumit mod de viaţă pe care azi îl desemnăm generic ca existenţa în Imperiul Habsburgilor. L-aş pomeni aici pe cunoscutul şi mult contestatul mitropolit Vasile Mangra, care a fost un istoric excelent, membru al Academiei Române…

G.G.: …care s-a sinucis…

O.P.: Se spune că s-a sinucis. Cercetări mai recente tind să pună sub semnul întrebării sinuciderea sa. Dar el, în orice caz, numai binecuvîntare nu a trimis către armata română, cînd a trecut munţii spre Ardeal. Asta e acuza principală care i se aduce lui Mangra, altminteri luptător în cadrul partidului românesc ardelean. L-aş mai aminti aici şi pe Aurel Onciul, o figură şi mai necunoscută, care a preluat, în timpul finalului de

război mondial, Cernăuțiul din mîinile autorităților imperiale – acolo s-au succedat stăpîniri de cîte o zi, au venit ucrainenii, a venit apoi armata română, care l-a considerat un pro-habsburgic…

G.G.: Era cumva rudă cu Dimitrie Onciul?

O.P.: Cred că da. Nu ştiu exact. Ştiu doar că mai are urmaşi, iar în revista *Analele Bucovinei* se discută polemic între unul din urmaşii săi şi alți istorici care continuă să-l condamne. Ştiu că şi dr. Petru Groza – care n-a fost un exemplu de moralitate, în nici un caz –, după cum rezultă din memoriile lui Corneliu Coposu ar fi fost, în tinerețea sa, mai apropiat de o formulă pro-habsburgică, un aranjament al românilor cu politica dualistă, care urma să devină trialistă şi aşa mai departe.

G.G.: Dar Aurel C. Popovici?

O.P.: Aurel C. Popovici este cunoscut. Este faimosul tribun al ideii Mitteleuropei, în straie federale, în care românii să joace un rol important. Îi putem judeca oricum pe aceşti autori, dar important este să contextualizăm istoric, să nu-i simplificăm excesiv datorită lipsei noastre de lecturi sau a unor *parti pris*-uri. Să ne adresăm documentelor, revistelor din epocă, şi să vedem ce se întîmpla acolo. Vreau să spun că am ştire despre o teză de doctorat pregătită sub conducerea profesorului Zub, care-i are în vedere tocmai pe aceşti gînditori şi, în parte, oameni de acțiune ardeleni. Aşadar demersurile recuperatoare încep să se producă. Dar e simptomatic că pînă azi istoriografia română – şi cea literară, şi cea propriu-zisă – nu a recuperat în complexitatea lor asemenea figuri. Cred că eseul lui Kundera despre Europa Centrală, publicat în anii ‘80 şi tradus ulterior la noi şi comentat, a deschis o poartă în literatura română, dar şi în dezbaterea publică din România în general, spre reconsiderarea judecăților prea pripite la adresa lui Slavici şi a celor pe care i-am menționat. Totodată, cum bine ați subliniat, acest proces de integrare treptată a Europei Centrale şi apoi a Europei Răsăritene în Uniunea Europeană reaşază problematica, o detensionează puțin, o motivează altminteri şi permite recuperarea unor figuri marginalizate.

G.G.: Merită rememorat şi bizarul, utopicul proiect al alipirii regatului României la Imperiul Austro-Ungar, “ca să fie toți frații împreună”. Iar Kundera, după cîte îmi amintesc, critica un naționalism desuet care însă, atingîndu-şi scopurile şi sleindu-se treptat, ne permite o privire mai largă asupra unor fenomene cu un caracter oarecum

repetitiv. Este vorba de un alt efort de integrare, într-o altă epocă, pe o altă buclă a spiralei evolutive, cum se zice, însă cu un ideal în parte asemănător, al unei conviețuiri multietnice, sub semnul unei civilizații autentic europene.

O.P.: În orice caz, Slavici nu se deosebeşte funciar de Petre Carp, care şi el era partizanul Europei germane, puse stavilă înaintării ruseşti şi apoi sovietice.

G.G.: În această ordine de idei, se cuvine relevată şi justa intuiție a lui E. Lovinescu, om de formație franceză şi antantofil convins în perioada primului război mondial, care, în cursul celui de-al doilea război mondial, şi-a dat seama că pericolul major pentru România îl constituie bolşevismul. Ceea ce l-a făcut să judece favorabil germanofilia lui Petre P. Carp, într-o broşură închinată acestuia, de unde i s-a tras, sub comunişti, învinuirea de "pactizare cu fascismul".

L.A.: În primii ani '90, stăteam de vorbă cu un amic italian proaspăt venit în țară, după ce el făcuse ocolul întregii Românii, şi l-am întrebat ce părere are despre ceea ce-a văzut. Mi-a dat un răspuns care pe mine m-a surprins. A zis că îi este foarte evidentă acum, după vizita făcută, extraordinara diversitate care există în România, marile deosebiri dintre provinciile istorice, locuitori, mentalități şi chiar stiluri de construcție. M-a mirat acest răspuns auzit la începutul anilor '90, pentru că venea spre urechile mele după o îndelungă acțiune a propagandei comuniste, care insista pe gogoaşa "unității de neclintit a întregului popor în jurul celui mai iubit fiu" etc., cu minciuna că toți sîntem la fel etc. De sus se răspîndea aceeaşi nuanță cenuşie, decrepită şi prăfuită peste întreaga țară. Ca unul care trăiam în interior de cîteva zeci de ani, fusesem aproape convins de teza propagandistică, avînd scopuri politice, care a fost repetată pînă la sațiu. Şi iată că apărea un observator străin, un ochi neutru, proaspăt, care era mirat tocmai de un lucru pe care eu, de aici, nu-l percepusem. Mai apoi, vrînd să mă conving de această remarcă, încercînd s-o verific pe cont propriu, am putut constata că într-adevăr există mari diferențe între cele trei provincii istorice. Există chiar puncte de reper diferite, care le fac atît de deosebite între ele. Cred că noi, în Transilvania, ne luăm ca model Mitteleuropa şi fostul Imperiu Austro-Ungar. Punctul constant de reper al Valahiei mă tem că a fost Fanarul, sau Turcia, sau civilizația mediteraneană.

O.P.: Franța, în orice caz!

L.A.: Şi Franța, dar oarecum "paraşutat".

G.G.: În secolul al XVIII-lea, fanariot, prin Nicolae Mavrocordat.

L.A.: Da, însă cam aşa cum se făcea aprovizionarea Berlinului de Vest, cînd restul teritoriului era ocupat de Uniunea Sovietică. Pe cale aeriană, în mod artificial, aterizau acolo avioanele, lăsau proviziile şi apoi se întorceau în Occident, pe un culoar de zbor rezervat. Cam aşa era raportarea Bucureştiului la Paris, pe cale "aeriană"…

G.G.: …la începuturi…

L.A.: …adică ei continuă să facă abstracție de Imperiul Austro-Ungar, acest bagaj cultural impozant al civilizației central-europene. Pe de altă parte, sper că nu greşesc identificînd în Moldova clare propensiuni către Imperiul Rusesc, slav, care desigur era la granițele lor şi de-a lungul istoriei şi-a imprimat particularitățile de civilizație.

G.G.: În ce ar consta aceste atracții?

L.A.: N-aş putea explica foarte detaliat în acest moment. Poate fi vorba de o fascinație pentru vecinul mare şi puternic, de o simpatie culturală, de o empatie. Pînă şi graiul moldovean este marcat de inflexiuni fonetice, la nivel lexical şi de pronunție, slave. Opțiunea lui Dimitrie Cantemir a fost elocventă, atunci cînd s-a văzut constrîns să renunțe la tron.

G.G.: Eu am observat, dimpotrivă, o antipatie a moldovenilor față de ruşi. Atît a celor de la noi, cît şi a celor din Basarabia. Inflexiunile fonetice şi vocabulele de sorginte slavă nu constituie cîtuşi de puțin o punte de legătură! Luminatul Dimitrie Cantemir alcătuieşte excepția ce subliniază regula. E însă foarte probabil ca această antipatie să fi sporit considerabil după 1812 şi mai ales după 1940…

L.A.: Că s-a creat şi mişcarea contrară, de protest şi tentativă de desprindere de sub această influență, este nu mai puțin adevărat. Ați surprins-o în mod legitim. Dar deocamdată permiteți-mi să identific sau să prezum această triplă orientare a celor trei provincii istorice. Sîntem tentați, va să zică, să recunoaştem particularitățile chiar lexicale, de pronunție, mentale, temperamentale, ale diverşilor locuitori. Dificultatea reală este să le imprimi celor trei colțuri de țară o mişcare convergentă în jurul sau în direcția Uniunii Europene. Noi ardelenii, deocamdată, din convingere – precum şi politicienii bucureşteni, din interese economice şi politice – sîntem mai "înşurubați" pe traseul aderării europene decît locuitorii simpli ai celorlalte provincii, care au acest balast al simpatiilor divergente.

G.G.: Fie şi pentru faptul că Imperiul Habsburgic din care a făcut parte Transilvania era mai democratic şi mai european decît Imperiul Otoman, sau decît Rusia țaristă iar apoi comunistă. Dar un lucru e clar. Oricît de încărcat ar fi dosarul relațiilor ruso-române, ca şi cel al relațiilor maghiaro-române, un viitor civilizat, european, nu îngăduie decît o unică soluție, cea a conviețuirii armonioase. Nu avem altă opțiune onorabilă decît cea pe modelul reconcilierii franco-germane, sau a celei franco-polone. Chiar dacă unii patriotarzi m-ar privi pieziş, sînt convins că va sosi momentul în care actualele proteste în arcul românesc împotriva limbii ruse sau a limbii maghiare vor părea ciudățenii aculturale, zvîcniri ale primitivității. Sloganele ce diabolizează o limbă oarecare nu vor fi privite cu mai multă îngăduință decît formele de prigoană ale unei opțiuni de conştiință. "Războiul rece" al etniilor va trebui să înceteze şi nu va fi cu siguranță o amintire cu care omenirea să se mîndrească.

L.A.: Remarcam cu ceva timp în urmă că, din păcate, majoritatea concetățenilor noştri nu pare ispitită de modelul democratic – prin votul pe care şi l-a exprimat în repetate rînduri.

G.G.: Din cauza comunismului…

L.A.: Şi din cauza comunismului, dar şi din cauza acestor modele diverse spre care s-a orientat. Nici imperiul slav n-a fost un exemplu de democrație, ci dimpotrivă, după cum nici Fanarul n-a excelat prin democrație. În clipa în care populația extinsă pe două treimi din suprafața geografică a țării tale nu simpatizează cu un model democratic, vă dați seama cît de dificilă este implantarea sa!

"Rezistența prin internet"

O.P.: Distinse domnule Grigurcu, distinse domnule Laszlo, eu m-am convins cu acest prilej că nu putem folosi legitim, în cultura română, sintagma de la care a început discuția noastră. Nu cred în rezistența prin cultură, decît dacă am descoperi, îngropat într-o sticlă, jurnalul vreunui Robinson Crusoe, care a trăit printre ierburi şi jivine şi a scris febril, iar noi să-l valorificăm cultural. Altfel nu văd rezistența prin cultură, în condițiile colaborării cu autoritatea constrictivă şi constrîngătoare.

G.G.: Rezumînd, putem afirma că rezistența prin cultură este restricționată din două puncte de vedere. O dată prin colaboraționismul şi neocolaboraționismul unor scriitori despre care s-ar putea pretinde că au întrupat-o, adică autori de tipul Marin Preda, Ioan Alexandru, Marin Sorescu, Eugen Simion, Augustin Buzura, Andrei Pleşu. Pe de altă parte, de către cei care au depăşit rezistența prin cultură, în sensul strict, trecînd la protestul politic, de la Monica Lovinescu şi Virgil Ierunca pînă la Paul Goma, I. Negoițescu, Dorin Tudoran, Ana Blandiana, Bujor Nedelcovici şi aşa mai departe. Astfel conceptul însuşi apare lax şi demagogic.

L.A.: Cred că un lucru interesant care s-ar putea face este să-l rugăm pe Virgil Ierunca să transmită unei edituri din țară *Antologia ruşinii* pe care a întocmit-o în exil şi s-o publice în sfîrşit. Atunci se va vedea – nu numai din zvonuri – lista absolut impresionantă, în sens negativ, a celor care au înălțat laude şi ode ceauşismului şi comunismului. Vor putea fi văzuți acolo cei mai semnificativi exponenți ai literaturii române contemporane. După ce îi vom trece pe ei în revistă şi vom sublinia faptul că s-au închinat la curțile lui Ceauşescu, prin eliminare vom rămîne să ne întrebăm: ei bine, dacă aceştia s-au vîndut, cine a mai rămas să facă rezistență prin cultură?! Şi vor mai sta în picioare foarte puțini… Doi, trei, cinci, zece scriitori? Douăzeci? Cîți vor fi? Eu nu cred că era posibil ca în acelaşi timp să scrii texte proceauşiste şi pe de altă parte să te bați cu cărămida în piept că ai făcut rezistență prin cultură. Mi se pare o schizofrenie galopantă acest…

G.G.: …mod de abordare.

L.A.: Da. Aş dori să avem în sfîrşit, după cincisprezece ani de la revoluția din decembrie, toate cărțile pe masă, să facem o dată recensămîntul tuturor autorilor care s-au ploconit în *Omagii* şi prin presa literară, au pupat poalele dictatorului. Atunci vom spune: în regulă, aceştia ies din discuție. Iar apoi să numărăm steagurile: cine a făcut rezistență prin cultură? Să vedem cîți mai rămîn!

G.G.: Poate este suficient să răsfoim volumele de *Omagii* care sînt, de fapt, foarte greu de găsit în biblioteci la ora actuală, nu ştiu de ce…

L.A.: S-au vîndut pe dolari grei, în străinătate.

G.G.: În orice caz, dacă le găsim, putem şi pe calea asta reconstitui o listă copioasă a compromisurilor.

L.A.: Dacă regula au reprezentat-o compromisul, mlădierea şi genuflexiunea, atunci unde mai rămîne loc de rezistență prin cultură? Nu prea…

O.P.: E interesant să remarc că revista *E-Leonardo* pe care o scoatem noi e o formă de rezistență prin cultură, poate cam marginală…

L.A.: E rezistență prin internet…

O.P.: Da, dar prin cultură totuşi. Ceea ce facem noi acolo e cultură. Aş zice două vorbe despre această revistă, care e o inițiativă particulară, total nesponsorizată…

L.A.: A lui Ovidiu Pecican… care mi-a sugerat înființarea acestei publicații…

O.P.: Practic meritul e al tău, tu o faci, eu am zis o vorbă acolo, la începuturi. Dar e o rezistență mai ciudată prin cultură, orientată nu doar împotriva ideologiilor oficializate, confortabile, actuale, ci şi față de ceea ce practică breasla scriitoricească în ziua de azi. Ca dovadă că nu sînt foarte mulți cei care vor să publice alături de noi, cu noi, sau pe care noi i-am invita să publice alături de noi.

G.G.: Mă bucur că sîntem tustrei alături pe – cum să zic? – ecranul luminiscent al lui *E-Leonardo*.

L.A.: Am văzut revista *E-Leonardo* (pe care am demarat-o la sugestia prietenului Ovidiu Pecican, după care m-am dedicat pe deplin editării ei) ca pe o alternativă de expresie, în contextul în care celelalte mijloace de exprimare ne erau retezate rînd pe rînd. Constat faptul că cenzura s-a reînființat şi s-a revigorat în aceste luni, în aceşti ani. Revistele culturale refuză – uneori voalat, alteori direct – discursurile tranşante, lipsite de plecăciuni şi conivențe. Eu mi-am găsit tot mai greu un loc de publicare, în această societate a noastră "democratică", unde ne lăfăim în plină "libertate a cuvîntului", după cum se proclamă peste tot.

O.P.: Dar înțesată de tranzacții.

L.A.: Aşa cum spui! La *E-Leonardo*, în schimb, mă simt într-un spațiu de minunată libertate şi de fascinantă zbenguială intelectuală. Sînt convins că şi dumneavoastră, cei doi parteneri ai mei de dialog din acest moment, îmi împărtăşiți mulțumirea sufletească. Să mergem înainte la cît mai multe numere! De fapt, demonul care îl ispiteşte pe intelectualul român se concretizează într-o opțiune cu două variante. Laşi tonul mai moale, ca să fii publicat, sau spui ferm ceea ce ai de exprimat, dar atunci rişti să nu te faci auzit. Or noi am retezat acest binom…

G.G.: Am tăiat nodul gordian!

L.A.: Da. Nu lăsăm tonul mai jos şi ne publicăm noi pe noi. Iar cînd se va strînge o carte din toate materialele existente în revista noastră de pe internet, o vom tipări şi pe aceea!

(Cluj, 28 februarie 2004)

MANIFEST
PENTRU NORMALITATEA CRITICII LITERARE

Constatăm cu tristeţe un fenomen avînd rezonanţe în sfera întregii culturi şi chiar a întregii vieţi sociale româneşti din prezent: scăderea şi degradarea spiritului critic.

E drept, apar multe comentarii şi s-ar părea, la suprafaţă, că totul e "în regulă", dar adesea ele nu vădesc decît o eschivă, ocolirea sau distorsionarea temelor majore, dureroase, care se impun actualmente conştiinţelor responsabile. Parcă privim o elice care se învîrte în gol, fără a propulsa vreun vehicul. Atunci cînd nu sînt de-a dreptul trecute sub tăcere, aceste teme esenţiale sînt înecate într-o frazeologie fără finalitate, într-o stereotipie de fond, fie şi dichisită speculativ ori stilistic, împinse într-o zonă a desemnificării. În cel mai bun caz, în cerneala analiştilor picură oboseala, lehamitea. Nervul critic devine tot mai aton. Ne referim cu precădere la conflictul dintre mentalitatea conservatoare, retrogradă prin natura sa, şi cea democratică, unica deschizătoare de drumuri spre viitor. De soluţionarea acestui conflict depinde destinul creaţiei şi al conştiinţei de sine a poporului român. Dar atunci de ce i se dă atît de puţină atenţie? De ce se vede cel mult proiectat, într-o manieră defetistă, pe ecranul unui trecut îndepărtat, numit frecvent "obsedantul deceniu", ca şi cum n-ar avea nici o legătură cu prezentul? De ce, atunci cînd e în cauză prezentul, această încleştare de principii e minimalizată, negată, cînd nu pur şi simplu calomniată? Subliniem că nu se află în chestiune un impact între doctrine sau şcoli critice la fel de stimabile, sau între generaţii, ci o confruntare între libertatea conştiinţei şi servituţile ei, un mod de a fi sau a nu fi al spiritului critic. Acei critici, puţini la număr, care exprimă puncte de vedere cu un grad mai mare al diferenţierii necomplezente, tranşante, apar din nefericire tot mai izolaţi, nefiind "selectaţi" de mediu, cum ar fi spus G. Ibrăileanu, de un mediu tot mai aplatizat, mai apatic, mai convenţional.

Să indicăm cîteva aspecte ale anomaliei. O recunoaştere pur teoretică, de faţadă, a necesităţii revizuirilor, fără ca ele să fie traduse în fapt, ci dimpotrivă, frînate, împiedicate prin persistenţa discursului critic fabricat înainte de 1989 (în condiţii de cenzură şi

obligații ideologice), constituie o manifestare reprobabilă, o figură a duplicității. Se încearcă astfel menținerea cu orice preț a unor sancțiuni discutabile, a unei scări de valori în bună parte perimate, în defavoarea unor nume ce n-au fost în grația regimului totalitar şi în favoarea altora, supralicitate inclusiv prin oficializare. E continuată politica de protejare a unor autori despre care, practic, nu se poate scrie decît elogios, orice abatere de la "ortodoxia" apologetică, orice rezervă fiind tratată ca un act de negativism ruşinos, ca un gest de demolare. Nu o dată, cînd este vorba despre scriitori aflați în viață, aceştia se văd cu atît mai "periați" cu cît au atins cote mai înalte de carieră. În loc de-a se micşora, aria descurajării, ca să nu zicem a interdicției critice, în favoarea unor "vedete", sporeşte îngrijorător.

Apoi avem de-a face cu o interpretare tendențioasă, evident mistificatoare, a însuşi conceptului de revizuire, aşa cum a fost statuat de E. Lovinescu şi cum, în chip rezonabil, se cuvine înțeles şi pus în aplicare. Unii pretind că mentorul *Sburătorului* s-ar fi limitat la a-şi revizui propriile opinii, şi extinderea lor la întregul cîmp al criticii n-ar reprezenta decît o "trădare" a concepției lovinesciene. Lăsînd la o parte aberația de-a folosi numele lui E. Lovinescu în scopul scandalos de a limita libertatea dezbaterii, fapt ce implică şi încălcarea principiului indicat de marele predecesor drept "mutația valorilor estetice", iată cuvintele criticului: "**Revizuirile** nu înseamnă revenirea asupra părerilor mele din trecut, ci revizuirea şi, deci, fixarea într-o nouă scară a unor valori literare stabilite mai de mult şi propagate apoi prin rutină în masele publicului".

Alții fac uz de o interpretare "puristă" a esteticului (în mod amuzant, conservatorismul e nu o dată… acrobatic, înfățişînd postulatele ideologiei cu capul în jos!). Din punctul lor de vedere, esteticul n-ar fi compatibil, vezi Doamne, cu o apreciere etică. E clar că se află la mijloc dorința lor de-a muşamaliza compromisul sub diversele-i fațete, în esență un compromis mixt, estetic şi etic, al oamenilor de litere care, punîndu-se în slujba ideologiilor totalitare, au păcătuit prin text. Nu ne interesează biografia ca atare a autorilor (cu toate că, potrivit lui Roland Barthes, şi aceasta poate fi luată în considerare ca un text!), ci reflexul oportunismului lor în operă, cu rezultate nefaste pentru respectiva operă. Iarăşi e bine să ne aducem aminte de cîteva cuvinte limpezitoare ale lui E. Lovinescu, promotorul de căpetenie al autonomiei esteticului, care a găsit totuşi de cuviință, în circumstanțe istorice vitrege, să recurgă la criteriul moral, intrinsec oricărei

activităţi umane, inclusiv creaţiei ce se cade a rămîne egală cu propria-i substanţă: “În clipa unică prin care trecem, scriitorii ar fi trebuit să aibă un cuvînt hotărîtor în destinele neamului”. Ca şi: “…n-am socotit de prisos a întreprinde deci şi o «revizuire morală»”. Îndemnuri de-o actualitate ce nu mai trebuie demonstrată.

Lipsa de vlagă şi de curaj a criticii noastre, care se fereşte progresiv de abordarea chestiunilor “spinoase”, cufundîndu-se într-un conformism confortabil, în spaţiul gri al indeciziei, se asociază, din păcate, cu un lucru grav, impardonabil, şi anume cu resurecţia cenzurii. Abolită ca instituţie totalitară, ea reapare şi se consolidează la o seamă de periodice, chiar dintre cele mai cunoscute, sub înfăţişarea “cenzurii de casă”, filtru nu doar al idiosincraziilor sau al… obligaţiilor personale ori de grup restrîns, ci şi al concepţiei antiliberale, ce nu permite pluralitatea opiniilor. Dacă intervenţiile tale nu respectă o anumită orientare a convenţiilor şi a intereselor de grup, te trezeşti refuzat la publicare prin tactica aluziei, sau prin cea a tergiversării, sau chiar făţiş. Intoleranţa îşi scoate capul sub pretexte mai mult ori mai puţin astuţioase, favorizînd inerţia, prejudecăţile, conjuncturalismul, carierismul. Am avut suficiente experienţe personale în acest sens pentru a ne rosti, cu stupefacţie şi amărăciune, în deplină cunoştinţă de cauză. Iată că acum, cînd mass media, în speţă ziariştii, luptă cu oficialitatea politică, dornică de a le pune căluşul în gură, confraţii noştri ne oferă surpriza concurenţei complice cu poftele antidemocratice ale autorităţilor restauraţioniste. Situaţia este cu atît mai lamentabilă, cu cît scriitorul foloseşte cuvîntul ca instrument de exprimare a propriei sale personalităţi. Ce fel de scriitori sînt aceia care îşi permit să stîlcească personalitatea aproapelui lor?

Noi, semnatarii prezentului Manifest, n-am apărut prin generaţie spontanee. Ne propunem să urmăm orientarea unei critici estetice, militante cînd e nevoie, apelînd la instrumentele moralităţii şi ale moralei netranzacţionale. Ne asumăm riscurile unei poziţii incomode, dar care a fost împărtăşită de nume prestigioase, pornind de la Titu Maiorescu şi E. Lovinescu, venind spre Monica Lovinescu şi Virgil Ierunca. Incontestabil, literatura română cuprinde şi alţi critici importanţi şi stimabili, însă aceasta e linia specifică pe care înţelegem noi să ne situăm. O asemenea poziţie de principiu ne încurajează să exprimăm rezerve – substanţiale sau de amănunt – inclusiv la adresa amintitelor personalităţi admirate.

Nu sîntem resentimentari sau invidioşi (cum i-am putea invidia pe cei ce ne decepționează?), nu sîntem dornici de parvenire (dacă am fi fost, ne-am fi manifestat altminteri, de mai demult!), nu sîntem un grup de tinerei capricioşi şi răsfățați, care nu cunosc greutățile vieții, marginalizarea sau sărăcia. Facem aceste delimitări pentru a pretinde să fim scutiți de replicile facile sau de prost gust. Ne mărturisim simțământul de-a ne aşeza pe terenul unei atitudini critice responsabile, care se bizuie, după cum afirma Titu Maiorescu, pe recunoaşterea dreptului şi datoriei "cel puțin a cîtorva scriitori de a veghea asupra celorlalți şi de a le spune din cînd în cînd fără nici o cruțare: «aici ați greşit» – dacă într-adevăr au greşit". Nici mai mult, dar nici mai puțin de atît.

Nu sîntem manevrați de resorturi oculte, nu avem nimic de ascuns – dar avem multe de dezvăluit! Nu intenționăm nici pe departe, prin analizele, considerațiile şi judecățile noastre, să ne asumăm monopolul adevărului. Intervenția noastră se doreşte o invitație la discuția liberă, conştienți fiind de faptul că "în dialectica unei culturi", progresele "nu ies decît din ciocniri contradictorii" (E. Lovinescu). Nădăjduim că semnalul de alarmă pe care l-am tras va fi receptat cum se cuvine, căci e reacția naturală la o sumă de realități pe cît de jenante, pe atît de evidente, pretinzînd, pe calea democratică a schimbului de opinii, o energie corectivă.

Sîntem pentru reaşezarea tablei de valori literare, pentru realizarea unui acord între etic şi estetic, pentru curajul civic al literaturii şi civismul curajos al esteticului.

Gheorghe Grigurcu **Laszlo Alexandru** **Ovidiu Pecican**

CUPRINS

I. ÎNTRE CRITICA LITERARĂ ŞI CRITICA SOCIALĂ. 4

"Componentele majore ale vieții nu ne pot scăpa" 6
"Există o muscă uriaşă pe căciula multor literatori contemporani" 10
"Timp de şaisprezece ani, eu am rămas fără serviciu" 15
"E nevoie de un nou iluminism acum, după tembelismul comunist". 23
"Am asistat la momentul cel mai de jos al televiziunii din România vreodată". 28
"Perseverența este primul atribut al unui critic de direcție" 32

II. LIBERTATEA PROVINCIEI. 37

"Scriitorii care au vreo suferință în ce ne priveşte să-şi semneze contribuțiunile" 37
"În spiritul unor revizuiri rezonabile" 40
"Emanciparea provinciei, degajarea ei de clişee, de prejudecăți, de servituți" 46
"Cum poți fi critic în vremuri de ciumă?" 49
"Dosarele Securității: un fel de monstruoasă coaliție" 53
"O politică internă dezastruoasă şi o politică externă spectaculoasă" 57
"Speranța e în tineri?" 60
"Scurtă privire în urmă la anul care trece" 63

III. EXPLORATORI ŞI ADMINISTRATORI. 65

"Un salut de pace, deşi am pornit la război" 65
"Noi revizuim ca să fim contemporani cu realitatea" 66
"Am făcut saltul din *Morometii I* în *Morometii II"* 72
"Adversarii revizuirilor" 75
"Nae Ionescu – o situație paradoxală" 82
"Există în scriitorul român o tendință de ploconire, de adulare a puterii". 88
"Noi nu vrem să scalpăm lumea" 93

IV. NEPOȚII LUI NAE IONESCU. 96

"Sîntem trei oameni amplu contestați" 96
"Unii aşteaptă să ne cerem scuze pentru normalitatea gîndirii noastre" 100
"A treia generație naeionesciană" 106
"Mentalitatea de oligarhie trebuie să dispară" 116

V. DESTINE ŞI TRAIECTORII DE SCRIITORI 122

"Destinul nostru comun este România". 122
"Mitul situației ireversibile" 126
"Traiul tihnit nu inspiră performanța teologică" 132
"Exemple transparente, pline de sare şi piper" 137
"Cei care au trecut prin închisoare sînt cu precădere nişte victime" 146

VI. CLUJUL CA BIOGRAFIE. 154

"Clujul are calitățile unei capitale" 154
"Clujul este pentru mine totul, în afară de intelectualii săi" 160
"Să te revolți că există prea mult curaj în jurul tău…". 167
"Sîntem departe de a avea un peisaj corect refăcut al acelor vremuri" 176
"Un personaj al frondei" 181

VII. REZISTENȚA PRIN CULTURĂ 191

"O expresie din limba de lemn a literaturii" 191
"Refuz să înțeleg exclusivismul revizionist". 196
"Unii confrați ai noştri au nostalgia cenzurii" 207
"O figură complexă şi amplu discutabilă". 215
"O pleiadă de autori central-europeni". 222
"Rezistența prin internet" 227

MANIFEST PENTRU NORMALITATEA CRITICII LITERARE. .231